

S m a a

Historiske Skrifter

af

N. D. Niegels.

Forste Deel.

Kiøbenhavn 1796.

Paa A. Soldins Forlag,
trykt hos M. Seest.

90.4

F o r t a l e.

Denne synes overflødig for Skrifter, der allerede for sex Aar siden have været i Læsernes Hænder; og kun kort kan den blive.

De fleste af disse her omarbejdede historiske Stykker bleve i deres første Form 1788 indtrykkede i Ugeskriften Borger-Bennen og altsaa udarbejdede for Læsere af alle Stænder, hvoraf dette saa hæderlige Selskab bestaaer. Man haver da ikke Nødt at søge her, skarpsindige Jagttagelser, den fine Satire, virkelige nye og tilforn ubekjendte Anekdoter og Efterretninger, der ere berlingianske Beviser paa en fuldkommen Historieskriver.

* 2

Tryk

Prydelfer angstligen af Forfatteren paahængte hans Arbejder, som han just ikke heller kan forestille sig, at han baade i disse og i alt hvad han skriver, stedse skulde være saa sieldent et Hoved, at han overgik sig selv i det, som er vrangt og forkeert.

Hvad man haver sagt om Anden Christian fra pag. 1-138 vil maaskee den oplyste og fordomsfrie Borger og Bonde bifalde, samt de Lærde, der ære hine Christians troe og oplyste Staldbrødre, og derfor med Rette tiltroe dem Upartiskhed i at veie deres ulykkelige Bøns Bærd. Hvo feiler ikke hellere med disse, end skielder med hine vrangttænkende og forkeert handlende Adelige og Geistlige, der forfulgte Christian som en Afgudsdyrker, ham som nedrev Rettroenhedens eller Slaveriets Altene, og opbyggede Frihedens og Oplysningens Templer.

I syv Aar kunde sande Lærde gierne have fremkommet med deres Indsigelser imod det, Borgervennen indeholdt om Christian; og det skulde

skulde taknemmeligen være blevet nyttet. Man haver da vel ikke gandske uden Grund anseet Lausbed for Bifald, helst Berlingianerne ikke pleie faderligen at formane Forfatteren, men paa Klosterstrædets Buis at forfulge ham og ikke at tie med ham. Ikke kan nogen undre sig, at man hist og her ved anden Christians saa kloge, saa passende Lovbog viiste af nærværende Tidens Sæder, at denne Lov endnu var nødvendig.

Det kan ikke nytte at Forfatteren vil her forsvare sin Stil. Smagens Tempels Præster i Pilestrædet have eengang for alle ladet sin Kierling paa Trefoden igiennem Røret udbasune deres Dom, at Sproget er ucorrect, og hele Foredraget ujevnt og desultorisk. Forfatteren haaber at have været tydelig, og da han læses af mange, maae disse upartiske Læsere vel ikke læse med Brillen, som den hellige berlingianske Præstinde paasætter dem, der ere indviede i hendes Helligdom.

Fortale.

Malerie af Christian den Fjerde pag. 141-158. Meget skulde det glade Forfatteren, hvis nogle af de Lærde i Hovedstaden, for hvem alle Kilder staae aabne, vilde levere os et saa hyppeligt Malerie af denne mageløse Konge, at dette kunde blive bortkastet, som en fordovent begyndt Carriatur.

Religionens Historie pag. 161-244. Oplyste Forældre af alle Stænder have ofte takket Forfatteren for denne Forberedelse til Underviisning i Religionen, hvorved han da rigeligen er blevet belønnet for den haarde Dom, man i offentlige Blade haver læst over den. Ingen haver vel mere Grund til at ære de retskafne Geistlige og at hade og haane de Uværdige, end den, der noie er bekiendt med Kirkehistorien. Himmelen give, at man til den sande Religions Fremme vilde ved Universitetet foredrage denne Videnskab mere grandstende, behagelig og anvendelig end det hidtil er skeet. Den lysende christelige Wandel iblant Kirkens Lærere vilde heraf hofte de fuldmødeste

Fortale.

nestte Frugter, baade for Lærerne selv og for Almuen, som nu saa ofte i de bestalte Læreres Fodspor støde paa Midskheds, Ukyndigheds og Forargelsens tusindfoldige Torne, og derfor klogeligen vandre deres egen Vej.

Skilderie af Sophia Amalia pag. 247-332. af Charlotta Amalia pag. 335-412. Af kloge Modres Domme over disse tvende Arbejder, skulde Forfatteren næsten have Marsag til at glæde sig, at han havde opnaaet sit Diemeed, at fremsætte Sophia Amalia, som en Veiviser paa Livets Bane, der viser enhver, som med hin Dronning vandrer de Vergierrigheds, Rænkels, Odselheds og Hevngierrigheds Stier, hun efterlod sig, Veien hen til Samvittigheds Nag, alle Godes Haan og evig Forglemmelse. Charlotta Amalia viser sig derimod for enhver Vandrende paa Livets knudrede Bane, som hin Alderdommens Overflodigheds Gudinde, der til alle hendes oprigtige og veltænkende Dyrkere udoser af sin vennetroe Barm hulde Raad og giver enhver Dydens Ledetraad i

Fortale.

Hænde, der fører dem igiennem huuslig Lyfsaligheds blide Dage hen til alle gode Menneskers Hoiagtelse og sande Kierlighed.

At Octavia er større end Cleopatra, pag. 417-462. Fruentimmer af den fine Verden have ikke nægtet at den jo moerede dem, og at de fandt Cleopatra affhyelig men Octavia elsteværdig, dermed opnaaede Forfatteren sit Diemeed og troer tillige at rive Flaneburne nogen Tid bort fra Foelsomhedens Romaner, for at vise dem hvad de kunde lære af den virkelige Historie, og følgerigen, hvilken Skiebne, der er dem vis, naar de efter Evne i deres smaa Cirkler flane Livet igiennem som Cleopatra.

Det var den hoie Tid at Menneskeslægtens Historie tilligemed Naturens med forenede Kræfter arbejdede paa, at opdrage og forædle det smukke Kion sin hoie Bestemmelse i Møde; ikke allene at opholde Menneskearten, men endog med dets Dyder og rene Sæder at hindre al fysisk og moralsk Udarbejdning, saa at det stærkere

Fortale.

kere Kion aldrig handlede og tænkte som Dyr. Fra det smukke Kions Baragtighed i Dyd kan allene Staters Lyfsalighed udspringe og evindeligt skienke fuldmøedne Frugter, uden hvis Nydelse den tilkommende Slægt ei begynder, hvor den bortgaaende slap.

Betragtninger over Stændernes Egevægt, indført i Minerva for Junii Maaned 1786, den Gang samme Gudinde nos over alt hvad der kom fra Forfatteren og just sagde han ved denne Leilighed profit til hendes Naade. Disse aftrykkes her tredie Gang, fordi det synes lærerigt at sammenligne Optogene i Frankerig med dem i Rom. Man kan dristigen sige: Sandheden er kun een. I mange af Talerne, holdne i Conventet, staae hele Tankeforbindinger, som og findes i disse Betragtninger, fordi den menneskelige Forstand haver begge Steder ost af een Kilde, af de men-

Fortale.

nesselige Lidenkabers Giering, der allebegne er sig selv liig.

De vigtigste Trykfeil ere angivne, og for Resten af de tilbageblevne udbedes Skaansel, da Fraværelse gjør det umueligt for Forlæggeren at raadføre sig med Forfatteren. Et Register kunde ikke passe til Skrifter af saa forskellige Indhold og saa smaa af Størrelse.

Høyet den 16 December 1795.

N. D. Kiegels.

Ind.

Indhold

af første Deel.

I. Skilderie af Christian den Anden.	
Indledning	Sid. I
Christians Opdragelse fra 1481-1499	10
Christians Manddom, 1499-1513	17
Christians Regiering, 1513-1523	31
Christian som Flygtning, 1523-1532	116
Christians umenneskelige Fængsel, 1532-1546	125
Christians mildere Fængsel, 1546-1658	133
II. Malerie af Christian den Fjerde	141
III. Religionens Historie fra Adam til det attende Aarhundrede efter Christi Fødsel	161
IV. Religionens og Ophvningens Skiebne, samt Indflydelse paa Menneskeheden i det 16, 17 og 18 Aarhundrede	209
V. Skilderie af Dronning Sophia Amalia.	
Indledning	247
Sophia Amalias Opdragelse, 1628-1643	252
Sophia Amalias Bistermaal med fjerde Christians anden Son Hertug Friderich, 1643	259
	Sophia

I n d h o l d.

Sophia Amalias og Friderich den Tredies Hyl- ding, 1648	265	
Sophia Amalia enevældig Beherskerinde, 1661	292	
Sophia Amalia Enkedronning, 1670	320	
Sophia Amalias Død 1685	328	
VI. Skilderie af Dronning Charlotta Amalia.		
Indledning	335	
Charlotta Amalias Opdragelse, 1650-1667	336	
Charlotta Amalias Giftermaal og Levet med Kronprinds Christian, 1650	340	
Charlotta Amalia regierende Dronning, 1670- 1685-1699	349	
Charlotta Amalias Død 1714	401	
VII. Sammenligning imellem Octavia og Cleopatra.		
Er ikke Octavia større end Cleopatra	417	
Cleopatras Opdragelse	418	
— — Seier over Julius Caesar	421	
— — Magt over Antonius	429	
— — Fald og Undergang under Octavius Augustus	447	
VIII. Betragtninger over Stændernes Egevægt, samlede af Plato, Maximus Tyrius, Lu- cian og Plutarch		463

Skilderie

af

Christian den Anden.

Født 1481, udvalgt Thronfølger i Danmark 1487,
i Norge 1489, i Sverrig 1499, regierende Konge
fra 1513—1523, Flygtning til 1532, Fange til 1559,
i hvilket Aar han døde 78 Aar gammel.

Naar Jordens Konger imellem Modgang og Haan-
tumles af deres Ufornufts, Lasters og Hand-
lingers naturlige Følger, da burde Menneſkeligheden
noie agte paa diſſe Allherrens talende Advarſler, og
heraf lade ſig lede, ikke til blind Lydighed, men grænd-
ſeløs Høiagtteſe for de Regentere, der med anden og
ſierde Chriſtian, og med Preuffens anden og Dan-
nemarks ſierde Friderich, nedſende fra Tronerne Wiis-
doms og Retfærdigheds Bud, der eene værne om det
menneſkelige Selskab, og holder det ſammen i een
Punkt, i fælles Lykſalighed.

Derimod bør wiſe Underſaattere hde Kongerne
i tænke Medlidenheds Taarer, aldrig glemmende, at
deres Liv ſaa ſelden er for dem af Wiisdommen afs-
pælet, men ſeres imellem Uſgrunde, paa hvis Rand
dandſe lokkende Sirener, og af hvis Dyb opſtige
fortryllende Nøſte.

Underſaatter bør aldrig glemme, at jo ældre
Verden bliver, jo mindre er Kongeværdighed en pas-
ſende Byrde for enkelt Mandſ Skuldre. De bør

ikke fordr mere af Regenterne, end blot det urygkelige Forsæt, stedse at vilde det Gode. Dette Forsæt skal understøttes og virkeliggøres, ikke af Hofkrybs og Frillers, men af et oplyst Folks Fornuft og Medelighed. Opvikle vi de henfarne Tidens Teppe, da ses vi hist og her egenindige, lastefulde, grusomme Regenters Skiebne; der, om de end døde i Purpuren, førte de et Liv langt under Dyrernes. Uvidende om deres høie Bestemmelse, kendte de ingen anden Brug og Nytte af deres Magt, end ved vindfrænket Solen i Belysning at henstabe deres af Lasters Saar ilde tilredte Levetid imellem Sygdom, Kiedsamhed og Smigrernes æklende Poptaler, der ikke mere kunde kilde, siden de høres daglig.

Andre Tyranner derimod, som Nero, see vi som Misdædere slupne fra Lenkerne at flye, og paa Flugten at skielbe for det mindste Blads Bevægelse; han, denne Rædernes jordiske Gud, at skielbe sig i Rør, at drikke Mosevand af sin huule Haand, og af alle de Millioner Mennesker, der for skielvede for ham, blot at have en Slave tilbage, af hvis Haand, som den største Velgierning, han maae tiltrygle sig Døden. Andre Jordens Guder slæbedes langs ad Roms Gader, og med Rædserne udkastedes i Libestrømmen. Andre maatte med Slaverne rense Cloakerne, andre ernære sig med at være Skolemestere.

Christendom og Oplysning have hidtil været for svage til at standse Folkeslagenes Raserie imod Jordens Guder. Af sande Christne skulde man formode, at

at de burde ære Guddommens Præg, og blot affkæde de Diademets paahængte Skændigheder. Dog, hvorledes skulde Mennesker kunde standse Marsfagernes Magt, selv denne afbrøder ikke Skaberen. Misgierninger ere Marsfagernes, Affkæde Virkingen.

Trænge vi med filosofisk Die ind til de Marsfager, der virke Regenters Haan, da mærke vi snart, at iblandt disse er en fordærvet Opdragelse den vigtigste. Denne kaster dem ind i Verdens Hvirvler, uden Kompas og Kort. Saa længe som Roms Keiserer ikke skulde blot sædes til Thronen, men som retskafne Borgere oplærtes og handlede, da bleve de Roms Velgiørere. Men da Ddselighed og vellystige Dage havde indført og høvdet Smigreriets og Rigdoms Genevælde, da blev Forskiel imellem Stænderne Egenindigheds Værk. Fra nu af maatte den Ringe ære dem, der arvede rige Fædre, og disse opsoiede Store bleve som hule Afgudsbilleder tilbedte for de Rigdomme, de vare fyldte med. Men og da begyndte Throner at gaas i Rør. Mennesker, nedsoiede i Støvet af blind Erbedighed for Rigdom og Vold, kunde ikke høre Fornuftens Stemme, foragtede dens Bydende; og behersket af saadan en Smag, trængte Mennesket ikke til Opdragelse for at æres og blive vældig, han skulde blot være den blinde Lykkes Kieledægge. Ja, til Uheld for Menneskeligheden glemte man lige til vore Dage, at Mennesket sædes mere Dyr end fornustig, at blot ved Opdragelse kommer han til fuld Brug af sine moralske Evner, der ere Virkninger af Siel og Legeme, opvorne og forfædte tilhobe.

De menneskelige Lidenfæber indfattede sig selv til-
 ligemed Vanen, til at være de Riges Opdragere.
 Fyrsterne maatte følge disse Læreres Lærdomme, ja
 maatte deres hele Liv igiennem være de Rettigheder og
 Vaner, Viden havde sat til at være deres strænge Op-
 synsmand. Allevægne blev Rigdom af Jordens Bes-
 boere æret langt over Dyder og Fortienester. Om
 disse lærte Smigrerne, at de fulgte Rigdom, som Skyg-
 gen Legemet, uadskillelige vare disse Skygger fra
 rige Familiers Afkom. Ja, Historien lærer os, hvor-
 ledes til alle Tider store og rige Navne vare beretti-
 gede til at regiere, og visse Stænder bestemte til blindt
 at trælle og adlyde.

Et roligt Liv kunde de Konger eene forviffe sig,
 der værnedes om den Grundlov, at arvelig Adel og
 Rigdom vare alle Staters eeneste sande Grundvold.
 Heraf skulde Fyrsters Vandel, Love, Straffe, Bel-
 lønninger og Overbeviisninger udledes og bedømmes.
 Det var da umueligt andet, end at Kongers Liv maatte
 blive konstig Tvang. Vellyst og blide Dage blev den
 Cirkel, inden hvilkken de skulde leve; aldrig kom de ind
 i Folkets Kredse; Folkets Trængsler kunde Kongerne
 aldrig see igiennem Vellystens Taage, der er sammen-
 pakked om dem, hvor de gaae og staae. Ikke disse
 Vellysternes Konger bør man tilregne al den Bæe og
 Kummer, der sthyde fra deres Sceptere ned over Fol-
 ket, ikke de, men Raadgiverne, som misbruge deres
 og Folkets Godtroenhed, burde straffes. Men endnu
 saae vi ikke mandig Retfærdighed at være Medreg-
 nere; ja mere end ualmindeligt Mod skulde bestie de
 Kon-

Konger, der valgte denne til deres Ven, naar de see de-
 res Skiebne, der fulgte Retfærdigheds Stemme. Haar-
 de og ublide vare alle de Regenters Kaar, som Om-
 stændighederne hindrede fra at opdrages i Vellystens
 og Overfødsigheds Kredse, og hærdede, ved en borger-
 lig Opdragelse, bleve bekiendte med Menneskelighedens
 Kaar, saadan som de ere, og dennes heraf sthydende
 mange og vigtige Fordringer til de Rige og Mægtige.

Mange af disse i Modgangs Skole oplærte Fyr-
 ster betragtede Kongeværdigheden med fordomsfrie
 Øine, og saae ofte, hvorledes mange smaa Tyranner
 vare sysselsatte med at sammensvinde det konstige Nag,
 de daglig lagde paa Folket, ja nedslagne bleve de stedse,
 da de erfare, hvor selden Sandheds rolige og over-
 bevisende Stemme kunde af Konger høres igiennem
 patriotisk pralende Voldsmands, Rænklers, Statuters
 og Vaners Buldren.

Men i Kummer nedbeiede sadde disse Fyrster
 paa Thronerne, naar de hørte Millioner Betrængtes
 Raab om Ret at stige op til dem, og at de ikke kunde
 bruge den dem betroede Vælde til at hindre, men til
 at forsvare og føre de Dyrger af Rigdom og Titler,
 som de, der nærmest omgave Thronen, rugede over.
 O! disse Fyrster kunde jo aldrig have nogen glad Time,
 saa længe de vare overbeviste om, at de ikke kunde
 udsaae almindelig Lyksaligheds Sæd, inden at virksomt
 Ansvar havde med Rod oprykket det Ukrud, der qvæler
 den, nemlig Voldsmands onde Privilegier og Vaner.

(8)
Slige borgerlig tænkende og handlende Konger ere satte paa en steil Klippe, hvorfra de overseer deres Lande, og belave sig paa at afvende Landets Trængsler. Men de af Forretters og Familie-Elde barlede Store, der omgive dem, arbeide ivrigt paa, at giøre Jordsmonnet under disse Fyrsters Fødder løs, paa det at de, hiulpne af Omstændighederne, kan støde dem med alle deres borgerlige Raadgivere ned ad Klippen, ved hvis Fod Folket staaer, og vil fange dem i deres troe Arme, men Regenten er uden Redning isden han kommer til dem.

Saaledes grebe Bønder og Borgere Christian den Anden i Faldet. Men Adelen og Geistligheden vare i Besiddelse af den Høide, hvorfra han faldt; dem var det let at staae Folket, naar de imod Klippen bestormede deres Rettigheder og Baner.

Hadde man med upartiske, Sandhed elskende og grandseende Historiekrivere at giøre, var det let at fastsætte Christians Værd. Nu derimod ligger Sandheden skjult under Kietterhad, fornærmet Adels-Stolthed, Partieraserie, ækel Digt og Smiger. Saa af Christians og Benneres egne Vidnesbyrd tale for ham. Ja næsten den hele Alder, han levede med, troede at fortjene Salighed, med at nedbede fra Himmelen Hevn og Ild over ham og Raadgivere, fordi de vilde, at Kirkens Skib skulde ligne Naturens, der ligesaa lidet behandler Midden som Elefanten stedmoderlig, og derfor vilste, at uden Ansvar og Stænders Egevægt kunde ingen Regiering være viis og retfærdig.

Langt

(9)
Langt fra at vi vilde i et og alt retfærdiggjøre Christians Minde. Vi vil blot prøve paa, at male ham saadan, som Upartiskhed fordrer. Maa ske vil det blive klart, at naar man overveier Følgerne af hans syge Lever og stedse udtrædende Galde, og deraf opkomne utæmmelige hastige Sind, Følgerne af hans forsømte Opdragelse, og de Omstændigheder, hvorimod han kiempede, maatte hans Tænke- og Handlmaade blive mandig, men hastig og for et Dieblisk ubetelig haard, dybskuende, men iisfærdig, og derfor af Kortseende miskiende. Han maatte elskes af Borgersstanden, hvis Skaber han var, og af Bonden, hvis Befrier fra Slaveriet han stedse bør kaldes; men og derfor maatte han hades af de Mægtige, der, ved at tabe sig i den Mængde af nye Jevntige, styrkede ned fra den Høide, deres Forretter over hine Betrængte, nu befriede Stænder, havde opheiet dem til.

Vi vilde aldrig nægte, at affæstelige vare af og til Christians Midler, men ofte vare hans Diemeders roesværdige. Hans Planer vare for tidlige, Tidernes Smag kunde ikke taale dem; han glemte, at det er saare let at rette sig efter denne, men overmaade farligt at vilde danne den efter sin Egenindighed.

Christians Planer ere i vore Dage i de saa frie Stater, og hos de steldne Konger, der, ledsagede af Dplysning, traadte Elendrian og Bane-Troe under Fødder, blevne udførte, og have forsikket disse Egne Held og Lyksalighed, samt de der udførte dem den Ære, der tilkommer Menneskelighedens Velgiørete.

A. 5

Med

Med Kette sætte, vi Christians Minde bekrandset iblandt disses Tal, og med Beemodighed fortælle, hvorledes disse, med saa megen Almeenvel svangre Planer, bleve, fordi de skulde udføres af Christian, udtolkede til Misgjerninger og Folkestags Odeleggelse, da hans Samtidige hellere vilde vandre i hierarkisk Merke, end under Oplysningens velgiørende Skjæge. Europas hellige Troldkarle, Lehnsrettens Vngel, glædede sig over Europas Plager, fordi de beviste deres Blendværks og Forretters Magt. Friheden maae endog i vore Dage, imod sin Natur, isøre sig Morder-Englens Gestalt, for at udslutte disse af Jorden. Christian blev af Adel og Geistlig skyet som en Morder-Engel, han blev ikke hiulpet af en heel Nation, han maatte derfor forfølges med Esterstræbelse, Oprør, Flugt og Fængsel; siden alt, hvad han tænkte og foranstaltede, fik i Følge Tidernes Raahed stræk Anstreg af tyrannisk Grumhed. Ja, hvilken Morder-Engel Christian! han betog hele Bondestanden al Livslust, i det han lod dem indaande den dræbende mephitiske Luft, Frihed og Lighed i Skattebyrder. Vi skal da følge Christian den Anden i hans Opdragelse, Regiering, Flugt, Fængsel og Død.

Opdragelse.

Fra 1481 til 1499.

Det var Kong Hans tiltraadte Regieringen over de tre nordiske Kongeriger, blev hans Søn Christian født, af Moderen Christina, en Datter af Chur-

Churfyrst Ernest af Sachsen. Forældrene opholdte sig for nogen Tid i Nyborg, hvor Sennen i de spæde Aar forblev under Moderens Opsigt, indtil det var fornødent at tænke paa hans første Underviisning. Christian blev tinget i Kost hos en Bogbinder i Kjøbenhavn, i Heibroestredet, hvor en Kannik kom til ham, for at oplære ham i Donnat, i Alexanders Puerilia, og flere saadanne usle Bøger.

For Christian var ingen moderlig Varm, ingen Faders Trofasthed at tye hen til; for ham var intet lærerigt i Forældrenes daglige Liv. Imellem disse herskede hverken oprigtig Kierlighed, eller vennehuld Dmgang. Christian, fremmed for sine Forældre, steds haardt straffet af dem, imodtog ingen Bøielighed i Sindelaug, ingen Omhed imod Forældrene, ingen Blidhed i Sæder; men blev tidlig vandt til at adlyde efter slavisk Frygts Paavirkning, og blot at bruge sin Forstand, til at blive listigere end hans barste Opfyndmand. Villien maatte følge Forstandens Skiebne, udannet var den, indtil hans egen Erfarenhed maatte danne den. Thi den scolastiske og hierarkiske Sclendrian og Afretten, der paa denne Tid udgjorde al Opdragelse, være sig Prindsens, Adelens, Borgerens eller Bondens, maatte Christian blive et Offer for; han maatte lære usle Skolebøger udenad, maatte hverken lære at kiende Naturen, Mennesket eller sig selv. Usle maatte derfor hans Begreber om Dyder og Pligter blive, inden at Erfarenhed og lærde Folks Dmgang seent lærte ham det i den modne Alder, da han burde have handlet efter

de Regler en fornuftig Opdragelse kunde have indpræntet ham.

Christians store Nemme gjorde ham den sandesløse Afretten ubehagelig, og endnu mere kiededes han over den barffe og ukierlige Dmgang, som hans Foresatte viiste imod ham, da hans Forældre paa ingen Maade tog sig af ham. Thi at hans Moder kiedede for ham, syntes at forsøge Faderens Strænghed, da der ikke herskede nogen Forstaaelse imellem de kongelige Forældre. Bogbinderens Kone Birgitte, hvor Christian var i Huset, vel bekiendt med Hoffet, indsaae snart, at det Ansvar hun stod i var for tungt, da det var umueligt at føie sig efter de kongelige Forældres saa modstridende Ønsker. Hun saae sig ikke Stand til, at kunde til begges Fornøielse have vaaget Die med en vild, stiv og iisindet ung Prinds. Hun overtalede da Kong Hans til, at sætte sin Søn i Kost hos hans Læremester, Kannik Jürgen Hynke. Her var Christian reent uden Opsigt, og just i de vigtigste Timer, naar han legede. Naar Kanniken maatte daglig være i Kirken ved Sang og Messe, satte Christian Huset paa Løstet, og paa sunde muntre Drenges Viis, foretog med sine Legekammerater de meest farlige Lege. Kanniken satte Prindsen ofte til Rette, men efter at have faaet af ham følgende Svar: At smaa Folk holde sig til lave Steder, Herrer derimod til høie og steille, vovede han ikke at lade Prindsen være ude af Sigte, lod ham derfor gaae med i Kirken iblandt de andre Skoledrengene.

Chri-

Christians første Opdragelse bestod i uopberlige vrantne Advarsler, slavisk Evang, unyttig Udenads-Læsning. Med saa Ord: Prinds Christians Siels og Legems Opdragelse blev under Kirkens Afretten i lige høi Grad forfømt. Kirkens sandsesløse Vanetroc, Sange, gudstienstlige Skikke, var al den moralske Forsinelse Christian imodtog. Himmel! hvilket Compas at feile efter paa Livets See.

Kong Hans tog sin Søn bort fra Kanniken, ikke fordi han troede, at han spildte sin Tid med intet at lære, men fordi hans egen Vre ei tillod, at hans Søn, der i sit syvende Aar var af Dannemarks og Norges Stænder valgt til Kronarving, skulde findes iblandt Pøblinge, som Adelen holdt deres Børn meget for gode til at blandes med, helst de ofte bade om Almisser for hver Mand's Dør. Og deri stemmede de kongelige Forældre overeens, at Christian skulde tidlig vide, at han var Prinds. Langt fra at denne var den eneste Feil Faderen begik i sin Søns Opdragelse; den værste var, at Kong Hanses daglige Wandel ei var selgeverdig.

Den under Kong Hans vældige og af ham berigede Adels og Geistlighed haver i Historien overantvordet os denne deres Konge, lovsungnet for Forstand, Gudsfrugt og Dyd; men Grandfæren kan desuagtet ikke male ham anderledes end eensfoldig, lumsk, vellystlig og bestandig hevingierrig, og af en saa vredagtig Hu, der ofte viiste sig i en Grad, der lignede Maserie; og aldeles ikke fortjener han Navn af en god Egteskalle og Fader.

Harde

Havde Kong Hans elsket sin Søn, og kiendt
 Mennesket, da havde han med mere Omhyggelighed læst
 det sin Søns Jld og store Nemme; derimod straffede
 han ham med ubesindig Haardhed, og det maaskee for
 at krænke Moderen, da hun kialede for ham. Om
 siden overantvordes Prinds Christian til en fra Brand-
 denborg forskrevet tydsk Latiner, ved Navn Conrad.
 Denne Mand kiendte ingen høiere Grad af Kundskab,
 end at kunde skrive og tale Klosterlatin, dernæst i la-
 tinske Ordtrætter ved spidsfindige Haarkløverier at
 kunde bringe sin Modstander til at tie. Saaledes
 blev Christian sat paa Veien til at blive en academisk
 Lærer; han fulgte og med sin scolastiske Lærer til
 Doctorpromotioner, der aldrig ere lærerige, end
 mindre vise Videnskaberne i deres sande Glæde, her
 naar disse efter Glendrian foredrages af Lærere, der
 trænge til følgende Advarsel af deres Konge. Lærere
 og handle saaledes, siger Christian den Tredie til Kiø-
 benhavns Professore, at Efterkommerne af os ikke
 have lært, at Konster og Videnskaber ere Gaver af
 Gud, der haver givet Menneskene Nemme til at dyrke
 og udvide dem, da Guds Godhed ikke haver villet
 at vi skulde ligne de Umalende. Christians Nemme
 blev dannet efter Tidernes Smag, hans Hukommelse
 blev proppet med Ord, latinske Talemaader og Navne.
 Men som tænkende Væsen maatte han udvilde sig selv,
 han maatte lære sig selv at tænke og handle, og dette
 lærte han i deres Umgang, der smigrede meest hans
 Ungdoms Fyrighed. Og disse vare den unge opvoren-
 de Adel, om hvilken denne Tids Historiefrivere siger,
 at deres Sæder vare tøileløse, deres Ungdoms Vær-
 hede

henstei i idelige sandsesløse Udspredelser, der hindrede
 dem fra al Stadighed, ja at de ikke ansaae det for
 Skam, om Natten at foranstalte stoiende Optog.

Christian lod sig let forlede til at tage Deel i
 dette Sværmen. Naar Fader og Læreren sov, bestaf
 han Slotsvagten, og sværmede omkring med sine Med-
 aldrende; disse alle vare vilde og muntre, men for
 Nedrigheder beskylde de ikke. Rigets Raad fandt
 denne Stoi saa vigtig, at de, som Medregentere, ad-
 varede Faderen om, at afholde sin Søn fra denne
 Nattetummel. Faderen kalder Sønnen for sig, tilta-
 ler ham paa det haardeste, og beskylde ham for store
 Laster. Sønnen sig intet af sligt bevidst, taug. Kong
 Hans antog Christians Taushed for Tilstaaelse; pid-
 sker Danmark og Norges paa Rigsdagen udvalgte
 Kronarving saa haardelig med en Pidsk, at han maatte
 falde paa Knæ, bede om Forladelse og love Bedring.
 Ja, lige Revseller igientoges oftere. Kunde denne
 Behandling rodfæste i Sønnens Hierte Kierlighed og
 Fortrolighed til Faderen? Kunde ikke sig forbitrende
 Haardhed let af Christians Jld danne ond Hastighed
 imod dem, der ikke kunde tvinge ham? og var da
 Christians medfødt Ungdoms Munterhed en Mis-
 gierning?

Christian blev desuagtet ved at sværme med
 sine kiære unge Venner, og Faderen at straffe, og
 Rigsraadet at bespøide Christians Veie. Christian
 tænkte tidlig: er det ved saadan Tvang og Frygt, at
 Rigsraadet vil gjøre mig til dets Træl, og qvæle hos
 mig Tanken at handle selv, og at see dem paa Fingre.
 Under

Under disse Omstændigheder maatte Christian lægge sig efter Forstillelse; han maatte udsvæve i Riddom, taale alt af sin Fader, af dennes dumme, listige, nedrige, gierrige Yndling og Formyndere, Bisper og Bønder. Han hentede Kiølen Trost hos Moderens omgikkelse helst Borgersfolk, skede sine Speidere, Møllen og Bisperne, der stedse forvoldede ham Faderens Brede.

Den unge Prinds hørte af denne eller anden Plog Borgere: De skal øves af Rigsraadet og Døds Bisp, ligesom Deres Fader, der af disse laane Døds Øre, Sands, Haand og Fod.

Christian blev ved sig Opdragelse i sin Tænke maade tilbageholden og utømmelig stivsinnet. Hans Mod vorte med hans Had til Adel og Geistlig, ligesom han erfordre, at disse vilde betage ham hans frie Villie. Christian, overladt til sig selv, hverken effe af Konge, Adels eller Geistlig, at tænke og handle efter egne Grundsætninger, han lærte i Modgang at kiende sine egne Siels Kræfter, og fik Tillid til dem. Hans sin Læremester og Moder lærte han Tydsk, siden Latinsk og Fransk, skrev i disse Sprog gode Breve, effede det danske Sprog, fornoiede sig meget over alvorlige Samtaler, ja hans Videlyst var stor.

De Adeliges og Geistliges Ydmøngelse blev tidlig en Gienstand for hans Tænkekraft; at brække disse Magt var hans Pensens Formaal, derfor alle Borgernes Raad, som sigtede hertil, fandt et sikkert Sted i hans

i hans Hierte. Denne Tænkemaade lagde han tydelig for Dagen, da han blev sendt af Faderen til Norge, for der at stille Oprøret, eller rettere, for at være under Opsigt af Bisp Carl af Hammer, da han ikke hjemme vilde krybe for Rigtens Raad og Faderens Yndling, men vedblev stedse sin egen Maade at leve og handle paa.

Christians Manddom.

Fra 1499 til 1513.

Prinds Christian fulgte med sin Fader omkring paa hans Reiser i Provindserne; Mar 1497 var han med ham i Stockholm. Her var det for den tænken- de Christian, der selv havde udviklet sig, siden han af Borgere havde faaet den sunde Sands, let at indsee Faderens Feil, hvorledes han blottede sin egen Svaghed, i at vise qvindagtig Medlidenhed imod de oprørske og herskeshge Sturer. Kong Hans valgte Oprøret Steen Sture til Sverrigs Riges Hofmester; men det var endnu uforsigtigere, han forlenede ham med saa meget Guds, at hans Indkomster bleve større end Kongens egne af Sverrig. Den eenfoldige Kong Hans lod sig krone til Konge over et Land, hvis Vælde ikke kunde gives ham, men som var fordeelt imellem magtige Familier, der lode Kongen høre Navnet og Skylden.

De tydske Herrer, som vare med Kong Hans herbovende ved Kroningen i Sverrig, raadte til Haard-

hed, og ikke at belønne Oprørere. Christian indsaar dette Raads Rigtighed, udspejdede tidligen den oprørske Adels hemmelige Miner. Som ung Mand maatte han foragte dem, der med forræderiske Hjertes smigrede ham, men dog aldrig vilde lyde ham i Fremtiden, som deres Konge, hvortil de godvilligen hylde ham.

Man sætte sig for nogen Tid i Prinds Christians Stilling. Vidste han andet, end at Sverrig godvilligen havde valgt hans Fader til Konge? var han ikke selv udvalgt til Thronfølger? havde ikke Stænderne forbundet sig til med Eed, at udgiøre eet med Danmark? De Svenske, som handlede tværtimod givne Eed, maatte jo Christian, som et uskyldigt, med Troløshed ubekendt ungt Menneske, hade. At Danmarks Rigens Raad tyranniserede over Sverrig og Norge, det var en Feil Christian haabede at kunde rette; og saaledes, naar han kom til Regieringen, at kunde ved retfærdig Behandling sætte de fleste af Sverrigs Klager. Christian var fra sit syttende Aar Dienvidne til den megen Falskhed, der i Sverrig blev viist imod hans Fader; og hvo er mere klarseende, end den fornærmede unge Mand? Uvillien vorte daglig hos Christian til Sverrigs Adels, da han tydeligen mærkede, at den ikke vilde erkiende andre Love, end deres Egennytte og Herskeshyge. Den daglige Erfarenhed lærte Christian daglig, at hans Faders Mildhed gjorde de smaa Tyranner dristigere, saa de med deres Overmod ganske knuste de ringere Stænder i Sverrig. Han besluttede hos sig selv ved streng

Ret-

Retfærdigheds Udvøvelse, efter Lovens Bogstav, uden Persons Anseelse, at forsikre sig de ringere Stænder, og saaledes at skaffe sig Værn imod de Mægtige; det var, han vilde styre og regiere Sverrig; og strax i det Mindre satte han denne Plan i Værk i Norge. Dette Riges Fortrolighed vandt han; thi han styrede det paa en Maade, imodsat den hans Fader styrede det, forledet af egenraadig og egennyttig Adels og Geistlig.

Naar 1500 var Prinds Christian med sin Fader i Dithmarsken, hvor han saae 30,000 Mand at væbne sig, for at dræbe 16,000 Mennesker: større var ikke hele Dithmarskens Folkemængde. Hiint Sammenraps af adelige Nøvere, af betalte tyske Stiemænd, kaldte sig en Armee. Uagtet den ingen vis Anfører kiendte, vidste ikke af Krigstugt at sige, hagede ikke efter Vre, men efter Rov, var blind af Pral og Overmod; thi den var beruset af sin formeente Styrke, naar den saae paa sine Fienders ringe Antal, som blot havde væbnet sig imod Røddyr. Men midt i sin vilde Glæde over det store Bytte, der blev den første Følge af Armeens Seier over Dithmarskerne, tænkte Anførerne, Kong Hans, Broderen Hertug Friderich, Jørgen Slenk, Feltmarskalk Hans Ahlfelt, aldeles intet paa at kiende Jordsmonnet, at have dette paa sin Side; endnu mindre gjorde man sig Umage for, saaledes at anfælde, at man uden at tabe for meget, kunde, ved sindigen at vige, opreise et lidt Forliis. Nei, derimod sagde Kong Hans, der skal tværtimod kloge Raad i Dag anfaldes, darauf man seinen Kopf

B 2

følgen

følgen müssen. Og denne blinde Egenstændighed kostede de Armeen 11,000 Mand; thi Armeen blev presset ind imellem Gravene og Digerne, og Tilbageveien var tilstoppet af egne Rustvogne, derfor blev enden af den slaget af Dithmarskerne; men den største Dødsdruknet og knust af sine egne. Hvad Frankerig er vore Dage, et skrækkende Exempel for kronede Voldsmænd, og en aabnet Afgrund, der udspyer Strømme over Mennefskelighedens Tyranner, det var Dithmarsken Aar 1500 i det mindre. Dette lidet Land, 10 Mile langt og 4 Mile bredt, vilde være fri og beholde deres Regiering, bestaaende af 5 Fogder og 48 Dødsmand, og forsvarede sig stedse tappert i deres eget Land som Naturen havde forskandset med Floder, Dæmninger, Graver og Moradser. 6000 Dithmarsker dræbte 11,000 Voldsmænd, og drev 19,000 paa Flakten. Med den foreenede Armee fulgte Emigranter eller 2000 Adelige, der ikke allene paa Marschen i Landet havde deelt al Byttet imellem sig, men endog førte tomme Vogne med, til at føre det bort paa. Dithmarsken blev undervejs af disse Verusede udløst dem til Eiendom, ligesom i vore Dage de foreenede Magter deelte Frankerig, og indsatte Prindserne i vigtige Poster, og al emigreret Adels nød allerede Frankerigs bedste Eiendomme, som fordum Jøderne naar de drømte om Messias's Rige. Ja, endog Dronningen var bestemt, naar de allierede Armeer skulde omringne Paris, og Adels og Geistlig skulde dandse Gudsdes og Seiersdandse oven paa Borgernes Liig. Men baade i Dithmarsken og i Frankerig satte Frihedens guddommelige Magt Kongeriggheden Grændser. D

Adels

Adeltes Legemer lode Dithmarskerne blive Raabene til Deel, for at de endog efter Døden skulde være i samme Svølse, som de vare i Livet. Derimod begrove de borgerlige og Bønders Liig; thi, sagde Dithmarskerne, disse ere blevne førte imod deres Villie til Slagterbænken. Af den saa kaldte sachsiske Guarde, der havde Junker Slenk til Anfører, og som var af 6000 pralende Stiemænd endnu den grummeeste, spærrede Dithmarskerne næsten ingen.

Christian lærte det her, som han i Norge siden øvede, at holde skarp Krigstugt, at passe vel paa Jordsmonnet, og aldrig at fornærme Borger og Bønde, helst naar de ere fri, og handle paa Troe og Love.

Dette Nederlag i Dithmarsken vorte Kong Hans saa meget, at han efter denne Tid forfaldt i en Dybsindighed, der næsten grændsede til Raserie. Rigets Hofmester Larnians og Rentemester Andreas's Drab, af Kongen foranstaltet, kan ikke af nogen uskyldigere Kilde for Kong Hans's Minde udledes.

Under disse Omstændigheder var det vel nødvendigt, at man begyndte i Tide at lade den unge Thronarving giøre sig bekiendt med Rigets Sager. Christian sendes 1501 til Norge, da hans Fader samme Aar med sin Dronning gaaer til Stockholm, hvor alting var i Oprør. De mægtige Familiers Mod vorte, da de Danfkes Nederlag i Dithmarsken kom dem for Øre.

B 3

Steen

Steen Sture, som Kong Hans havde overtaget med Rigdom og Ære, nærrede i sit Bryst den Tanke at vilde være Sverrigs Konge. Han havde bestemt 3000 Bønder, som under Paaskud, at have Klagen maalt til Kongen, skulde enten fængsle eller dræbe ham. Kongen blev for sildig, nu da Oprøret havde slået for dybe Rødder, overbevist om Steen Stures forræderiske Anslag, fordrer ham for Rigsdagen, men vover ikke med Retten at forfølge ham. Kong Hans vilde stedse have Oprør, han vogte det aldrig en mandig Retsfærdighed.

Ikke at undre over, at denne svage Konge allene laae ligesom bestormet i sit eget Land paa Slotet i Stockholm, hvor han næsten allene regierede, men han tilbød endog Stænderne, at de maatte sætte sig over ham, og da fremkomme med hvilke som helst Slagemaal de havde imod ham. Denne Opfordring havde ingen anden Følge, end at hans Fiender fik mere Mod, og samlede alt flere Kræfter imod ham. Nu Uveirsskyerne begyndte at trække op paa Stockholms Horizont, lod Kong Hans sin Ægtefælle bli tilbage paa Stockholms Slot, selv tog han til Kiebenhavn for at samle en Krigsmagt; men 4 Aar tilbragte Kongen med at holde til med Lehusmandens Kone paa Wordingborgs Slot, glemte gandske sin Dronning og ingen vilde gaae Kongen tilhaande i at ruste sig imod Sverrig. Saa at Dronningen maatte, efter 8 Maaneders Beleiring, overgive Slottet til Oprørerne, og de behandlede hende efter Godtbefindende i et Kloster, som dem lystede. De rige og listige var

disse Stæder havde sluttet Forlig med Oprøreren Steen Sture, forshnede ham med Provision og Ammunition, ja lovede sig endog selv til Krig imod Danmark. Hertug Friderich i Holsteen vilde ingen Hielp sende sin Broder. I Norge var næsten en Fierdedeel ophidset til Oprør af Steen Sture. I hans Hænder vare Stockholm og flere Byer i Sverrig. Dronningen forblev næsten 4 Aar i Oprørernes Bold. Under disse Omstændigheder sender Kongen Prinds Christian til Norge, for der at stille Oprøret, at holde Landet roligt, og derfra at giøre Indfald i Sverrig. Maaskee tvivlede man paa Christians Evne til at udføre dette store Værk, og derfor sendte man ham, som en Myndling, under Formynderen Bisp Carl af Hammer.

Nu slap Christian fra fortrædelige Opsynsmænd, der i alle deres Handlinger viiste quindagtig Adfærd. Christian, da han var sig selv overladt, viser sig strax som Mand, og udvikler sig sin store Bestemmelse imøde. Brevet fra Faderen til Bisp Carl overleverer han ikke, han vilde først kiende ham, og aldrig vilde han underordnes ham. Sennen, som næsten altid skeer, tænkte og handlede imodsat til Faderen, til hvilken han nu i sit 20de Aar kunde ikke have megen Fortrolighed, helst man skielvede for hans vilde Tungstindighed. Hvorpaa hans elskede Kentemester Andreas, som han lod hænges, og den rigeste Mand i Norden, Rigets Hofmester Larmand, han lod dræbe, vare Exempler; og desuden kunde alle, der havde hans Fortrolighed, styre ham efter deres Egenstindighed. Hertil kom, at det var

for Prinds Christian, som inderlig blev elsket af sin Moder, haardt at erfare, at Faderen førte et uafstandigt Liv med andre Koner, og lod sin Dronning udstaae saa megen Jammer og Ydmygelse af Oprørerne. Sønnen havde ligesaa lidet Marsag til at have vindskrænket Fortrolighed til Faderen, som til hans Raadgivere. Christian gif altsaa heri sin egen Veie, at udvælge sig sine Raadgivere; men Christian vidste ved sin mandige og kloge Opførsel i Norge, at tilsvinge sig Faderens Afgjættelse, og at vinde de norske Hjærter. Aldrig saasnart var han ankommet til Norge forinden han og strax udspejder Sagernes sande Tilstand; han mærkede, at Oprøret ikke var almindeligt, at blot nogle saa af Adelen vare svenske Sindedede. Med Kløgskab og Hurtighed griber han Herluf Hyttesfad, Oprørets Anfører iblandt Almue. Da Oprøret var standset, lader han ved offentlige og ubemærkede Underfølgelser efterspore Opstandens Begyndelse. Jiler, da dette var foranstaltet, med sin Krigsmagt imod Sverrig, behandlede dem, som satte sig til Modværge, som Oprørere; vil ikke give Pardon. Hans Plan, maae vi ikke glemme, maatte være ivertimod Faderens, hvis feige Mildhed og Sandsesløshed affødede idelige Oprør, da Christians strenge Retfærdighed skulde gøde dem.

Steen Sture lader en Hob Krigsfolk under den ædle Aages Anførsel rykke an imod Christian; han fordobler Marschen, og, som let er i bjergede Lande, hvis Indbyggere ere Venner, overrumpler den danske Leir i sin bedste Svøm. Hold! siger Aage til Trom-

peteren,

peteren, det koster dit Liv, støder du ikke til Allarm; thi det var uædelt, at man skulde overraske en Konges Son og saa mange tappre Stridsmand. De Danske grebe i Norden til Baaben, Slaget var heftigt, og de Svenske vege. Christian vedblev i Sverrig at sløise faste Slotte, at afbrænde Herregaarde, da Adelen var Oprørets Kilde; og just denne vilde Christian eene at skulde føle deres Misgjerningers Tvingde, og ikke den uskyldige oppustede Almue.

Egentlig have vi ikke med Kong Hanses Hjælp at giere, men da den er Sielen, der gav Christians Foretagender Liv, maae den vedrøres. Imedens Christian skaffer Noe og Lydighed, hvor han soer dem, saa afføder Faderens feige Foranstalninger idel Oprør i Sverrig. Han modsætter Oprørerne Rigsraadets Dom i Dannemark over dem; udvirker, at Keiseren erklærer Oprørerne i det tydske Riges Act; men disse vedbleve at forstærke sig i Sverrig, at indtage Stæder og forjage de Danske. Prinds Christians raske Skridt standsedes ved Faderens Uvirkomhed; han maatte af Mangel paa Penge være rolig i Norge.

Mar 1504 følger Christian sin fangne Moder fra de svenske Grændser til Dannemark, og hvor inderlig maatte det ikke smerie ham, ja sammenpalle. Hevu i hans fyrige og retfærdige unge Bryst, at Oprørernes fiendige Udfærd imod hans Moder ikke blev straffet. Christian vender tilbage til Norge, hvor han forblev, æret og elsket af alle, til Mar 1510. Ikke mange ere de Handlinger, som Historien haver op-

B 5

regnet

tegnen os om denne unge Herre i disse 9 Aar, dog nok, som vise hans Klogskab, Mod og Retferdighed. Hoved-Anføreren for Oprøret, Herluf Hyttesad, over-ansvarede sig til tvende af de berømteste norske Adelsmænd i Bevaring, med Forord, at hvis de lode ham leve, skulde de selv bøde med Livet. Erfarenhed lærte Christian, at disse Adelige bare Erbedighed og Frygt for ham; de bevogtede Oprøret med utrolig Omhyggelighed, og derved lærte den øvrige Adelsmand Christian maatte adlydes, hvortil Adelen imod Valgerens Bøn endnu ikke var vandt; thi de agtede dem for deres Lige. Havde Christian fulgt blindt sin Faders Billie, kastede sin Fortrolighed paa Bisp Carl af Hammer, og givet ham Herluf Hyttesad i Bevaring, var denne undkommet, og Oprøret langt si- ikke qvalt.

Aar 1508 havde Prinds Christian guldige Aarsager nok til, at lade Bisp Carl fængsle. Just i denne Bispes Behandling fremkinner Christians Klogskab og Retferdighed. Undersøgelserne havde bevist, at det andet Oprør i Norge var stilet imod Prindsens egen Person. Medviderne bleve grebne; Bisp Carl blev angivet, at være Oprørets Fader. Prindsen fordrer Bispem for sig, for at fremkomme med sit Forsvar; han, slaget af sin onde Samvittighed, flygter til Christians Fiender, de Svenske, der vare hans Venner. Strax lod Christian sætte efter og fængsle ham, paa det han kunde demmes af den geistlige Ret, hvorunder han allene stod. Christian forespørger sig ofte i Rom, om Forholdsordre i denne Bispes-
sag.

sag. Pavenes Svar udebliver. Endelig overantvares Carl til Bispem i Trondhiem til Bevaring, men Carl dør paa Reisen. Kong Hans, i eet af sine Breve denne Sag angaaende, troede Bisp Carl skyldig, siden han ikke vilde møde for Kongen, da han var indsejnet til Herredagen i Wardbiery. Faderen roser sin Søn i samme Brev for, at han aldeles intet havde befattet sig, enten med Bispemstolens Indkomster, eller med Bispem og Tieneres Midler og Eiendomme. Faderen stadfæstede alt det Christian havde foretaget sig med Bisp Carl, uagtet denne Forræder skulde have været Christians Formyndere. Nei, Sønnen kendte Mennesket bedre end Faderen. Og Kong Hans havde ikke havt nødig at give det Raad til Sønnen, som han nu i 9 Aar aldrig var veget fra, da det hørte til hans Plan, ikke at lægge nye Tønder eller Skatter paa Almuen. Christian var af Faderen næsten indsat til Konge over Norge i Faderens Sted.

Saaledes lærte man nu ret at skatte Christians Værd i Danmark. Efterat Norge var rolig, og Prinds Christian gandske hengiven, opkommer paa engang et Nygte, at der vare store Uroligheder i Bergen. Hansfestædernes Factorer stræbte at hindre Hol- lænderne fra, at faae varig Handel i denne Bye. Christian elskede Frihed, og vidste, at uden denne kunde Handel ikke blomstre. Han sender Bisp Walchendorf til denne Bye, for at undersøge Uroligheder- dernes Kilde. Bispem, denne Grønlands første Fader, kommer tilbage med den Efterretning, at Oprøret
blev

blev let dæmpet; fortæller denne af Videlyst brændende unge Herre, hvilken vigtig Bye Bergen var, og at han der kunde hente de sande Begreber om Vindstibeligbed og Handel.

Denne Bye undtagen vare de øvrige Handelssteder i Danmark ikke af stor Vigtighed. Christian besluttede at reise derhen; men da han var munter, vilde han og vide, om han der kunde have Forlystelser. Waldendorff forsikker ham ventelig, at han havde seet der en hollandsk ung Pige, hvis Skønhed, Bløfærdighed og fortryllende Væsen gandske vilde indtage ham; og denne, kaldet Dyvecke, var en Datter af en Klobmandskenke Sigbrit, der for Dyrhedens Skyld i Amsterdam var flyttet derfra til Bergen.

Christian kom til Bergen, opholdt sig der længe, var elsket af Borgerne, omgikkes dem meget, gien-gieldede deres ham givne Lystigheder paa Raadhuset med Lystigheder hos dem, og trak til disse Dyvecke og Moderen, hvis Rygte var ubesmattet i Bergen. Bergens Borgeres Kierlighed for Christian, de herlige Kundskaber om Fiskerierne og Handelen han her erhvervede, og som fremlyse af hans Forordninger, vidne noksom, at Christian lærte mere i Bergen end at elske.

At Christian elskede en ung, elskværdig, dydig Pige, at han sandt Behag i hendes Moders Omgang, der kunde fortælle Hollanderens Skikke, Keenslighed, Tærværdighed, Vindstibeligbed, Handel og Søefart,
gior

gior ikke Christian Skam. Det første var et Beviis paa Eftergivenhed imod Naturens Stemme, og det sidste var en Følge af hans Videlyst, som i hans Opdragelse var saa lidet blevet stillet tilfreds med Kundskaber om Verden.

Christians Fiender satte saa sorte og tunke Farver paa hans Ophold i Bergen, at man væmmes derved, og som kuns vise, at de ere satte paa for at sværte ham. Vi have fulgt det Sande.

Denne Kierlighedsandel, at Christian tog Datter og Moderen med sig til Opslo, formaaede hverken Adelen i Norge eller Danmark, endnu mindre Faderen til at forandre de meget gode Tanker, de havde fattet om Prinds Christian. Alle vare eenige om 1510 at kalde ham til Danmark, for at hielpe Faderen i sin Svaghed at bære Regjeringsbyrden.

Uldrig viiste den tilkommende Tid sig glædeligere for noget Land, end just for Danmark. Folket saae sin Konge, svækket af Sygdom, at drage om med sin Søn og Efterfølger fra Provinds til Provinds, for at hævde Lovene, og at værne om Retfærdighed. Christian sad ved Siden af sin Fader paa Dommersædet; Faderen tilspurgte ham ofte om hans Meening, og denne Udseer kunde ikke andet end glæde ham og hele Folket, helst denne unge Mand viiste sig ikke allene i sine Svar retfærdig, men og mandig. Folket elskede Christian, da hans Mod lod dem haabe Befrielse fra de mange smaa Tyranner, som under
Ret

Retligheds, Haandfæstningers, geistlig Rets Skæbne, havde paaløst Menneskeligheden Aaget. Tanken derimod om Ansvar ved Voldsmandene at skumle og sukke, og at søge deres Sikkerhed i at quæle Retfærdigheden.

Mon Christians 10 Aars Regiering, hvorefter vi nu nærme os, kan fortiene Navn af et seldent Mønster paa Vaeragtighed, i at bringe Egevaegt tilbage imellem de overmægtige og fortrængte Stænder? Mon den udmærker sig ved en Lovgivning, der opheier Lovgiveren over Tidernes Tankemaade og Naahed? Seer man i samme allevegne Lovene med Strængighed at overholdes? indfører den ukjendt Orden og Bindelighed, sikker selvstændig Handel og Seilads? fremviser den kloge Forbund med fremmede Magter? indretter den Skolevæsenet paa en anvendelig og tænkende Fod? vil den, at de, som skal være de høiere Videnskabers Dyrkere, ikke skal tages af Tryglerklassen, og vedblive at være Tryglere? paa lægger den Skatter, der høre op at være Byrder, de de stedse lægges paa de Skuldre, der kan bære dem? pranger den med Kongens aarlige Qvitteringer for aflagt Regnskab for de offentlige Penge? skienker den trælbandne og som Fæe solgte Bønder deres Frihed, og giver dem Borger-Ret? Da om alt dette kan siges om Christians 10 Aars Regiering? Er da Christian den gruesomme, frygtelige og afskyværdige Tyran, hvis Minde bør udsløttes af Kongers Tal? hvis Lov skal brændes, hvis Indretninger med Rod oprykkes? Saa handlede Adelsens Skabning Frederich den Første, og hans

hans Minde er ikke mere. Men Christians Ere skal evig glemmes i de Godes Erindring, for at bestemme dem, der haane sig selv, i det de haane ham.

Gustav den Tredie! misliend ikke længere din Læres; han skalte fra 1513 til 1522 at sætte dit Rige, ja hele Norden paa det høie Sted, hvorfra Engelland og Holland begyndte at arbejde sig i Verret, for at komme i Besiddelse af gavnlig Oplysning, Frihed og riig Handel. Christian havde, o Gustav! langt større Planer end du, og hvad du for dit Folk lod opløse 1778, befalet af dig i 6 Aar, det haver Christian allerede 1522 tænkt og udført. Afregn blot Forskiellen imellem det 16de og 18de Aarhundredes Oplysning og Sæder. Gustav! du kan ikke hade Christian, ikke hade de Riger han styrkede; du ofrer ham Medynkstaarer, og beklager de Oprørere og Uvilige han maatte stride imod.

Christians Regiering.

Fra 1513 til 1523.

Christian den Anden blev af Dannemarks og Norges Stænder, det er, deres Adels og Geistlighed, stadfæstet at være deres Konge. Med andre Ord: han maatte under Eed og Tilsagn at miste Thronen forbinde sig til, at havde Adelsens og Geistlighedens Privilegier, Vaner og Retligheder. Han maatte ikke bruge sin Myndighed og Rigers Magt til andet, end til at værne om tronde tusinde mægtige Familiers Ret, til

til vindskrænket og vilkaarlig at mishandle flere Millioner trældende Bønder og Borgere; disse skulde alle Bønder, hine derimod med al deres Ret være evindelig Tid de herskende, være fri for andre Skatter end dem de vilde godvilligen bære, og nyde Landets Fædme i Ro.

Christian, som saa nye Kiendte Landets Trængsel maatte tvinges til at underskrive, at han ikke vilde foretage endog den klogeste og retfærdigste Forandring hvis den stred imod Privilegier. Saaledes: Kiøbstæderne maatte ikke ophjælpes, thi det stred imod Mægtiges Ret at handle med Hansestæderne. Endelig lededes var det at fornærme Adelsens Høihed, at erklære Bønderne for det de af Skaberen ere skabte til at være, nemlig at leve her paa Kloden som fri, morende og handlende Skabninger.

Saadanne gruesomme Baand bandt Haanden af den kristne Christians Hænder med.

Kunde Christian med sin Fryghed, Skærpsindighed, gode Kundskab om Landets Trængsler og dets Kilde, samt med sit Had til Voldsmænd, i Hierneste samtykke en Haandsæstning, der gjorde ham til den mest uirksomme og foragtelige Mand i Riget; den tvang ham jo til, at laane Dien, Øren, Mægen og Billie af Rigsraadet og Geistligheden.

Nei, Christian vilde ikke blot høre Navn af en tilshneladende Regent, sat af Adelsens Naade, der naar Adelen trak sin skabende Naade tilbage, faldt sammen med hele Kongeværdigheden.

Christian vilde være det han var af Guds Naade, Folkets Fader og Regent; han søgte, at han var sat til at staae i Gabet for Folket, for at afvende fra dem de Mægtigeres Udsuelser, Vold og Uretfærdigheder. Han vilde være Folkets Belgiorer, og berige det, ved at indføre Vindskibelighed, sand Handel og Agerbrug. Han søgte, at han havde Kræfter til at bortjage de onde Vaner, Rettigheder og stette Love, hvoraf Landene hidtil havde været trykte, som af et Uveir, der søvede over dem, og som Almuens ansaae for en uafvendelig Nødvendighed.

Christian vilde være Konge, for at bringe det derhen, at Folket kunde boe under retfærdige Loves Beskyttelse, og betale til Kronen Skatter, ligvæde efter enhver Kræfter.

Udriig saasnart begyndte Christian at regiere som Konge, sørend og strax Adels, Geistlighed og de mægtigste vendiske Stæder, hvis Handel han vilde skaffe sit Land, bleve hans dødelige Fiender. Da disse have allermest skrevet om Christian, vide vi let, hvorledes de male ham. Utsaa Christian den Anden betragtet som Konge fra Februarii Maaned 1513. Han sandt ved sin Regjerings Tiltrædelse Sverrig, der, senderslidt af indvortes Uroeligheder, ikke vilde hylde Christian til Konge; og dets uroelige Adels, der ingen Love kiendte uden deres Fordeel, var bleve: overmodig under Kong Hanses feige Regiering, og hans utidige Nutten med Forlehninger; denne gjorde alt for at unddrage sig Kong Christian, hvis Regimente, lagt

for Dagen i Norge, ikke kunde behage Aristokraterne men vel Borgeren og Almuen. Disse sagde i Sverrig ofte nok til den ophidsede Adels: Under Christian har vi ingen Nød.

Man kan ikke her lade være ubemærket, hvilket Sammenhold der var imellem Nordens Adels. De danske og holsteenske Adels bleve snart eenige i at overtale Kong Hans til at forringe sig saa meget, at de underkastede sig en ukiendt Herre. Han lod Sverrigs Adels sættes i det tydske Riges Act, paa den samme Vaaben kunde bruges imod en Konge, Adels kunde blive misfornøiet med. Iligemaade tvang de og norsske Adels Kong Christian i sin Haandfæstning forbinde sig til, at hvis han end undertvang Sverrig skulde han dog holde hellig over den svenske Adels Privilegier. Adelen kunde stifte Oprør, men alle straffes; de vare forklarede Mander, der vandrede i menneskelige Skikkelser her paa Jorden, der ingen Maade stode under Love eller til Ansvar.

I Grunden kunde den Ære ikke være saa betydelig for Christian, at kaldes Sverrigs Konge, for fore og Christian var til Ginds, at lade den svenske Krone fare, imod at Sverrig betalte ham 13,000 stocholmske Mark aarlig, dernæst stod ham blot en Undsætning, om han skulde af nogen angribes.

Det var blot Christian om at gjøre at Sverrig, fordi han da kunde have Ryggen fri, og de bedre tvinge de vendiske Stæder, der vare hans

vedfiender, fordi de udsugede Borger og Almue, holdt med Adels og Geistlig, brugte Holsteen imod ham, og hindrede Dannemark fra at faae nogen selvstændig Handel og Søefart. Thi naar Christian vilde sætte disse Stæders fordærvelige Handel paa hans Lande Grandser, vidste de snart at ophidsede Holsteen og Sverrig imod ham. De vendiske Stæder vare Christians Banemænd, og de opførte en Dæmning rundt om Dannemark, der hindrede al Handel, Fabrik og Vindskibelighed at komme ind i Landet. Noget lavere er denne Dæmning blevet siden, men gandske floiset er den endnu ikke.

Sverrigs Stænder havde forbundet sig til, enten at hylde Kong Christian, eller og at opfylde de omtalte Vilkaar, og ingen af Delene vilde de beqvemme sig til. Christian, opvoren i Harmen mod disse Gienstridige, blev nu selv en Gienstand for deres oprørske Sindelaug, skulde sin Hevn, men bearbejdede den i Stillehed. Var da Christians Plan affkuelig, at han vilde gjøre Sverrig til en rolig Nabo, der ikke, naar en misfornøiet Adels faldt paa, skulde kunde sætte Dannemark imellem trende Jld: imellem Holsteen og de vendiske Stæders Uvillie, og til alle Tider nære Oprør i Norge? Var det Sverrigs Ulykke, at miste de mægtige urolige Hoveder, der brugte hele Riget, som Dievelen fordem de Besattes Legemer; og Sverrig, befriet fra denne onde Giæring, blev siden under kloge Konger lettere til et roligt Rige end Dannemark, hvis Adels aldrig glemte at værne om deres for Landet trykkelige Privilegier. Nok, denne Plan, at dæmpe

Stæringen i Sverrig, bestfæstede Christian; han lod dette Land i rum Tid Nøe, indtil han med Estertro kunde høre dets mange Sygdomme.

Christian vilde af de holsteenske Stænder lade sig hylde til Hertug i Holsteen, hvortil han var fød. I denne indbildte selostændige Stat mødte ham strax Vanskeligheder. Adelen lydede deres Hertug Friderich, Kong Hanses Broder, der af Moderen var opdraget til at have et ondt Sindelaug til Danmark, og aldrig afslagde han det, endog da han blev Konge i Danmark; thi da viiste han tydelig, at hans eeneste Hiemed var, at berige det gottorfske Huus, og umueligt, at giøre dette saa magtigt og uafhængigt af Danmark, at dette til alle Tider skulde knæsfaldende bede om sin egen Provindses Venskab.

Den holsteenske Adelen fordrede af Christian sine Privilegier stadfæstede, og Christian fordrede disse Ord til andet nævnte, at han ikke i Blinde skulde stadfæste det, han siden maatte fortryde. Foruist og Billighed var selden Privilegiens Grundvold. Den holsteenske Adelen blev vred, paaastod, at deres Privilegier vare over Kongen, at han skulde vide, at det var den holsteenske Adelen, der havde giort Kongen af Danmark fra Greve af til Hertug. Christian var for klog til at trætte med Holsteen; thi det var at trætte med de vendiske Stæder, og at forstærke Dyrkerne i Sverrig. Christian stadfæstede sine Undersaatters arrigste Fienders, Adelen, Privilegier, og maatte dog siden erfare, hvorledes Hertug Friderich og

og den holsteenske Adelen vidste at foreene sig med den tyske Adelen, og at forjage Christian fra sin Fædrene-Throne, for at beholde deres Privilegier uantastede. Paa de vendiske Stæder kunde Christian ikke forlade sig, forgiældet imodtog han Landet, da adskillige Krigs-Udførelser vare ubetalte, og intet i Forraad til at begynde en Rüstning med. Ja, Landets Lehnere vare i store Familiers og rige Geistliges Hænder, der aldrig eiede noget, naar det gik om at hjælpe Staten.

Blant de Rige og Mægtige havde Christian saa Venner, da han tiltraadte Regieringen. Hans Fædrenes Rige var han omgivet med Speidere, der udgjorde et med hans Fiender, der alle strede for Privilegier. Ethvert af Christians nyttige Foretagender blev strax afmalet som en Gruesomhed. Den slaviske Tænkesmaade, hvori Adelen og Geistligheden holdt Borgere og Almuen, gjorde det umueligt for Christian at rolle ved Jordens Beherkere, Adelen og Geistliges disse Rettigheder, naar Almuen end vovede at tænke over dem, ansaae de i det mindste for Guds Straffedomme, ingen Dødelig fra dem kunde afvende.

Christian, saaledes forhadet og forladt af Sverrig, Holsteen og Hansestæderne, samt af Adelen og Geistligheden i sit eget Land, havde eene sin Forstand, Bondens og Borgerens Kierlighed at forlade sig paa, samt paa det Venskab, han kunde forskaaffe sig hos fremmede Magter. Men hvor mange af Europas Fyrster vare saa selvtaenkende Hoveder, at de ikke, nedtrykkede af

geistlig Balde og Dvetroe, maatte skrækkes over Christians Plan, at aflaste Adelens og Geistlighedens Magt. Lad os kortelig betragte Europas Tilstand den første Fierdedeel af det 16de Aarhundrede, maaskee vil det blive klart, at af alle Europas kronede Hoveder var Hendrik den 8de i Engelland og Keiser Karl den 5te de eeneste, der nærede mandige Planer lige Christians, i deres Bryst, derfor vare de Christians sande Venner.

Revertractaten, sluttet til Cambrai 1509, imellem Frankrigs Konge Ludvig den 12te, Kong Ferdinand af Spanien og Paven, samt Keiser Maximilian, for at dele Venedig imellem sig, og for at give Paven Kræfter til at imodstaae, hvilket som en Partie, enten fransk, spansk eller keiserlig, der skulde blive mægtigst i Italien, beviser noksom, hvorledes Europas Fyrster vare bestfæstige i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Og af denne Tractats Udfærelse udsprang Ueenigheds Sæd nok imellem disse Magter, der stedse holdt dem saa sængslede til Italiens og Pavens Skiebne, at de ikke kunde have mindst Hielp tilovers for deres affides liggende allierte Venner. Saa længe Vandstraaler virkede, som Kampeild, var Paven Herre i Italien; men da Frankrig i samme blev Herre af Meiland, Spanien af Neapel og Keiserens Paaastand paa visse Lehne i Italien blev giældende, saa saae Paven sig Dag fra Dag mere mishandlet og stot ikke adlydet af de seierlige Armeer. I hvor mange indviede Huer og Kaarder han sendte om til Kongerne, for at ophidsede den eene imod den anden

anden, saa tabte de aldrig den hellige Stoels Udmyggelse af Siate, og hans Vandbreve bleve af Fyrsterne ærede, efter som de vare brugelige imod deres Fiender. Endelig blev endog Pavens sidste Mine imod Fyrsterne til Latter, nemlig hans almindelige Kirkemoder, hvorpaa han bandsatte de kronede Hoveder, der vare hans verdslige Fordeel imod. Keiser Karl den 5te var i Aaret 1516 Pavens haardeste Modstander; han maatte bruge alle sine aandelige Raaben til at fremme denne Keisers verdslige Fordele. Saaledes kunde vel de mægtige Fyrster behandle Paven. Naersommere maatte derimod Engellands og Dannemarks Konger behandle denne Dvetroens Afgud; thi ikke havde de, som hine, saa mægtige Erkebisper i deres Lande, der vare glade over, at deres Konger unddroge sig og dem fra Pavens Herredomme. Erkebispene kunde og bandsatte, og føre den bedaarede overtroiske Almue hvorhen Kongerne vilde have den, ligesaa vel som Paven. Christian den Anden turde ikke trætte aabenbare med Paven, maatte meget mere bruge hans Magt imod sin egen overmodig Geistlighed. Af Engelland, der endnu ikke var en handlende Nation, endnu ikke hadede de vendiske Stæder, kunde Christian ei vente Hielp til Sees. Af Holland og Brabant, disse Handelens Fosterfædre, skulde han have ventet Hielp imod de vendiske Stæder; men de maatte endnu adlyde Spanjens Vink. Havde Christian den Anden levet 1614, vilde han snart have seet de vendiske Stæder knækkede, men derfor ikke selv blevet til en handlende Magt; thi dette bliver ingen Nation uden ved sin egen Magt. Hvorledes skulde den eene Nation

hielp den anden til at blive frie og riig, til at bli-
dens Overherre, dette er politisk imodsigende. Men
lovede udenlands Christian al Venfkap, men vielske
Hielp kunde han ikke vente sig, uden Tractater, og
Breve fra Pave og Keiser; men alle brugte imod
Naboerne deres Penge og Krigsfolk.

Næret efter Regjeringens Tiltrædelse skienkede
Christian af Forsynet den største af alle Livets Lyk-
ligheder, nemlig en Egtfælle, hvis Mod, Stand-
haftighed og Klogskab vi vilde ønske tydeligere, og
efterlignelsesværdig Mønster, at kunde fremsætte en
nærværende Plan os tillader. Keiser Karl den store
Søster Elisabeth var over med Christians Svagheder
klagede aldrig over hans Opsørsel imod hende; men
affagde al timelig Glands og Vellevenet, for i Mo-
gang at følge sin Mand. Moder til velopdragne Børn
kunde hun ikke andet end være elsket af hele Verden
men med Sigegyldighed blev hun anseet af en over-
dig Adels, hvis Privilegier var dem kiere end alle
Dyder. Allerede 1514 spores Følgerne af Christians
lange Ophold i Bergen, at han der nemlig havde
lært, hvad den sande Handel var, og hvorledes de
vendiske Stæder udsugede Danmark. Han befandt
at ingen Kiobmand fra fremmede Stæder maatte
drage ind i Landet og købe Dyren, ei heller Børgerne
at købe dem for fremmede Penge. Af Befølgere
mere vilde han intet vide, ei heller maatte Lydske
fiske paa Landets Fiskeleier og Bænke.

Nieme

Niemedet af denne Forordning var hertig. Han
vilde, at de danske Kiobmand skulde selv have For-
delen af at sælge disse Varer saltede, enten til Ber-
gen, til Sverrig eller paa de almindelige Torve til
Hollænderne i Malmøe og Helsingøer. Denne For-
deel rev han de vendiske Stæder, Adels og Geistlig-
hed af Hænderne, og Fiskerierne befriede han fra Af-
giot. Ja, saare nødvendigt var det, at opmuntre
indenlandske Fiskerier, da de vendiske Stæder havde
Fiskehandelen for det meste at takke for sine Rigdom-
me, siden hele Norden var katolsk, og alle Christians
Undersaatter havde maattet ofte købe deres egne Silb
saltede af de vendiske Stæder.

Vel var Engellands Venfkap Christian vigtig,
men ikke forlangede han det, naar det skulde erhver-
ves med hans Undersaatters Skade og Tab. Kong
Christian lader fordre af Engelland ikke allene Godt-
giorelse for 10 hans Undersaatter af Engelland bort-
tagne Skibe, forbyder endog Engelske at handle paa
Island, hvis de ikke betalte Kongen den fastsatte
Afgiort; dernæst paastod han, at han vilde have sam-
me Rettigheder for hans Undersaatter i Engelland,
som Hansstæderne nød. Man seer af dette Tilfælde,
at de Danfkes Handel ikke var ganske ubetydelig.
Christians Fordring paa Engelland for borttagne Skibe
løb op til henved 30,000 Pund Sterling. Sande-
lig! dengang en stor Capital, da man betalte blot
1 s. i Bognmandstax af Milen; altsaa efter vores
Penge 3,450,000 Rdlr. Men desto værre! Mid-
delst

E 5

delstanden havde heri den mindste Deel. Adelen og de Geistlige vare de vigtigste Skibsredere.

Omsider blev med Engelland stuttet en Alliancer der ganske var til Fordeel for de danske Undersaatter.

Ligemaade vidste Christian at treffe en Forning med Frankrig, til Fordeel for Danmarks Handel. Med Rusland indgik Christian ikke alltsaa Benskab og Forbund om Bistand imod Folkets Fjender, han udvirkede endog frie Fart for hans Undersaatter paa Rusland, og forskaffede dem Bøer, pladser og frie Religions-Ovelse. Keiserens og Spaniens Benskab var Christian vis paa.

Da nu saaledes ingen Hindringer kunde lægges de danske Handlende i Weien af fremmede Magter, lagde han Accise og Told paa alle Varer, vare fremmedes eller egne Undersaatters, og denne Skat blev allene brugt til Rigets Gields Afbetaling. Som meget foretog Christian sig i det første Regieringsaar til Landenes Vel og Flor.

Det paafølgende Aar 1516 var ikke mindre rigt paa floge Foranstaltninger. Han indkaldte, efter sin Gemalindes og Sigbrits Ønsker, hollandske Familier til Amager, hvor de snart omdannede dette til en Hauge. Ja, han boesatte af samme Nation tvende Familier paa Sprogø, denne gruesomme Ø for Reisende, og vanærende Sted for Postamt og Eierne. Begge vilde, at Reisende skulde her

og hungre ihjel. Sprogøes Beboere trak siden over til Bøtø og Hasselø i Falster, hvor endnu i vore Dage sees Mærker paa hollandsk Dragt, Keentlighed, Hængelyst, der have derfra udbredt sig til tvende Kirkesogne. Men videre tillod ikke Falsters Trældom den hollandske Vindskibelighed at udbrede sig. Helsingøer vilde ikke imodtage Hollændere, denne Bøer var ganske solgt til Hansestæderne, handlede med disse Penge og levede ved dem. Hvo skulde have tænkt, at endog nye vindskibelige og oplyste Familiers Boesættelse skulde have fortient Christian Adels og Geistlighedens Uvillie? Ja, at disse skulde have været saa nedrige, hellere at vilde være Hansestædernes Maalesnor, end at kunde sælge dem Frugterne af egen Vindskibelighed og Handel.

Ikke maatte Christians Plan anses for klog, at berige sit Fædreland, ved at svække Hansestæderne, og bruge Hollændernes Misundelse over dem til at fremme sine Ønsker.

Bybøkkerne, understøttede af den holsteenske Adels, ja af den hele handlende danske Adels og Geistlighed, vover at klage til Christian, hvorledes han understod sig, tværtimod deres Privilegier, at paalægge Accise, Told- og Løse- samt Lastpenge. Bybøkkerne vilde ikke give mere, end som gammel Skik havde været. Christian svarer dem sagtomodigen: de kunde vel ikke forlange andre Friheder, end saadanne, som hans egne Undersaatter havde. Disse betalede til Negernes høie Nødtørst, uden at vægre sig, alle dem paalagte

lagte Told og Afgifter; de kunde selgeligen ikke
fries. Kongen lagde endnu til, at de maatte ad-
dem af deres Kiebmand, som tværtimod Eed til-
Oprorerne i Sverrig Hielp, at de lode dette fare.

De vendiske Stæder vedbleve deres Klage
men Christian forandrede intet i sit Svar.

Svenskerne, ved Sturernes Opmuntringer, var
deelte i tvende Hobe, een holdt med Sverrigs og
rigeste Adels, den anden var dansk sindet, og er
med Erkebisp Gustav Trolle. Christian forlangte,
Epliden skulde afgjøres ved venlig Sammenkomst
Mellemægling, som og blev besluttet 1517 til Halm-
stad at skulde holdes. Svenskens listige Hoveder-
stand var, at ingen Dansk maatte have Slot og Fe-
lehning i Sverrig. I dette Tidrum var der en
Stridstand imellem Sverrig og Dannemærk.

Endnu Mar 1516 hvilede Norden under de
pavelige Stoels Balde. Kirkeretten var i fuld Magt
den aandelige Magt kunde dove det verdslige Sverrig.
Den rene hellige Kirke med alle sine Becevrader og
Nedrigheder var langt ypperligere i alles Meening,
end den suldkomme Natur. Her var ikke Gud at
finde, men blot iblandt Præsterne og der i Allerhelligste.
Paven havde allene Referatet i det himmelske Stats-
raad, skulde altsaa der oplæse hvilken Forestilling ham
lyste, og man skulde der kuns høre een Part. Kort-
Tidens Konger af den mindre Rang vovede ikke at
unddrage sig Pavens Balde, helst han med sine pol-
tiske

ikke Forbindelser kunde væbne saa utallige mange
smaa Fyrster. Ja, endnu var Samvittigheds Her-
bedømmet usvækket i Geistlighedens Hænder i Europa.
Dette maae ikke glemmes, for ret at bedømme endel
af Christians Handlinger.

Jo flere Rigdomme der traak til Rom, jo mere
trængte Paven til Penge. Bygnings-Regningerne
for St. Petri Kirke vare hans Kasse for store, de
skulde udbetales med Verdens Synder, indsoobte i
vel betalte Afsladsbreve, hvilke hans Legater rigeligen
tilbøde, ja paanødte den hele katolske Verden. Kir-
kens glædelige Jubelaar, naar alle Synder skulde
forlades, indtraf 1516, da Angelus Arcemboldus
bragte en uiddømmelig Skat af Syndsforladelse med
sig til Norden. Til denne vigtige geistlige Mand
betroer Christian sine Venners Antal i Sverrig, samt
hvorledes han paa hans Begne skulde stemme Hier-
terne, da Kongen var af den Meening, at i at uddele
Syndsforladelse kunde og burde man ikke tillige styrke
Oprorerne. Men Kongen traak paa en Forræder,
som forraadte ham ganske aldeles i Sverrig, og gjorde
det siden umueligt, at bringe Gemytterne til Forlig
og Eenighed. Denne Afsladskræmmer ophidsede og
saa nogle af Adelen til at irettesætte Christian for
hans Ungang med Dyvelle, hvilken Næsviished blev
straffet. Naadet vilde prøve paa, om det havde
Magt over Christian.

Kiøbstaden Engelholm anlægges. Christian ved-
blev overalt efter Lovene og foregaaende Kettergang

at straffe de Mægtige, som havde den mindste tænkelige Handel med Oprørerne i Sverrig. nærmede sig til det fastsatte Aar, at alle Stridigheder skulde ventlig afgjøres med Sverrig. Christian blev at lave sig til, for med Magt at tvinge Oprørerne, der ikke kunde andet end vove, siden de vens Stæder bestyrkede og opmuntrede dem. De fæsaae under Christian deres Handels Udølgelse. 1517 gjorde Christian et mærkeligt Skridt til at dette priselige Niemed. Da nu Christian troede bestyrket paa sin Throne, thi Oprørerne i Sverige haabede han let at tømme, satte han sig alvorlig at gjøre Kiøbenhavn til en Handelsstad, der maales med de bedste i Europa.

Klagerne vare mange fra hans handlende Udsaatter. De vendiske Stæder tvang dem til, at deres Varer til de af dem satte Directeurer, og for en ubillig lav Priis; ja endog skar dem paa muelige Maader. Christian vilde ikke længere hans Undersaatter skulde være Lybekernes Skatte. Han lod da bekiendtgjøre, at Tolden, for et Helsingøer, skulde nu erlægges i Kiøbenhavn, ingen andensteds, end til Kiøbenhavn, maatte i landske Kiøbmænd føre deres Varer. Han lo, at naar de begyndte derpaa, vilde han deponere hundrede tusinde Gylden til denne Handels Opførelse; ja lovede andre handlende Nationer, vilde gjøre Oplag i Kiøbenhavn, store Privilegier.

O Danmark! den siden paafølgte hollsteensindede Konge Fridérich den 1ste forødt de store Rigdomme, Reformationen gav Kronen. Hvorfor bleve disse ikke brugte til at gjøre Kiøbenhavn til et af Europas Markedssteder? da havde Fædrelandets Handel været selvstændig og urokkelig, dets Skibsfart blomstrende, naar Kiøbenhavneren hentede Østersøens Varer til Kiøbenhavn, hvor de atter skulde afhentes af Hollændere og Engellændere. Nu derimod ansaae Tidernes Raahed det for bedre, at Hansstæderne levede af Landets Fodme. Burde ikke Rigets Adel have hjulpet Christian til at grundfæste Rigernes Handel og Velstand? O nei! de tillige med Geistligheden vilde hellere handle i Compagnie med Lybekkerne, hvorfor de og udtolkede alle Christians herlige Forberedelser til at skaffe Danmark en selvstændig Handel, som voldsomme Indgreb i de vendiske Stæders Privilegier, og til Sierrighed paa Christians Side, fordi han indsatte den kloge Sigbrit til, at have Opsigt med Tolden. Hun der havde opvakt disse gode Handelsplaner hos Christian, hun der vilde gjøre Danstke til Hollændere, hun der vilde dampe de vendiske Udsugeres Overmod; hun der vilde, at Arcebaldus skulde straffes som Forræder, da hun beviiste, at han var det; hun der paa ingen Maade fortrinligen berigede sig; hun der nød Dronningens og Kongens Venstskab, og var daglig om dem; hun beskylde og forhaanes af alle, og hvorfor: hun var en Her. Lybekkerne sagde: at hun af Had til deres Skibe skaffede dem snart Modvind, snart Havblis; thi hun havde Djevler i Flasker, som, naar Proppen blev

taget

taget af, flet ud og forarsagede Jordstjælv og Uro. En Slap engang ud, og forførdede hele Kiøbenhavn. Den sunde Fornuft finder i disse Beskyldninger ikke andet, end at Sigbrit i Klogskab overgik sine Medaldrende.

Rygtet om Luthers Prædiken kom ind i Norden, og opvakte blot Nysgierrighed. Almuen vidste intet deraf.

Svenskerne tilbød aldeles ikke til den fastsatte Tid nogen Forlig eller Mellemhandling med Christian. Han var, imedens Faderen levede, godviljigen hyltet af de Svenske til deres Konge, og efter Faderens Død strax at tiltræde Regjeringen; men ingen taledede om hans Kroning i Sverrig. Naturligviis giordes ikke Sverrig til et uafhængigt Rige, og Christian var stedse af den Meening, at Oprørerne ikke fik Ret til at blive Regenter, fordi de vare Oprørere.

Christian nærmede sig nu til sin Plan, at straffe disse Oprørere. Han tog de Skibe fra Lybækkerne som forsynede Oprørerne med Ammunition; han gav Lybækkerne Varerne igien, vilde blot lære dem, at holde sluttede Forbund, og ikke at seile paa Sverrig, indtil alting med dette hans Rige var bragt til Endelighed.

Steen Sture, som uden Kong Christians Velsignende ikke allene havde indsat sig selv til Hoved for Oprørerne, men endog til Forstander for hele Riget, tog

og saaledes Skat af Riget, sammenkaldte Stænderne, og viiste sig, som den han vilde være, Rigets Konge. Ja han gif endog saa vidt, at han lod fængsle de Bisper og Mænd, som holdte med Kong Christian, fordi han var af Sverrigs Raad hyltet til at være Kong Hanses Esterfølger i Riget.

For Forbrydelsen imod Bisperne stod Steen Sture ikke under den verdslige Ret, men under den geistlige, hvorfors ogsaa Paven lod ham dømme og bandsætte. Dernæst maade man ikke glemme, at Paverne vare ofte Fyrsternes Raadgivere, fordi hans Raad endog i verdslige Sager havde megen Vægt over Almuen. Paven i sit Svar til Christian fandt ikke allene, at Steen Sture, som Forbryder imod den hellige Kirke, og endnu mere, som Oprører, aldrig kunde have den Ret til Sverrigs Krone som Christian. Hvorledes vilde Gustav den Tredie have behandlet en af sine Generaler, om han havde opløst sig til Forstander for Finland, og stræbt at overbevise Europa om, at Gustav var en Tyrann, som ikke holdt Troe og Love? Hvorfor stedse afsmale en retmæssig Regent som Tyrann? Gustav, den hede Taler, er selden troværdig Historiker. Læs Kong Christians Manifest til Sverrig, det beviser uimodsigeligen hans Ret til at tvinge Oprørerne. Man sig da ikke længere, at Christian, som Tyrann indtølede sine Retligheder.

Steen Sture besværer paa en Herredag saaledes menige Mand og Raadet til at give sig den Magt, de alt for lange siden havde givet til Christian, og ikke

mere raadte over. Ingen Svenske vare af Christian løsladte fra deres Haandfæstning, og ingen af Marsager, hvorfor de ikke vilde krone den hylde Christian. Steen Stures Tilhængere, Meenede imod Christian, tale aldrig om det Forhold de stode til Kong Christian. De underskrive derimod, og under Steen Stures Forstanderskab vilde staae for sig imod Landets Fiender, de Danske; dernæst Gustav Trolle, der havde forsvaret Christians Sverrig, skulde erklæres for Rigets Fiende, og sættes fra sit Bispedømme.

Steen Sture gjorde sig paa denne Maade til Konge og Pave. Begge disse Forbrydelser er dog vel saa vigtige, at de kunde opirre Christian. Vrede? Hans egen Ære, hans Pligt som Konge at holde over Troe og Love, hans Lands Noe og Fordrede af ham, at standse disse Oprørere, helst om han nogenstinde skulde kunde vente at udføre sin vigtigste Plan, at betage de vendiske Stæder Kredt til at trække Rigets Handel ene til sig, og stedse paaafere Danmark Krig, lige i dets Skød.

År 1518 begynder da Christian med Magt at tømme Oprørerne. For den falske Fredsengel, eller den falske Oprørsdievel, den pavelige Ufladsstrømme Arcemboldus var nu her i Norden ikke længere. Da Krig og Uflad paa engang viner et Rige for med Arcemboldus vilde derfor tilbage til Rom med sig. Christian lod ham og Broder se, at det ikke bør gaae ustraffet bort, at holde med Oprørere, og

forraade i disses Hænder den retmæssige Konges Sag. Lybellerne havde ventelig med et Sølvtæppe bestykket Arcembold; han havde og lykkeligen foreenet dem med Oprørerne i Sverrig.

Dronning Elisabeth kunde ikke af Arcembold vindes; hun tilskriver ham derimod venligen, at han maatte melde hende, hvad han til Bedste for hendes Mand havde efter betroet Anslag udrettet i Sverrig. Arcembold mærker af dette Brev, at hans Forræderie var kiendt; han flygter hemmelig ud af Landet, og efterlod sig et Brev til Christian, der vel skulde bevise hans Uskyldighed, men er ikke andet end et geistligt ækkelt Brev, der just beviser hans sorte Falskhed.

Christians første Forsøg paa Sverrig var ikke lykkelig; han geraadede endog næsten i Hungersnød med sin Armee, da Modvind hindrede hans Proviantflaade at følge til bestemt Tid, han maatte næsten af Oprørerne tiltrygle sig Føde. Han bringer det endelig derhen, at Steen Sture vil indgaae Fred med ham, skikker ham Gister, og med disse seiler Christian til Danmark med første søielige Wind, og paa denne Maade slap for at leve paa Oprørernes Maade.

Oprøreren Bisp Baldenal havde Arcembold igiennem Paven forskaffet en Befalning til Christian, at han skulde indsætte ham i sit Bispedømme. Var nu Arcembold troles, holdt han med Oprørerne? Kunde da Christian andet end behandle ham haardt?

Aar 1519 vilde Christian atter tømme Dø-
 verne i Sverrig, og fordrede af Adel og Geistlige
 alle hans Lande, at de skulde være ham dertil behø-
 pelige. Mod Svensken lader han krydse en Flaad-
 og Undersaatterne paalagde han en Krigsskat, og
 havde dette for Gode med sig, at den der eiede mere
 betalede og meest i Skat. Den blev ydet under Navn
 af Rumpeskat, eller Skat af hvert levende Hus-
 holdningsdyr. Christian troede ikke, som nu, at sine
 Hollænderier skulde betale mindre end en Huusmands
 Koe, der er hans og Børns Underholdning. Adelen
 burde have skammet sig ved, at udskrive denne
 billige Skat, som tyrannisk og ubillig. Danmark
 saae den aldrig siden saa klog. Til denne Skat førte
 endnu Christian et Paabud af Tiendpenge af alle
 Indkomster.

Mange af Geistlighedens Misbruge stræbte
 Christian at hæve. Ikke allene hindrede han dem
 at drive Landprang, at opløbe Varer for Lybekkeren
 til stor Afbræk for Kiøbstæderne; men endog vilde
 han, at de ikke længere skulde hindre den sande
 Lysnings Udbredelse imellem Borger og Almue.
 Christiern Pedersen, en af Danmark's lærdeste
 Mænd, Kong Christians sande Ven og Raadgiver,
 beskriver Underviisnings-Anstalterne og Tidens
 Smag paa følgende Maade: "Tiden maaskee nær-
 mer sig, at vore Børn kan med Leeg og Lyst lære
 allehaande Wiisdom, Kunst og Tungemaal, foruden
 den ubarmhertige Hudstrængelse og Slag af Terler og
 store Bøddels Riis, som man før pleiede at bruge

vore danske, svenske og norske Skoler. Med hvilke
 skammelige og umenneskelige Slag og Hug de umilde
 Skolemestere fordreede mange gode Drenge fra Skole
 og Lærdom. De forkuede og mange med store Slag
 og Hug, at de sadde saa røde, som en Hare for Hund-
 de, og kunde ikke komme i Hu hvad der sagdes og
 læstes for dem. De sættes til Skolemestere, at de
 skulde med god Lempe, Lyst og Glæde undervise de
 Unge, og ikke fordi, at de skulde giøre Vedler af dem
 selv. Naar nogen straffede dem derfor, og spurgde,
 hvi de vare saa umilde imod deres Disciple, svarede
 de: jeg haver saa kiøbt min Lærdom og Wiisdom, jeg
 vil og saa sælge ham igien. De fattige Børn lærde
 en seie Ting af dem i 15 eller 16 Aar, med saa megen
 daglig Angest og Hudstrængelse; og i disse Aar lærte
 de ikke andet end Donat, Alexandrum og Peder Boale.
 Denne Smag blev ved hos de Ældre; i de fornemste
 Bogsamlinger saae man ikke andet, end Catholicon,
 Florista, Greusta, Loporinthus Dormiscure, Legenda
 Sanctorum, Petrus Lombardus, Albertus Magnus,
 Holkot, Decretum, Decretale. Men og, siger
 Christiern Pedersen paa et andet Sted, godt Folk
 fatte ikke deres Børn i Skole, for at de skulde lære
 noget, hvormed de kunde tiene Gud og deres Fædre-
 neland; men for at leve vel, og blive til anseelige
 Mænd, til Bisper, Prælater, Abbeder, Præster, Kan-
 niker og Munke. Nu disse fede Embeder formind-
 kes, sætte ikke Forældrene deres Børn i saadanne
 Skoler og Kloster, men de give dem hellere hen til
 Høve og Kiøbmandskab."

Saa hastig sporedes Folgen af Reformationen
14 Nar efterat den var begyndt.

Kong Christian, der daglig taledede med sine danske Lærde, Hans Michelsen, Jesper Brochmann, Christiern Pedersen, og gierne fulgte deres Raad, begreb let, at uden gode Bøger i Modersmaalet, der ikke hos Borger og Almue at haabe Lyst til sende deres Børn i Skole; saadanne skulde udgives i Trykken, Skolerne skulde forbedres, Haab skulde være til Fjersømmelse, uden igiennem den dog og nopsyste katholske Kirkes Skied. Denne Hindring var den værste at have; thi de fleste klatrige Embeder vare i Geistlighedens og Adelens Haender, og disse foragtede aldeles det danske Sprog. Man kiendte ikke andet end det flensborgiske Dansk, plattyske; thi endog i Sproget maatte de Dannebulke under Lybellerne. Christian elskede det danske, og opmuntrede meget Christiern Pedersen vores første gode danske Skribent, at udgive Skrifter. Kong Christian styrkede ham og i at udgive gode Bøger, som Særo Grammaticus, Holger Danskes Historie, Sebaldi Kronike, en Historie om Kong Danmarks Afkom. For maatte han selv adlyde Smagen, lod trykke i Paris 1515 vor Frue Lieder. En Digt om at høre Messe, Tertegns Postil. Nei, Christian vilde, at Danske skulde i deres rene Modersmaal se andet end geistlig Diat og Overtroe. Efterat Christian paa denne Maade havde kaldet en friere Smag frem, og givet sine Undersaattere Bøger i Hænderne, passede han neie paa, at være danske fortiente Mænd. Han

gjorde dem til Secretairer og Canclere hos sig, siden til Erkebisper; ja forlehnede dem med gode Forlehninger. Tral saaledes Fortienester hos Middelstanden saa meget i Veiret, som det stod til ham. Og alt dette heder i Adelens Sprog, at han tral Skalle frem, og gav dem Forlehninger.

Skolerne kunde Kongen for det første ikke strax forandre og forbedre. Vel forudsaae han 1519, at den i Sachsen saa meget yndede Friemodighed imod Geistlighedens Uvæsen, vilde snart rodfæste sig i Danne-mark. Han besluttede derfor, at rydde alle Hindringer af Veien for denne Friemodighed. Han forbed Præster eller Geistlig at kiøbe Jordegods, hvis de ikke vilde gifte sig; han lod en lutherisk Præst prædike i Nicolai Kirke i Kiøbenhavn; han lod Oversættelser af den hellige Skrift være i hver Mands Haand, og endelig forbed han Geistligheden, at sætte Almisse tiggende Drengene ind i de lærde Skoler, for at betage Adelen den Foragt de bare for alle, der tiggende havde tilbragt deres Skolegang, og gjorde den rigtige Slutning, at den Barndom og Ungdom der er tilbragt i Liggerie, bliver sielden til Nytte for Videnskaberne; thi Tryglervæsen rodfæster, som oftest, Lyst til Lediggang, skidne Sæder, og nedrig Kynderie i de unge Hierter, og giver Sielene uskillede til at imodtage Herrens ædle Følelser. Disse ere Lovens Ord: ingen maae gaae i latinske Skoler, uden de, som have Formue til at kiøbe deres Kost; thi, siger Kongen, Dyrerne blive ellers fulde af Bettlere og Lediggengere.

Geistligheden satte sig stærk imod de af Christian paalagte Skatter. Vel vilde de yde Kongen i Bønner for hans Vaabens lykkelige Fremgang; men i Gierningen havde de kuns lidet at bortgive af deres Arvegods.

Er det Land ikke lykkelig, hvor Almuens munde bære alle Byrder, og derimod rige og mægtige Stænder bag Privilegiens Skjul kan undslaae sig fra med i Rigets Færd, at bidrage til at afvende Landets Nød og Byrde!

Kong Christian, stedse pensende paa at tømme Sverrig, faaer Undsætning fra Frankrig, lader hollandske og skotske Soldater, anholder til sin Tiens Fremmedes Skibe i Sundet, hvortil han, som Hertug over Østersøen, havde Ret; slutter endelig Forlig med Lybekkerne under Hertug Friderichs Mellemkomst. Lybekkerne forbandt sig til, ikke i et heelt Aar at vilde giøre Sverrig Tilførsel.

Christian haabede, i Følge saadanne Foranstaltninger, omsider at kunde tvinge sine oprørske Underfaatter i Sverrig. Aar 1520 i Februarii lader Kongen sit Manifest udgaae imod Oprørerne. Heri beviser han uimodsigeligen, at efter Sverrigs Love var han deres Konge. Da Kongens ældste Søn i Arreriger altid er Konge efter Faderens Død, og Sverrig nægtede jo ikke, at Kong Hans var dets Konge. Dernæst havde Sverrig forpligtet sig til Kong Christian, enten at vilde krone ham til Konge, eller og

betale

betale de engang vedtagne og fastsatte 12,000 Mark aarlig. Hertil kom, som i disse papistiske Tider betydede meget, at Oprørerne havde indsat sig selv til Pave over Sverrig, i det de affatte Erkebisp Trolles og endelig maatte jo Christian straffe den Bold, som de ideligen øvede imod de af deres rette Konge satte Embedsmænd.

Paa samme lovmæssige Maade, som Spanien var blevet saa stor, ja de fleste Kongeriger, nemlig ved at udføre Pavens Båndbreve imod Kætterere eller hans Fiender, gif og Christian frem imod Sverrig. Men Christians Minde blev hudflettet for denne Udydighed imod den pavelige Stool, fordi alle Lande omkring ham bleve saa hastig Pavens Fiender, og haanede med Rette alle Pavens Boldsomheder; da derimod Spaniens Gruesomheder imod Maurerne blev kaldet Gudsfrøgt og Rettroenhed, fordi alle Magter rundt om Spanien adlydede Paven. I Norden blev denne Christians Udydighed imod Paven kaldet tyrannisk Grumhed, fordi Sverrig lærte at foragte Paven med alle hans aandelige Vaaben.

Nok, Christian havde af Paven faaet Befaling, at dræbe og brænde alle dem i Sverrig, der havde forgrebet sig paa Pavens Heihed, i det de havde mishandlet Erkebisp Trolle, der eene stod under Pavens Dom.

Christians Armee rykker i den strenge Vinter op imod Sverrig. Oprørets Hoved Steen Sture falder

faldt i et Slag. Efter hans Død blev Aldel og Altrivisraadig. Christian vinder Almuen og Borgene, han kommer for Stockholm, hvor Steen Stures havde belagt Slottet. Byen selv gjør længe Modstand; endelig, da Christian lover Svensken et retfærdigt og retfærdigt Regimente, overgiver Byen sig, og de Svenske tilstode godvilligen, at Christian havde været deres Arveherre og Konge. Christian havde aldrig lovet Oprøerne, at eftergive Kirkens Davens Ret; thi det var ikke i hans Magt. Imod Erkebisp Trolle udevede Misgerninger og Gierningsmandene aabne fer. Tilgemaade mange Hovedmandene for 7 Mars Oprør og Blods Udgydelse, ikke vente Deel i den Mildhed, som Christian lovede at vise imod den uskyldige meenige Mand.

Var ikke Hierarkiets gruesomme Samvittigheds Herredømme og blinde Jær nok som haanet og foragtet, da vilde vi over Stockholms Blodbad have Marsag til at udstøde Forbandelser over denne Kirkes Valde. Denne tigerlumsk Hellighed vidste jo berolige Fyrster midt i deres Tyrannie; den lærer dem, at giere Hevn og Uretfærdigheder til lovlige Baaben, kuns at de bleve brugte til at værne om Kirkens Rigdomme, Valde og Ære.

Lidernes Smag undskylder langt fra ikke Christian, endnu mindre kan Roms Afsad og den pavelige Legats Vidnesbyrd, at han med Stockholms Blodbad havde udført i alle Dele, som en lydige Kirkens Davens Villie i hans Vandbrev over Sverrig, befri Christian fra Menneskelighedens Harmen.

Maaskee

Maaskee ynke vi rettest Christians vredfulde Sindelaug, der saa tigrisk rasede i Stockholms Blodbad, ved at overtænke, at Dyriskheden let springer frem hos Mennesket, helst naar Leversygdom forstærker et medfødt hastigt og bittert Sind, som ikke standses af Fornuften, naar denne blendes af Slingrunde; thi Christian haabede, ved at henrette 70 vigtige Oprørere, skulde han kunde quæle al Sød til Krig imellem Naboerigerne, hvorved aarlig flere tusinde Uskyldiges Liv var blevet til Offer for Krigens Luer.

Diemedet var roesværdigt, Midlerne til at opnaae det, gruesomme og utilstrækkelige, Følgerne ustandfælsige; thi Christian, der strax efter Blodbadet vrededes paa sine Raadgivere, fortred denne gruesomme Beslutning, hvorved han havde tabt alles Hjærter, og maatte nu eene skaffe sig Lydighed, ikke igiennem de Adlydendes Fortrolighed og Tillid, men igiennem Frygt.

Gustav! stands lidet, og overflue nu Christians Løbebane. Gaaer du ikke med ham ved Haanden, svæver hans Planer dig ikke for Dine? Naar Natens Merke og Eenlighed fremkalde hos dig Følgerne for dit Land, baade af den uheldige Krig du begyndte, samt af dine mange Maader at blive mere vældig paa, for desto lettere at skule ødsel og planløs daglig Vandel.

Kom snart tilbage fra den Forblindelse, at herlige Taler, prægtige Løfter, vel udtænkte Tanker, skulde

skulde kunde binde Undersaatternes Hjertes vort
til Regenten.

I Enden af Maaret 1521 var hele Sverri-
Dorverernes Hænder; disse valgte sig Gustav W
til Anfører. Vel vedblev den mageløse Admiral M
bye at foruroilige Sverrig, men Oprøret i Landet kun
ikke dampes, da baade Udelige og Geistlige ble
styrkede af de vendiske Stæder.

I Danmark, hvor alt var roligt under Ch-
stians Scepter, mødte ham dog hemmelige Efter-
belsler og Uvillie, meest af Geistligheden. Der er ingen
Tvivl om, at jo Christians Gemalindes Skriftefader
Johannes Mansverus, haver tilligemed hendes Kam-
merjunker Maximilian, været eenige med Christian
Siender, at vilde sværte ham hos Keiser Carl, at
at unddrage Christian dennes Benkskab. At forsøge
ham, fordi han syntes at tabe Agt for den katolske
Religion, kunde ikke meget opbringe Carl den store
Brede, da han selv i Hjertet yndede Reformationen
der med sin lette Maade at berige sig paa havde
meget tiltrækkende for Fyrster. De maatte da møde
Christian som en slet Egtfælle, just det Aar hans
Dronning kom i Barselseng. Christian, advaret af
disse af Dronningens Skriftefader opspundne Rænker,
hørtviser denne Ueenigheds Sædemand i Skidtet af
hans Familie, og Maximilian dæer pludseligen, og
Christian vidste at formilde Keiser Carl, og tilintet-
giere al denne Bagtalelse, da Dronningen i Hjertet
alvorligen elskede ham.

Chri-

Christian, midt i de tornefuldste Hindringer,
vedblev utrætteligen at arbejde paa Landets indvortes
Velstand og Flor. Han haabede stedse ved Keiserens
Hielp omsider at kunde bringe det saa vidt, at Holsteen
og de vendiske Stæder bleve svækkede saa meget, at
deres Usmagt kunde tvinge dem til at være lydige og
ordholdne, og at han saaledes kunde faae frie Hænder
til at straffe sine oprørske Undersaattere i Sverrig.

De vendiske Stæders marværende Handel paa
Christians Riger, beskriver hans Raadgiver Christiern
Pedersen paa følgende Maade: Jeg veed vel, at vi
Danske, Svenske og Norske maae altid blive vanvit-
tige og uforstandige, saa at vi kunde ingen subtil
Konst eller god og fast Lærdom, lige som de tale i de
Lande, der ligge omkring os. Mig forundrer, at de
Fremmede ikke sige: hvortil behøve vi Vin, Kynde-
rier, Silke, Fløiel, Damast, og andre fremmede
Varer, efterdi vi have selv godt Korn, Malt, Meel,
Flekk og Kied, samt Fiske nok, baade ferske, tørre,
saltede og røgede; vi have og Kobber, Jern, Sølv,
Slov, Træ og Steen, og vi kiese alligevel fremmede
Varer, og koste der store Penninge paa, som er Tydsk
Ol, Sundisk Ol, Kostolker Bismar, Bartschbeer,
Pryssing, Mumme, Bernost Ol, Hamborger, Bre-
mer Ol, Kaaberlille, Samsøl, da vi selv kunde brygge
bedre Ol hjemme, om vi ellers vilde vel troe os selv,
og lade der god Humle til. Ingen er saa fattig, at
han jo skal have Tydsk Ol at drikke, skulde han end
tiggere dertil, eller selge sine Klæder, og Koen af Baa-
sen derved. Men udlendiske Vare dem kiese de og
vur-

vurdere aldrig ret, hvor meget de skulde give derfor eller hvad det ret er værd. Men Tydskerne see hvad Guld og Kiebmænd de have for Hænde, der de drage de Penninge, Guld, Sølv, Dren, Kiebs Fjæsk, og andre gode Vare ud af Landet, og stedse bedrage, svige og daare os af det beste og mest vi have, og da rose de i deres Gilder hienme, hvorledes de have giækket og bedraget os med deres gamle, falske liggede og fordervede Varer, og fanget derfor tid og belst fyldest for dem igien; og sige tilmed: Gode man the hoessen Denen utrechen. Gud naade alle Danske, Svenske og Norske! at vi aldrig skulde kiende vore egne frugtbare, kostelige og gode Lande Fremmede kiende vore Lande bedre end vi giere se dem derfor komme de utallige til os.

Til denne Foragt for egne Varer, som Christian vanskelig havde allene ved Forordningerne kom endnu en anden vigtig Grundvold, hvorpaa den vendske Handel var grundfæstet, og som endnu i vore Dage, det var den lange Credit Tydskerne, ja alle Hansestæderne gave paa deres Varer. Denne Hindring var Christian for fattig til at kunde rhydde af Weien.

Christians Mangel paa rede Penge var ingen Følge af hans Overdaadighed og Udflæn, endnu mindre Uorden i de offentlige Pengesager; thi vi have endnu hans Quittinger til alle hans Oppebørselsbetientere for aflagt aarlig Regnskab. Endog denne Orden kaldte hans Fiender Gruesomhed. Men hans

Indkomster vare saa og uvisse, og hans idelige Krige medtog store Penge, helst for ham, som hverken Adelen eller Geistlig vilde hielpe, og maatte have sine Indkomster i Korn og Fødevarer. Ja, som havde det til Betalning for hans utrættelige Meie til at fremme sit Lands Flor, at Adelen og Geistlig sagde: Alle hans Planer sigte eene til at undervinge os, for at vinde menige Mands Gunst, der ikke havde Forstand til at kiende hans Idretter og udregne Følgerne for det hele af disses Iværksættelse. Dog, hvilken Ulighed i Adelen og Christians Hensigter! Christian vilde berige Borger og Bønde, altsaa Millioner; Adelen vilde, at deres hundrede Familier skulde allene være rige. For os, som hverken beherskes af Harme imod Christian, eller ere forblindede af Egennytte og indbildt Ret til at herske over vore Medmennesker, som over Slaver, staae Christians Foranstaltninger og Forordninger i et andet Lys, end for de rovgierrige Adelige og Geistlige, Christian skulde nedstemme til at behandle deres Medborgere, som deres Medmennesker. Christians Forordning om Brag og Hielp i Skibbrud er et Mesterstykke, da Retfærdighed og Villighed tale deri høiere, end i Forordninger, der giøre Brag til Privilegiens Alderdom.

Var det gruesomt, at Christian lod ved Strandbreddene oprette Galger, hvori de bleve hængde, der uskikkeligen havde behandlet Skibbrudne, eller som vare de vendske Stæders lønede Hjelper og Hælere, i at fremme deres Smuglen, helst om disse vare kongelige Soldbetientere?

End end være, at Oprøret i Sverrig indbragte Frankede Christian, at de Lybkes Dumdriftighed, i Hjælpe de Svenske, harmede ham; ja at han indbragte smertedes over at see, hvorledes hans Farbroder Hertug Friderich, tilligemed den hele holsteenske Modgiorde et med hans Fiender, saa kunde vel den Modgange ikke andet end skynde ham til at forsinde sin Reise til Keiseren, for at hente Naad og Hjælp. Dog opsatte han denne Reise nogen Tid, for at ledsage sin elskte Moder Kirstine til sit Hvilested. Da den sørgelige Skyldighed var forbi, iiser han med et Hæderfuldt Følge til sin Svoger Keiseren, og, efter Svørvane, sin Fraværelse betroede Riget til sin Gemalinde, for at tage Beslutninger, i hans Fraværelse, han sig selv stadfæstede; saa noie kiendte hun sin Mandes Planer og saa vel vidste hun at handle med dem overeensstemmende. Lybkerne kunde aldrig af hende faae andet Svar, end det, der passede til Christians Planer og dem, deres Svækkelse.

At Keiseren fik Christian en Befaling, at Holsten skulde tages i Forlehning af ham, og ikke, som før af Stiftet Lybek, i Keiserens Navn. Dermed fik han Keiser Carl ganske afvendt fra de vendiske Stæder. Saaledes lod det til, naar Christian kom tilbage, vilde han alvorligen være betænkt paa at skaffe sig Noe, først ved at tømme Holstenerne, dernæst ved reent at dæmpe Lybekernes Mod. Christian gjorde den første Begyndelse til denne Plans Udførelse, ved at fordre af Hertug Friderich, at tage Holsten af ham til Forlehning, og at forlange andre rejs-

Str

Stridigheder bilagte. De vendiske Stæder truede han med Keiseren, tilskrev dem haarde Forbund, ikke at sende Svensken Hjælp af Skibe, og ei heller at handle paa Sverrig eller Danmark.

At denne Keiserens Hjælp bestod blot i Ord. Denne Christians mægtige Svoger, som befalede uindskrænket over 40 Millioner Mennecker, der fik aarlig utrolige Skatter fra Indien, han havde hverken Penge eller Folk tilovers, og endnu mindre havde han den rette Sands til at berige Hollænderne, med at hjælpe dem igiennem Christian til udelukkende Handel tilligemed ham paa Østersøen. Ved at have lovet Christian nogle af Montezumas Guldstænger, kunde Keiseren have forsilkkret sine Undersaatter Hollænderne Østersøens Handel, ved at lade dem hente dennes Varer i Kiøbenhavn og Helsingør. Paa denne Maade havde Christian langt silkkere end med Krig svækket Lybkerne. Ja, den rige Konge af Engelland Henrich den 8de, der imodtog sin Faders Skatkammer, kunde og med Penge have hjulpet Christian til at udføre denne for Engellænderne ligeledes vigtige Plan med denne Handel. Men Kong Henrich hjalp og eene med sine Ord; thi Keiser Carl og Kong Henrich havde eene Frankerigs og Italiens, ja Tydslands Erobring for Dine. Paa den latterlige Plans Udførelse, at oprette et eller tvende Monarkier af hele den beboede Verden, anvendte de utrolige Skatter, Millioner Mennecker, deres egen og Undersaatteres Noe og Lyfsalighed. Ikke første gang at Menneckeret ivrigere jog efter Skyggen end Legemet.

1. Deel.

E

Chri-

Christian mærkede tilfulde, at han 1521 anden havde at forlade sig paa end Keiseren og England, at de i det mindste ikke vare hans Fiender. Hans sandeste Tilflugt vare Borgere og Bønder i Danmark og Norge. Hvorfor ogsaa hans Lov, udgivet 1521, saa meget mueligt værnedes om disse for Mægtigeres Uretfærdigheder. Men Christian Lovgivnings Aand var fremmed for Danmark, før og efter hans Dage. Den havde Tidernes Svæbner og de Mægtiges kiereste Duffer imod, nemlig, de Kinges Mishandling. Den vidner megen Erbødighed for Frihed, megen Nidkæmpelse for at indføre Ligevægt imellem Stænderne; den mandigen Oplysningens og Retfærdigheds Sag, breder Handelsfrihed, gavnrig Bindskibelighed, alle Befalningerne seer man udflyde af Lovenes ene og sande Kilde, af Kundskaben om det Folks Kædet og Trang der skulde adlyde. Saa at den største af Undersaatterne frydedes ved Loven, og adlydeden, fordi det var det samme, som at besordre det eget Vel.

Driftigen kan man opfordre enhver Danst, flere Landes Lovhændige, til at vise, naar Lovgiveren var bedre end under Christian den Anden. Den ældre Love i Danmark kunde denne Konge selvsagt fordi han havde begaaet den Feil, ikke at blive fordærvelige Lehnsvaner og hierarkiske Plager som blev og hans Lovbog brændt.

Inden Reformationen nogensteds havde vist som Regenternes Medregenter, indtil den blev den

tryglende Smiger, indførte Christian en Lov, som paa ingen Steder haver slettet Reformationen i Frankrig. Vi fylde Christians Minde, at gjøre Keiseren bekendt med Christians almindelige Lov; den bestaaer af 141 Artikler. Vi ville her bringe disse i Udvalg.

1ste Art. Alle skulde vide, at Geistligheden var fornemmelig til, for at lære og veivise Almuen i Lærdom og Vandel.

Dette maade Almuen ei engang i vore Dage forlange af deres Præster. De skal here Bæve, betale uhyre meget til Bedragerere, Drankere, Hoerkarle, dovne Edere, hvis det lyfter Præsterne at være det. Meenigheden er den man mindst hører, fordi man voldeligen, med Bajonet-Argumenter haver betaget Meenighederne deres Ret til at kalde Præster, og med Tynd at klage over dem, og see dem paa Jingle. Præster ere i vore Dage uden al Ansvar her i Verden; mægtigere end før Reformationen, hvis de have Hu dertil.

2den Art. Bisper skal være anstændige Klædte, og ikke, som Gieglerere, at lade Trommen og Piben gaae foran for dem.

Bispene ere nu tarvelige nok, men Gieglerie er deres Cathetiseren, Estersynet, hvorledes Præstegaarde og Kirker ere istandholdte, samt deres Esterspørgen, om Meenighed og Præst have noget paa hinanden at klage. Ved bekostelig Kettergang skulde jo alle Klager afgjøres, og ikke paa politievis strax af Bispene straffes og slettet.

3de Art. Hvorledes Messe anstændigen og samvirkelig skal holdes.

Nu er det ofte sammelig, at Præsten prædiker Meenigheden i Sønn, at Degnen brøger de Dreene fulde, at Meenigheden steynes af Præsten til Skrifte om Løverdagen, han lader den biev Timer efter sig, efter at have gaaet en lang Tid endelig holdes ingen Skriftemaal før om Søndagen. Præsten brøder sig ligesaa lidet om at lade den hele Dag for Meenigheden, som at lade den biev hele Timer efter sig paa Kirkegaarden om Løverdagen inden han begynder Tienesten. Paa de danske Raader og ved Confirmations-Christen have endnu protestantiske Præster Samvirkelig Herredomme over Almuen, hvorved den er Dristighed til at være Præstens Paapasser. Præster vil vide, at de ere Meenighedens Bø og lønnes af denne.

4de Art. En Erkebisp maatte i det høieste have beovæbnede Karle til at følge sig, og ingen Biskop maatte holde høiere end tvende Par Mynder og 2 Kobbet-Stovere.

5te Art. Skolemesterne anbefales for alt en usædvanlig Vandel, og at de skulde gøre sig ligesaa Umage med fattige som rige Børn. Dernæst geistlig og verdslig Øvrighed skulde især være over, med geistlige Biskaber og Præbender at synse Skolelærerne, at de kan have rigelig Underholdning.

Nu have Skoleholderne kummerlig Underholdning, ere betalte og ærede lige med Hyrerne ved Ledene. Kirkerne ere frarannede Meenighederne, og deres ulovlige Tiender allene henlagte til Kirkerne Murrnestere, og ei til Hielp til Skolemesternes rigelige Underholdning, til gode Skolebegers Anskaffelse, fattige Børns Forsørgelse til rolig Skolegang, og deres Oplæren i Haandværk, tilligemed Catechismus-Platten.

6te Art. Deres Alder bestemmes, som vil til geistlige Embeder indvies.

7de Art. Præsterne skal være Magistri eller Baccalaurei først i den hellige Skrift.

Nu er det nok for en Prælat i Fødselen at svare paa de Spørgsmaale Professorerne spørge som oftest om til Examen, og som af Manuductorerne optegnes og indproppes i Candidaterne.

8de Art. Hvorledes Præsterne til Opbyggelse skal forrette deres Søndags Tieneste.

Nu saadan, at Bønderne stelden vide ikke engang Hovedmaterien Præsten lovede at afhandle.

9de Art. Enhver Præst skal boe ved sin Kirke og ikke i Kjøbstæderne, og lade deres Præstegaarde ståe øde.

Nu finder man lettest mange Præster, ved at holde paa Korsveiene om Løverdagen og Mandagen.

10de Art. At Gudstieneste og Sang skal ordentlig og omhyggelig holdes.

11te Art. Alle enkelte Stole skal hver Lovend udskyttes af Kirken, denne feies og toes, og skures og toes.

Nu ere Vinduene tilmurede, at de ikke lukkes op, for at skaffe frisk Luft i Kirken; Sælene ere giorte faste med Jernankere; Væggene fulde af Fugtigheds grønne Saff; Gulvene halv opbrakket Steenbroe; Knæene blive døde at sidde paa de haarde Banker for Alteret; Sættet sees paa Gelænderne; Præstens og Degenes Spyt møder een der allevegne; der drikkes utoede Bøgere, Brodet imodtages ofte af svedede eller suattede Fingre. Alt er ofte i Kirken saa raadent og skident som mueligt. Verden er jo og en Jammerdal, hvorfor skulde Kirken og være det?

12te Art. Om Kirkevæger, og hvorledes de skal hver Mikkelsdag aflegge Kirkens Regnskab.

Nu ere Meenighederne voldeligen skildrede de Kirker, de selv opbyggede; man haver paataget dem, at give ofte 800 Rdlr. aarlig i Tænde til Kirkens Vedligeholdelse, af hvilken Summe sielden sættes 20 Rdlr. paa Kirken af Kirkemesternes, deres Eiere. Hvor mange Kirker kan fremvise Dvittering fra Meenighederne, at de er Kirkens Værd betalt i Capital, tilligemed Inventarium af Klokker, Ornamentter &c. Deres at Meenighederne havde vedtaget, at vilde betale saa stor en Capital i Tænde aarlig, i Steden at de slap med nogle Mark for aarlig, da Kirke

væger

vægerne førte Kirkens Regnskab, og ingen Kirketænde blev høvet, men blot det Kirkens Reparationer fordrøede. Saadanne stillede Skieder paa Kirker og deres Tænde vare billigere end Bajonet-Befalninger, der byde, at der skal tændes til Kirken, og at Huset Kirken er et Inventarium til Kirketænden. Bede Meenighederne om, at de der først have kiøbt Kirken af dem vilde fremvise Skiede, torde de vel blive henlagte til et Slags Stokhuus-Meenigheder.

13de Art. Præster maae afstaae deres Kald, men ikke uden i deres sunde Dage, og det i 5 Præsters Overværelse.

Nu kunde Præsterne være borte tre Fierdedeel af Aaret, opsætte Confirmation, Bryllupper, Trolovelser, Jordspaakastelse, alt efter deres egen Vællighed; saaledes skal 300 Familier, som betale en Mand, rette sig efter hans Vælløst og Hiemelede. Væe den Meenighed, der paatalede sig Uffæ!

14de Art. Intet Gods, Gaard, Jord, i Kiøbstæderne eller paa Landet, tilhørende Kirker, Kloster eller Riddere, maae staae ledig eller øde, dertil skal skaffes Beboere, eller og det sælges til dem, som vil beboe det.

Nu kan Huse paa Præstegaardens Grund være nedrevne, Folkemængden formindskes; Præsten skal selv melde om øde Steder i sit Sogn. Hvorfor skulde han ikke tie, og Provsten tør ikke lægge sig ud med Præsten.

15de Art. Ingen Geistlig eller Verdslig maae gaa med andre Waaben, end de, som ere brugte daglig.

Nu behøve Geistligheden ingen Waaben, ere rolige i deres egen Kettens Arme.

16de Art. De øde Jorder, som Stieren ikke vil beboere paa, ere forbrudte til Kronen.

Nu er Kronen saa rrig, at den ikke behøver sig om denne Binding.

17de Art. Ingen Præst eller geistlig Prælat maae købe Jordegods, uden han vil gifte sig.

18de Art. Ketten skal være Præsterne behjælpelig at hørde deres lovlige Indkomster.

Nu bryder Ketten sig ikke om, at hindre dem i at tilvende sig ulovlige Indkomster. Naar ingen klager, tier og denne; ingen tør klage, thi det koster Penge.

19de Art. Ingen Sager, af hvad Navn man end tillommer Bispnen eller geistlig Mand at domme uden verdslig Overigheds Mellemkomst, uden de maatte være Egteskabsager.

Nu træde Erklæringer i Steden for hine gamle Dages Domme; disse affattes eensidige, komme aldrig til den Giældendes Giendrivelse, og de domme have sielden alle de Grunde for og imod en Sag, der kan have Sted.

20de Art. Landemode maae ikke af Bispnen sammenskaldes, uden med Kongens Vidende, det maatte være Kirketienesten eene angaaende.

21de Art. Ingen geistlig Kets Dom maae paadømmes, enten i Rom eller udenfor Riget, den skal ageres og endes for den af Kongen satte Kammerret. Denne Kammerret skal domme over Geistlig og Verdslig, og bør ingen Sag være længere end et halvt Aar; Landstings- og Kjøbstedsret skal ind for denne Ret. De Sager, Cankleren haver paadømt, skal og ind for denne Ret. Kammerretten skal følge med Kongen, hvor han i Dannemark reiser omkring. Fra denne Ret kan appelleres til Kongen og Rigens Raad.

Nu haver man fattet den Beslutning, at jo længere en Sag er i Ketten, jo retfærdigere bliver dens Dom. Da er det og billigt, at de Parter, Ketten haver gjort nøgne, blive klædet af Retfærdighed med Aret. Nu var det daarligt, om en Konge vilde slæbe en heel Ret med sig; ikke flyve Landene igiennem, men høre Undersaatternes Klager, lade Ketten paa Stedet afhøre Vidnerne, og see de omvistede Aflæder; og Ketten, ukjendt i Provindserne, være befriet fra Familiens Overhang og Parternes sundhedsdræbende Maaltider. Sielen følger Mave, denne hænger i Lige vægt, næsten hvor den fedeste Steeg trykker idelig hen hænger Mave til, og med denne Sielen Mave er erkiendelig imod den, der idelig paa en behagelig Maade fylde den. Saadan en Kammerret, nærværende paa Aflæder, og der undersøgte Sagerne, vilde ikke have Sonden til at være Nord, eller sagt, hvad et Jaar kan græffes paa, skal en Koe og neies med.

22de Art. Fra Universitetet skal indgives Liste dem, som studere udenlands, hvilket ingen maa uden de have taget Baccalaureigraden.

Nu befrier Stuestudenteriet adelige, ja adelige doyne Hoveder fra al Studeren; Matrikularer skal nok skyde dem frem, hvor Familien kan tage imod dem, og løfte dem op iblandt Studenter af første Rangs. Jo lettere man da er, jo lettere stiges jo i Veiret i de ætheriske Sphærer.

23de Art. Ingen maae giere Testamente inden Godset er betalt. Til Kloster skal gives i Guldsølv, og ikke i Jordegods. Testamente skal skrives i 7 Vidners og Herredsskriverens Overværelse. Til Præster og Geistlig maae ikke den Døds Godt gives i Forvaring. Den skal være sund Sands, som vil testamentere.

24de Art. Af uvillige 4 Dannemænd i hver Godset skal Godset efter en Afdød tages i Forvaring, hvor Arvingerne ikke ere tilstæde. Dernæst gieldende Opkrifter paa det efterladte Gods, een Opkrift skal ligge hos Godset, een skal de 4 Dannemænd selv have, den tredie Opkrift gives dem, som bliver ved Godset.

Nu er en Curator Honorum, en ussel Herredsfoged, der haver pandsat Aar til Aar sin Dommerskæppe, sikkrere Bærg end 4 Dannemænd. 4 Dannemænd ere ikke saa vederhøftige, som ussel Hælere, der gierne tie med, at Opkriften ikke skrives til Godset.

25de Art. Naar nogen, som ligger for Døden, vil giere Testamente, da skal de Nærværende strax forsegle alle Kister, og overantvorde Nøglen til Huset i en Skindpose, forseglet, til Hustruen eller den Afdødes Arvinger.

En Skindpose anvendes dog til et ødler Brug, at komme deri Ducater og rare Penge, end en Nøgle. Hvor let kan da ikke tvende Poser ligne hinanden i alt, uden i det indvortes.

26de Art. Ingen maae antage Tjenestekarle, uden han foreviser Skudsmaal fra den han sidst tjente hos; og i ringere Tid end et halvt Aar er ingen pligtig at skifte.

Nu biffes med og uden Skudsmaal; thi Præstens Skudsmaal er ligesaa rigtig, som den Blindes Dom om Farven. Bonden kan jo ikke skrive, hvor skal da Skudsmaalene komme fra? Det var billigt, at engang om Aaret bleve Skudsmaalene af Retten underskrevet; thi uden Skudsmaal blive de flette Tjenestefolk aldrig sigtede fra de gode.

27de Art. I Lehnen skal forordnes Dommere, som skal aflægge Eed, og hvert Aar møde Kongen og forsvare sine Domme. Eeden skal være kort, der sværges blot ved Gud og alle Helgene.

Nu var det at opholde Kongernes Reise, skalde de straffe paa Stedet uretfærdige Dommere. Mildhed og ikke Retfærdighed skal Konger udbrede.

36te Art. Landsdommerne, for at domme om Tingdage, skal have i Rente en Skæppe Korn for hver Boende.

Dette var mere end de nu have. Slet talte Rettens Pleie, og deres fiendne Uffraffere en af Dannemarks største Ulykker.

37te Art. At Dommerhuus skal indrettes der, hvor Retten skal holdes hver fiortende Dag.

38te Art. Hver Bonde skal give 2 Skilling til Hus til dette Huus.

Harde det nu været ret, at befale, at Tinghuset skal tiendes, og siden solgt Huset til Tienden?

39te Art. Herredsdommeren skal have tvende af de agtbareste Dannemænd med sig i Retten, raadgjøre sig med dem. Lehusmanden skal bøde for en ufærdig affagt Dom, da han haver Ret til at sætte og straffe Dommeren.

Nu var denne Lov tyrannisk. En adels Stiftamtmand straffes, hvilket Særsyn! Nei, disse ere forklarede Mander, som Jordens Retfærdighed ikke kan ramme; de ere over denne ophøiede. Dommere og Forsvar constitueres i Flæng, uden at nogen kan trække dem til Ansvar, uden med Familie opvædende Beskostninger. Konger havde ikke Retten, men Undersaatterne maade selv skaffe sig Ret med uhyre Rettens Betalning, der betager enhver Lyk til at forfølge sin Ret, og at see en uretsfærdig Dommer straffet.

40de Art. Herredsdommeren skal skaffe sig en god Skriver, som og skal tages i Eed, og tilligemed Dommeren sættes af Kongen.

41de Art. I Dommerhuset maade ingen komme bevabnet.

Nu er Favne Brænde ingen Vaaben, ei heller Lygte om at forfremme Bornene, endnu mindre Dommerens iturevne Gieldsbeviser ere Vaaben.

42de Art. Tarten for Skriversen.

43de Art. Hvor længe Dommeren skal sidde Dom til Landsting.

44de Art. Hvorledes en ved Landsting paademt Sag skal 10 Dage efter indstevnes til Kammerretten, hvis een af Parterne ikke ere fornøiede, og da inden trende Uger møde for samme.

Nu er Hastighed ikke Sielen i Rettergang. Ansvar var heller aldrig saa virksom, som under anden Christian; han sad selv i Rette, og saae selv til.

45de Art. Hvorledes Landsdommerens Beviis skal stiles, hvori han paa een af Parternes Vegne forlanger Appæl til Kammerretten.

46de Art. Tingførerne skal overalt bekiendgiøre hvad der ved Landsting foretages.

Nu er intet mindre bekiendt, end hvad der handes ved Tinget. Udtog deraf burde paa Sognekoster ugentlig oplæses.

47de Art. Ingen maac, naar Dommeren sidder Dom, giere Ulyd, og ingen maac sværge ved helige Ting i Retten, hvis saa skeer, skal han derfor betale, af hvad Stand han end er, til de Fattige med Mulkt.

Nu seer man ofte Vidnerne forvildes, Dommeren at sove, Parternes Sagførere at sørge for Genighed i Vidnesbyrd.

48de Art. Mulfterne, seldne ved Retten, skal Dommeren forvare, og Skrивeren holde Regnskab over.

49de Art. Dommerne skal holde Messe inden de sidde Dom.

50de Art. Dommeren skal taus høre Sagerne forsvare, og beskille den Alleruleste Forsvar.

Nu er der i mange Provindsfer ingen, der føre Sager imod dem, der have mange hundrede Tander Land og Skov. At forsvare den Ringes besidder ikke saa sikkert imod en streng Vinter, som 10 Favne Brænde. Det er de Ringes Ulykke, at paa Landet findes ingen Forsvar saaledes lønner det Almindelige, at de kan uden at blune og besidde føre Sag imod de Rige og Mægtige.

51de Art. Om Stevning, samt Stevningsmændenes Paategning paa samme.

Hvorved megen Meeneed kunde forekomme, og mange Trætter tilføjes. (Man læse Lovens selv, vi lovede kuns et Udtog.)

52de Art. Hvorledes de skal forholde sig, som stevnes fra den eene Provinds til den anden.

53de Art. Stevnes nogen i Retten, og taber, som uretfærdig sagede den Indstevnende Sagen, da skal Kongen have 40 Mark for Trættekierhed, og de Indstevnte skal have Kost og Læring daglig.

Nu sig de Mægtige ofte: vi skal med Process aarelade ham, saa bliver han tam.

54de Art. Haardelig skal de mulfteres, som ikke møde i Retten efter imodtaget Stevnemaal. Prælat og Ridder bøde 100 Mark for hvergang, en anden bøde 50 Mark, en Bonde bøde 3 Mark; og alle Kost og Læring til dem, som stevner.

55de Art. Kommer nogen drukken i Dombuset, skal han, hvis han ikke godvilligen gaaer ud, sættes paa Vand og Brød en Nat.

Gøres det daglig ved Alqvavits lumskke Drankere, blev der vel ofte ingen Ret.

56de Art. Haardelig skal de Indstevnte straffes, som ikke vil fremkomme med deres Documenter, men opholde Retten.

57de Art. Om Drab og Vaade. Kirken maac ikke optage nogen Manddraber inden Landsdommeren haver kiendt, om Drabet kan affones med Penge.

58de Art. Hvorledes skal forholdes, naar Manddraberen ikke findes.

59de Art. Om Brev, som Landsdommeren skal give Manddraberen.

60de Art. Dregues de Mord, som der skal bødes for.

61de Art. Vaadedrab bestemmes, og naar derfor skal betales 50 Mark til Kongen.

- 62de Art. Hvorledes skal forholdes med Manddrabereren, og de, som huse ham.
- 63de Art. Den Leyde Manddrabereren skal have, at nyde Fred til at forsvare sig.
- 64de Art. Naar een er forviist Landet for Døden paa hvilke Vilkaar han da igien kan komme til Fædreland.
- 65de Art. Hvorledes Fredsbrev skal stiles.
- 66de Art. Om Vidner. De to soorne Mænd, der sidde med Dommeren skalde afhøre alle Vidner, og reise til dem, som for Sygdom ikke kan komme til Retten, og udstæde Skrивeren under deres Haand det Passerede.
Nu kan Dommeren, der ofte haver Dømmen færdig inden Stevnemaal udstædes, jo let drage eenfoldige Vidner, som han lyster. Gode Dannemænd afhørte vist Vidner anderledes end nøgne, frosne og sultne Birkedommere, der ofte have Bark i Dommerkorn, og 40 Skiepper Skov at leve af.
- 67de Art. Forekommer en prisværdig Forsigtighed med Vidners Føring, hvori hersker sand Kundskab om Rettergangs Tær.
- 68de Art. Vidners Eed. Profossen skal være til stæde, og strax affiære Meeneederen de tvende Fingre han oprakte, da han svor. (Dette Middel synes kraftigere, end den nu brugelige Tummel og Trudsel og Forbandelser, Det Døde, der skal ramme,

- ramme, virker ikke saa meget, som det man seer for Dine. Meensvorne Præsters Dvæg trives godt; men tvende af Profossen afhugne Fingre være ikke groet til igien.)
- 69de Art. Naar alle Vidner ere hørte, skal Sagen paadenmes.
- 70de Art. Landsdommere skalde domme i alle Sager, undtagen i de om Markeskiel og Skovskiel.
- 71de Art. Om Vidnesbyrd. Sogne-Stof Tingsvidner gielde ikke, blot Herredsvidner.
- 72de Art. Om Tyverie, hvorledes derom skal inquireres af Kongens Embedsmænd og Profos, og i gode Mands Dverværelse maae allene randsages efter Tyvekoster.
- 73de Art. Overmaade menneskekierlig er Loven i at straffe Tyven. Her skal agtes paa Personens Alngte, som beskyltes, om han er gammel eller eenfoldig, og om han haver stiaalet af Nød. Alle Slags Tyve skal bestilles Forsvar.
- 74de Art. Om Tyvekoster. Hælerne straffes haardt, helst naar de boe i Bye med Tyven, og ere kiendte med ham, og handle med ham.
- 75de Art. Hvo som afhugger Træer om Dagen straffes med Ragen, men have de stiaalet om Natten, da skal de straffes langt haardere.
- 76de Art. De, som stiale af offentlige Eteder og Kirker, straffes paa Livet.

77de Art. Hvorledes at behandle dem, der vore Tyvenes Medvidere; først med Lempe at udfri siden med Piinsler, dog Lemmerne uskadt.

78de Art. Om Trolddom. Troldqvinder skal pines og forjages Byen, og bøde for den Skade tilseie. (Christian var for opløst til at lade dem brænde.)

79de Art. De, som søge Raad hos Troldqvinder efter ofte at have været advaret, skal miste Huden.

80de Art. Hvilkede ere, enhver selv maade paa den uden at adspørge Dommeren.

81de Art. Hvo som haver Kongens eller Dronningens Bessiermølsesbrev, skal lade det læse ved Herredsting og paa Raadstuen; og de skal straffes paa Livet, som vover at anfælde den, der haver dette Brev.

82de Art. Den Sag, Kongen haver befalet Dommeren i, maade ikke standses, men skal paadømmes.

83de Art. Hvorledes der skal forholdes med Humsfred, Gaardsfred, Herreværk, og derpaa dømmes.

84de Art. Tyve, naar de undløbe, paa hvad Maade straffes.

85de Art. Om Drifteqvæg, hvorledes hiemles.

86de Art. Fred paa Allfareveie og Skovveie.

87de Art. En Bonde maade handle paa Torvet med Bøddel, Glesk, Søefisk.

Nu er han dømt i Slaveriet hvis han findes med en Hare.

88de

88de Art. Embedsmænd skal haardelig straffes, naar de paalægge Undersaatterne Told og Skat af de Varer og Væed, der kjøbes indbyrdes fra Provinds til Provinds.

89de Art. At Bønderne maade seile, hvor de vil, med deres Varer, og kjøbe de Vare selv de behøve.

90de Art. Frie Skattebønder maade føre deres Varer til hvilkede Kjøbstæder i Danmark dem lyst.

Nu ere Sognene fordeelte imellem Kjøbstæds-Høfere; disse usformuende Kjøbmænd fastsætte Kornpriserne imellem sig, forhøie de Varer Bønderne nødvendigen bruge; og saaledes begyndende sielden med en Capital høiere end 1000 Rdlr., have dog af denne saa ugudelige Nænter, at de kan leve. Hvortil ikke lidet bidrager, at Bonden, der ikke haver Brændeviin hiemme, lader sig føre bag Lyset af Kjøbmanden, vedbliver at maale med den ganske Skieppe, og giver endda en Top til paa hver Tønde for et Glas Brændeviin. Hvorledes skal Bonden kunde komme til Velstand, naar saadanne Blodsugere pine ham? han nødes til at have slet Korn, slette Heste, slette Jorder; han er for fattig til at have det bedre, haver da aldrig saadanne Varer, der kan komme paa Europas Marked, og havde han dem endogsaa, da maade han jo overlade de Høfere dem, til hvis District han er sængslet og stavnbundet.

91de Art. Om Markeder at holde.

F 2

92de

92de Art. Om Maal og Vægt. Det, som bruges i Kiøbenhavn, skal bruges hele Landet over, og i Kiøbstæderne. Bonden skal vel lægge Mærke til, efter hvilket Maal man vil han skal rette sig. Bonden yder allene Landgilden i Løndetal.

93de Art. Ingen maae sælge Øren til Fremmede, de undtagen, som have Staldøren, de skulde drive dem til Ribe.

94de Art. Om Kornhandelen.

95de Art. Enhver kan holde Staldøren.

96de Art. Hver Bonde skal i det mindste lægge eller flere Humlekuler til sit eget Brug.

97de Art. Ingen maae straffe Bonden, fordi han ikke i Høstens Tid kommer til tilfagde Jagt.

98de Art. Ingen Lang-Egt maae paalægges nogen Bonde.

Om det skeer, maae da Bonden ikke helle flere 14 Mile, end at tabe flere Snese Rigsdaler til Proces med sin Jorddrot, og være vis paa, at han med Familie bliver forfulgt saalænge de ere til.

99de Art. Betaler Bonden ikke sin Landgilde efter trende Terminer, da maae Husbonden tage den ud af Boen, og opsigte ham Gaarden.

100de Art. Ingen Jord maae være øde. De nærmeste Bønder skal drive den, og findes Deboere, skal den strax udlægges.

101te Art. Det er usikkert, at der fordres ligesaa meget af de Bønder, der have lidet Tillæg, som af de, der have meget. Lehnsmændene skulde med 12 Bønder tage omkring, og ligne Skatterne paa Gaardene.

Nu betaler ofte 100 Lønder Land mere i Skat end Naboens 1300 Lønder Land, og det er ret og billigt.

102den Art. Ingen maae have tvende eller flere Gaarders Jorder under een Gaards Navn, uden at han skatter for saa mange den bestaaer af.

Nu lader det sig ofte giøre, at holde Avlskarle paa flere Gaarde, og deraf at trække Jorden.

103die Art. Om Aftægts-huse og Gaarde paa Bøndernes Eiendom.

104de Art. Paa deres egne Gaarde maae Bønderne bruge Fiskerie, samt paa deres egne Skove at fæde deres Sviin, uden at afgive Oldengield.

105te Art. Bonden maae ei anderledes skove, end til egen Jdebrand, og af Windsælver maae han sælge til Borgere og Kulbrændere, samt tage Oldengield og de Sviin der gaae paa hans Skove.

106te Art. Tommer til Bygning og Vogne skal Bonden have, og Stedet skal ham anvises, hvor han det maae hugge; hugger han til Upligt, sættes nærmeste Arving til Gaarden, som vil vogte Skoven.

107de Art. Paa hvilke Skove ingen maae hugge inden Skoven er deelt.

108de Art. Meget unødigen skal man lade det komme til Sed paa Markeskied. (Hvilket er høist utiligt, hvis man ikke vil spege med Tro og Love, og at forringe Sedens Værd.)

109de Art. Mark skal ikke rebes, men loddes og taxeres. Jordens Leie burde saa lidet mueligt fornylles. (Christian raddrækkede ikke Landet lige Linier, tværtimod Jordsmønnets Fald og gamle Leie imod Veir og Lust.)

110de Art. Samme Ret, som Bønderne have i Sjælland og Fyn, skal Bønderne og have i Skåneland, Møen, Falster og Lolland, at nemlig de fattigste christne Menneſker skal ikke sælges og bruges som andre uskikkelige Kreaturer; de maa flytte fra et Gods til det andet, og der skal gives dem Forlov. (Denne Frihed, som af Bønderne paa Udelens Befaling blev brændt, var vel langvarig, siden over samme ingen Værestætte blev opreist. Naar Friheden er til er den dog Landet.)

111te Art. Om Almisse. Stærke og Fere skal ikke gives Almisse, kun de, der af sporne Vadskierer have faaet Tegn, som de skal bære til Beviis, og de have Bræk, hvorfor de ikke kan arbejde.

Nu maae endog de Uleste betale Extraskat.

112te Art. Ingen maae bette til Hielp til Manddrabs Bøder.

113de Art. Forsigtighed med Brandbreve.

114de

114de Art. Dommeren skal domme ved Ketten om nogen er fredløs, og da ved Tingebekindtgjøre det, da ingen maae selv straffe.

115de Art. Spedalske Folk maae ei anderledes bede om Almisse, end ved at udrukke tvende Kieppe, for ikke at smitte med Manden eller Berørelse.

Denne Forsigtighed var ikke ilde anvendt paa Veneriske og Gnattede. Dog det hører til en blomstrende Stat, at have mange Veneriske, og at overlade dem til sig selv.

116de Art. Kirkeværgerne maae allene i Landsbyer Kirkerne ombære Tavlen.

117de Art. Om gode Veie og Broer, som Herredsviis skal indrettes og holdes i Stand.

Nu heder det om flette Veie og Broer, som Herredsviis skal fordærves alt mere og mere; indtil Hovedkuns nye Veiforanstaltninger kan forarme tvende Generationer, for at den tredie kan faae en vanskelig Landvei at holde vedlige.

118de Art. Ingen maae fiøre over Agre, og skal Kongens Fogder engang om Aaret eftersee Veiene hver i sit Herred, og strax lade dem istandsætte.

119de Art. Saa Klosterskole skal have Tilladelse til at udsende Bettelmunk.

120de Art. Om Kuler affides fra Veien til deri at kaste Madsler.

121de Art. Naar Kongen reiser, skal Bonden være pligtig til at sælge hans Dienere Levnetsmidler.

122de Art. Ingen maae paadigte Kongen noget eller indføre falskelig nye Tidender; han straffes med Huden, som deri gribes.

123de Art. Ingen maae sælge Sild til Fremmede uden med Kongens Bevilgning.

124de Art. Bønderne maae skikke deres Børn i Kjøbstæderne, for der at ligge. I deres eget Sog skal være Skoler, der skal deres Sognepræst eller Sognedegn lære dem først paa Dansk Faderens og Troes Bekiendelsen, og siden at læse og skrive Dansk. (I vore Dage kan ikke een af 50 Bønder skrive.) Vil Bønderne have deres Børn til Præster, da maae de selv besørge deres Kost, og de skal de lære de af os for Kjøbstadskolerne forordnede Bøger.

Nu ere Bønderne langt fra ikke komme til den Døphsning Christian vilde have dem til. Han vilde, de skulde alle lære at regne og skrive; han vilde, at Præsterne skulde have Bønderbørn i Kjøst hos sig, for at oplære dem, som Borgeres Børn. Saa lyst tænkte han midt inde i Hierarkiets Mørke, og vi have sammenpakked omkring Bonden et langt tykkere Mørke end Kirken. Her er ikke Stedet at være imod de uoverstigelige Hindringer paa Vejen det imod Bondens Døphsning.

125de Art. Den der er indsat til Degn skal vedblive, og ikke gaae ud til Svæs og forsemme sig Embede.

126de Art. Bønderne maae lade deres Børn i Kjøbstæderne opdrage til hvad de vil; men blive de hjemme, skal de holdes til Bøndegierning.

Den Friehed Christian skienkede Bonden var noget virkelig. Bonden skulde ikke tilbage til Underofficers Stokken, naar han var blevet oplært i Haandværk og anden borgerlig Haandtering.

127de Art. Børn, hvis Forældre døe bort, skal Børgen besørge oplærte.

128de Art. Kostbare, ødsle Gilder og Bryllupper skal affattes, helst imellem Bønderne; de maae ikke bede saa mange Gæster, at de derved skal bruge Læderne.

129de Art. Paa hver 2 a 3 Miil skal indrettes Herberger.

130de Art. Herbergeerhuse skal, saa meget mueligt, være ved Dombuse.

131de Art. Tært skal der være paa Betalningen i Herbergeerhusene.

Det haver endnu ikke Sted.

132de Art. Hvad Bønderne skal betale i Herbergerne.

133de Art. I Herbergerne skal bruges det anbefalede Maal.

134de Art. Embedsmændene skal have forbrudt deres Hals, hvis de ikke strax for lempelig Betalning skaffe skibbrudne Folk Hielp.

Erfarenhed viser, at Embedsmand er lige god Embedsmand, om han end engang om Aaret har forbrudt sin Hals.

135te Art. Ufsattes Biergelen i Dagpenge fra 6 til 24 ſ. daglig.

136te Art. Ingen anden maae bierge end de der leiede Folk, og ere de Skibbrudne ikke ved Penge da imodtages af Godset i Betalning.

137te Art. De Varer, som ved at ligge kunde færdiges, ſkal ſælges, og Pengene, ſamt det andre uſolgte Gods oplægges, indtil Eieren efter et halvt Aar Forløb kunde opſpørge det.

138te Art. Alle Braggods ſkal oplægges Aar og Dag indtil Eieren ſkalde melde ſig. (Saa chriſteligt handle nu ikke med Braggods.) Kommer efter den Tid ingen Eier, da tager Kongen en Fjerdedel og de øvrige Partier til Fattige og Embedsmænd.

Nu regnes vel de, der ere Forſtrandsretter iblandt de Fattige og Embedsmænd, og Godsets Eiere træde ind i Kongens Net.

139te Art. Ingen maae vanke omkring og ſøge efter Brag, thi diſſe pleie gierne at dræbe Skibbrudne for at plyndre deres Gods.

140de Art. De, ſom forſee ſig med Plyndring eller Skibbrudnes Drab og Miſhandling, de ſkalde hænges, og det ved Strandbreddene; derfor ſkal de opreifes. Galger omkring ved Stranden. Alle Skippere, ſom forlange det, ſkal have Aſſiſtens denne Strandnings-Anordning.

Hvor dydige ere ikke de Danſke blevno ſiden 1522; ingen Galge ſees ved Strandbreddene. De Skibbrudne forurettes ikke, ſiden der ingen Klage er over Forurettelſer.

Saa

Saadanne herlige Love, ſom vores Tidsalder maae ſkamme ſig ved at have glemt, og at være for ſvag til at holde i Kraft, de udgav Chriſtian. Dog havde de en væſentlig Feil: de vilde indføre Ligevægt imellem Stænderne, og ſtræng Retſædighed; de vare ſtarke Gern, ſom uden Persons Anſeelse holdt Forbryderen ſaſt, og ikke tillod ham at ſonderriſe dem, ſom et Spindelbav. Adelen beviiſte, at Lovene vare imod deres Privilegier; de hialp derfor deres Medhandlende, Lybekkerne, til at ivre med Fynd imod dem, og Almuen vilde man have indjaget Skrak for dem, ved at udbasune Lovgiveren ſom en Tyran. Beviiſerne herpaa vare de Galger, der ved Strandbreddene bleve opreifte, til Aſſiſte og Skrak for dem, der miſhandlade de ulykkelige Skibbrudne.

At indføre og havde Menneſkeierlighed bliver ſtedſe en Grueſomhed, naar Adelsns Fordeel ikke dermed kan beſtaa.

Inden vi nærme os til den opreriſke og forræderiſke Maade, paa hvilken den holſteenske og jydſke Adel, foreenet med de vendiſke Stæder, ſkille Chriſtian ved ſine Fædreneriger, maae vi med nogle ſaa Ord viſe, at Chriſtian handlede viiſeligen, da han lod Oprererne i Sverrig have Roe, indtil han af ſin Svoger Keiſeren og Engelland havde faaet den Hielp, han troede ſelv med Wiſhed at kunde haabe fra dem; thi af denne forſtærket kunde han ſaaledes tømme Holſtænerne og Lybekkerne, at de ikke mere beholdt Kræfter tilbage til at hielpe de Svenske, ei heller til ſtedſe at handle troløs midt inde i Dannemarks Indvolde.

Chri

Christian var ikke uvidende om det i Aaret 1522 imellem Engelland og Keiseren indrettede Forbund efter hvilket de begge Aar 1524 skulde fra forstjælede Kanter falde ind i Frankerig, for ganske at svæbe denne deres eeneste Fiende. Christian havde selv om, i disse trede Aar at faae tilstrækkelig Hielp fra hans Venner, og siden at udgiøre sælles Sag med dem. Paven var Christians Ven; denne værdige aandelige Fyrste, hvis Venskab de fleste Fyrster ender beilede til.

Et uventet Tilfælde tvang Henrich den 8de og Keiseren allerede 1523 at begynde Krigen imod Frankerig, derved blev det dem umueligt, at undsaar deres tro Allierede i Norden. *)

Christian lod ikke Oprørerne i Sverrig 1522 faa ganske have Roe. Ved alle Lehnsmændene lod han de omkring i Sverrig paa Landet sig yttrende urolige Hoveder haardt straffe, og ved den hurtige Seehelt Søren Norbys lod han Sverrigs Kyster saa vel bevogte, at Lybekkerne ingen Undsætning kunde faae ind i Sverrig. Stokholms By og Slot, undsaat af Norbye, var og endnu Christian lydige.

Christian indsaae let, at saa længe Oprøreren Gustav ikke havde en Flaade, og ingen Hielp kunde faae fra de vendiske Stæder, var næsten hele Sverrig ind-

*) Man læse Christian den Andens Brev til Kongen af Engelland, afsendt fra Odense i Januarii 1523, i Haandskrift hos Kammerherre Suhm.

indsluttet, og Oprørerne ikke mindre end farlige Fiender. Det gjaldt blot om at tvinge Lybekkerne til at holde indgaaet Forbund, at de ikke foruroligede Christian, imedens han drog imod Oprørerne. En engelsk og hollandsk Flaade, foreenet med en dansk, kunde i Bund og Grund have edelagt Lybekernes Handel og Flaade, og givet Christian frie Hænder. Denne var Planen. Egennytten burde have gjort den ønskelig for Engellændere og Hollandere; thi de kunde ved at rive den østersøiske Handel ud af Lybekernes despotiske Hænder have forsikret sig den.

Men for Christian, der eene maatte hjælpe sig selv, bortgik Aaret 1522 med utilstrækkelige Seire over Oprørerne, der fortærede Christians ringe Cassé. Omfærd, da Lybekkerne sendte Sverrig 9 Krigsskibe til Undsætning, forudsaa Christian Uveirets Komme; haabede endnu paa Keiserens og Engellands Hielp, han gjorde derfor alt hvad der stod i hans Magt, for at svække Oprørerne; men Midlerne vare for ubetydelige. Neppe havde Christian med Penge og Korn aarlig 400,000 Rdlrs. Indkomster, og Krigen imod Sverrig førte han neppe med 600,000 Rdlr. aarlig, da han skulde skaffe Armeen alt. Landmilice kiendte man dengang ikke, endnu mindre Skattehorn. Ja den ringe Kostieneste Adelen skulde stille i Ryttene, kostede Kongen ude af Landet mere, end at han derfor kunde holde hærvede Folk. Flaaden selv maatte Christian for egne Penge forsyne. Adelsens og Gæstlighedens Brangvillighed i at yde Landhielp eller Krigsstyr, gjorde det nødvendigt for ham, da Pengetrang

trang truede ham, at iile til sin Svoger Keiseren, for
hos ham at faae de fornødne Summer til Laans; thi
Toldens Føregelse, sammes uviste Udelse, gjorde,
han omsider maatte trygle Hielp hos den Adels, der
var Venner med hans Fiender, Hertugen af Slesvig,
sien og de vendiske Stæder. Saadanne Udfordringer
skintede Christian at vilde møde ham, hvis han
nærværende svende Tilstand med egne svage Kræfter
skulde imodstaae Oprørene. Disse foruroligede ham
blot 1522, indtil han havde faaet den lovede Hielp
fra Engelland og Keiseren, og da føre Krigen mod
Klem.

I denne Mellemtid, at der handledes om Hielp
fra fremmede Magter til udvortes Krig, var Christian
ikke ledig. Nei, midt i sine Trængsler viiste han sig
i Danmark, som en utrættelig Sædemand, der
nedlagte iblandt Borgere og Bønder Friheds, Retts
lysnings og Bindssibeligheds Sæd, der kunde ud
styrret have Aarhundrede igiennem givet riig Hielp
og bestandig faaet sig selv lige til Verdens Ende: thi
Tidens Smag stedse havde gjort Jorden beqvem.

Saaledes var Christian betænkt paa, at han
Kjøbstæderne i Danmark samme Dyrlighed, som
Handels Brug og Friheder, som Stæderne i Hol
land og Nederlandene vare bleve blomstrende ved
Disses Bindssibelighed og Handel var dengang ud
lige. Med disse Stæder maatte Christian indføre
sine Stæder, for at vinde Kræfter imod de vendiske
Dyer, der ikke allene skulde miste deres udelukkende

Handel først ved Magt, men siden oprykke den for
evig med Roden, ved Hielp af Danmarkens egen
Handel. O! at nærværende Alder vilde agte paa
denne Christians Klogskab. Han tumlede ikke med
Rigets Bee og Vel efter Calculer og Lustplaner; den
uføigelige Erfarenhed var hans troe Veileder, der
havde oplyst og beriget andre Nationer. Hans Un
dersaattere vilde Christian danne til at være farlige
Medbeilere til den vendiske Handel. Han skabte ved
Forordning, som blev hævdet og ikke henlagt, 1522
den 6te Januarii de danske Kjøbstæder.

Denne i 140 Capitler deelte og for Kjøbstæderne
udgione Lov, indeholder de fleste Artikler af den Lov,
vi for Aar 1521 have meddeelt Kæseren i Udtoget. Vi
kan altsaa befries fra at igientage disse samme, blot
sætte deres Titel, og allene angive her vidtseftigere
de nye Artikler.

Det vil blive indlysende for enhver tænkende
Kæser, ved ret at giennemgranske denne Forordning,
hvoreledes Christian reiste som en klog Mand, der
kunde bedømme Indretninger og Manglerne; ja, som
vidste ved idelig Omgang med lærde og oplyste Ne
derlandere at henegne deres Lands Gode og Skikke,
paa det ubehøvede Land han regierede, og som han
først maatte opdrage og forfine, inden det af Oplys
ningen kunde taale at styres, der igiennem Konger
skulde regieres; thi at lægge Skatter paa, uddele Em
beder, lege med leiede Bødler, skabe Adels og Kongs
personer, imodsigte sig selv i Forordninger, foragte
Dplys

Dplysning og Fortienester, rutte med Statens Marskalk, er vel at herske, men ikke at regiere, ikke at elskes af taknemmelige Underofficerer. Men det er at regiere, som siger anden Christians Minde os, at opdrage og oplyse sine Undersaatter, at raade, straffe, belejle, og efter Fornuftens Afveien, at indføre Lævelighed og Bindslibelighed, og Lyst til at give Skatter, som enhver seer, at Staten af disse trives og ikke vildsmagter.

- 1ste Art. Hvert tredie Aar sættes en nye Scultus i hver Kiøbstad, som er over Borgemester og Raad; han forestiller Kongens Person, han skal have 4 eller 6 Svanne hos sig, der skal underrette ham om alt, hvad der skeer i Byen, og som stædig udfører hans Befalning.
2. Hvorledes Scultus skal møde Kongen, og han nærmede sig Byen, at overlevere paa sine Knæ Kongen en hvid Stok, til Beviis paa den af Kongen ham givne Fuldmagt.
 3. Ingen uden Borgere af Byen kunde vælges Scultus, Borgemester og Raad.
 4. Scultus imodtager selv af Kongen Byens Statuer.
 5. Den Eed sættes, som Scultus ene skal sværge Kongen og ikke Rigens Raad.
 6. I alle store Kiøbstæder skal være en Scultus, 10 Borgemestere og 7 Scheps eller Raadmænd, og dertil 30 af de agtbareste Borgere, hvilke alle hvert Aar skal omskiftes.
 7. Borgere skal sværge Kongen.

8. Dom

8. Dommerne skal høre Messe inden de sætte Byer-Ret. Borgerskab at vinde kostede 3 Kiøbenhavns Skilling og 1 Pd. Bø. Stadens Tienere skal sætte Borgene; af Borgene skal der staae Vagt ved Byens Porte. Ingen Borger maa huse eller huse en anden Borgers Gieldner. (Det skeer endnu, at ingen huser Gieldneren; han kører i sin egen engelske Karet, han er jo ikke engang i sit Fædreland.) En Borger skal fra Middag til Middag borges det han fortærer paa Binnielderen. Hvorledes skal forholdes med Borgere, som romme (og ikke besøge gode Venner) for Gield.
9. Om Byeskrivere.
10. Et eget Sted at sidde Bloddom paa.
11. Byeskriverens Eed.
12. Ingen maa gjøre Dommeren Ulyd ved Arrestering og Burdering paa Guds.
13. At bestille Forsvar, Forsprog for een i Retten.
14. Ingen maa i Drunkenskab lades for Retten.
15. Ingen maa true eller undsige Dommerne; disse ere Scultus, Borgemester og Raad.
16. Skriverens Embede.
17. Ingen maa gaa bevæbnet i Retten.
18. Ingen maa gaa daglig bevæbnet.
19. Om Mulkter.
20. Om Stevning.

I. Deel.

G

21. Hvor

21. Hvorledes de straffes, som ere stevnte og ikke vil mede for Retten.
22. Om Kongens Brev og Befaling nøie adlydes.
23. Om Kongens og Dronningens Beskiermelses Brev.
24. Om Vidner.
25. En fortreffelig, klog og retfærdig Artikel, der befaler Skudsmaal om Vidnerne.
26. Hvorledes med oprakte Fingre skal vidnes.
27. Vidnets Ed bestaaer af 4 Linier.
28. Hvorledes bevæge Vidnet til at vidne Sandhed.
29. Hvorledes der skal forholdes med Meeneder.
30. Hvad der skal i Sager foretages, naar Vidnerne ere afhørte.
31. Hvorledes en Sag skal appelleres til høiere Ret.
32. Hvad der strax skal siges, naar Parten ikke er forneiet med Bytingsdommen.
33. At der strax kan appelleres fra Scultus, Borgmester og Raad 3: fra Byeting til Kongen.
34. Hvorledes Scultus skal skrive med den Sag, der fra ham af skydes ind under Kongens egen Dom.
35. Om Drab.
36. Om Leyde for Drab.
37. Fanger, som sidde for ærlig Sag, skal løslades, naar Fyrster ride igiennem Byen.
38. Om Trætte, hvoraf kommer Mands Død.

- 39—44. Om Mord; om Huusfred og Gaardsfred; om Vaadedrab, hvorfor ikke skal bødes, og Vaade, hvorfor skal bødes; om Tyverie og Troldom.
45. Scultus's Magt til at pine Misdødere.
46. Om Halere, og hvorledes falske Anklagere skal straffes.
47. Ingen Haandværksmand maae fare omkring paa Landet og arbejde, men de have Loy til paa Landet at boefætte sig.
48. Fremmede Krømmere, der paa Landet sælge alting ud i Smaat, maae ikke taales.
49. Ingen maae smugle Korn ud af Landet; de skal dermed til Kjøbenhavn, Malinø, Helsingøer og Landskrone.
50. Ingen Bissekrømmer maae taales.
51. Ingen maae giøre Landkiøb.
52. 53. Ikke taales Forprang, Opkiøb af Fremmede med Ørener og Huder.
54. Hvorledes skal forholdes med Fiskeriet i Øresund.
55. Ingen maae stibe Gods i ulovlige Havne, undtagen Bønder ved de nærmeste Ladesteder til udenlands Handel.
56. Bønderne maae sælge, hvor de lyst. En gylden Lov.
57. Straf imod ulovlig Told og Beskæthing.
58. Læovelighed i Kjøbstæderne bestaaer ved Barsel og Bryllup.

59. Ingen maade følge Klæde ukrenmpet i Mental, men vel i hele Stykker.
60. Hvorledes Borgersønner skal tilholdes at lære læse, skrive, regne og Haandværk, som Klædefabrikkerere, Skoemagere og Bøvere, hvilke sidste anbefales meest.
61. Skoledrengene maade i Kjøbstæderne ikke rigge til deres Kost.
62. Tjenesteløse Karle at skulde fæstes fra halv Mar til halv Mar.
63. Om Postierne at gaae fra Bye til Bye.
64. At alle, som forlange, skal anvises Byggepladse; de skal undervises i Bygning, og at de skal mure Gaardene, i det mindste Gavlene til Gaden.
65. Hvorledes og naar Markederne skal holdes.
66. Enhver skal blive ved sit Haandværk; dog ham uformeent at rede med Kjøbmand.
67. Ingen Haandværksmand, som sætter sig ned paa sit Haandværk, maade paa nogen Maade besvære med Billigheder.
68. Læppegierning i Haandværk maade Gamle come bruge.
69. Ikke maade de rige Borgere slaae sig sammen og opkøbe de nødvendige Vare saaledes, at de Fattige skal tvinges til at kobe af dem; ei heller maade de Fattige være Opkøbere for de Rige. Men der skal med alle Varer være Torv, at de Fattige kan faae for Markedspræis.

70. Om Bystadder og nye Tidender.
71. Om løse Qvinder; disse skal boe paa et eget Sted for sig selv i Byen, klæde sig roentlig og vel, men ikke tilstædes at gaae med Raabe, at de kan kiendes fra andre Danneqvinder.
Hvilke vigtige Bestemmelser byder ikke den veneriske Smitte at lægge til denne Lov.
72. Qvinder, som holde til med en Karl, maade boe hvor de lyst. Ingen skal straffes fordi de gaae ind til en løs Qvinde.
73. 74. 75. At skaffe al Slags Adsel ud af Byen. Om Bøddel og Kalkere. Ingen maade giere ureent paa Gaderne.
76. At holde Husene rene, feie og vaske overalt hver Loverdag og hellig Aften. Egne Bognmand med tatte Bogne skal holdes til at bortkiere Skarnet, sammenfæiet i en Hob.
77. Om gode Veie ved Kjøbstæderne.
78. 79. Om Pramkarle og svorne Dragere, samt deres Løst for Løffen og Loden. (At det Kloge fattes os.)
80. Om Bognmand, der altid skal være færdige at kiøre; de nyde 1 Skilling Danff for hver Mill paa egen Løring.
81. Engang hvert Mar skal fra alle Kjøbstæder en Borgemester og Raadmand møde i Kiebenhavn, for at overlægge med hinanden, hvad der kunde ved sælles Hielp udføres til Bedste for hver Bye. (Erklæringere ere nu Wiisdommens Sendebudde paa Jorden.)

82. Geistlige Sager at skulde handteres her i Riget.
83. Om Kammerretten.
84. Derhen høre: Rigtets Canklers Sag.
85. Om Rigtets Indsegl.
86. Om de Sager, som ikke kunde vindes ved Landsting.
87. Ingen Geistlig maae blande sig ind i de Sager, der ere for en geistlig Ret.
88. Hvilke Kloostere maae tigge.
89. Skienfedequene maae ikke taales; de ginge omkring ved Giestebuddene og bestaenkede Giestene med Bievand.
- 90—92. Om Tassebrugere, Spedalske og Verlere.
93. Hvilke Fattige der maae gives Almisse. I Byen skal være en vederhæftig Mand, der skal estersætte, hvo der er sly, svag og værdig til Almisse; den skal han give et Teg, som skal bæres paa Byestret, og til ingen anden Omløbende maae gives Almisse.
94. Om Jorder, som Ridder og Kirker have i Kjøbstæderne.
95. Om øde Jorder i Kjøbstæderne.
96. Ingen Clerk, uden han vil gifte sig, maae købe Jordegods; og hvo, som vil skienke til Kirken, skal ikke giøre det i Gods.
97. Om Borgeres Testamenter. Ingen Præster maae imodtage Ufdødes Gods i Forvaring. En Dannemænd skal imodtage det.

98. 99.

98. 99. Om Præsters Testamente. Naar Riges Børn maae reise udenlands.
100. Stolene skal flyttes ud for at reise Kirkerne.
101. Gulvene skal giøres lige i Kirkerne.
102. Alle Præster skal boe ved deres Kirker.
103. Om Kirkeværger; disse skal lade forkynde i Kirken, naar de vil aflægge Regnskab. (Singants-Collegium bestaer ikke af Kirkeværger, eller og de gaee aldrig i Kirke.)
104. Om Herberger.
105. Om Keenlighed og Redelighed i Herbergerne.
106. Et Herberg skal være ved Stranden for Skibsfolk.
- 107—109. I Herbergerne skal være gode og rene Senge. Der foreskrives Tært, hvorefter Herbergerne skal betales.
110. 111. Sildefangstens Ordinant, at ikke nogen Ublændisk skal blive bedragen og købe Vaarsild for Hestsild, tomme Tønder for fulde, eller fulde med grov Salt i Stedet for med Sild, eller Sild saltede med slet Salt i Stedet for godt.
112. Der skal være svorne Bødkere, som sætte Mærke paa deres Tønder, der skal giøres efter foreskrevet Maal.
113. Bødkersvænnene, som bruges paa Fisserleierne, skal bruge Byens Bødkeres Mærke.
114. Aldermanden skal prøve de Tønder, der skal sælges.

G 4

115. Der

115. Der skal gives Seddel af Træhandlerne paa Fiskerleiet, for hver tom Tønde der sælges; denne leveres til Scultus, og skal disse Sedler stemme med Tønderens Regnskab.
116. Hvor længe Sild skal staa inden den tilpalkes, og hvorledes Lagen skal aftappes. Den, som brænder Tønderne, skal være Vidne, at Silden er rigtig behandlet; han skal eftersee, inden han brænder Tønden, at det er godt Kjøbmandsgods. (Slig Forsigtighed glemte man i Handels Kjusens Tid med Tønder Kied, hvori sandres Hesteskoe paa Hovene. Saaledes blev Nationens Credit fordærvet i Vestindien, og Nationens Fornærmere bleve ikke straffede. I et Monarkie er Monarkens Skidehund eller Friseur, og Hofkryb vigtigere end Nationen.)
117. Kjøbmanden maae eftersee sine Tønder Sild, dog paa egen Regning aabne dem.
118. Kongens Mærke skal sættes paa de bedste Tønder Sild, tilligemed Stadens Mærke. Paa Sommerild skal Byens Mærke eene staae, og paa ringere Sild skal drages en Cirkel om Tønden.
119. Bragerne skal staae til Ansvar, at Silden er godt Kjøbmandsgods.
120. Der skal være eedsvorne Bryggere i Kjøbstæderne; Geistlige maae ikke befatte sig dermed. Disse Bryggere skal brygge af det Korn, som dem leveres.
121. Haandværerne skal aflæsses; de tilfikkede Mølere skal eene bruges.

122. Flere maae staae sig sammen og være om et Bryggerie.
123. Der skal sættes af og til om Mæret Tært paa Øllet, efter Kornpriserens Stigen og Falden.
124. Hver Brygger skal hos Sisemesteren tage Seddel paa, hvor mange Tønder Korn han hvergang vil bruge til sin Brygning.
125. Naar Øllet er fadet, da skal Tegnemesteren smage Øllet, og tage Ord af Bryggeren, at intet Øl er lagt til Side.
126. Hvor paa Bryggerne gaaer hen til Sisemesteren og siser hver Tønde; faaer af ham en Seddel, og da skal hans Seddel stemme med Sisemesterens Regnskab, som aflægges tvende gange om Mæret.
128. Naar Øllet er siset, og de have Sisemesterens Seddel at forevise, kan de sælge Øllet, hvor de lyst. (Ulyksalige Danmark! endnu tales ikke om Brændeviin.)
129. Hver Maaned skal Sisemesteren aflægge Regnskab til Magistraten for oppebaaren Sise, og hvert halv Aar skal han til Sisemesteren i Kjøbenhavn aflægge Regnskab.
130. Tærten, at sise efter: 1 Pibe fremmed Viin giver i Sise 1 rhinsk Gylden; der opregnes 9 Slags fremmed Øl, som giver 1 Mark Sise for Tønden, derimod (hvor viseligt) af bedste danske Øl gives 4 Albus, og af slettere 2 Albus, knap 1 s.
131. Borgemester skal sætte Tært hvad en Pot Øl skal gielde.

132. 133. At Alenmaal og Vægt, samt Løndemaal skal være eens over hele Riget, og skal justeres.
134. Borgemestere skal have Teglovene ved hver Kiebstad, lade Stene stryge efter tilsendt Maal, og sælge til Borgerne 1000 for en Gylde, eller for det allerringeste mueligt.
135. Told af Heste. Af en Hest, som gaaer udenlands, til 16 Marks Værd, betales 1 rhinsk Gylde i Told; af en Hest til 14 eller 12 Mark gives 2 Mark.
136. For smaa Heste gives fra 12 sk. til 6 sk. Told.
137. Den Hest Kiebstanden rider paa fortoldes ikke.
138. Heste skal fortoldes hvor de udfibes fra.
139. Tarten, at tolde efter, skal allevegne være opstaaet. For Et af en Væst Skaansk Sild 5 Mk., af Aalborg Sild 3 Mk., af en Væst Smør 6 Mk., af en Væst Honning 6 Mk., af en Væst Tølge 6 Mk., af et Faar 1 sk., af en levende Dyr 4 sk., for en Koe 8 sk., af en Lunde Vng 1 sk.
140. Efter denne Lov skal dommes i alle Kiebstadene, og ikke efter Privilegierne, uden at den skal staae noget, som denne Lov ikke haver ophevet.

Kunde vi andet end fælde Medlidenheds Taarer over Christians haarde Skiebne? Han, hvis Lov, Dødsstraffer, Tigten og Tragten eene gik ud paa at forjage Uvidenheds Mærket, og at sonderbryde Aagene af Privilegier og Vaner, som Hierarkiets og Lehns-

tidens

tidens Voldsmand havde paalagt de ringere Stænder. Han, som vilde, at retfærdige, milde, til Vindstribelighed og selvstændig Handel opmunrende Love skulde regiere Folket. Han, som endnu ingen Fiende havde vedet at beskylde for Udsælsked, eller at have beriget sine Vindlinger; han, om hvilke de arrigste Fiender, som ikke ere dristige Bøgnere, maae sige, at han straffede sig selv efter foregaaende løslig Undersøgelse. Han, der som retfærdig Konge var nærværende i hver Kro og i Landet. Han, som stedse havde de meest oplyste Mand om sig. Han, denne Konge, der aabnede for Danmark Velstands Kilder i dets eget Skieb. Han, der opdrog, veiledede og friegjorte Folket fra Jordoms og smaa Tyranners Vold. Han, sig de Mægtige, og som skulde være de meest oplyste, var værdig til at regiere; han var et Umeneske, en Tyran!

O! give Gud, vi kunde til Ære for Christians Tidsalder, til Ære for den danske Adels, reent af menneskelig Erindring udsukke Nordens Adels, Hertug Friderichs og Lybekernes, samt Geistlighedens Begne og nedrige Beskyldninger imod anden Christian, hvoraf deres Manifeste imod ham vrimle.

Det staaer ikke i vores Magt, at borttage disse Skampletter; de vil opvække alle Tidens Foragt og Harme imod dem. Skulde maaskee ikke Forsynet vilde, at de fældne store Hoveders Løbebane skal stedse være knudret og vanskelig, for desto stærkere at lade dem føle deres Mod, at de eene tør vandre den.

Chris

Christian var ikke det eneste Offer for Menneskehedens Ophvning, Forsnielse og blidere Kaar.

Adelsfyrten og Hierarkiets Slange Boas opslugede Millioner for at forsvare deres Allerhelligste paa hvis Altere Guderne Krokodilerne og Havnhestene dyrkes, og fedes af Menneskeblod og Marv.

Hvor glædeligt var det ikke for den historiske Grandfæder, hvis den historiske Ledetraad tillod ham at føre Læseren hen til bedre Egne, end nu da han med ham skal vandre igiennem Nedrigheds, Trolosheds, Overmod, Bagtalelses og Egennyttens gøffelige Optøge. Disse Furier forjog Christian fra Thronen, og senderve Jædrenelandet længe om hans Dage.

Lad os betragte de Miner hine Furier hemmeligen grove imod Christian, hvilke, da de sprængte ødelagde Dannemarks Handel, Frihed, Bindelighed, ja Værelse iblandt andre Folkelag, og Ræddelse at staa ved Siden af dem. Saaledes, at disse Sværter lige til vore Dage, formedelt idelige Forandringer, aldrig ret have kunnet staae Rødder.

Allerede 1522 havde Lybækkerne sluttet Forbund imod Christian; og hvad bestemte dem til dette fiendtlige Skridt? Dette, at Danmark ikke maatte staae selvstændig Handel. Disse Lybakkere vidste at aabnebære for Hertug Friderich, at Adels og Bisper i Danmark stode paa Spring at giøre Oprør imod Christian,

for Christian, fordi han svækkede deres Privilegier, der holdt alle de arbejdende Stænder i Uffelighed og Tyranni. Hertug Friderich og hans Adels kunde ikke taale, at Christian vilde, efter Keiserens Billie, at han skulde af Christian tage Holsteen til Forlehaing. Holsteens Adels vilde hellere tage det af Stiftet Lybeks Haand paa Keiserens Vegne; thi dette Stift stadfæstede hvad de ønskede. Holstenerne vilde forekomme, at Christian med Tiden ikke skulde betage dem deres endnu vedvarende Vedtagt, at sælge de stækkels Bønder som Fæ.

Christian skulde nogle Penge til Hertug Friderich, som var Sierrigheden selv; han lader dem forvandre paa en for Christian ubeleilig Tid, og lader ham tillige vide, at han nok kunde blive hans Fiende, hvis han ikke betalte dem.

Christian saar hos Keiseren udvirket en Beslutning til de Lybækkere, at de intet maatte foretage imod Kong Christian, inden de keiserlige Commissarier havde dømt dem imellem.

Christian, for at flette alt dette, reiser selv til Holsteen; forliger sig derhen med sin Farbroder, at paa et Møde 14 Dage for Pinsedag 1523 skulde alle Tvistigheder ved fremmede Magters Medlemhandling afgjøres imellem Hertugen og Kongen. Allisaa havde nu Christian ei Ret til inden den Tid at vente sig noget fiendtligt, enten af Lybækkerne eller Hertugen. Men usformodentlig, tværtimod al Tro og Love, vedblive Lybæk-

Lybekkerne med deres Flaade at indtage Vorgenholm
ja at opbrænde Helsingøer, og at lægge sig for Kiøbenhavn,
saa at Christian maatte endog tile fra Holsten
for at jage disse troeløse Fiender fra Kiøbenhavn, og
efter Keiserens Befalning burde have siddet rolig
indtil der af de keiserlige Commissarier var den
Christian og dem imellem.

Christian skaffer ved Kiøbenhavn i Haft
Armeer af 10,000 Mand; overtaler Almue alleve
at hindre Lybekkerne i at giøre Landgang; sammen
kalder i Enden af Aaret 1522 en Herredag, for
overlægge med Stænderne, hvorvidt han maatte gaa
i at tilfredsstille Hertug Friderichs Fordringer, og
hvilke Midler Penge kunde anskaffes til Krigen imod
Lybekkerne. Uerfuldt var det for Adels og Geistli
at være Lybekkernes Hofere og Smuglere; ja uerfuldt
var det, at være uden Fædreneland, ikke at stride
dette, men lade det sonderlides af enhver Høver, men
kuns Kloostere og Herregaarde vare frie for Udbyr
dring. Christian mærkede nok denne Adels og Geistli
lighedens Troeløshed imod ham; han haabede, naar
han var venlig forliget med Hertug Friderich, og haabede
Anggen frie, skulde han nok straffe sin troeløse Adels
Han lader Hertugen paa det kjerligste vide, at de
Bordisholmske Forlig kunde han ikke fuldbyrde se
hastig, da Væteren hindrede Herredagen. Men
Laanet af 11,000 Mark vilde Christian stille Hertugen
enten Caution eller Pandt.

Mar 1523.

Den nidsfulde Hertug skulde betales, Nøden
var for Døren, Herredagen maatte holdes snart;
Adelen sammenkaldes (Christian kiendte dem som Fæ
drenelandets Forradere) i en bydende Tone. Den
jydskke Adels havde Net til at skielve for Christians
Nærværelse paa Herredagen. Han var vandt til at
opdage og straffe baade Oprørere og Voldsmand.
Deres Samvittighed malede for dem Sammenrottelse
sen opdaget med Hertug Friderich og de vendiske Stæ
der; de vidste ret godt, at de havde at giøre med en
klog og retfærdig Konge, som Keiseren mægtig stod bje.
For da at undgaae velfortient Straf, søgte de deres
Befrielse i at opsigge Christian al Lydigbed; og da hvor
seigt, hvor snue, hvor nedrig tilskikke de ham ikke dette
Skiendelsbrev, som de dog ei kaldte et Tillidsbrev.
Udrig saasnart havde den jydskke Adels antændt Løbe
ilden, da strax sprang Minen. Hertug Friderich var
villig til at være Dannemarks Konge; de Lybske vilde
hjelpe ham imod Christian.

Paa denne nedrige Maade blev Hertug Friderich
Konge i Danmark, og det inden den bestemte
Dag var kommet, paa hvilken han skulde forjage al
Mistanke for Christian, og at de stedse skulde forli
ges. Men Erfarenhed lærte, at støde Christian fra
Thronen var venlig at afgiøre ubetydelige Trætter.
Og hvilken Harm for kloge oprigtige Dannemænd, at
i Lybet imodtog Hertug Friderich Dannemarks Rige.
Midt i al denne Tummel bad Christian blot om, at
man vilde loofligen undersøge de Besøvringer man
havde

havde imod ham, og at han villig vilde affone de Fjell
man overbeviste ham at være skyldig i. Dette ene
udbad han sig, at man ikke vilde sætte den Verbo-
hed tilside Undersaatterne af alle Stænder skyldte Tro
og Love, i Kraft af hvilke han var deres Konge, og
at de ikke vilde tage affted som Oprørere.

Denne Begjering var passende til Christian
Haandfæstnings Indhold; dette forbandt ham til
ligesaavel at forsvare sig, som og Rigets Stænder
staae Kongen til Ansvar. Kong Hans havde ved
denne Maade dæmpet Oprør; men at opsigte Kong
Christian Endighed, skulde være at forsvare sig for
upartiske Dommere. Fornuftige Advarsler, og
ligheds Stemme havde ingen Magt over Forræderne
og Misdadere; de strede for Liv og Frihed, og havde
ingen anden Sikkerhed at vente, end den en seier
Ulydighed gav dem imod deres Overhoved. I Begjæ-
denne Plan vedblev Adelen at opirre deres Venner,
Bønderne, og Geistligheden, hængende ved en Nægle
streng med Adelen ved Privilegier, forgiftede alle
Hjerter imod Christian. I dette Weir var Christian
ingensteds mindre sikker end i sit eget Land. Kiøben-
havn var ham allene tro, den kiendte ham neie; her vilde
ilede han, og udførte, som nogle domme, sin al sin
hastig tagne Beslutning, at begive sig om Bord med
sin Gemalinde, Børn, Skatte, Adkomst, Bødder
og sine daglige Venner. Han haabede hos Keiseren
at faae den Hielp, hvormed han kunde straffe sine
oprøriske Undersaatter. Havde Krigen, toertimo
Formodning, imellem Keiseren og Frankrig ikke
brude

brude løs 1523, vilde det have været Christians Al-
lierede let at sætte ham paa hans Fædrene-Throne. I
samme Maaned, den 20de April 1523, som Kong
Christian efter Aftale skulde have forliget sig med sin
Farbroder, opkaster denne sig til Regent; oprører
Riget imod den retmæssige Konge, og lader ham efter-
sætte, som Guds og Menneskeheds Fiende.

Christian seiler bort fra det Land, for hvis sande
og varige Bedste han havde opofret al sin Yld, alle
sine Kræfter. Kiøbenhavn's Borgere felte deres af-
Taknemmelighed imod ham vædede Dine, fulgte ham,
de tiltraabte ham fra Volden lykkelig og hastig Seier,
indtil de ikke mere kunde gine ham.

Hertug Friderich, nu Konge efter Oprørernes
Hierte, stadfæstede Adelsens og Geistligheds Privi-
legier, opbrændte Christians Love, med Rod oprul-
kede hans Indretninger, kastede sig ganske i de ven-
diffe Stæders Arme, og kaldte det at regiere, at lade
diffe og de Mægtige i Landet malke Koen, Borgerne
og Bønderne i Dannemark. Ja, Uheld siger selv:
Friderich lovede Adelen alle deres Privilegier forøge-
de, derfor valgte de ham. Ja, Hyidtseldt vil, at
Friderichs Minde skal være evig antegnet i Adelsens
Hjerter, fordi han gav dem Ret til at sælge og be-
handle deres Bønder som Fæe.

Hvorledes maler Historien os Friderichs Regi-
mente? Gruesomt og det Imodsatte til Christians.
Her ere en tænkende Mand's Ord, der levede under

Friderichs Scepter, og som var ikke mindre en Vind af Christian den Anden.

”Friderich den Første, siger han, blev af en berømmelig Hertug en ussel Konge. I at udføre og lede vigtige Ting var han eenfoldig, ja næsten dum; var derimod meget suelig i at sammenskræbe Penge; han begyndte med at plyndre Kirkerne. Han holdt sin Residens paa Gottorf Slot, til stor Vinding for Holsteen, men til ubodelig Skade for Danmark; herved gjorde han det frie Rige Danmark ligesom skatkyldig til Holsteen. Al Skat og Told, som han kunde opbringe i Danmark, stæbede han til Schlesvig. Vel lovede han ved Kroningen, at holde Residens i Midten af Riget; han holdte dette ligesaa lidet, som noget andet af det han lovede.

”Dulhsfalsige Danmark! det for dine Penge købte, forøgede og berigede Holsteen, maade du endnu taale at være din hadske Besværer og Opsluger.

”Da Christian den Anden (vedbliver *Chronico Skebyense*) af Friderich blev fanget, blev hans Rufferter med Skatte, Rigets Brevskaber bragte til Schlesvig, og paa alle Maader blev Landet siden udsuget, ja udtømmet. Saa at ved Friderichs Død var Landet langt fattigere, uslere og mere udplyndret, end da Kong Christian styrede det. Havde Friderich elsket Dødsstraf ligesaa høit, som han higer de efter Midler og Penge, da havde hans Regimente været

”været langt gruesommere end Christians. Friderichs daglige Liv, vedbliver denne hans Medaldrende, var Ledighed, Spil og uædel Tidsfordriv. Naar han ikke kunde tvinge Adelen til at være af hans Mening, truede han den med, at vilde kalde Christian den Anden tilbage.”

Saa stor var Christians Ret, at endog hans Fiender maatte true Oprørerne med hans billige Hevn.

Oprørs Udval og Geistlighed, opvandede i Forretters Laage, opdragne i Fordommes Lust, graahavede i de Ringers Undertrykkelse, havde eene skilt ham ved Thronen, og intet vandt Danmark ved at faae sine gamle Vaner, Privilegier og slette Love igien; disse marvfortærende Beviser paa Fortidens Slavetvangler under geistlige og verdslige Bolds mænd. Dog Adelen nu efter Dnske sedet, paastod, at det var Danmarks Ulyksalighed, at udsuges af Friderich og Holstenerne.

Endelig, hvo haver Evne til at beregne Danmarks Tab; ikke fra Alder til Alder efter 1523 at have høstet Frugterne af Christians kloge Regiering, nemlig Oplysning udbredt og retfærdige Love. Vi vilde blot giere et Udkaft til Danmarks Ulyksalighed, grundfæstet og udsaaet ved Christians Planers usforrykkede Udførelse til vore Dage. Danmark var blevet i Østersøen en betydelig handlende Nation, og derfra udbredt sin Handel til Middelhavet og andre Verdens Parter. Ved denne Handel vare de Danske

blevne Seens Fortrolige, og lærdt at rette sig efter dens Løner, let kunde de blive en af de mægtigste Seemagter, og altsaa høvdet sin selvstændige Handels Kjøbstæderne havde trukket de vendiske Stæders Fodme til sig. Borger og Bønder havde med Adels og Geistlighed været i Ligevægt; Frihed og Bindelighed kunde have rodfæstet sig; de vare ikke lige vore Dage af Privilegier og Bønder blevne qualte, endelig Oplysningen havde sundet Veien stettet for saadan som den fandt den i Engelland og Holland. Nu ere disse, der begynde at stige senere end Danmark, stegne i Veiret, og Danmark er Sælden tilbage. Staters Opdragelse kan i den første Ungdom forsømmes, ligesaavel som enkelte Menneskers og Alderdommen bliver affæhelig. Vi skal da efter Løfte kortelig følge med den flygtende Christian og hans Benner.

Christian, som Flygtning.

Fra 1523 til 1532.

Som den kloge Seemand, der igiennem utallige Farer haver opdaget raare og ubeboede Nationer, og glæder dem med Livets første Nødvendigheder, atter af Uere og Naunkundigheds Drift drives til at beseile de evige Jisstrækningers Lande ved Polerbierge, der velte ham imøde og tilintetgjøre hans Klogskab, ja omsider betager ham alt Haab om Redning; saaledes var Christians Regiering; han

hadde forfinet en i gothisk og Lehus Naahed nedsynket Nation, havde igiennem mange Farer erhvervet Borgerens og Bondens Fortrolighed; men da han vilde forandre de mægtige Stænders Kaar saaledes, at Statens Velstand skulde udgjøre et med deres, da velte Adelhaardhed, geistlig Overmod, egenlyttige og mægtige Fiender, tillige Naboer, sig i Veien for ham, som Jisbierge. Ikke kunde han længere kjempe imod slige Hindringer med egne Kræfter; han forlod disse utaknemmelige Egne, for at lande i en sikker Havn, hans Svogers Barm.

Her haabede han at see de Løfter opfyldte, der længe havde smigret ham, at nemlig Keiser Carl og Benner vilde blot paa nogle Maaneder have forsynet ham med saa tilstrækkelig Hielp, at han kunde have gjort Ansvarsløvene og eedelige Forpligtelser gjeldende imod hevgierrige og oprørske Undersaatter og Fiender. Men Storm, Uveir, Sykkens Ubestandighed, kastede ham hid og did, lige fra det Dieblik, da han nedstodt fra Thronen, skulde lade sin retfærdige Sag, blottet fra Magtens Forsvar, tale; og nu først viser Modgang os Christians sande Værd.

Hadde Christian været en ubeständig Ven, stet Fader, quindagtig og nedrig Vellysters Slave, hvorledes skulde da hans Vægtesælle, der var Dyden selv, have fulgt ham i alle Trængsler, helst det stod til hende, adskilt fra ham at udkaare sig Kongens bløde Liv, hvor i Broderens uhyre store Nager det hende lystede.

Hvorledes skulde disse Tidens meest oplyste Mænd have deelt Fattigdom, Haan og Efterstræbelser med Christian, ja opofret Rigdomme og Venner for at vise Bestandighed imod en svag, ond og affællig Tyran? Hvorledes skulde den rige og adle Sverre Norbye, at vi af syv i Daad og Raad store Mænd skal nævne ham, ja hele Norge have vovet alt for at forladt kronet Udbyr, saadan som Christians Fiendes Manifest male ham, dog uden at bevise?

Hvorledes skulde Kiøbenhavn og Malmøe, der kiendte Christians Ungdom, Manddom og daglige Wandel, have udstaaet saa meget Ondt for ham, hvis de ikke havde kiendt ham som han var, en retfærdig og stor Konge?

Den Magt, store Sieler have over Oplysning svækkes kun af Sandhed, ikke ved Modgang og Skuffelser, men midt imellem disse forstærkes.

Næsten hele Europa lode i deres Breve til Frederich søle, at han havde handlet troløst imod Christian. Mon da alle Fyrster skulde falde paa at forsvare et Umenneske?

Blev Frederichs Sag retfærdig, fordi Frankrig af Fiendskab til England var eenig med ham, eller fordi hollandske Kiøbmænd vare søielige imod Frederich, da de haabede, at han vilde skaffe dem samme Deel i den østersøiske Handel, som Lybækkerne havde? Og var da Christian med Rette jaget fra Thronen,

fordi Keiseren og England i Krig med Frankrig ikke kunde undsætte ham?

For man kalde Frederichs Ret til den danske Throne uimodsigelig, fordi egenlyst og for begangne Misgjerninger frygtfuld Adel og Geistlighed valgte ham, imod at han gav dem alle de ringe Stænder til Faarehiorder, der af dem baade bleve klippede og opædte. Blot tilfældige Omstændigheder gjorde, at adelige Røvere kunde være Frederich en sikker Vognborg.

Mangel paa rede Penge hindrede Christians Venner i kraftigen at hjælpe ham. Hans Svoger, Spaniens Monark, blev af Indiens Guld vattersotig, saa at endog Kong Frank i Frankrig sagde det ofte: "For Carl er jeg ikke bange, han er hellig," uagtet han eiede en ottende Deel af den oplyste Verden. Den anden af Kong Christians Venner, Henrik den 8de i England, havde et Skatkammer vel forsynet af hans Fader; men hans Friller og Yndling Wolsey med deres Guus og Duus fortærede dette. Churfyrsten af Brandenburg, en ringe Fyrste, behøvede alt; selv Reformations Gieringen berøvede Christian Hjelp. De fleste Hoffers Skriftefædre vare ham imod; han var for oplyst til at taale deres Charlatanerier. Saa at de Catholiske vovede ikke at sætte Liid til ham, og de frempippende Protestanter vare for svage. Ulykkelige Omstændigheder for Christian!

Vi saae, at 1523 den 20 April forlod Christian sine Nigers Hovedstad. Uveir adspaltede hans Følger; efter mange udstandne Jarer samles de alle i Nederlandene. Derfor fandt Christian, efter hans Svogers Befalning, alt saa vel ordnet til at imodtage ham, som Ulykker paa begge Sider tillode det. Han reiste i Junii Maaned til Engeland, imodtages der som virkelig Konge af Danmark, da med ham sluttes Forbund imod Frankrig, og i alt ringeagtede med Oprørernes Paaastand imod Christian. Kong Henrich tilskriver Friderich den 1ste advarende Breve, at han dog skulde hoitideligen erkiende Christians Ret til Thronen, og vel overveie, at de fortiente Oprøreres Straf der havde mishandlet Christian. Brevvekslingen vedblev stedse imellem Christian og Henrich den 8de, ja endog denne sidste hjalp med rede Penge.

Christian sparede ingen Møie for at sammensamle en Krigsmagt, hvormed han kunde undsætte sit tro Kiøbenhavn og Malmøe. Blottet fra Penge, Krigsammuniton og Kornoplæg, hjalp de tydske Fyrsters Venstreb Christian intet; vel forskaffede de ham en talrig, grådig og hungrig Armee, eller Sammenrups af rovgierrige Vandstrygere. Med sligt Højskom Christian til Elven, hvor Mangel paa rede Penge adspaltede dem ganske. Endelig arbejdede Christian paa, at sammensamle en Orlogsflaade, at han fra Norge af kunde indtale sin Ret.

Totte Mar landstygig, opholdt med Løtter, efterstræbt af Præster, ingen Steder glad og med Grund

for

fornøiet, vanket Christian om i Holland, Nederlandene, Sachsen og Brandenburg. Keiseren, Kongen af Engeland og adskillige tydske Fyrster gjorde sig Umage nok for at bringe det til Forliig imellem Kong Friderich og Christian. Alle vare eenige om, at Oprørerne havde skilt Christian ved Thronen, og Christians egenhændig skrevne Brev, som er trykt foran for hans Forsvar imod Kong Friderichs Manifest, beviser med uimodsigelige Grunde, hvor ulovlig og nedrig Christian var blevet behandlet.

Kong Friderich svarer hertil med Grovhed, og Adelen, der forsvarer alt med Myndighed og Besiddelsen, kunde ikke indsee Ugrundene, hvormed man gif Christians retfærdige Sag imøde.

Det var naturligt, at da Christian i Skrifter indstevnte sin Sag for Fornuftens, Kongers og Folkeslagenes Domstoel, og deri bad allene om streng Ret og ikke Naade, og hans Fiender ei kunde uden med Skieldsord og Beskyldninger, uden Beviis, gaae ham imøde, at da hele Europa ansaae hans Sag for retfærdig. Men mægtige og for Straf frygtsumme Oprørere lode sig ikke ræmme ved skriftlige Fornuftgrunde, og andet kunde Europas Fyrster ikke undvære. Kriegen med Frankrig bandt Keiserens Hænder, og Pengemangel endnu mere, hvis dette ikke havde været Tilfældet, var Christians Ret ved Hielp af Keiserens Naaben nok blevet gjeldende.

Christian havde sin faste Boepæl i Brabant, havde daglig lærde Mænd til Selskab, der fulgte med ham overalt. Keiseren vedblev stedse at bevare ham med stor Fortrolighed, naaget Christian tabte alt, da hans Gemalinde døde Fredagen den 19 Januarii 1526. Uafsladeligen vedblev Keiser Carl at understøtte sin Svoger Christian; han elskede inderligt Christians Søen Johannes. Den lærde Cornelius Agrippa blev udvalgt, paa Keiserens Befalning, at opdrage ham. Det var naturligt, at Christian maatte blive alt mere og mere tungsindig, naar han overveiede Skiebnsens Egensindighed. Hans tro Venner i Slaane, Sielland og Norge kunde han ikke undsaette. Holsteensk og jydsk Adel forstærkede sig ikke allene med Krigsfolk, men det som værre var, holdt alle Fædovarer tilbage. Christian kunde ikke andet end bedroves over den Nød han saae sit Fædreland udsat for; det havde ikke allene tabt Haabet om nogensinde at blive en selvhandlende Nation, men de fleste Stæder behandlede det som et Factorie, og Bønder og Bønde maatte vælge enten at døe af Hunger eller og at være Adelsens Slaver ved at havde deres Privilegier.

Hverken Landet eller Regieringsformen havde Fasthed, siger Christian i sit Forsvar, og lægger han til i de marvædende Ord: Privilegier og Rettigheder sadde paa Thronen og mishandlede Folket. Man afskyede den fremlokkede Oplysnings Straaler, Christian havde udsendt, ved at indkalde Nederlands Smag i Riget.

i Riget. Man vilde hændvale i arvet Lehnshierars kist Dorssked.

Friderich, vedbliver Christian i sit Forsvar, var stolt af, at have sit Riges Udsugere, Lybekkerne, til Venner og Formyndere. Ja han skammede sig ikke ved, at alle vidste, at han af disse var ved Penge loffet til at være Oprørernes Konge. For den kloge Christian, der saae sit fiere Danmark uden Redning kryftet af slige Furier, var Landstygtheden dobbelt pinefuld. Hans lærde og oprigtige Venners Varm var hans eeneste Trost.

Aar 1531 syntes Lykken at vilde lade sig lede af Retfærdigheden. Christian kommer med en Flaade til Norge, bliver strax godvilligen hyllet af hele Riget. Med Magt kunde Nordmændene ikke tvinges, da Levnetsmidler ei for Christian var i Forraad. Hverken det danske eller norske Folk, vi mene Bønder og Bønde, havde opsagt Christian, deres Belgierer, Huldskab og Trofskab; nei, eene Adels og Geistligheds bange Samvittigheder affatte Christian og valgte Friderich. Thi, sig de norske Stænder til den danske Adels, af Christian uanmodede: "I vide vel hvem det voldte og afstedkom i Danmark, at hans Naade nededes til at give sig af Riget uden tilberlig Tiltale og Dom, hvilket vi eller den gode Almue i Norge ei vidste eller afstedkom. I vide og, at det var en feie Hob, som meest Magt havde, og ikke mange, som imod vores Naade stode, men mange tusende, som det tykkedes ilde at være, mod hver een, som det tykkedes godt at være."

Her

Her er Sandhedens Nest, men for svag til at dæmpe Egenmyttens og Herkeshygens Kaserie. Christian blev paa en langt haderfuldere Maade Konge over Norge, end Friderich over Danmark; holdt man svoret Sed, denne maatte tilsvinge sig skænskelstetfuld Lydiighed af Undersaatterne, der i deres Hjerte vare Christian tro. Christian vilde nu handle om Fred med Friderich, da han var faldet i samme Strøm som vore Tidens kronede Hoveder, det vil sige uden Levnetsmidler; han maatte altsaa i et udmagret Land foretrække Freden for Hungerens ustandselige Felger. Han overtales til, paa en nedrig Maade, venstabeligen at holde sig til sin saa oprigtig lovendende Farbroder i Kiøbenhavn. Christian gives et sumt Leidebrev. Maaskee seilede Christian i, at forlade sig for meget paa Kiøbenhavnerne; hvad skulde disse vove med en hungrig Mave? Naar Østersøens Tilfersel manglede denne sig selv fortærende Dyr, kunde blot Magasiner tryggere imod Hungerens vilde Komme. De danske Her kunde ikke forsyne Kiøbenhavn med en Maanedes Proviant, naar det fraregnedes hvad Landmandens Nødvendigheder i Norge og Sverige fordre. Være Christians Magasiner komne i Stand, havde Kiøbenhavn været selostændig, kunde have beleet de vendiske Stadens Fiendskab, da den nu maatte tiltrygle sig Jøden hos dem, og maatte forlade, ja overgive deres Belgiorer anden Christian i sine Fienders Hænder. Dog var Antallet af Christians Benner saa stort i Kiøbenhavn, at Oprørerne dnyngede Nedrigbed til Nedrigbed, for at hindre Christian i at savnes af sit tro Kiøbenhavn. Under adskillig

skillige Paaskud opholder man Christian fra at gaae i Land, og han maatte blive liggende paa Nheden. Det nedrige Rigs-Raad besøger ham i al Underdanighed paa hans Skib, og smigrer for ham. Paa engang hedder det, at Kong Friderich var taget til Holsteen, og nu hedder det, at man skulde seile til Flensborg, for der med Kong Friderich at begynde Fredsunderhandlinger. Christian reiste paa Tro og Love; var en frie Mand, Konge i Norge, og med en aarlig Underholdning af Keiser Carl. Men hans Ret skulde ikke heres; med Magt forsvare Oprørerne lettere deres Sag end med Grunde. Da man kom i Flensborgs Fiord styres Christians Skib til Sønderborg, og nu brast Christian ud i Taarer; han forudsaa, hvorhen denne Troloshed vilde føre ham, og hvilket Liv han nu havde at haabe af den trolose Farbroders Haand, der for 8 Aar siden, i Stedet for at slutte det med Christian aftalte Forlig, nedstyrkede ham fra Thronen, og nu anden gang, i Stedet for at handle om Fred, beredte ham Sønderborgs Slots Fængetaarn til evig Fængsel den 26 Julii 1532.

Christians umenneskelige Fængsel.

Fra 1532 til 1546.

De adelige Historieffrivere Uhsfeld og Hvidtfeldt vove ikke at forsvare den Troloshed, som det nedrige Rigs Raad viiste imod Christian, for at fange ham, endnu mindre tør de undskyldte hans alt for haarde Fængsel. I flere Aar havde Kong Friderich

tilbu-

tilbudet Christian adskillige Fredsvilkaar: snart skulde Kongeriget Norge ham tilbydes, snart en stor adelig Pengesum, snart skulde ham kjøbes Fyrstendømme udenlands til Underholdning, og nu paa engang opfyldte jydsk og holsteensk Adel alle disse Tilbud, ved at kaste Christian paa saa nedrig en Maade i et Fængsel. Paa denne Maade troede Adelen, at havedomt Christians Sag retfærdig.

Ikke Rigdom eller Krigslykke hævdede Christian op til den høie Rang, at være i Anseelse, maaskee det tredie af Europas Regenter; nei, hans egne Fortællinger havde han eene at talke for, at han var alle selvtænkende Fyrsters Ven. Ja hans Forstand gjorde ham til en ypperlig Lovgiver, og af sit Land at være elsket og frygtet, som en streng Dommer, som Børgernes og friegjorte Bønders Fader, Adelsens og egenraadige smaa Despoters Hader og Ansvars Hævder. Denne i ingen Last udsvævende Herre, denne af alle kronede Hoveder meest berømt for sine mange troværdner midt i hans Modgang, da han ikke kunde skienke disse andet end Trofasthed, ingen Lehn, men blot en vennehuld Varm; han nedkastes i et mørkt Laam, hvis eeneste Dør efter ham tilmures. Af et rundt Hul, med Jernrist for, blev al Maden til ham nedhidset. En Dværg blev med ham tillige indelukt; disse maatte spise og drikke sammen af et Fad, de maatte udstaae lige Stank, Skidenhed og Kulde. Adelsens hele Pensen og dens Noelighed, der var Danemarcks Vel, skulde i denne Tid eene bestaae i at holde Christian i dette haarde Fængsel, hvori han og

forblev 16 Aar og 7 Maaneder. Vel kunde Christians Legeme i disse Ulykker hærdes, thi han var ingen Usling, men Mand; Sindet derimod kunde ikke andet end tabe sin Spending, helst da hans Fængsel begyndte med at tabe alt Haab om blidere Kaar, da hans elskte Son Johannes, hans Alderdoms eeneste Trøst, Keiser Carls Glæde, Fyrsternes og den oplyste Verdens Beundring, døde 1532.

Christians Datter Christine, for sin fine Forstand over hele Verden æret, vover alt for sin Fader, helst efter Aar 1541 den 10 Junii, da hun var bleven gift med Hertugen af Lothringen, men forgieves. Christian ansaac man for at være død, han var og ganske hævdet ud af det menneskelige Liv; han herte ingen anden Mennekestemme end den Soldats, der Nat og Dag var paa Vagt omkring Laarnet. Med ham maatte han ikke engang tale, og ingen maatte nærme sig Laarnet. Engang lykkedes det Christian, at saae sin Dværg til at flygte bort med Brev, men han gribes ved Nendsborg. Strax nedhidsede man en beaffædiget Soldat til ham i Laarnet, der nu skulde have med ham lige Kaar. Ikke længe varede det inden denne Soldat, der havde prøvet Verden, solte Hetaatelse, Urbødighed og den sande Omhed for Christian. Soldaten fornedrede ikke sit Adelskab ved at være dydig. Disse tvende levede ret glade sammen; dog denne Glæde maatte Christian ikke nyde længe, denne Christians sande Ven faldt i en heftig Sygdom; Christian pleiede ham usfortrodent, rede hans Seng, holdt reent under ham, og hidsete alt op af

af Hullet hvad de begge skulde have. Langt vorefuldere vare disse Offere Christian her bragte Menneſkeheden, end naar han med hine Purpurmaſſiner slog Riddere, og underſkrev ſandſesløs Millioners Bæe og Kummer. Endelig maatte Christian ſelv hidſe ſin afdøde Ven ned af Taarnet, at han kunde blive jordet.

Medlidendehedstaare afpreſſer Christians menneſkeſkierlige Dmgang os imod denne ſin Ven, imedens vi ſonderrives af Fortviøvelſes Harme over Christians Samtids Regentere, der med deres vilkaarlige Egenſindighed, vordene Egennytte, Hevngierrighed, Had og Rid imod deres Underſaatter og Naboer; ſaa at Europa lignede et af Lidenſkabers Luer antændt Baal, ſom Kongernes Raad og Stridsmænd havde ſlaget en Vognborg om, at Fornuft og Menneſkeſkierlighed ikke ſkulde ſlukke det. Dettets Røg og Damp var Kongers, Adels og Geiſtligheds liſtigſte Lugt og Livsluft, hvori de allene kunde trives. Dette Materie udtrykker ikke nær alle de Gruesomheder, hvoraf Fædrelandet blev ſønderſlidt, imedens den Konge ſad i Fængſel, hvis Regiering lyſſaliggjorte Underſaatterne. Friderich den Førſte var aldrig ſaaſnart død, ſerend at Adelen var betænkt paa, at ſætte igien deres Privilegier paa Thronen, og Geiſtligheden eene pænſede paa, at beholde under Skyggen af den katholiſke Religionis uforandrede Tilſtand deres Manerier i Nor. Ingen af diſſe Stænder agtede enten paa Dplysning eller de arbejdende Stænders Skraal over Undertrykkelfer. Borger og Bonde vedblev at elſke Christian, og ſukke eſter hans Komme. Imedens at Adels og Geiſt-

Geiſtlighed ſammendryngede Rænker til Rænker, for at vælge forſkiellige til Kronen, benyttede Lybekkerne ſig af denne Dannemarks værgeløſe Tilſtand, til at udføre, om det kunde have lykkes dem, deres Skiedesplan, reent at forjage Hollænderne og Nederlænderne fra at have mindſte Deel i den øſtersøiſke Handel. Denne mægtige Handelsſtad, ſom for ſaa ſæie Tid ſiden havde været et mægtigt Middel til at jage Christian fra ſit Fædrene-Rige, bemægtiger ſig med en ubetvødelig bevæbnet Magt næſten hele Dannemark, fordi deres Armees Anfører var en Slægt af anden Christian, og indtøede hans Net; lovende ved hvert Skridt han gjorde, at vilde ſætte Christian paa Thronen. Opflammet af denne Forventning, vare alle Bønder og Borgere villige til at hielpe Grev Chriſtoffer. Dannemarks bedſte Byer vare kun aabne for anden Christian; Bønderne ødelagde Herregaardene, fordrevede Adelen, ſom Christians ſande Fiender. Deſtovære! at Bønder og Borgere fattedes Dplysning. Iblandt dem fandtes ikke Hoveder, der kunde have ſamlet diſſe adſplittede Kræfter, oprettet Magaziner, bevogtet Søekyſterne, været Anfører i Marſken, og brugt al den hiſt og her ſkulde Krigsammunition. Bønder og Borgere, med deres bedſte Villie, drevede om i ſmaa Høbe, ſom forvildede Gaar, og bleve let nedſablede af de leiende Lydfkere. De Danſke ſkulde ikke have imodtaget Lybekkerne, have beregnet, at da Nationen en malka var for anden Christian, og de udgjorde over tyve gange ſaa mange flere Vaabenførere end dem Hertug Christian kunde føre imod dem, ſaa ſkulde de blot have forenet ſig med Nederlænderne,

I. Deel.]

J

holde

holdt gode Miner med Lybækkerne, og Christian, sat i Frihed, understøttet med Penge og Korn, vilde snart have overvundet en overmodig Adels og tredie Geistlighed. Nu derimod behandlede Lybækkerne Danmark som Stykgods, hvormed de eene vilde drive Handel. Deres Anførere behandlede det som Forpagtere, der vilde udmarve det i den korte Tid, de raadede derfor. Fienderne, den holsteenske og danske Adels, der rykkede an imod Danmark, vilde snart opsluge det; de opaad, da de vare blevne seierrige. Bondens Frihed, og bandt saaledes Hænderne paa deres Konge Christian den Tredie, at han maatte træde dem, som Jordens Besiddere, der ogsaa passede at trække det bedste af det geistlige Gods til sig, saa Reformationen blev ingen Guldmine for Danmark, men var eene at ansee, som nye Mary i de adelige Lædefogders Been, hvorved de ikke allene fik frie udfrie Bønder at raade over, men endog lagde et tungt Nag paa Bondens og Borgerens Hals, der aldrig kan afvælttes. Saa lykkelig blev Danmark imedens dets Belgiorer sad i Fængsel, og man i hans Navn og for hans Frihed seirede. Bevise da deres Almuens Fængsel efter Christians Regjering, deres deres Villighed i at opofre Liv og Blod for at redde deres Belgiorer, at han havde været en grusom og uretfærdig Regent, ved hvis Navn alle Skieløshed. Men det er sandt, vi leve til en Tid, at det Evangelium prædiktes af bajonetprændede Evangelister, tusinde Adeliges Forstand er himmelfødt, fordi det udspringer af adelige Hierner, at alt hvad de vil og fordrer, enten under Navn af Privilegier, Dan-

Forretter, Stands Fortrin, er himmelsk Wiisdom, og skal af Millioner blindt hen følges; thi i Borger- og Bondehierner maae ikke søges anden Forstand, end blot den, der behøves til at adlyde og tilbede Adels. Denne rene og luttrede Troe ombyttede Danmark med sin gamle catholske, der havde lært, blindt at adlyde den romerske Kirke med alle sine Charlataner.

Christian den Tredie imodtog af Adelsens Haand Danmarks Rige; han var i Hiertet ikke anden Christians Fiende, ja han indsaar snart, at mange Fyrster, helst Keiseren, vare at faae til Venner, ved at behandle denne ærede Konge mildt og standsmæssig. Men tredie Christian var Adelsens Konge, de allene holdt ham i Veiret, altsaa maatte han adlyde de adelige Familier, der fordrede anden Christians Fængsel usforandret saa længe de levede, som havde ladet ham fængsle. Christian turde intet foretage sig for den uslykkelige Konge, uden Tilladelse af sine Formyndere. Vel optog Christian den Tredie mange af den fangne Konges gode Indretninger; men han var for frygtsom, for lidet selvtænkende og opløst Mand til at afkaste Adelsens Nag, ved Hielp af de store Rigdomme, Reformationen forskaffede Kronen. Han maatte gjøre det frie Jylland og frie Norge til Slave for at fornøje Adelen.

Christian paa Thronen var ikke mere selvhandlende end han i Fængslet; begge bleve de af mistroisk Adels bespejdede og bevogtede. O! vilde Jordens Fyrster ikke slaae hen over dette lærerige Syn, at see her

her tvende fængslede Konger, den eene var erkendt af den oplyste Verden for en arbeidsom, retfærdig, skarpsindig og ikke mindre end vellystlig Konge, som maade i et muret Fængtaarn indsperrret selv tage af Kurv den ham tilhidsede Mad, til sig og Dværgen; han maade pleie denne i sin Sygdom, holde reent om dem begge, kan aldrig noget Dieblis bestaa i sin Fornuft, uden at overtænke, hvor uskyldig han mishandles. Den anden kronede Fange bar om sig Fjedder usynlige Kiæder, hvori Adelens Privilegier trak ham, naar han vilde vige ud fra den af den slagne Veis; han maatte see og høre med Adelen om Die og Dre, han maatte beslutte og handle efter af Adelen ham givne Forsætninger og Slutninger; Uskyldige Raab kunde jo hverken trænge til Kongen i Fængtaarnet eller til ham paa Thronen, omme af Adelen, der vifter al Sul og Klage bort fra Kongen. Burde nu Jordens Konger være ligegyldige ved betrængte Undersaatterses Klager, naar de tusinde gange engang komme dem for Dren. I see af anden Christians retfærdige Sag, at den igiennem Adelen kunde trænge frem; og hvor saa uskyldige have Keisere og Fyrster til Talsmænd!

Nei, Himmelens Ild synes selv for svag at brække adelsfødte, uoplyste Sieles Stoltighed. Egenlyst, de ansee sig selv for Røddyr, der har Magt til at leve af hele Skabninger, da alt er løst og billigt, som de med deres Klær kan fatte.

Christians mildere Fængsel.

Fra 1546 til 1558.

Anden Christian, i sin Alders 61 Aar, skienkes en Slags Frihed, der dog i alt havde Udseende af Naade, viist ind en Misdæder. I Stedet for Sønderborgs Slots murede Taarn, anvistes ham Slottet til Beboelse, i Stedet for en Oppasser fik han 4 Riddere, der stedse skulde følge ham, og aldrig lade ham udaf Sigte. Ingen er sin Konge mere troe end Riddere, hans Ære og Vel ere jo uadskillelige fra deres. I disses Selskab kunde Christian gaae, hvor han lystede. Denne Frihed blev endnu mere udvidet, da han kom til Kallundborgs Slot.

Forklaret, indgaaet imellem Christian den Anden og Christian den Tredie 1546 den 14 Julii til Sønderborg, beviser hvor ulovlig, uretfærdig og gruesom man havde behandlet ham. Forbundet paabyrder ikke Christian mindste Glimt af Misgjerning, han ansees i det i et og alt for en uskyldig Mand, ja erkendes endog i samme for at være Dannemarks retmæssige Konge; ja næsten med tydelige Ord siges, at det bør ansees for skammeligt og ulovligt, som man i Manifesterne for 23 Aar siden havde paadigtet ham. At denne Retfærdiggjørelse uagtet, maatte Christian dog ansee 8 Aars Landsflygtighed, 14 Aars udædiffe Fængsel, som en Dødm, som noget Christian ikke havde udstaaet. I Forbundet viser Christian den Anden sig som en Konge, der for Alders og Engesligheds

ligheds Skuld godvilligen afstaaer Regieringen til yngre Efterfølger. Kort, dette Sønderborgske Forlig anfører ingen anden Marsag, hvorfor Christian nedlægger Regimentet, end Alderdom.

I Følge dette Forlig, som paa Rigsdagen i Speier af Keiser Carl var bragt i Stand, fra Christian sig al Ret til Danmark, Norge og Sverige; nedlagde saaledes Kongeværdigheden, lovede fremdeles ikke at vilde begynde paa Hevn imod sine Fiender, de Svenske og Adelen; overlod til Christian den Tredie den af Keiseren erhvervede Anden at give Holsteen i Forlehning; forbandt sig derimod til, imod at høre Indkomsterne af Samsø og Kallundborgs Lehn, stedse at vilde opholde sig i Kallundborgs Amt, og ikke andensteds at jage eller fiske. I Slutningen forbandt han sig til, ikke at vilde tale med nogen, uden i Lehnsmandens Nærværelse. Christian den Tredie forbandt sig og til, at betale Christian den Andens tvende Døtre deres Brudekat. Fiendernes store Frygt for Christian den Anden, og overdreven Baersomhed i at forsikre sig hans Tanker, Deres Udveie, ere vel usvoigelige Beviser paa hans Forstand, Mod og mange Venner, som og paa hans Fienders mange Samvittigheder, der aldrig havde været angstede, hvis han havde været en sandsesløs Drabskæmpe.

1549 den 17 Februarii reiste Kong Christian fra sit haarde Fængsel Sønderborg til Kallundborg, hvor han levede fyrstelig, det er, i konstig Svag-

her talede han af og til med Kong Christian den Tredie, hvis oprigtige Hjerte han inderlig elskede.

Ingen Grumhed eller Udsøvelser have Fiendernes Kundet paadigte anden Christian, dengang han var for afmægtig til at være farlig for dem. Dette siger Historien, at han sielden eller aldrig var munter i sit 27 Aars Fængsel, at han af og til, for at pleie sig og nogenlunde at forjage Alderdommens Kulde, drak hede Vine, dette kan vel ikke fortiene Navn af Gylderie, helst man aldrig saae ham drukken. Med dette Navn fortjener ikke hans Tungfærdigheds Lener at betegnes.

De store Galdestene, man efter hans Død fandt i hans Galdeblære, lade os med Grund formode Svaghed i Leveren, og af dennes Sygelighed lader sig med Grund slutte, at Christian maatte være tungfærdig og vredladen; men burde han derfor kaldes grum og straffes?

Christian den Anden døde 77 Aar gammel, og nød, sit Ophold i Norge som Kronprinds undtagen, aldrig nogen glad Time næsten sit hele Liv igiennem.

Hadde Adelsaand nogenstinde lykkeliggiort det Folk, hvorover den svævede, da fortjente ikke Christian vores Medlidenshed, siden han i alle sine Jdrætter og Planer arbejdede paa, at nedstemme den til Agtelse for Menneskehedens Frihed og Ophøvelsning; derimod da Adelsaanden i at fængsle Kong Christian, ogsaa fæng-

fængslede disse, og ryddede dem gandske ud iblandt det Folk den undervang, saa kunde vi ikke andet end harmes paa de vældige Familier, der saa gruelig forfulgte Christian, ja alle dem, der sigtede til lige Maal med ham.

Altherren, der skaber og styrter Riger, vil vist paa'hiin Dag af anden Christians oprøriske Adels Hænder fordrø Giengjæld for de 35 Aar hans Lande flygtighed og Fængsel foredte for Danmark. Hvorledes vil disse kunde erstatte trende Mennefskaadens Tabet af det meget Gode, som fjerde Friderich først udbredte, og som langt mandigere var begyndt at iværksættes af Christian den Anden? Hvorledes erstatte Danmark Affavnet af den Lyksalighed, allerede 1515 at have været befriet fra tydsk Adels Herredomme, befriet fra gotthiff Lehns Bænker, og at være til 1558 kommet i Besiddelse af samme Oplysning, Bindskibeligbed og Handel, som udbredede Velstand og Friehed hos Engellændere og Hollændere.

Under disse Omstændigheder vare ved Reformationen Meenighedernes Net til at kalde Præster blevet uforkrænket; Tienderne havde vedblevet at ydes i Kornaccorder, i Stedet for i Kierven, Sognene havde til alle trende Tiender sluppet med 120 Tønder Korn aarlig, i Stedet for nu 600 Tønder Korn og flere hundrede Læs Halm. Kort, Reformationens Rigedomme vare retteligen blevne anvendte til Videnskabs, Frieheds, Handels og Søefartens, samt Agerbrugs og Fabrik-Bindskibeligbeds Udbredelse, og ikke som

som skedte, til at berige adelige Familier og tryglende Tydskere, ikke til at tvinge Danske til at sukke under de vendiske Stæders Formynderskab i Handel, og under Adels Baners og Privilegiens Herredomme.

Hverken kunde Friderich den Anden eller fjerde Christian stifte den Nytte, hvortil de havde Mod og Evne, fordi Christian den Andens uafbrudte Regiering ikke overleverede dem Riget styret og forfinet efter hans saa vel lagde store Planer. Og hvortil nyttede Status Consilium Fædrenelandet? Det bestod af alle Stænder, forvaltede Statens Sager under tredje Friderich efter de bedste Fornuftgrunde, men dette, med alt sit Gode, blev jo opsluget af Adelsaadten, der eneældig under femte Christian vedblev uforstyrret under fjerde Friderich at tilintetgiøre denne Konges bedste Hensigter; ja den slog jo endog sit Paulun op i Holsteen, hvorfra den stedse foruroligede Friderich, og indkaldte hans Tiender i Rigets Indvolde, naar han syntes at blive for magtig.

Jngen Danskundre sig over, at denne Adels-Mand ikke vil, at fjerde Friderichs Handlemaade og Plan til dennes Undertrykkelse skal tydelig lægges for Dagen.

Frankerigs Igienfødelse haver dog vel lært os Danske, at vi Bønder og Borgere ere ligesaa vel som Adelen frie moralliske Skabninger; at Sandheds Stemme ikke i vores Munde kan blive Misgierning, fordi den fremmodigen bebuder Adelsaadens Stolt-

hed, Undertrykkelse og Rænker imod os, for at holde os i blind Underdanighed, at vi kan betale i Skat og Forsvar alt det Adel fordrer, imod at Adels-Eier af den eene tiende Deel af Landet ikke betale en hundrede Deel i Skat.

Endog disse Sandheder skal fjerde Friderichs Historie lære os, der ikke kan vente anden Trest, end den Tamerlan gav Fangerne: Værer lystige, springer og danser, siger hvad I vil, men Nagene skal blive Eder om Halsen; med disse om kan I gierne staa Eder Frihedskrands og opføre Frihedsstøtter.

Finder man mere om Christian den Anden, fra den Side vi have malet ham, i Svaningius, Aræus, Hvidfeldt, Meursius, Pontanus, Uhlfeld, Vagelin, Girs, Ericus Georgius, Chytraus, Crankius, Peteresen, Chronicon Skebyense, i Christian den Andens latinske Forsvar, i Friderich den Førstes Beskrivelser imod ham, i adskillige Haandskrifter hos Kammerherre Suhm, angaaende Christian den Anden, i det danske Magazin, i Kiøbenhavnske Videnskabers Selskabs Skrifter, i Holbergs Dannemarks Historie, da ønskede vi at see os giendrevne, og med Glæde skal vi følge det Sande, der er Diemedet i alle vore Bestræbelser for det Almindelige, hvormed vi have sigtet til sammes Oplysning.

Male

Ma l e r i e

af

Christian den Fjerde,

Konge i Danmark og Norge.

Fød 1577. Døde 1648.

Dvergik fjerde Christian i Oplysning, Klogskab, Arbeidsomhed og Tapperhed de fleste kronede Hoveder, Historien haver overantvordet os, saa synes det ubegribeligt, hvorledes det Land, han i 52 Aar regjerede, kunde strax efter hans Død være det, der maatte vige de fleste Kongeriger i Styrke til Lands og Bands, i Handel og Fabrik-Vindskibelighed, i Velstand og almeeennyttig Oplysning, i borgerlig Frihed og Agerdykning; kort, i alt hvad der kan sætte et Land iblandt vel ordnede Stater.

Maaskee havde Christian, som Balgkonge, eene Net til at foreslaae det Viise og det Gode, Adelen derimod tilkom eene Magten at udføre, overeensstemmende med sine Privilegier, egen Fordeel og Familievalde, ikke andet end det, som ei stred imod disse. Heraf blev Følgen, at Ufrihed, Dorskhed, Modfaldenhed maatte mishandle Danmark's Middelsstand og Bønde, der da endte sig i Fortvivlelse, som fremavlede Genevalde.

Maleriet af Christian den Fjerde, vil lære os, hvad han kunde have udrettet til Landets Lær, hvis hans Jdrætter vare blevne fulgte, og hans Hænder ikke havde været bundne.

Fjerde Christians Opdragelse, fra hans fjerde Aar, ordnede Faderen paa følgende Maade: Han satte ham Henrich Kammel, Hertugen af Pommerens Cansler, en meget bereist Mand, til Hovmester, og Johan Michelsen, forudm Nector ved Herlufsholms adelige Skole, til Informator. Den første havde den flogte anden Frederich betroet mange vigtige Sager, kiendte ham altsaa nøie, hvilket sidste vi og maae slutte om Informatoren, siden Kongen selv forærede ham det af ham sammenskrevne Udtog af Salomons og Syrach's Ordspog; og i 5 Aar var Faderen selv Vidne til, at hans Søn blev ved sin egen Hofholdning opdraget i Kolding, som han ønskede. Da fjerde Christians Moder haver heller intet havt paa denne Opdragelse at klage, siden hun vedblev at betro Kammel sine vigtigste Sager. Efter anden Frederich's Død, satte de udvalgte fire Regjeringsraader en sand Ære i at fortiene Tak af den unge Konge og Landet, for deres Omfarg at befordre begges Lær. Det var efter Cansler Niels Kaas's Foranstaltning, at der blev til Kongen bygget en Jagt efter Orlogs-Skibs Tegning, hvormed han fra sit tolvte til firtende Aar flittig seilede omkring paa Skanderborgs See, og det under kyndige Søemands Anførsel. Det var ikke nok, at han saa beskueligen lærte Søemandsvidenskab, men Niels Kaas havde ogsaa foranstaltet

Skibs-

Skibsbygmestere, der svæde Kongen i at hugge Vaade til. Tycho Brahe i sit Brev af 1ste August 1590, til Landgreven af Hessen, ophæier meget Kongens Fremgang i Videnskaberne. Han lærte alle de dengang brugelige Sprog og Videnskaber, der ikke indbesatte under letferdig fransk Plappren, eller Smag paa let Skiemt og moersom Læsning, men det alvorlige Latin, der læres af kiernesfulde Skrivter, det lærte han at tale og skrive. Han talede Tydsk, Fransk, Engelsk, Spansk og Italiensk; han dannede selv sit eget Modersmaal, skrev det Danske fyndigt. Han kiendte Mechanik og Chymie, ikke allene af Bøger, men han udevede hiin ved at giøre Tegninger til Maskiner og Skibe, og eftergiøre dem i Modeller; han havde sit eget Laboratorium, smeltede der Metaller, og giorde mange chymiske Forsøg. Han havde en herlig botanisk Hauge, han lønnede af sit eget Chatolle en Professor i Anatomien; befalede, at alle, som vilde være Landsbyepæster, skulde lære det menneskelige Legeme at kiende. Han var bekiendt for sine Kundskaber i Fortifikation og Artillerie. Alle ærede i ham en usorfærdet Søemand og Søehelt, alle ridderlige Øvelser, Ringrenden, Dands, Riden, Musik, Drik, udmærkede han sig. Saa fuldkommen var den unge Mand, der tiltraadte Regjeringen.

Hvorfor haver man aldrig ved noget Hof i et og alt stræbt at give Prindserne samme Opdragelse, som fjerde Christian, da vist alle Riger kunde have været vel tiende med at have en saa opløst Fader, Naad:

Raadgiver og Leber, der var alle Videnskabers Ven, og anvendte dem idelig paa det borgerlige Liv? Maaſkee stod det ikke i Hoffers Magt, at ſkabe ſaa lykkelige Omſtændigheder, ſom de der omgave ſierde Chriſtian. Hofferne kunde af uhumſke Materier ſkabe Canſlere, Rigsraader, Hovmeſtere, Informatorer i Mængde, kunde behænge dem med Greſtrin; men ikke kunde de ſkabe en Tycho Brahe, en Niels Raas, en Kammel, en Michelsen. Hoffet kunde ikke være til uden Konge og Dronning, men Skiebnen vilde, at Chriſtians Forældre ſkulde være ſelgeværdige Menſtre. Med ſaa Ord vilde vi bemærke, hvorledes Omſtændigheder ſiende ſierde Chriſtian op til den Fuldkommenheds Høide han kom til at ſtaa paa.

Moderens Sparſomhed og Orden ſelv havde ſkabt ſig en Uafhængighed, der gjorde hendes Tænkemaade ophøiet over alle jordiffe Forbindligheder; hun frygtede ikke nogen Fyrſte, eller trængte til Niels Raas; hendes Rigdom og Forſtand gjorde hende æret og agtet af alle Stænder. Denne ſamme Uafhængighed opflammede hun ſin Søn til at ſætte ſig i. Hovmeſteren Kammel var en fremmed Mand, ſaa meget hadet af danſk Adel, at de ſtrar efter anden Friderichs Død fordrede, at en danſk Adelsmand ſkulde være Hovmeſter; det var da naturligt, at Kammels Hylfe i Danmark beroede paa, at hans Chriſtian kunde forſvare ham imod Adelen. Denne var for en Deel oplyſt, Chriſtian var en Balgkonge, han burde blot ved Fortienester og Orden i ſine Pengefager, at han aldrig for ſin Perſon trængte til Adelen, have Oversmagt

magt over Adelen. Hans Venſkab var uafbrudt for ſin Moder og Kammel, ſom han ved ſin Kroning gjorde til Rigs Raad. Denne Uafhængighed af Adelen, var en vigtig Spore for Chriſtian igiennem Fortienester at ſætte ſig i denne Tilſtand. Hans første Dom imod de nedrige Friiſer, der havde overfaldet Skram, viiſte Adelen, at han ikke frygtede dem. Baaſte Hovmeſterens egen Fordeel og Kongens, fordrede megen Oplyſning, ved andre eenevældige Hoffer fordrer den det imodſatte; thi her ſkal Konger regieres, og ikke regiere.

Daglig blev Chriſtian fra ſit ellevte til nittende Mars ansporet af den Hæder, Vidensfaberne krone deres Dyrkere med, og de Fordele de ſienke dem. Canſleren Niels Raas indpræntede Chriſtian idelig, at lade Flaaden være hans Diſteen; han havde og forget for, at Chriſtian havde lært hvad der hørte til en oplyſt Søehelt, og derfor i ſin Tale til Kongen paa ſin Sygefeng 1594 formanede Chriſtian, "at beſitte ſig paa ſin Krigsflaade med en særdeles Omſorg, "alletider at holde den vel forſynet med mange Skibe "og al Udruſtning, ſaaſremt han af hans Naboer "vilde holdes mægtig nok, til at holde dem udi "Frygt og Tvang fra hans Lande og Riger, for "haſtig at overfalde."

Og denne Tale kunde Canſleren med Rette holde til den 17 Mars gamle Konge, thi han taledede til en kyndig Herre, ſom allerede for tvende Mars ſiden havde aflagt herpaa ſtore Prøver, da han i ſit 15de

Nar opholdt sig nogle Dage hos Tycho Brahe paa Hveen. Her talede Christian helst med Tycho om den Videnskab, at befæste Byer og Stæder, hvorudi han havde lagt god Grundvold; dernæst talede Kongen med ham om Maaden, at udmaale og tømme Bænde, og hvorledes Lyngder paa en let Maade kunde ophæves, og i Særdeleshed om Skibes Bygning. Da Kongen tog Afsked, aftalede han med Brahe, at sende ham nogle unge Mennesker, som skulde gaae i Skole hos ham, for at faae fast Grund og Videnskab deri, hvilke han vilde siden bruge til sin Flaade, naar han kom til Regieringen. Kongen sendte ogsaa strax derpaa hurtige, artige, unge Karle, som udi boglige Kunster vare vel vittige, hvoraf enhver blev tillagt aarlig 120 Rdlr., og Brahe fik 400 Rdlr. til for denne Umage, Kongen hængde og en kostelig Guldklaede med sit Billede udi, om hans Hals, da han tog Afsked med ham.

Ikke mindre lærte Christian Videnskabernes Værd af hans Svoger Kong Jakob, der 1590 her i Danmark ikke moerede sig bedre end med Tycho Brahe og andre lærde Mænd. Ja, skulde Christian tale med Adel eller fremmede Fyrster og deres Gesandtere, maatte han kunne Latin, da dette Sprog eenes blev brugt imellem Staterne; og at lære dette Sprog til den Fuldkommenhed Christian vidste det, udfordredes megen Flid. Endelig stod de fire Regieringsraader, der styrede i hans Minderaarighed, Moderer til Ansvar, som havde skarp Opsyn med Rigsraadet, siden de udelukte hende fra at have Deel i Regieringen.

Denne gode Opdragelse vilde intet have nyttet, naar ikke Tidernes Smag og Christians Enst og gode Næmme havde været eenige med Opdragerne. Af alle disse Eenighed blev ogsaa den fuldkomne Kong Christian Frugten.

Naturen havde givet Christian en klempestærk Legemsbygning, hvis Ansigt spillede med muntre, skarpsæende Dine, hvis Pande lovede Mod og Standhaftighed; kort, af hvis Miner fremskinnede den trofaste Mand, enhver turde betroe sig til. Denne lykkelige Naturens Bygning havde ingen kielen Hof-Opdragelse nedbrudt. Christians Øre blev ikke vant til Hylernes spæde Stemme. Hans Mave blev ikke fordærvet af Lægenes krybende forstille Omhed; hans physiske Kræfter brugde han daglig til at gaae, ride, seile, hugge og mure. Ikke hverdags Lækkerier, mange Retter, kiedende og sønlose Forlystelser forterede hans Sundhed. Stærk Føde, nærende og ublandt Drif gav ham de uforfælskede Kræfter, som hans ved Legems Arbejder befordrede raske Vært havde modtaget.

Et stærk Maaltid oven paa en Ruus i gode Drikkevarer, siden forsat med god Bevægelse, var aldrig saa fordærvelig for Sundheden, som et til Ekkelhed, af mange sammensatte Retter, prængende Vord, som at nippe til utallige Slags Vine, at fylde Maven med det Fordeilsen svækkes ved, og at æde uden at være sulten.

Christian sov aldrig mere end 5 Timer, arbejdede 12 Timer, drak og spiste, samt moerede sig i 7 Timer om Dagen; og naar han reiste omkring til hver en Braae i sit Land, spiste og taledede han med Borgeren, Bonden og Præsten, ligesom Reisen freddede. Han var ofte munter efterat have spist, men aldrig sandsesløs Druffenbolt. Han maatte følge Eldernes Smag, og i hvor lystig han end var efter Maaltidet, maatte jo den fremmede Minister, som var for pæn til at taale mandig Levemaade, dog tilstaae, at naattet Kongen var vel lystig, svarede han bedre end Konger, der ikke drak andet end Vand.

Christian var daglig omgivet med Mand, fransk fordærvet Smag gav os sine Skrællinger til Hofkryb.

Det var ikke Colarder, Flædre, Gehæng, Balletter, Danse, Comedier, Ordenstegn, Maskerader og Etiquette, der fyldte Christians Hoved; men smukke fløge Fruentimmer, sine Børns Opdragelse, Orden i sine og Statens Udgioter, Tegninger og Overlæg til Skibe og Slotte, til Dømminger og Fæstningsværker, til nye Kiøbstæder, nye Handelsgrene, nye Fredsforbund og Handelsforliig; alt dette overlagde han, vaagede over, at det blev virkeliggiort. Han betalede selv Arbejderne, straffede de Døve, belønnede de Flittige, og lod ikke aftalt Licitation, der var kun arlig i Formen, skule Nænkene.

Kort, alt det grundmurede i Rigerne, være sig Indretninger eller Bygninger, skyldte jo Christian deres Tilværelse og Evighed.

Lige fra Hovedstaden op til Nordpolen og ud til Dømmingerne imod Vesterhavet, sees jo endnu, at Christians skabende Mand haver ordnet og grundet alt.

I Arbeidsomhed, Orden og Overlæg haver Historien endnu ikke fremstillet noget kronet Hoved, der haver overgaaet ham. Ved Siden af ham kan sættes Hadrian og Preussens store Churfyrste Wilhelm og eeneste Konge Friderich. Man læse Christians utallige Breve, skrevne med egen Haand, hans mange Forordninger, og da domme man, om han af egen Erfarenhed, og ikke igiennem Collegier, eene kiendte det Land han styrede.

At Christian var god Lovgiver, maae følgende bevise. Han arbejdede utrætteligen paa, at bringe alle Provindsers Skikke og Bedtægter sammen i et Bind, under Navn af en almindelig gieldende Lov, men dette Ønske saae han blot opfyldt 1604 for Norge. Adelen hindrede ham fra at udføre dette Forsæt i Danmark. Deres Rættigheders Hellighed, der var dem vigtigere end Landets Vel, kunde han, som Valgkonge, ikke røre ved; og Følgen blev, at for alle nye Tilfælde maatte der udgives en til samme passende Forordning. Christian indsaae de drøbende Følger af denne Mængde Forordninger;

men Cansler Friis kunde ikke afvige fra denne Bane. Naar han kom til Kongen, bragde han stedse en Forordning med. Christian vilde lade denne forfattede Mand selv indsee det Sandhedslose i denne Udsæd, sagde et Par Gange til Cansleren, naar han kom op paa Slottet: om han om Natten havde dremt om nogen Forordning? Cansleren, en kyndig og redelig Mand, følte det bitre, og giettede Kongens Mening, begyndte derfor i et Corpus at samle alle Friderich den Andens og Kong Christians egne Forordninger, for saavidt de passede til de fleste Provindser, og lagde den jydsk Lovbog til Grund, som den meest ærede og fulgte i de fleste Retter. Nu viisde han Kongen sit Arbeide. Med Glæde omfavner Christian 1639 sin Cansler, og forærer ham og hans Kone prægtige Juveler og gav hans Søn en Guldkjæde. Men 1640 døde Cansler Friis, og 1643 udgav Christen Thomsen Sehested dette Arbeide saa godt han kunde, hvilket er det vi kiende under Navn af Christiani 4ti Neces, som tilligemed den jydsk Lov var Landets Lov til 1683.

Christian vilde regiere over frie Undersaatter, hvorfor han paa Herredagen 1634 lod ved Rigens Raad og Adelen om alle vordede Sønners Friegjæls herester, udi de Lande, hvor Borneværdigheden indtil havde været i Brug, nemlig i Sieland, Voland og Falster. "Og, siger en Mand, der selv kiendte Christian den Fjerde, "om vel skient de gode "Herrer samtlige Rigens Raad, med den største Deel "bedste

"bedste og fornemteste Udel af retmæssig christelig "Bewægelse derudi samtykkede, saa kunde dog dette "ensfælige Forsæt ikke bringes til Udførelse, fordi "noogle saa satte sig derimod. Og kunde det vel være "fornøden at ønske, at den, som i sig christelig "Forsæts Forhindring haver været Uarsag, ikke "derfor med Tiden med Guds og Menneskens "Banhæld skulde hjem søges."

Saa mandigt skrev og talte den Alder, der var opdraget under Christian. Man vovede at tale Frihedens Sprog, og at ønske Dødt over Aristocratiets lønkesmodende Rettigheder.

Og disse Rettigheder ere nu langt stærkere end de vare under Fjerde Christian, derfor syntes det let for ham, at skaffe den sidste Femtedeel af den danske Bønde frie. Saaledes vare Hovedgaardernes Antal ikke nær saa stort, som de bleve under femte Christian, Selveiergaarde kunde ikke bringes under Herregaarde, ingen kunde hindre Bonden i, at sælge sine Varer hvor han vilde; Bonden kaldte de fleste Stæder selv sin Sognepræst, gav ingen Tiende i Kiærven, ydede til Dispetiende visse Skiepper Korn, havde almindeligst denne og Kirketienden i Forpagtning eller Fæste. Kongens og Kronens Tiender og Jordegods var den største Deel, dette maatte ikke sælges, men er siden solgt til evig Skade for Bonden, hvorved Trælkenes Mængde blev forøget, og ikke Kronen bestyrket, som var det Siemed, hvortil det af Nationen paa det sidste Constitutionsmæssige Rigets Møde til Odense 1536

efter Reformationen blev henlagt. Thi da dette var foretaget, hørte det seculariserede Gods Folket til, hvorfra det var listet, som igien gav det til Kronen, paa det Vilkaar, at denne derved for evig forøget skulde kunde formindske Skatterne.

Adelens Haandfæstninger fra Tjuehundrede til Tjuehundrede havde indelig viist, hvor meget godt de have hindret. Adelen Overmagt ved Hoffene viser, hvor meget godt den suster, og at uden Adelen blev alle Stater allene til Opfødssted for vilde Riddere, Bønder, der allene kan holdes i Tømme af Lægsruller, Hovpidse og Nestancer Domme.

Ja, hvor uegennyttig og ædelmodig opfører ikke Adelen sig imod den store Christian. Vi ville lade Historien frembære Beviserne. a) Den danske Adelen aftaler med den holsteenske, at de vilde være disse behjelpelig i at tilliste dem den Ret de ikke havde, at vælge deres Hertug og Overhoved, hvortil Kong Christian var født. b) 1603 lod Kong Christian forestille paa Herredagen, at den liden Hielp Adelen havde bevilget til Fæstningernes Istandsettelse og Kanoners Anskaffelse til Land- og Sømagtens Leihuse, havde været gandske uflækkelig; han fordrede derfor, at Adelen skulde sammenskyde en endnu større Summa, helst da de havde Kronens Lehn i Forpagtning for næsten en tredivte Deel af det de burde indbringe. Men Adelen svarede, de kunde intet mere give til Landets Forsvar; Kongen maatte endog give et Forskrings-

brev fra sig, at den Landhielp han havde imodtaget af dem, skulde aldrig kunne regnes deres Privilegier til Skade. Men det var bedst, at Kongen tog alle Klokkerne fra Kirkerne (som Meenighedene eiede) og lod dem kun beholde den største Klokke, for deraf at støbe Kanoner. Men det var nu saa, Adelen skulde berige sig med Kronens Lehn og Tiender, intet maatte deraf tages til Rigets nødtørstige og fornødne Udgifter. Disse ere Christians egne Ord. Vilde Christian sammenkalde Riksstædernes Repræsentanter, for med dem at overlægge, hvorledes man bedst kunde formindske Handelen med Hansestæderne, strax imodsatte Adelen sig dette Møde, fordi de ikke vare indvarslede dertil at være nærværende. Truede Hungersnød Landet, gjorde Adelen ingen Dplag af Korn, men Kongen maatte for egne Penge opløbe, og i Nøden sælge det for lette Priser. Skulde Bønder nødvendigen forsynes med Geværer til Strandvagt, maatte Kongen skaffe Udveie dertil, Adelen vidste ingen Udveie.

Imod Christians Ende 1645 fik han, efterat have udstaaet alle Rikens Farer, atter det samme Svar fra Adelen, da han af dem forlangte Hielp til Rikens Gieldes Afbetaling, at deres Privilegiers Holdelse var dem vigtigere, end at hjælpe Fædrelandet ud af sin Gield, og satte det i Forsvarsstand imod Fienden. Hvortil da Kongen svarede: "da Rikens Raad ei vil tænke paa de Middele at anstille, som andensteds er i Svang, til Rikens Gieldes Afbetaling, mueligt fordi sligt er imod Privilegierne: "da

“da nødes jeg til, at lade de gode Herrer forstaae
 “min Meening, at ingen Privilegier bør at anses,
 “som forarsage min og Rigernes Ruin, der nu staae
 “os for Dine. Hvorfor jeg forseer mig til de gode
 “Herrer, at de betænker sig og styre alting derhos,
 “at jeg kan blive derved.”

Dette rørte aldeles ikke Adelen, de viiste sig i den Grad ligegyldig, at de hvervede fremmede Tropper af Mangel paa Betaling, truede med at røbe og plyndre. For hvilket Onde at forekomme Kong Christian, tilskrev Riæts Raad følgende Ord: “Efter som
 “Kierligheden imellem Adelen og de andre Stænder
 “i Landet er meget ringe, saa, dersom det skulde
 “komme til Oprør, formode vi, ikke at vil gaae vel
 “til. Det kommer os ogsaa heelt underligt for, at
 “naar de med Penge deres Herre til deres Fædreens
 “lands Defension skal undsætte, ere de ikke ved Mide
 “del; men naar de Kronens Gods til brugelig Vand
 “eller under deres Virk kunde bekomme, der da
 “Penge at være forhaanden.” Saadanne Krænkelser blev Christians Belønning for 50 Mars Regiering, og det fordi han viiste sig allevegne i Fred at være Landets Fader og alle Stænders Ven, og ikke eene Adelsens Konge. Christian førte Mildhed i den eene Haand, og straffende Retfærdighed i den anden. Han lod Admiraler halshugge for begangne Forseelser, selv trak han en Tolder ud af Sengen om Morgen, fordi Skipperne, ved at vente efter ham, tabte den beleilige Vind. Han efterstaae sin Cassébeholdning, holdt Bog over den, sørgede for gode Mynter,
 betalte

betalte stedse sin Gield, skabte Flaaden og gav den Eviighed, oprettede en endnu blomstrende Planteskole af Soesfolk, lagde Grundvold til en staaende Armee, begyndte med Postvæsenet, var utrættelig i at mægle imellem fremmede Magter; var selv lærd, elskede Videnskaberne, var stedse omgivet med lærde Mænd; straffede Universitetets Dorstthed, kunde ikke forjage den, endnu mindre bringe det til at rødme, nagtet han af sin egen Cassé, thi dengang vare Kongens og Landets Penge hver for sig, oprettede Lærestole for Anatomie, Botanik og Chymie, hvilket Universitetet af deres egne Midler burde have gjort. Sorree op-høiede han fra en ringe Skole til en Samlingsplads for de lærdeste Mænd, der skulde oplære de unge Adelige, og hindre dem fra at reise planløs udenlands. Christian var selv General, og den første, ja sidste Konge, der baade var Constructeur, Commissariat og Admiralitet i egen høie Person. Han saae let, om Rugen laae for høi, og om de høide Orme snart vilde indfinde sig. Proviantleverance = Frokostene havde ingen Magt over ham, endnu mindre Holmens Tømmerleverandeurers glædelige Nykaar. Under hans Opsigt kom det kasserede Tømmer ikke om igjen til Leverance. Hans Oplysning og Kiep med Øre for Enden kunde ingen tage fra ham; ved at hugge med denne ind i Plankerne, erfoer han snart, om deres Marv var tienslig. (Mere om denne Konges Fortienester af Flaaden, læses i Kiebenhavnss Skilderie, 2den Udgang, fra No. 1-6, Pag. 28.) Et Dienvidne fortæller, hvorledes Unge og Gande, Koner og Børn, tilraabte Christian den Fjerde, lige-
 saa

saar ofte som han kom og tog fra en Bys, Lykke og Belsignelse, Helbred og alt Godt. Vel over 50 gange havde han giennemreist sit Rige, og hvergang var han Folket lige kjær. Hans Særelser om Nordkap viste hans Mod og Bekjendtskab med Søveesenet. Beskæftningen imellem ham og Sverrigs store Gustav Adolph beviser just, at de begge vare deres Tidsalders Hæder. Lykken søiede Gustav, som Erobrer, til Lands; Christian traangte ikke til Krigslykke, for at udbasnes af Rygters tweydige Basun. Han var det, som er større end at være Helt, han var sit Lands Ven og Fader, og opfyldte næsten alle de Pligter Folket og Efterverden kunde have Ret til at fordræ af en Jordens Gud.

Det kunde man falde paa at tænke sig ved Christian, den overdrevne, sparsomme og alvorlige Mand, der ikke nød Livet uden for at arbejde, var vranten og uselskabelig; nei, han var munter i Omgang, og den ædle Smags sande Befordrer og Beskytter. Man læse hans daglige Optegnelser i hans Almanakker, samt det Historien haver levnet os om hans Sønns Bryllup; dernæst eftersee man hans prægtige Ridesæde paa Rosenborg, hans Kirke og Ridderhal paa Friderichsborg, man læse om hans Sparepenning der. De Materialer der i hans Tid bleve forfærdigede i Danmark, Listen paa hans Capel, hans Bygninger, vidne om hans gode Smag. Kort, han var stedse munter og beleven, og viiste sig aldrig som barsk Konge, uden naar unge Rigsraaders Fremfusenhed tvang ham til at svare dem: „dette haver jeg overlagt med din Fader eller

eller Farfader.“ Christian skulde ikke ved Bajoketter, Lettres de Cachet, store Foræringer, skaffe sig Lydighed; men ved sin Overvægt i Forstand, Wiisdom og Erfarenhed. Omfider maatte saa mange af ham udkastede Planer til Rigerens Vel, der alle af Adelen bleve hindrede, brække hans Munterhed, som og 50 Mars utrættelige Arbeide ikke kunde andet end fortære hans Siels og Legems Kræfter, da han havde saa liden Tak for al sin Pønsen. Svag blev Christian i sit Livs Aftendæmring, Svigerfemnerne misbrugte hans Godhed, og Landet blev nu overladt til sig selv i Christians sidste Regjeringsaar, sønderflidt af Adels- og Partiaand, som forud de Besatte af de onde Aander. Og dog, hvor elskværdig var ikke denne dalende Diding. Her ere hans Livlæges Ole Worms Ord: „3 Dag (den 22 Junii 1644) blev jeg kaldet til vores gode og milde Konge, som var kommet seierherre tilbage fra Sæslaget; ikke kan jeg med Ord udtrykke, hvilken Siels Styrke og hvilken Værdighed i at forsvare Fædrelandet jeg har fundet hos denne allerbedste Diding. O! vare mange af vores unge Stridere besteede af samme Mod, vilde det snart staae vel til med os.“

Men den danske Adels (den norske opvakte han ligesom fra de Døde) der udgjorde 90 Familier, og eiede $\frac{2}{3}$ af hele Landet, tilbød sig jo neppe i Christians stærke Nød at give ham til Krigen 100,000 Rdlr., og det for det meste i Korn og egne usle holdte Soldater. Vel lannede Christian selv 5000 Mand faste Tropper af Landets egne Børn, og med saa ringe og uøvet

uøvet en Armee vilde Adelen, at Christian skulde kunne føre Krig imod de saa øvede Svenske. Hvor skulde Christian, som Valgkonge, faae Penge fra til Krig, naar Adelen ikke vilde, der var blevet Eiere af de Rikdomme Reformationen havde skienket Kronen.

Christian maatte føre uhykkelige Krige, hvilket var Adelen ligegyldigt, hvis Privilegier i hvad Maa- de end bare, som oftest af Seierherverne bleve stad- fæstede; thi Stater kunde ikke bestaae uden Adel. Christian den Fjerde skulde have imodtaget Souve- raineteten, bundet til Rigets Moder, og fjerde Friderich regieret til vore Dage, og overantvordet 6te Friderich Riget; men her taber jeg mig i idel Syner.

Intet af Betydning er her sagt om Christian, men skamme sig maae Universtetet, ja alle danske Lærde, at vi ikke have en Lovtale over Christian. Maa skee var han for stor en Mand til, at Danne- marks ringe Oplysning haver efter hans Dage kundet frembringe en granskende Historie skriver, denne Konge værdig. Dog nu just skulde de store Konger males, som de vare, for at standse Maseriet imod dem; og just nu hindres man i at male fjerde Friderich, som han var. Hvor uoverlagt og lidet passende til Li- derne, hvori vi leve.

Religionens Historie.

Hvorledes Skaberen haver nedladt sig til sine for-
nuftige Skabningers Fattetekeds, og ved sandselige
Midlers Hielp tilladt dem fra Alder til Alder at indsee
hans Naadslutningers Virkeliggjorelse, sigtende til
det hele menneskelige Kiens Frelse her og hifset, er
med andre Ord at betragte Religionens Skiebne, fra
det Dieblif den tillige med den menneskelige Fornuft
nedsteeq fra Himmelen. Begge disse vilde Skaberen
at de skulde uafbrudt arbeide paa Fornuftiges Lyk-
sælighed, hvis overhaandtagende Sandselighed stedse
vilde føre dem vildt fra Fuldkommenheds Maalet ud
iblandt dyriske Lyster og Skiendigheder. Skaberen,
overskuende sit Arbeide, da han efter vores Svaghed
syntes at hvile, sagde: alting er godt, alt Skabt er
sat i den Stand, at det ikke kan vige af fra den evige
Lov, jeg foreskrev dem, Gud Herren han sagde frem-
deles: alt er godt. Endog fri handlende Skabninger
vare saaledes skabte, at de frivilligen kunde have adly-
det de dem foreskrevne Love, de kunde vedblive at være
Skaberens Billeder paa Jorden, hver i sin Kreds,
fornuftige, gode Herrer, til hvilke Skaberen, kien-

dende deres Evner, vovede at betroe Regimentet over den dem anviste Plet af Skaberens Eiendom, den hele Klode. Fornuften nedstyrtet fra sin Trone af Skabernes, trak hele Menneſkeheden ſig, og Adam fødte Børn ſig fuldkommen lige, der ſandſesløs brugte deres Fornuft, ſom om den var bunden til Jorden for evig, og ikke ſkulde tilbage til Skaberen, ſom gav den. Lidet kiende vi til Fædrene for Syndfloden, deres Siel syntes ſom Verden ſelv at være i ſin Barndom, ſaa vare deres Indſigter, ſaa deres Nødvendigheder. Sandſeligheden syntes dog ikke ſaa gandske at have Overvægten, helſt da Enochs Wandel og ærefulde Henſart overbeviste dem om, at eet almægtigt Væſen vaagede over deres Handlinger; de ſtode ikke gandske under den blinde Skiebnes Magt; dog Vanarten var voxet til ſaadan Lyngde, at den ſine Traad ſom Religionen ved ſvage Skimt gav deres Fornuft til Ledſagelſe, brast; Menneſkene vilde ikke ſe den Værd, og fortiente end ikke det første Sted blant Dyr, og nu var Menneſket ikke godt, forſeyede Diemedet hvori Gud havde ſkabt det, forſeyrede i ſin Kreds Naturens Orden, foragtede endog de af Forſynet givne 120 Aar til Bedring, og ved Syndfloden blev Verden, 1656 Aar efter ſin Skabhelſe, truet med at vende tilbage til den uhumſke Tilſtand, hvoraf den ved et Bliv var udrevet. En

Deel af Jordens, næſten fornyede. Der det 24 Secu: flade, modtog Noa ſelv ottende tilligemed lo for Chri: alle Dyr og Skabninger, der med ham ſtud. vare indelukte i Arken; Var nu vel ikke Menneſkene og fornyede? nei, frie Skabninger kunde ikke

ikke omſkabes. Bevæggrundene hvorefter de ſkulde handle, var det Gud forſtærkede, og det ved at indjage een ſaa overvættets Frygt for hans Straffedomme, at man næſten ſkulde have troet, at de mindende Udtryk ikke i Aartuſende ſkulde have kundet udſlukkes af den menneſkelige Erindring; det er ſandt, Frygten drev dem til, ved et overmaade høit Taarn at ſætte ſig i Sikkerhed for en muelig Syndflod; men Tilliden til deres Skaber var forſvunden, og syntes ikke at være vendt tilbage til Menneſkene igien, førend med Frelſeren ſelv. Allerede i det 22 Aarhundrede før Chriſti Fødsel, var Religionen tvende Slags: Epiren til den ſande Troe, Frygt og Erbedighed for den Gud, Noa Aſkom dyrkede med Offringer, ſom ſiden viiſde ſig ſom Jødernes Gud; Den anden Religion var Afguderie, der med de dyriffe Menneſker trak Verden omkring, og ſom vi under utallige Geſtalter finde imellem Brødre, hvis Oprindelſe og Skiebne vi ikke kiende til. Lad end være vi allerede da finde talt om Kongeriger, ſaa er det meget uviſt, om en Nimrod regierede over Menneſker eller over høidige Noydyr, og næſten finde vi i Thara Huus den renere Religion, qvalt af Afguderie. I det 20de Aarhundrede før Chriſtus, beſlutter den Almægtige i Abrahams Perſon at viſe ſandſelige Menneſker, hvorledes de burde holde ſig tillidsfuld til ham, ja han lader et viſt Antal af Mandkion omſkiære, for ligeledes ſandſeligen og for beſtandig at ſige dem, at de vare bundne til at dyrke ham og ikke Afguder. Ild fra Himmelen fortærede Sodoma og Gomorra til Vidnesbyrd for ſit udvalgte Folk, at han var mægtig til

at straffe baade dyriffhandlende Menneſker, ſaa og dem ſom forlode ham, for at ligne diſſe. Lige til det 15 Aarhundrede for Chriſtus, haver Gud ved ſynlige Mirakler, i Abrahams, Iſaaks og Jacobs Familie, viiſt Jøderne, at han var en mægtig Gud, ja den eneſte der ſaaledes tog ſig af Menneſkene; thi ſine Handlinger hørte Jøderne aldrig at fortælle om de hollandske Folkſlag, ſom de ofte blandede ſig med.

Endnu efter at Moſes havde indrettet Jøderne til en Stat, givet dem borgerlige Love, ja udvalgt en egen Stamme til at vaage over den ſande Gudsdyrkelse, der var bunden til et viſt Sted, til viſſe Ceremonier, ſaa bleve juſt Jøderne, thi vi tale om Almue, beſteede af een Religion, ikke den ulig, der er herſkende i enhver indrettet Stat; nemlig Skikke bleve helligholdte iſteden for Religionen ſelv, og Jøderne tabte, lige til kort før Chriſti Tider, ikke den Lyſt, at forene deres Religion med Afguderierne.

Dette allene ſyntes den Almægtige at have opnaaet med det Jødiſke Folk, at det troelig, uden ſelv at have Nytte deraf, ligesom Bierget giemmer Guldet, gienste de hellige Skriwter, hoori Guds Forſorg hos dem før Moſes, under ham, Dommerne, Kongerne, lige til den ſidſte Propheet, 411. før Chriſti Fødsel, er optegnet, hvoraf Chriſtne ſkulde lære at kiende de underfulde Forberedelser, ſom den ewige Wiisdom havde giort fra Slægt til Slægt, for ſin aabenbarede Religion, indtil den med nye Himmelslands omgivet, frembrak

brak tillige med den Himmelsendte Frelſers egen ærefulde Komme her paa Jorden.

Den ſande Religions Skiebne under Jøderne i Palæſtina, fra Moſes til Nehemia Tider, det er i et Tidrum af 1143 Aar, er let beſkrevet.

Jødernes Gud blev i ſit Tempel dyrket med de af ham foreſkrevne Offringer. Underværker og Plager holdte Jøderne ſtedſe i Frygt for Afſald, og dog naar mindſte Seier og Lykke ſmitte til dem, blandede de ſtedſe Afguderie med den rene Religion, Propheet forudſige Folket ofte nok Straffedomme for deres Halsſtarrighed, og for deres Laſter, da de glemte veent, at Gud hellere vilde dyrkes med rene ubesmittede Hierte, end med Mad-Offere. Omſider da Gud iblant det jødiſke Folk mærkede, at have vundet nogle, der ſæſtede Lid til hans Forjættelse, lod han for dem bekiendtgjøre Laſter om en tilkommende Befrier, der ved ſin himmelsendte Lærdom ſkulde igien ſætte Fornuſten paa ſin Throne, ſaaledes, at Menneſket kunde lære at tæmme Sandseligheden, og ved Hielp af de Udſigter Religionen fremſtillede i Ewigheden, rodfæſte den Tanke hos Menneſket, at et hengivet og fra Laſter ubesmattet Hierte var den eneſte Dyrkelse, Gud forlangte af Menneſket.

Ewige maae diſſe Sandheder være, og værdige til, af en oplyſt Forſtand at nedlægges ſom en Gave, rigtig brugt for Afgiverens Fødder, ſiden at ſaa mange Aarhundrede maatte forløbe inden diſſe Sandheder bleve

bleve dybt og undstulkelig indprentede i Menneskehed.

Jøderne vandrede næsten hen i det tykkeste Mørke lige til Christi Tider, og saa af dem vidste, at iglennem dette vilde den evige Raadslutning brække frem, der i Christi Person skulde udsende Fred og Lykke over hele Menneskeheden. (411 Aar før Chr. Fødsel).

I denne Tid falder Roms og Grækenlands Opkomst, ja i det fjerde Aarhundrede før Christi Fødsel synes Grækerne at have bragt det høiest i Kunst og Oplysning, og disse flebne Folkelags Religion fortjener vores Opmærksomhed; elskede Gud ikke ligesaa vel Grækerne som Jøderne; haver han end ikke umiddelbar værdiget dem at aabenbare dem sin Villie, saa kunde de jo af Verdens Skabning kiende hans evige Visdom, Magt og Godhed.

Disse Sandheder kan uden at Tvivl afføde en Religion, og have Grækerne erkendt disse Guds Egenskaber, saa, haver jo Gud ved Hielp af deres egen Graanskning, tilladt dem at efterforske ham i Naturen, hvor han jo aldrig skjuler sig for dem, der rettelig lede efter ham. Mon ikke hine Græker have fundet og tilbedet ham, naar de tale følgende Ord: "At jeg siger Sandhed skal Du erfare, dersom Du ikke venter indtil Du seer Gudernes Skikkelse; men det bør være dig nok at see deres Stierninger, for at tilbede og ære dem. Betænk vel, at Guderne ikke aabenbare sig for os paa anden Maade, thi de

"træde

"træde ikke frem for vore Øine, naar de meddele os "Belgierninger, og han som vedligeholder hele Verdens Orden, hos hvilken alt er skient og godt, som "ikke lader dem der raadføre sig med ham, blive raadsvilde, men giver dem Sundhed, giver dem usofrænkkelige, og uden at feile hjælper dem hastigere "end man kan tænke. Af ham sees de største Ting "at gøres, men den Bestyrende er dog usynlig for "os. Er der noget menneskeligt der er deeltagende i "den guddommelige Natur, da er det virkelige Menneskets Siel. Vi vide tilforladeligen at den regierer Mennesket, og selv sees den ikke. Overveie vi "dette, bør vi ikke foragte det Usynlige, men lære at "kiende dets Magt af det som seer, og ære Guds "dommen."

Hvo tør paastaae, at den hedenske Almue var gandske blottet fra disse herlige Sandheder, ja at de endog kuns umærkeligen blandede sig ind i Lovgivning og Sæder, da Almuen stedse maatte holdes til at ære Draclerne, hvor Statsmanden svarede igiennem Præsterne: dyrk Gud paa den af Staterne foreskrevne Maade; saa at Religionen var i det Hele kuns en Stats-Indretning, bunden til visse Ceremonier, og til visse hellige Personer, som vaagede over den udvortes Gudsdyrkelses Sagttagelse.

I det Hele kan vi ikke nægte, at jo baade hos Græker og Romere viser Fornuften sig til Ære for Religionen, hvorledes denne kiempede igiennem utroelige Vanskeligheder, for at kunde sammensætte en natur-

lig Religion, uden hvis Hielp den ikke vovede at for-
 reskrive forfinede Mennesker Love, der skulde værne
 om de borgerlige Dyder, og tryggere enhver Lem i
 Staten for Lasters Overfald og Tyrannie. Jøder
 derfor, adspredte over 600 før Christi Tider, og be-
 standigen blant Perser, Egypter, Græker og Rome-
 re, saae tildeels saamegen Bedersyngelighed midt i
 Afjanderiets Skjød, at de kunde ikke andet end
 falde paa at dyrke deres ene sande Gud, der ikke vude-
 dede saadanne Ugudeligheder, som Hedningernes laste-
 fulde Guder.

Sandelig! vi maae atter beundre den evige
 Wiisdom, der ikke allene vilde, at Jøder, levende i
 Udspredelsen, skulde snarere holde sig til ham, end
 da de ved Jerusalems Tempels Pragt bleve foreledte
 til at sætte al Gudsfrøgt i udvortes Skikke. For
 menneskelige Dine kan ingen anden Aarsag angives,
 til at de adspredte Jøder, levende iblandt de meest for-
 finede Folkelag, endda vedligeholdte de vigtigste Be-
 greber af deres Fædrenetroe, end at de paa Græsk
 kunde læse deres hellige Bøger; en Fordeel Hedninge-
 ne ikke kiendte, og et Fortrin hvoraf Jøderne vare
 stolte; dernæst den Overtroe der befieledte alle Jøder
 uden Forfkiel, at deres Bibel var en Afgrund af
 Sandheder, ingen Forstand, ingen Evighed kunde
 strække til at udtømme, hvorforfore man maatte anvende
 al sin Tid paa at udgranske den.

I Følge disse Grunde, foragtede Jøderne i
 Hjertets Eenfoldighed, alle muelige menneskelige Vi-
 dens

densfaber, og vare Jøder blot af eenfoldig Stoltthed,
 herved naaede den evige Wiisdom, at den græske Bi-
 bel blev af saa Eenfoldige stedse læst, og aldrig foran-
 dret eller forfalsket; hvilket neppe vilde have havt
 Sted om 100,000 Barnabas, Philoer og Josepher
 havde læst den og forklaret den, disse havde givet Jø-
 derne nye Lærebbygninger, udsmykkede med de berømteste
 Verdsligviisets dybeste Lærdomme; de havde omkre-
 vet, affortet, forandret Bibelen, og de adspredte
 Jøder havde stridt imod Christi Lærdom, isteden for
 de vare villige til at antage den.

Om gang med hine Grækere havde lært de ad-
 spredte græske Jøder en vis Fiinhed og Anstændighe-
 der i Sæder, hvortil Christi vennelude og omme
 Sindelav saa neie passede. Dernæst var den Tanke
 ogsaa beshynderligen dybt rodfæstet hos Jøderne, just da
 de Udspredte ikke mere udgjorde en Stat, at de vare
 Guds Folk, naar de nu saa adspaltede kunde holde
 ved deres Fædrene Troe, var det en let Sag for Gud,
 under deres tilkommende Konge, at samle dem i eet
 Rige, der skulde overvinde endog de meest glimrende
 Stater.

Saa sandelig vare alle Jøders Forventning
 om en Frelsers Komme, til den Tid, da Guds Son ned-
 steeg fra Himmelen og vandrede som Je-
 sus Kristus i Jødeland. Vi foredrage
 ikke her Religionens Sandheder, ei hel-
 ter omstændeligen dens Historie, men blot
 dens fornemste Handelser blant dens Fien-
 der

der og Benner. Spaadommene om Christi Fødsel, Dyrkelse og Manddom, viser Historien os at være blevne opfyldte. Johannes havde omvendt mange Jøder, gjort dem villige, til selv at indsee, hvorledes de af Propheterne forudsagde Kiendemærker paa sene paa den, han selv erkjendte og tilbad som Menneffets Frelser. Hvorfore ogsaa Johannes i manges Paasyn, da den Hellig Aand svævede over Kristus, døbte eller indsadte ham til sit vigtige Lære-Embete, i hvilket han skulde overtyde al Verden om, at han var den himmelske Faders virkelige Søn, i hvilken han havde Velbehagelighed, og baade den Lærdom han bekiendtgjorde, de Under han gjorde, den Død han for det menneskelige Kion skulde lide, var Gud velbehagelig og efter hans fattede Raad.

Jøderne vidste af deres hellige Bøger, at den Almægtige af og til sendte sig himmelske Sendebud, hvis Lærdomme ikke kunde andet end være sande, siden de kom fra Sandheden selv. Kristus fremsatte ingen anden Lærdom end den, Jøderne kunde, naar de vilde læse det gamle Testamente ordret, selv finde, enten udtrykkelig fremsat eller peget paa, i deres hellige Bøger, nemlig: At en Gud skulde som Fader Søn og Hellig Aand, dyrkes, og det med lige Dyrkelse. I Hensigt til sin egen Person, lærte Messias, at han var Guds Søn, der formedelst det ham egne Forhold til Faderen, kunde med Rette kalde den Almægtige sin Fader, at han allene kunde bekiendtgjøre Menneffene Faderens Natur, Egenskaber, Raad og Gierninger.

Jes

Jøderne kunde vel ikke tvivle paa, at Gud kunde meddele sin Villie til sine Sendebud, hvilke de igien kunde undervise Menneffene om. De vilde være blinde, naar de ikke saae, at Kristus var et langt ypperligere Sendebud end Moses, han var ikke den Almægtiges Søn. Fremdeles lærte Frelseren i Overensstemmelse med Propheterne, at alle Menneffter uden Forskiel, ikke Jøderne allene, vare af Gud bestemte til at nyde den evige Salighed. Frelseren kom for at skaffe Menneffene Forladelse, for at forbedre dem, for at give dem Midler i Hænde, hvorved de kunde erhverve sig det christelige Sindelag, Gud fordrer. Havde Propheterne ikke ofte nok raadt paa rene ubesmittede Hierter, talte om en almindelig Gudsdyrkelse, om Christi Rige; ved alt dette vilde Jøderne ikke andet end tænke og vente et verdsligt Rige. Endelig da Christi Lærdom fordrede imod ham og Gud erkjendelige og hengivne Hierter, for al den Medhielp de i hans Ord og Guds Forberedelser for somme kunde hente, lærte han tillige, at han og Gud vilde blot dyrkes i Aand og Sandhed, i Enighed og Hengivenhed til ham, i Enighed og Kierlighed til Verdens Skaber, som viste sig i Troens Frugter eller i alle de christelige Dyders Udøvelse, der skulde saaledes forædle Menneffeheden, at Himmelens Rige for ham kunde siges at have taget sin Begyndelse her i Verden, og ved Døden at oversættes i det evige Liv.

Til intet andet sigter hele Christendommen, end til at giøre alle Verdens Skabninger og Beboere til Børn af een Familie, der enige og lykkelige som Brødre,

dre, leve sammen under een fælles Fader, deres Skaber, og under hans Søns Baretægt, der til evig Tid stedse vil blive det hele menneskelige Kiøns sikkerste Tilflugt, bedste Ven og Raadgiver, saa at Skaberens anden Gang kunde sige om Mennesket: og det var godt. Hvorfore Frelseren, da han havde udført det her i Verden paatagne Værende, oplært de Eenfoldige, beskienmet de indbildte Wiise, svækket Ondskaben, sat de christelige Dyder i deres fulde Lys, opflammet mange til at udøve dem, selv efterladt sig det fuldkomneste Exempel, forsonede han os ved sin Død med den himmelske Fader, at vi med Frimodighed kunde tilbede ham, med Tillid vente os hans Velbehag, og da kunde nu og Frelseren sige: nu ere Propheterne fuldkommede, nu er min himmelske Faders Villie udført, han er herliggiort ved mig og jeg ved ham. Efterat han havde udstaaet sin smertelige Død, og viist os de Lidelser vore Synder havde fortient, opstod han fra de Døde efter sin egen Forudsigelse, stiftede og underviste endnu nyere de Lærere, der siden allevegne skulde forplante hans Lærdom, forstleede dem om den ypperlige Lærer, der og siden kom; den Hellig Aand, hvis kraftige Medhielp de aldrig savnede, hoorpaa han selv opfarer til Himmelen, og paa den meest overtydende Maade lærte os Mennesker, at da han, et Menneske som vi, gif ind til evig Glæde, kan vi og, naar vi træde i hans Godspoer, troelig holde os til hans Lærdom, og til de Midler han har efterladt os, hvorved vor Svaghed styrkes, til at indgaae til samme evige Glæde.

Hvor

Hvorledes denne Christi Lærdom, vores Religion, vores Salighed, dette Lys giennemtrængte med sine Straaler til os igiennem 36 Menneskealder, det skal Historien sige os.

(M. Chr. 40.) Romernes milde Regiering imod alle Religioner, som vare dem ligegyldige, naar de ikke hindrede Lydighed imod deres Love; ja de store Friheder, Jøderne nød overalt i det romerske Rige, gjorde, at Apostlerne snart reiste omkring iblant de adspredte Jøder, da Jødeland foragtede Frelseren og hans Lærdom. Man tænke sig ingen Jøder iblant Hedningene; hvorledes vilde Christendommen da have kundet arbejde imod Magten, alle dens sandfelige Tilhængere vilde snart være blevne udryddede. Jødernes Antal var langt større uden for Jødeland i det hele Romerske Rige, der kunde det store Synedrimum ikke forbyde Christne Lærere at lære i Jødiske Synagoger, ja at oprette sig Meenigheder, hvori Jøderne, ikke blandede af Skiffenes Lag, vare villige til at giøre Overgang fra Jødedom til Christendom.

De Romerske Øvrigheder bekymrede sig aldeles intet om, i hvor mange Secter Jøderne deledte sig indbyrdes, naar de kun vare roelige Borgere; i de sterke Byer blomstrede Christi Religion, da Jødeland alt mere og mere giæredede sin Undergang i Mæde, og Millioner uden for Palæstina sagde, da Jerusalem blev af Keiser Titus ødelagt: er ikke (M. 72.) saaledes Christi Spaadom blevet opfyldt, og see vi nu ikke at vores Troe er sand, at Gud ikke

ikke vil dyrkes med Ceremonier og Offeringer, siden han udrydder denne Gudstieneste; vi vil derfor vedblive at dyrke denne troefaste Gud i Aand og Sandhed.

Den Apostoliske Tidsalder, som ender sig med Aar Christi 140, var Religionens Seier her paa Jorden, de Christne nødte til at dæmpe Begierlighed efter Rigdom og Ære, ernærede sig ved tarvelig Vindskibelighed, frembare for Gud og Frelseren rene Hjærter, og maatte med deres dydige Wandel endog afstvinge deres Fienders Berømmelse og Velvillighed. (Aar Chr. 140) Er ikke Statholder Plinius's Brev til Keiser Trajan et talende Beviis derpaa?

Men og fra denne Tid af begyndte man hverken at lære Religionen i sin første himmelske Jevnhed, ei heller beholdt den den store Indflydelse og Magt, den efter sin Bestemmelse burde have over Edderne. Rundt omkring i det Romerske Rige vare smaae christelige Menigheder, der bestode af flere Familier, som forenede sig sammen under en af dem selv valgt Sielelesørger, der paa de fastsatte hellige Dage indrettede en vis Gudstieneste, forrettede Sacramenterne, og opdroge Børnene i den christelige Lærdom.

Havde de Christne stedse opdraget deres egne Tilhængere, da havde Religionen ikke saa hastigt maattet vige for menneskelige Tilfætninger og Spidsfindigheder, saa havde der været flere troe Arbeidere i Høstens Tid; nu derimod, da den var for Døren iblant

de

de adspredte Jøder, begyndte en Justinus og flere Hedenske Verdsligvise at forene Christendom med deres Philosophie. Intet naturligere, end at Christendom maatte give efter for det, Justinus i 30 Aar havde beskæftiget sig med. Philosopherne antog ikke Christendom, fordi det var den eneste himmelsk sendte Lærdom, men fordi de fandt, at den stemmede overeens med deres Viisdom, jo mere altsaa disse Hald-Christne kunde dreie Religionen til at ligne, snart Plato, snart Stoikerne, jo mere høielige vare de Verdsligvise, ja oplyste Hedninger, til at forene Christendommen med deres Lærelygninger, til at taale de Christne, hødre og omgaaes dem. Snostykkerne have i Besynderlighed viist sig ivrige i at forene Christendommen efter deres Gransætninger.

Ikke uden til Tab for Religionens Jevnhed, blev den paa denne Maade kiendt iblandt de oplyste Romere, hvis Øvrigheds-Personer ikke meget imodfattede sig den, fordi de engang vare overbærende imod alle Religioner, og overlod det ene til den menneskelige Videlyst og Nysgierrighed, at eftergrandstke enhver Sects Grundsaetninger og væsentlige Forskiel, enten i Lærdom eller Gudsdyrkelse.

Øvrigheden kunde ikke længere være ligegyldig imod de Christne, da hedenske Præster og Jøder skareviis begyndte at angive de Christne for saadanne, der foragtede Keiserne og Lovene; til Ulykke bleve lige Misvædernes Guds et Kov for graadige Øvrigheder, da den ubetydelige Rest kom i Skatkammeret. Her

er

er da Grunden til de Christnes Forfølgelser og Misker, der ikke bleve over det hele Romerske Rige endnu paabudet, serend under Decierne, hvilket syntes at indfrankes til Alexandrien og Egypten. (A. Chr. 249.) Men overalt stod det i Øvrighedens uskaarlige Magt naar han vilde forfølge, han skulde kun lade dem have Fred, naar ingen angav nogen for at være Christne, aldrig kunde der fattes gierrige Øvrigheds-Personer paa Angivere.

I en Tid, 70 Aar fra Decius af til Constantinus den Store, fra 249 til 312, var Religionens Tilhængere udsatte for store Trængsler, thi just da rasede al verdslig Magt og Manker imod dem. Saa mægtig var Religionen usformærkt i en 6 Mennekkeldere blevet, at dens Fienders vældige Pile, der med alle Kræfter bleve skudte ud imod de Christne, devede disse med deres Standhaftighed i Lidelserne, saa de faldt døde ned for Religionens Alterfod. Intet Middel var enskelligere for Religionens Udbredelse end Forfølgelser, den luttrede de tilbageblevne Christnes Troe, og viste alle Hedningerne, at de Christnes Troe var langt mægtigere end al verdslig Viisdom, da den gjorde dem glade i Døden, og overbærende, ja milde imod deres Fiender. Slige Kræfter kunde kun komme fra Gud, disse ligesom paa en høitidelig Maade syntes at nedsendes fra Himmelen paa Ketterstederne over Martyrerne, da de efter gjort Ven til deres Gud bleve desto frygtere.

Ro

Romerne bleve kede af at forfølge, thi det var til Slutningen ikke at beholde andre Undersaatter, end Angivere, Øvrigheder og Bødler tilbage. (A. 312.) Constantin den Store, der vilde regiere hele Verden, mærkede nok, at han, uden at have Navnet af Eneherker, regierede over den, ved at vise sig som Christen og Christenhedens Forsvar; det var med andre Ord, at vinde maaskee 3/4 Dele af det Romerske Riges Borgere, saa store og udbredte vare de Christnes Mee-nigheder.

Religionen eller denne Samling af evige Sandheder var underlig bleven fordeelt imellem Christenhedens utallige Secter, der dog alle i Aand og Sandhed dyrkede Gud; de ærede alle Biblen som en Bog af en besynderlig Oprindelse, men de troede, at Gud og hane Raad med Mennekkene kunde kendes, ikke allene af hans eget Ord, men og af Verdsligvises Skriver. Verdens Ordning, og Grandffæingerne herom, omfattes saa ofte imellem hinanden, at de underligste Bærebjgninger fremstode; nogle gjorde Materien hvoraf Verden var ordnet, til lige evig med Gud, andre gjorde Tanker hos Gud til Aander, ja Raadslutninger til Evner og selvstændige Væsener; endeel kunde ikke blive ved Biblens egne Ord, de sagde: Faderen var en Person, ligeledes Sønnen og den Hellig Aand, slige tre Personer vare forenede i eet Væsen der udgjorde hele Guddommen; og nu, hvor utallige bleve ikke Afvigelserne? nogle lærte trende Væsener, trende Guder; andre eet Væsen, een Person, under forskjellige Navne os bekiendte.

1. Del.

M

De

De som havde arvet Lærdommen igiennem en uafbrudt Række af Lærere, der havde imodtaget Lærdomme af Apostlerne, fremsatte følgende Troes-Bekendelse for de Eenfoldige, vidtløftigere var den for de Lærere: "Jeg troer paa Gud Fader, almægtig, usynlig, som ikke kan undergaae Lidelse, og paa Jesum Christum, hans eneste Søn, vor Herre, som er fød af den Hellig Aand og af Jomfrue Maria, korsfæst under Pontio Pilato, begravet, paa tredie Dag opstod fra det Døde, opsteeg til Himmelen, sidder hos Faderens høire Haand, derfra skal komme at dømme Levende og Døde; og paa den Hellig Aand. Paa en hellig almindelig christelig Kirke, og paa Syndernes Forladelse, Legemets Opstandelse."

Det hele fjerde Aarhundrede igiennem, blev Geistligheden saa at sige senderrevet i mange Samfund, fordi den ene, Athanasius, vilde have visse oplyste Kirkelærere forbandede som Kiettere, under Navn af Arianer; for at vise deres Kietterie, fik han det med Hosius saaledes maget, at paa det Nicoeniske Møde skulde de Retroende herefter kendes derpaa, at de sagde om Sønnen, at han var af lige Væsen med Faderen, de som ikke vilde det, skulde anses for Kiettere. Personligt Had skaffede da Kirken her et Ord, som den oplyste Deel reent forkastede, og nu nærme vi os med stærke Skridt til den Tid, da Retroenhed, Troesbekendelser, Formularer, Terminologier, Ordgaader, bleve Religionens Omhyldning; men tilsidst holdt man sig til disse og alemnede Væsenet. (A. 381.) Theodosius den Store fastsatte en Troes-

Bes

Bekendelse, der vedvarede næsten til det Tridentiske Møde, og i samme findes ingen Sandheder saaledes foredragne, at man skulde troe, at Religionen maatte have Ret til at styre Menneskets Sæder. Den Christelige Sædelære, ja en Christens Wandel blev indsluttet i Kirkemødernes Love, der bare Navn af Canoner. Det som mange forsamlede Bisper, paa et ordentlig sammenkaldet Kirkemøde, besluttede enten i Troens-Artikler eller i Hensigt til en Troendes Liv og Levnet, blev anset for uryggeligt, ligesaa himmelsendt, som om det var hentet af Guds Ord. Den Tanke var herskende, at Guds Aand selv styrede mange Bispers Overeensstemmelse og Samtykke, ja den menneskelig Myndighed og retroende Bispers Mening. Kirkens vedtagne Troe finder man i det femte Aarhundrede allerede at anføres med samme Trobedighed, med samme Tillid til disses bevisende Kraft, som om man ansæte Biblen selv.

(A. 401.) Kan vel Religionen nogensinde have mere Marsag at stule sit bløefærdige Mafsyn, end over de Drotte Theophilus af Alexandrien, og hans Søstersøn Cyrillus Alexandrinus opkom i Kirken, den første imod den ærede Chrysostomus, da hiin for at vinde Tilhængere og for at styrte denne, maatte bifalde Skarer af Munke, der paastode et Afguderie midt i Christenheden, nemlig: at man burde tillægge Gud menneskelige Legemer; og Cyrillus, for at styrte Nestorius, paastod, at den guddommelige Natur var fød af Jomfrue Maria. Det var en Religions-Artikel at kalde Maria Gud-Moder, hvo der ikke vilde, tabte Haa-

M 2

bet

bet om den evige Salighed. Dog fortæner denne Tidsalder endnu vores Agt, da Theodoret og Chrysostomus saameget arbejdede paa Religionens Fremme, helst iblant Almuen; kun Skade at de maatte rette sig efter deres Tidens Smag, og søie de eenfoldige og mægtige Munke, der havde ombyttet Gudsfrøgt med Sange, Bønner, Fasten, udenad lærte Troesbekendelser, tilshneladende Afholdenhed, der gik ud paa at begiere, og synde i Smue og Løndom.

Ikke mere hentede man Religionens Sandheder af Bibelen, men af visse Mænds Skrifter, der vare komne for Orde, det var mere tilgiveligt at fordreie Frelserens Ord, at giøre de af ham af Templet udjagne Duer, Præster, Bøvelere, til dem som kiøbt Geistlige Embeder, end at forklare vrangeligen et Synodus. Den for Religionen saa skadelige Keiser Justinian, og hans for Menneskeheden beskiemende Regiering, henededes i Ordtrætter, snart om Christi Legeme kunde undergaae Forraadnelse, eller om man ikke skildte Nættroenhed at fordømme den store Origenes, der allerede var død for 300 Aar siden, som den der var Kilden til fleres Bildfarelse. Hos ham fordømte man, at han havde givet Stierne Eto, han meente Kraft til at bevæge og virke ved deres Trykning til hele Firmamenters Opholdelse. Fremdeles streed man om det Chalcedonensiske Mødes Ansæelse, og at trende afdøde Mænds Skrifter skulde fordømmes, fordi de yndede Nestorianerne; disse kaldes trende Capituler, atter blev Saligheden bundet til at forkaste Theodori Mönstesteni, Theodorets,

Ibr

Ibr Skrifter; til Slutning geraader Roms og Constantinopels Patriarker i Rangstrid, og allerede dengang kunde man ligne Kirken ved et halvraadnet Skib, der trues af kommende Uveir.

Vi nærme os derfor til en Tid, (A. 690.) hvori Religionen ligesom havde forladt Menneskene, og med Bedrøvelse saac den paa, at Overtroe blev æret i de hende helligede Templer. Uvidenhed, Herkeskyge, Egennytte, Higen efter Rigdomme, satte paa de fornemste Bispesæder, og Mængden tilbade gamle Martyrers, Helgenes Been, hvori Geistligheden nedlagde Underkraft nok, naar de Troende kun betaltes med blind Lydighed og Penge. Den sande Gudsfrøgt forsvandt alt mere og mere, den styrede ikke mere Menneskets Handlinger, den falske derimod sad opblæst og modig, og uddeelte Velsignelser ned fra Altene, der vare grundfæstede paa Billeder, Korsreliquier, hele Bud af Kirkelove om Faste Klædedragt, Haarenes Form, hvori de skulde skieres, naar og hvormange Bønner der skulde læses, hvor mange Lys hver Festdag skulde brænde. Mahumedanernes Religion, opkommen A. 611, syntes i første Oiekast enffeligere for Menneskene, end den Munke-Overtroe var, der blev udgivet for den Christelige Religion. Kietteriet om en Villie hos Christo vedvarede endnu, imedens at Vesten og Osten syntes fiendiske imod hinanden, fordi denne sidste, altid mere oplyst end hiin, vilde affkaffe store Misbruge, der havde iudsneget sig iblant Geistligheden. Den romerske Pave ggede sin Høihed høiere end Guds Vere, vilde

M 3

ikke

ikke tillade Sædelighed at forbedres, fordi det Constantinopolitanske Møde havde vovet at stadfæste den Constantinopolitanske Bispe-Stoels Kættigheder.

Skrioten læste man saaledes, at man heller maatte ønske at den var blevet ulæst. Saa meget vandt dog Religionen, at de eenfoldige Munkke afskrev Biblen uden Forandring, og vovede aldrig at lægge til eller sætte ind i Texten, thi de vare ikke Sagen mægtige. I Uvidenheds tykke Mørke kan vi vare vis paa, at Religionen daler, ja det er til dens Hæder, at den stiger stedse over alle menneskelige Videnskaber, naar de arbeide paa at hæve den, aldrig kan de naae den, thi den hæver sig i sin Flugt alt nærmere og nærmere til dens Giver, og trækker sine oprigtige Dyrkere med sig; da den tværtimod i mørke Tider gandske overlod dem til Dvertroens rædsomme Optrin. Vi behøve ikke at tale om Hedningernes Omvendelse i alle disse mørke Aarhundrede som nogen Triumph for Religionen, thi som Mørkhedens Apostoler vare, saa vare og de Omvendtes Troe, med Crucifixer, piattende daarlige Sange, endnu daarligere Tertegn trak Høre af Munkene omkring, og lokkede sandselige Hedninger til at bytte Afguder isteden for (A. 700.) Helgene, da i øvrigt disse raa Folk omvendte sig, ligesom deres Anførere saae, at det vare Lande og Noy at vinde.

Lige til det niende Aarhundrede, ja endnu længere, vedvarede den for den menneskelige Fornuft saa vanærende Strid om Billeder, der førte til saa stor

For-

Forargelse, at endog de græske Keisere maatte med al Magt faae dem forbudet af Kirkerne, da Mængden faldt ned og tilbød dem, ja det blev endog Bei til Hæderlighed at kunde tale prægtig om deres Salighed, som havde tilbedet Billeder og henlagt rige Gaver til deres Vedligeholdelse.

Saracenerne eller Mahumedanerne toge af dette Billeddyrkerie Leilighed til endnu mere at haane de Christne, siden disse beraabte sig paa, at de som tilbade den ene usynlige Gud, burde udrydde dem, som betog ham hans Ære og gav dem til Billeder.

Den Synd, Gud ved Sinai Bierg straffede sit Folk saa haardelig for, udøvedes overalt i det ottende Seculum i hele Vesten, ja man omvendte Hedninger til Christne, ved at faae dem til at tilbede Billeder. Vi vil ikke tale om flere latterlige Optoge i Christenheden, at man udelukte dem af Christenheden, som antog Antipoder, og fornemmelig vare de ulykkelige, som vovede at tænke efter, om Kirkens Lærdom var grundet i Bibelen. Troens Formularer vare af Guds Mand indspirerte, helst naar de vare stadfæstede af Paven. Denne Petri og Pauli Efterfølger begyndte at vore meget i Vælde, og nærmede sig til, selv at blive en geistlig Afgud. Den store Keiser Carl (A. 814.) berigede ham; men i sit Land begyndte han saa meget som mueligt at indbyde Religionen til at fæste Doepæl hos sig, i det han stræbte at fremme en svag Green af Oplysning, at indføre Skoler, opmuntre Lærde, og at rense Kirken fra Misbrug. All

M 4

hans

hans Stræben var blot et Blus, der med hans Død forsvant, og næsten ingen mærkelige Følger efterlod sig.

Paverne i Rom havde saalænge skrevet sig Christi Statholder, at de næsten havde faaet Hæd paa, at fordre den blinde Lydighed, Kristus, Skikkens eget Overhoved, ene kan fordre.

Hvorledes skulde den sande Religion, som ikke vil boe uden i rene Hjerter, kunde opholde sig iblantid geistlige Trætter, om geistlig Høihed, Ære, rige Indkomster, Billed-Dyrkelse, Munkes-Tant og Nektigheder? Man betragte kun det Urigtige i de Skrifter, hvorover Besten og Østen vare uenige, og for hvilken den agtbare Photius, det niende Aarhundredets meest lysende Stjerne, udstod saa megen Kummer. Hvor beklageligt for Mennesket naar det kalder følgende Punkter Religion. Hele Christenheden stred 1) om og hvorledes den Hellig Aands Udgang fra Faderen skulde læres. 2) Om Fasten paa Løverdagen var christelig. 3) Om Fastens Bedvarenhed imellem Paaske til Pindse. 4) Om Præsternes Skieg skulde rages. 5) Om Geistligheden maatte giøre sig. 6) Om de Døbte skulde salves paa Panden, og om man ikke dertil kunde bruge reent Vand; og endelig Hovedhullet, der dreiede alt dette, var Kangstriden om den romerske Stools Høihed og Ære fremfor den Constantinopolitanske. Er det ikke ynkeligt at giøre slikt Tant til Saligheds Sag? I øvrigt blev Paven stedse mægtigere, hans Breve havde jo Kirkeloves Magt, og en Geistlig under Navn af Isidorus Mera-

cator

cator gjorde af disse en Samling, hvilken snart blev vigtig, da den i de efterfølgende Aarhundrede blev mere forbindende end Biblen selv.

Endnu hist og her voxede man at imodsette sig Paven, naar han efter eget Lyst vilde afsætte og indsætte Bisper, affkaffe og give nye Kirkelove.

I dette Aarhundrede kom ved Ungarier Hjælp, den christelige Døvtroer til os her i Norden.

(A. 901.) Paa det tiende Aarhundredes Tæppe farer Døvtroen, til Uvidenhed frem og tilbage for os. Skyggen af den sande Religion kan vi neppe opdage; thi hvorledes skal man af Geistlighedens Skændigheder slutte, at den er til, for ved Raad og Vandel at vise, hvorledes Religionen viser sig i rene Sæder. Var ikke Rom selv med alle sine Helgene, hellige Paver og disses Bisoppersker en sand Ufbildning paa Hedningernes liderlige Lege eller Mystrier, da de vare nedstunkne til Dyrskhed. Endog Gudstienesten, betyngtet med Skikke, tilligemed Geistlighedens paatagne Vigtighed og Høihed i at øve hellige Ubespil, syntes at fremkalde Hedningernes Bacchanalia. Uvidenhed maatte nødvendigvis sænke hele Christenheden. Biblen læste man ikke, derimod bleve Pavers, Kirkenoders, Bispers Breve, Beslutninger, Love, ærede som guddommeligt Udsigende. Hellighed eller en Christens Gud tækkelig Vandel lod man bestaae i Fasten, Sengen, nøie Jagttagelse af Kirkelovene, blind Lydighed mod Geistligheden, og, en villig ja

M 5

ivrig

ivrig Billeddyrkelse. Endelig tabte endog den sunde Fornuft sit Herredømme over Christenheden. Man tiltroede Paven Ret til at optage afdøde Christne i Helgenernes Tal. Canonisation at fortjene Helgen-Navnet, og at blive tilbedet efter Døden af alle Troende, erhverves for følgende Fortienester: 1) at have været en flittig Kirkegienger, viist sig ivrigen i de offentlige Bønner, Sange og Gudstienstlige Dyrge. 2) Flittigen at have afgivet til de Fattige og Kirken; endelig 3) at have næsten tilbedet Geistligheden og fortaugt dens Rænker. Denne Tausshed og Lydighed blev strax efter Døden belønnet med Rygter om de Mirakler, den Afdøde havde gjort, om de mange hellige Syner han havde havt, og flittig forudsagt Christenheden kommende Ulykker, hvis den ikke oerbede og berigede Guds Tjenere. Man læse fra denne Tid alder flere Tingsvidner paa en Helgens Kamp med Dievelen, som Tingsvidner bevidne de alle Stridens Hestighed, da som oftest Dievelen flygter, naar han blot hører et Sprog af Bibelen, eller en Kirkefaders Udsigende. Tingsvidnerne lære og i Mængde, hvor mange ulægelige Sygdomme en saadan Hellig helbredede, med et Suk, ledsaget af en Bøn. Præsterne vilde og have Misdæderne paa deres Side, naar disse for Ketterne skulde aflægge deres Bekendelse, saa havde Geistligheden indbildt de verdslige Dommere, at Guds Domme viiste sig strax paa en Løgner og Falskner, han brændte sig paa gloende Jern naar han var skyldig, men ikke naar han var uskyldig. Præsterne gave Misdæderne Olie, og herved fik de den gode Samvittighed. I slige Tider kan man ikke vente nogen

sand

sand Religion, thi hvorledes skulde man tilbede den Gud, man var for overtroisk til ret at lære at kiende, og for uvant til at tænke, for at fordybe sig i hans Fuldkommenheders Estergrandskning. Af afrettede og af slavisk Frygt nedtrykte Christne, kan man ikke haabe og fordre Dyder.

(A. 1001.) Igiennem Mørket og Rødslerne, som skulde hele Christenheden, kunde Religionen ikke nedsende veldædige Straaler, der enten trængte ind til Menneskets Hjerte, eller som oplyste hans Forstand. Religionen saae med medlidende Blikkast ned paa Menneskehedens forvendte Tænkemaade, opholdt sig hist og her i nogle Dale, og forlod reent Rom, hvor Overtroen som en mægtig Skjts gud blev dyrket. Pave Benedict den niende bluedes ikke ved, til sine Lysters Mattelse, at indføre hedske Koglerier i Gudstienesten, og den berømte Pave Hildebrand Gregorius den syvende bragte Pave-Magten, og med den hele Geistlighedens Bælde eller Hierarchiet paa sin Spids. Naar Paven assadte Konger, læsladte Undersaatterne fra deres Lydighed, satte Rigerne i Vand, ved at tilfulke Kirkerne, i flere Maaneder at standse al Gudstieneste, og offentlig fra alle Prædikestole at overlade Landene til Dievelen, saa troede Erkebisper og deres Bisper, hver i sin Cirkel at kunde udøve samme Magt. Denne Hildebrand, tvang den tydske Keiser Henrik den 4de at staae om Vinteren, uden for Pavens Bolig, med bare Been, indtil Paven frilod ham og gav ham Naade for hans Dine.

Man

Man tænke sig Christenhedens Jammer, naar Paven førte følgende Sprog og alle Geistlige indprentede disse Sætninger som Guds eget Bud. Den romerske Pave er Kirkens eeneste og almindelige Overshoved, han kan uden Kirkemøder af- og indføre Disputer og alle Geistlige. Den han har bandsat, maa ingen huse eller høre. Han kan efter Tidernes Villighed give nye Love, som hele Christenheden skal adlyde, eller straffes med Kirkestraffe. Alle Forstærker skal kysse Pavens Fødder. I Kirken skal prædike, at Paven er den eeneste enevaldige Kirkens Beskytter og Regent, derfor kan han efter eget Tykke afsætte Regenterne, foreskrive Undersaatterne, hvilke Regenterne de skal adlyde. Hans fældede Dom kan af ingen Dødelig forandres, og skal af alle verdslige og geistlige Dyrigheder strax fuldføres. Paven kan ikke af nogen dømmes. Intet Kirkemøde maa være almindeligt, uden det han stadfæster. Ingen Kirkelov eller Samling af Kirkelove maae gjælde, uden de han stadfæster. Den romerske Kirke kan ikke feile og hører aldrig feilet. Naar den romerske Pave er efter Kirkelovene indfadt, arver han strax Apostel Peter's Fortienester og Rættigheder. Ingen maae anses for en troende Christen, værdig at leve i Kirkens Samfund, og derfor at haabe den evige Salighed, uden han i et og alt troer paa den romerske Kirke, en almindelig christelig Kirke at være.

Det er langt fra, at disse Sætninger bleve over den hele Christenhed som Troens Artikler antagne. Over Vesten hvilede ene dette tykke Mærke, denne grue-

genfomme Overtroe. I den østlige og græske Kirke fandtes mange som beløe Pavens Uforfæmmedhed. Michael Psellus, et Underværk i al Slags Lærdom, hævdede Videnskabernes Ret og Hæder, trods sin Kirkes egen Overtroe. Men sige store Hoveder kunde ikke vente Tilhængere, dog flere iblant Grækerne end hos Occidentalerne. En vis Berenganus vover dog at gaae den romerske Kirkes grove Begreber i Møde, om Christi Legems og Blods kiødelige Nærværelse i Alterens Sacramente. Og Uenigheden selv imellem Roms Pave og Constantinopels, samt Skilsmissen herover imellem Østen og Vesten, tillod ikke den menneskelige Forstand reent at hændvæle. Rom maatte imodsette Constantinopel Argumenter, der maatte læses i gamle Kirkemøder og Kirke-Skrifter. En Glæde er det at læse Grækernes Stridskrifter imod Paven. Men ynkeligt ere Roms Svar.

Endelig blandede Vesten sig alt mere og mere med Østen, og altsaa tog noget af dennes frie Tanke maade med sig tilbage. En vis hellig Mand og Drømmer, Paul Eremita, havde den Gave, i dette Aarhundrede, at opmuntre Europa's Fyrster, til at sammentrække Armeer, der med Kors til Tegn skulde gaae Tog imod Saracenerne, og at sætte en Christen Regent paa Davids Trone i Jerusalem. Drømme kan blive til Virkeligheder. Kirken blev deres Arving, der drog i Korstog, og nogen Oplysning bragte de vestlige Christne med sig tilbage. Nogle Videnskaber vare i stor Uere hos Araberne, det arabiske og græske Sprog, eller i det mindste lyst til at lære

lære dem, indprentedes adskillige Europæer. Disse Oplysnings Gniister mærkede ikke engang Geistligheden, de vare nok blevne kvalte. Forsynet benyttede sig af mere passende Midler, til at rive Menneskeheden ud fra Overtroens Magt. Det smukke Ræn, af Skaberens bestemt til at vedligeholde Verden lige og lige fuldkommen, blev ogsaa her, et velgiørende Middel i Forsynets Haand.

Paverne Leo 9de, Nicolaus 2den og Gregorius den 7de, dreve alt for umenneskeligen paa den unaturlige Kirkeløvs Adlydelse, at ingen Geistlig maatte være givet, og at alle Geistlige der vare givte skulde afsættes. En Deel givte Mailandske Geistlige maatte følge deres Koners Raad, hellere at opsætte sig imod Kirken, end at adlyde en saa grusom Lov; de forlode altsaa Kirkens Samfund, trak sig hen i nogle Dale, Waldense og Paturen kaldte, her indrettede de sig selv smaa Menigheder, og skaaenede ikke den herskende Kirke, ved alle Keiligheder fremstilledes dens Vederstyggeligheder, og havde eene til Siemod at kalde de første Christnes Tider tilbage. Blot Keilighed kunde udføre en saa modig Beslutning. Af disse fremvorte Sandheds Vidner, der midt i Mørket syntes at giemme den rene Religion.

I det tolvte Aarhundrede (1101) bleve Paverne ved at forsvare deres Ret, til at besætte Bispes stole og vigtige Geistlige Embeder, (dette er Begrebet af Investitur) uden at den verdslige Dyrighed derom skulde spørges til Raads, eller dens Stadfæstelse

stelse forlanges. Der var nu næsten intet der hindrede Pavens Egenindighed, den var ligesom fuldmødens; Stikken kunde ikke bære den, rundt om og uformærkt begyndte man at undergrave hans Thrones Grundvold. Natureernes Antal vorte, Petrus Brusius, Petrus Waldo, Albigenser og Waldenser, tragtede alle efter at indføre rene Sæder, at lade Almuen selv læse Bibelen, at foredrage for dem det sande Guds Ord, fri for menneskelige Tilføjninger, og i alt at dyrke Gud i største Jevnhed, for saa meget som mueligt at indføre de første Apostoliske Tider, da Religion udbredte sande Christelige Dyr.

Geistligheden forfulgte disse jævne gode Christne, først med Bagtalelse, siden med Baal og Sværd. Ja Paven lod endog ved en Apostolisk Skrivelse bekiendtgjøre, at der var Salighed og Syndsforladelse at vente for dem, som vilde dræbe, forjage og udrydde disse Spirer af gode Christne.

Paven havde handlet klogeligen, hvis han havde vendt sin Bredde fra disse, og styret den imod de Alkademier, som naar de vare Benner af den oplyste verdslige Dyrighed, smeddede hemmeligen de Baaben, Pavens Baaben aldrig har kunnet døve.

Christendommens Lære blev vel lærdt offentlig, baade i Kirker, Kloster, Skolerne og Akademierne, men hvor vanskabt! Man beviste Religionens Sandheder med den græske Philosoph Aristotels. Petrus Lombardus's og andre Kirkelærers Ord bleve brugte

jævne

jevnsides med Biblens Ord som Beviissteder. Kort, den Religion som skal udpilles af Skolastikerne eller de mørke Tidens berømmelige lærde Skrifter, var blot en Samling af Ordgaader, Spidsfindigheder, hvormed den menneskelige Skarpsindighed paa saa forstærket en Maade øvede sig. Religionen kan man neppe i disse Lærdes Hænder fiende igjen, ingen tænkte paa, at dens Hovedsiemød var at frembringe Dyder; og endelig i hvor grublende og flittige end nogle af Kirkens Lærere vare, saa stode de stædt ikke under den sande Fornuftens Herredømme, de søgte ikke Sandhed i Naturens Granfskning, de forshuede sig ikke med Kundskab om Tidernes Smag, da de hellige Skrifter bleve skrevne, og endnu mindre forstode de Sprog hvori de vare skrevne. Biblen blev læst men ikke gjort forstaaelig. Selv hængte de Lærde af Myndighed for visse afdøde berømte Mænd, og denne blinde Lydighed fordrede de selv af Almue. Dennes Dyder bestod i at vandre efter Kirkelove, Skik og Brug. De vare usle Mærker, der blot vare til, for at føde Kirkens Pomp.

Kieterne fiendte man ikke, som efter selv at have grandset, forlod Kirkens Lærdom, fordi deres Overbeviisning, bygget paa Grunde, ikke tillod dem at følge Kirken. Nogetledes fortjente Albigenerne og Waldenserne Navn af tænkende Christne, saa de skrives iblant de sorte Kieterses Tal, hvorfra den sundeste Kritik ikke kan redde deres Munde. Thi vi vide intet andet, uden det deres Fiender og Bagtalere have levnet os.

1201. Paa Religionens Beføstning vedblev Paverne mægtigen at svække Fyrsternes Magt, ved egenraadigen at sætte Fyrsternes af, at overtale Undersaatterne til, at brække deres Lydigheds Eed, og at overlade Landene til Naboe-Fyrsterne, som skulde hevne Kirkens Vred, tilfredsstille Pavens Overmod og Pengegierrighed. Friderik den Anden, romersk Keiser og Neapels Konge, tømmede Paven, paa stød allerede at hans Domme skulde stadfæstes paa almindelig Kirkemøde, han indrettede sine Universiteter tværtimod Geistlighedens Duffer, hjalp tænkende Videnskaber i Veiret, hvis Kilder ikke vare Kirkens Tant. Ven af Saracenerne indtrak han deres Jor for Oplysnings Fremme, der saa meget udmærker dem, frem for de Christnes hellige Dorkhed. Paven kunde blot gramme sig over denne ulhdige Sen. Grækerne vare for svage til at anfælde en Konge i Neapel, der stod i Forbund med Saracenerne, og ingen Naboe-Konge var ham voren. Friderik, tillige med sine Undersaatter, beloe Pavens Bandsættelser, og dette havde intet Udvarende for den overmodige Pave. Imod Philippus Augustus, Konge i Frankerig, var Pave Coelestinus haard, han havde ladet sig stille ved Kongen i Dannemark, Waldemar den forstes Datter, Ingeborg. Philippus's Nige blev sadt i Vand indtil han 1213 atter tog hende tilbage som Egetrone. Paul Innocentius den tredie opførte sig fiendigen imod Johannes, Konge i England. — Det er sandt, vi lovede Religionens og ikke Pavernes, Historie; men da enhver af disse vare Gud paa Jorden, og al Religion var deres Naafund, saa kan man alde-

les ikke andet end tale om Geistlighedens eller Pavenes Skiendigheder.

Albigenserne og Waldenserne vedbleve at standse disses Følger i deres smaae Cirkler. Men da Geistligheden ikke ved Samtale kunde indjage dem Frygt, at de krøbe til Korset, og lode sig rolig indhylle i Kirkens Mørke, og derimod vedbleve at forklare Bibelen for den Almue, der i Forveien hjemme kunde læse den: saa besluttede Paven at udrykke dem ved et Korstog; strax uddede han Synders Forladelse til dem, som droge bevæbnede i Marken imod disse jevne Christne. Snart flød i Kirkens Skied Strømme af Christnes Blod. Man greb Albigensere overalt og brændte dem, med Koner og Børn. Og tvende Munk, som havde viist den største Grusomhed og Snuehed i at udrykke dem, bleve optagne iblant Helgene. Saa haardt straffede den sande Religion sine ugudelige Dyrkere, at den sendte dem i sit Sted Overtroen, med dennes grusomme Følgesvend, den blinde og rasende hellige Jver. Den geistlige Menneskelighed var næsten iført tigriff Grusomhed. Paa det mod Lutheranen sidste Møde blev den affhyelige Inquisition's Net stadfæstet imod alle Kiettere. Allverdslig Magt maatte nu rase imod dem. Iligemaad blev Transsubstantiationen, eller at Christi naturlige Kied og Blod var stedse tilstede i Brød og Viin, som en Troes-Artikel, foreskrevet Christenheten. Man paabød fremdeles, at alle Christne skulde bekiende for Præsten alle deres Synder, Handlinger og Tanter, *Confessio auricularis*.

Pa

Pavens Tilhængere imod Keiseren, kaldte sig Gulefi, Keiserens Venner derimod Gibellini. Iblandt disse vare mange Lærde, som i Bondom indsaae Geistlighedens haarde Tvang og Magt over Samvittigheden og Tænkesfriheden. Skolastikernes Mængde vorte, disse under pavelige Legater selv, omtvistede de dybeste Religions Hemmeligheder, vege af fra Kirkens Lærdom, og midt i deres Ordtrætter at undersøge Grundvolden til Pavenes Magt. Men denne frie Tænkemaade var stedse inden for den af Hierarchiet satte Muur. Den skulde først nedrives, inden at Oplysning kunde sætte sig op imod Kirkelove. Uden for Heiskolerne digtede og foreskrev Overtroen Kirkeskikke i Mængde, som Christi Legems Festrer. Betler-Munk-Ordnenes Indstiftelse viser os Fordærvelsens Hvide i Christenheten. Disse Skarer af Ukyndige fremkom med de allerforagteligste Skrivoter og Digte, som det evige Evangelium, der ophoier Helgenes Fortienester langt over Frelserens og Apostlernes Dyder.

Nogle saa agtværdige Skribentere bragte dette Aarhundrede frem. Robertus Grosthead, og Wilhelm, Bisp i Paris, for ikke at nævne flere, arbeidede hæbdigen, saa vidt Tidernes Smag tillod dem det, at forene igien Sædelære med Religion; men endnu passede de ikke sammen, og saa vilde høre dem, de vare næster der lydende i Orkener. Geistligheden skede Granskning, og Almuen kunde ikke læse Skrifterne, i Kirkesproget skrevne, det Latinske nemlig. Ja endog med Baal og Brand vaagede Pavenes Spioner,

R 2

alle

alle Slags Munkke, fordeelte over den hele Christenhed, at Almuen ikke havde Bøger i Hænde at læse.

Rogierius Baco, en Mand, der var alt for skarpsindig og granskende for sin Tidsalder, søgte Sandheden i Naturen, fandt den hist og her, og skrev nu om Videnskabernes Nytte, om Naturens store Magt, om Troldommens Foragt, at den ei havde Sted, taledes om Naturens Love, om magnetiske Kræfter og forklarede Ebbe og Flod. Han vandt Tilhængere, men Munkene straffede ham med Fængsel, og alle hans Tilhængere kunde hos dem ikke vente nogensinde bli vende Sted. Ubegribeligt hvorledes Baco kunde blive det han var i det trettende Aarhundrede. Saaledes er det, Naturens Bog ligger aaben for enhver, den giver og styrker sund Fornuft, naar den læses, for at finde og bygge paa Sandhed, og den Almægtige lader jo og Solen brække frem igiennem de evige Taager der omgive Polerne. Dorskhedens Gisbierge, hvorunder Kirken og Oplysning sukkede, kunde enkelte Straaler ikke optøe. Overtroen blev ved at være rasende og blind, den straffede Baco for Troldom, just da han udryddede den. Vi vil med dette Aarhundredes Cardinal Hugos's egne Ord male Tidernes herskende Smag. Han siger: "Dievelen haver tvende Døtre, Gierrighed og Overdaadighed. Fordum havde han trolovet den første med Jøderne, den sidste med Hedningerne; nu haver derimod Præsterne og Geistligheden med Magt borttaget disse fra dem, og gjort dem til deres egne Døtre.

Under:

Underlig at Geistligheden troede med Tvang og Baal at kunde udrydde Oplysningen af Jorden, ligesom den blev efterstræbt, fløi den fortørnet hen til andre Steder, og alle vegne anlagde de Miner, der omstøder ved fælles Gang, forbundne, skulde springe op og begrave hierarchisk Egenraadighed under sine egne Miner.

1301. I det tiotende Aarhundrede, seer man med Glæde, hvorledes Vidensfaberne med ædel Frimodighed begyndte at knytte indbyrdes Vennskab, for at adspredde den Taage, hvori hele Menneskeheden travede omkring. Dog lysnede Geistlighedens Brandstraaler stærk i dette Mærke og forskrækkede de fleste Steder de Troende.

Man mærkede nu vel paa Oplysningens svage Følger. I Spanien var det Geistligheden tilladt, dog kunns fire Gange om Aaret, at oplæse i Almuens eget Sprog Troesbekiendelsen, de 10 Buds Ord, Sacramenternes Indhold og nogle Beskrivelser paa Dyder og Laster. For Resten nød Almuen ingen Underviisning. De ginge paa hellige Skuespil, dette Navn fortæner Gudstienesten, som Geistligheden opførte i Kirkerne, her hendredes Tiden med Sang, Bøn, Messen, og Præk om Helgener, om Faste og Almissets Nødvendighed, for at være sande Troende. Al Sædelære var eene indstuttet i Kirkelove og Kirkeskikke. Uden Geistlighedens paasatte Præg var ingen Handling Dyd. Geistligheden, uden selv at vednes, lærte, at det stod i deres Magt at forson

N 3

Syn

Syndere med den Almægtige, at lade dem hvile under hans Bredde, saa at de ikke kunde befries fra den evige Straf, uden ved Kirkens Forbøn, ved Geistlighedens og Helgenes Mellemhandling; og dette Daarekiste-Piat tilbød hele Christenheden. Her, Geistligheden viser sig som Leviter, den førte de ensfoldige Christne til Alteret, som fordum Offerdraget, der ikke vidste Niemedet hvorfor det slagtedes.

Herredømmet og Enevælden over Samvittighederne havde Paven spendt paa det allergnudsomste. Disse ere Pave Bonifacii Ord til Kong Philip i Frankrig: „Bonifacius Bisp. Guds Tieneres Tjener, til Philip. Frygt Gud og hold hans Bud. Vi ville at du skulde vide, at Du er os undergoven, baade i det verdslige og aandelige. Du haver med ingen geistlig Embede noget at gjøre, og hvilke Du haver bortforlenet, kalde vi igien tilbage. De som troe og handle anderledes, behandle vi som Kiettere.“

Philippus svarer: „Jeg Frankrigs Konge, sender Bonifacius: der udgiver sig for Pave, en li den ja næsten ingen Hilsen. Du store Daare maane vide, at vi ikke ere Dig underdanige i verdslige Ting, at vi kan stadfæste og bortgive geistlige Embeder. Vi skal mandigen forsvare dem vi have indsadt i Embeder. De, som tør handle herimod, behandle vi som Daarer og Halvgale.“

Paven lod imod Philippus udgaae en Pavelig Forordning eller Bulla, hvori han paastod, at al men-

menneffelig Skabning var Paven underdanig for deres Saligheds Skyld.

Nok! Frankrig feirede, Paven maatte tilstaae, i hvor nødig han end vilde, at et almindeligt Kirkemøde var over ham. Pavedømmet blev deelt i Pave-Sædet til Avignon og Rom. Herved tilføiedes Hierarchiet ubodelige Afbræk. Tvende Paver lynede imod hinanden. Bandsiraalerne bleve foragtede som menneffelige Videnskabers Udbrud. Frankrig, ved at imodsætte sig Paven, vandt sin egen Kirkes Frihed. At den nemlig forsvarede sine egne Lovkyndiges og Theologers Indsigelser imod Pavens Valde. Med Skrifter beviste den franske Kirke, at den med Paven selv kuns stod under et eneste Overhoved, nemlig Christenhedens almindelige Kirkemøde.

Henved 240 velbekiendte Skribentere, fremvise dette siortende Aarhundrede, hvoriblandt ere en Deel selvtenkende, ja ganske originale, som Marsilius de Padua, hvis Skrift om Pavens tillistede Jurisdiction ikke af nogen Forgienger kunde copieres, da den Materie nu først omtvistedes, og for at forfærdige det, maatte Marsilius baade kiende Love, Philosophien og Historien. Legender og Prædikener kunde ikke her være Bevisere.

Da saaledes den menneffelige Uforstand i Striden imellem den verdslige og geistlige Lovkyndighed rev sig løs fra Hierarchiet, saa vovede alle, alt mere og mere at blotte Geistlighedens Nedrigheder og Dum-

hed. Den verdslige Stand satte sig ved Siden af den geistlige, og her vare Modkræfter, der stræde om Overvægten, da i Hierarchiets Mærke, Mennekeheden blot var inddeelt i Faar og Hyrder. Nu derimod paaastod verdslig Overighed at være over Hyrderne, og denne Paaastand maatte forsvares med de Vaaben, Videnskaberne smedede.

Stedet forbyder at vise Følgerne af lykkelige satyriske Hoveders Bestræbelser, som Dantee, Petrarcha, Boccaccio, i at fremsætte paa en behagelig latterlig Maade Geistlighedens Laster og Dumhed.

Man saae derfor en vis Eiegenlydighed imod Kirkens befalede Troe, hist og her at udbrede sig. Adskillige Kiettere, efter Roms Cancellie-Stil, som Wicelisterne, kunde vel forfølgges men ikke udryddes.

Scolastikerne eller Theologerne paa de heie Skoler, gave Kietterne selv Vaaben imod de herskende Troes-Formularer og Kietroenhed. Deres Epitesindigheder gjorde, at Lovlyndige tænkte over Religionen, og ikke blot som forhen ligegyldigen antog og troede. Nicolaus de Lire og flere med ham læste Biblen i Grundsprogene. Hist og her læste Kietterne Biblen i Moderomaalet, hvorved Geistlighedens Bedrag skinnede endog læg Mand i Dinene, da de saae, at den herskende Kirke lærte Lærdomme, som Biblen ikke alene taug til, men endog afstjehede.

Ligesom det fordem havde været Romerne umueligt at udrydde de Christne, fordeelte omkring iblant alle de adspredte Jøder, saaledes var det nu og

den

den romerske Pave umueligt, med Forfølgelser at rydde dem af Veien, som vare oplyste om Kirkens Overtroe og dens Geistligheds utilladelige Dumhed og Vælde. Men Mennekehets største Klogskab bestaaer i Daarlighed. Paven forfulgte Kiettere, berigede sig ved Overtroens Hielp, og sank dybere og dybere i Oplystes Dine. Fornuft og Religion væbnede sig imod ham. 1350 indstiftede Paven Jubel-Aar, i Efterligning af det jødiske, hvori for Penge uddeeltet Uflad for flere Aar. Dette Jubel-Aar skulde holdes hver hundrede Aar, siden hver halvhundrede, og Hesten var saa riig, at den svølgende Pave gierne havde ønsket den hver 100de Time. Vi mærke os nu i dette 14de Aarhundrede alles Misforstaaelse med Pavens Jubelaar og Uflads-Kræmmernes Presninger, som den første underjordiske hule Lyd, der er Jordstielvs visse Forbud, hvilket og brak ud og i det 16de Aarhundrede, aabnede det Svølg, hvori Hierarchiet alt mere og mere stykkevis nedstyrter, indtil det i vore Dage næsten reent lukker sig, og Tanken om Hierarchie næsten er fra Jorden forsvunden, saavelsom Uflad, Lovlyndigheds Dyrkerne, Akademier, den franske Kirkes Paaastaaenhed i at skjde Paven ind under et almindeligt Kirkemøde, den herskende Kirkes egen Overmod, at den heller skjendte og brændte Kiettere, end med Sagtmodighed stræbte at vinde dem.

De Grækere, som af og til flygtede til Italien fra Grækenland, medbragte Smag, Konsternes Opkomst i Italien; alt dette hielp Oplysningen frem, og gav den Mod til, med den sande Religion, at forene sig

N 5

imod

imod Overtroen. Følgende Aarhundrede hengik med at knytte dette Forbund alt stærkere, og at give Dplysningen Tid til at samle de nødvendige Kræfter.

1401. Dalede nu end den geistlige Magt alle dybere og dybere, saa at den maatte med den verdslige ikke allene dele Rigdomme, men endog Herredomme, da synes Religionen endnu ikke at vinde i Reenhed, og endnu mindre i Indflydelse paa Sædterne. Geistligheden, der i det Heele uhindret udbøede Synders Forladelse, og den deraf flydende Blyghed om Salighed, søjede sig i Laster, forlangte derfor heller ikke Dyder af de Christne. Men i ligegyldige Kirkeskikkelser Jagttagelse, og i blind Lydighed imod Kirkens Forskrifter, bestod Troen, der skulde fremme en Christens Wandel. Exempler paa sande Dydige, lyfede i ingen Egne; thi Dydens Bevæggrunde afdøde af Fornuften i Natur og Religion, hørtes i ingen Skole. Menneske-Aldren henødetes paa den verdslige Magts Giering imod den Geistlige.

Lovkyndige, alle lærde uden for Kirken, udtømmende deres Pund for at vise Øvrighedens Magt, endog over Kirken, denne havde vel rige og mægtige Tjenere nok, som forsvarede, men ikke med sande Grunde, Kirkens eller deres egen Høihed. Kirkens Sag blev alt svagere og svagere i Fornuftiges Dime.

Pavens vilkaarlige Enevælde var brækket. De Costaiske og Baselske Kirkemøder havde nu rodfæstet den Overbeviisning, at slige Netter kunde dømmes og

fordømme Paven. Ja at den Net kunde sætte Grændser for Geistlighedens Bold, og give den verdslige Øvrighed al den Magt den ønskede.

Man troe kun ikke, at Religions Tvær drev Fyrsterne til at brække Hierarchiets Magt, de vilde berige sig med Kirkens Rigdomme og have frie Hænder i Lovgivning. Menneskeheden blev ved at skifte Herrer, dog befriet fra Samvittigheds Naget, og almindelig Opklaring vil omsider indføre den sande Regiering. Magten, der nu længe havde hvilet i Bispe-Staven, skulde nu hvile i Scepteret, og inden denne Giering satte sig, opstredes Tusendes Liv. Ligesom Storm, Torden, Vinter, ildsprudende Bierge, Jordskjælv, synes at være til, for at holde Ligevægt imellem Aarstiderne, og at forfriske Elementernes Kræfter, saa kunde og de menneskelige Videnskabers Udbrud anses for det samme i den moralske Verden, efter hine Uveirs Dage komme de rolige og blide, efter disse fremskinner Dplysningens Solen klarere, og formiladede Sæder, lig kielende Vinde, kvæge Menneskene efter Naacheds og Videnskabers Hede. Efter Reformationen, kommer Foraaret i det moralske, især opviser det attende Aarhundrede mange skinnende Dage. I det femtende Aarhundrede ere disse meget sjeldne. Den grusomme Kirketroe forjog Bielefiterne fra Engelland, dog beholdte de mange Venner iblant Mængden. I Bøhmen udbred Husfiterne, der udbredte Lærdomme, som tilvilde berede Veien for Reformationen i Tyskland. Disse Husfiter under deres Anfører Zischa, slog Keiserens Armee, og det med Til-

hæn-

hængere, der i Tusindtal vare enige om Geistlighedens Misbruges Afkæffelse, og som havde faaet Smag paa Biblens Læsning og Forklaring i Modersmaalet.

Beklageligt var det at igiennem Nederlag og Tvist skulde Fornuften skaffe sig Glæder, indtil den af Videnskaberne ved Enden af det 15te Aarhundrede blev sat paa sin Throne, hvorfra hverken Herkeshyge, dumme Munkes, eller sværmende Enfoldige have kunnet nedstyrte den.

Man læser med sand Glæde over dennes Seier, adskillige Akademiers i Grunden fornuftige Betænkninger over Spørgsmaale i alle Slags Religions Stridigheder. Af sige Universiteter vare der over 70 adspredte rundt om i Europa. De Engelske og Franske synes at udmærke sig for alle de andre.

Kiættierne der hist og her bleve fordømte, vare latterlige. Bisse Kirker vilde have antaget, at Helvede var fuld af Prokuratorer, derfor kunde ingen frygte for at komme der, andre paaastede, at Dødsfalvere, Tanddoctore kunde ikke komme i Paradis, uden trufne derind, ved at holde fast paa Efelets Rumppe, hvorpaa Christus reed. Paven kunde skyde og udrømme Skierdsild, som han selv lystede. Ja det var Kiættarie, naar nogen sagde, hellere at vilde stie til et Fruentimmer end spise Kød paa en Fastedag.

Religionen var iblant Almuen reent udartet til hellig Engstelse, i at iagttage vilkaarlige og latterlige Kirkeskikke.

Geistl

Geistligheden behøvede ikke oplæret Fornuft for at vaage over denses Holdelse, og endnu mindre for at forsøge deres Mængde og at berige sig af Straffebøderne, som denses Overtrædelse fordrede af de eenfoldige Christne.

Inden det femtende Aarhundrede endtes, begyndte det Mediciske Huus at udmærke sig frem for andre Skoler. Det fremlokkede og belønnede ligesaa vel Kunstner og Malere, som Benedig og nogle af de vellystige Paver. Kunstnerne Beleriner og Georgioner, vare Titians's Forløbere og Lærere. For denne i Italien fremspirende Smag paa Grækernes Kunst og Videnskaber maatte al Naahed i Sæder og Tænkesmaade forsvinde, i de Cirkler hvor Rigdom tillod Belyst og Overflod. Amerika opdages og dennes Guld udvidede hine Cirkler meget. Dog langsom var Forsinelsen rykket frem, og aldrig havde den trængt ned til de arbejdende Stænder, hvis den ikke var blevet hjulpet fra Aar 1440 af Bogtrykkerkonsten. Alleerede 1472 beklager Zanarek, Bogtrykker i Rom sig, at han havde 12475 trykte Bøger liggende usolgte, hvilke for det meste bestode af Ciceros og Virgilius's Værker, og mange flere græske og romerske Mesterværker. Kiæberne lærer man heraf vare kuns saa; thi oplyste Læsere, maatte man for det meste søge iblant Bookyndige og Universitets Lærerne, Geistligheden maatte i følge deres Afsængighed af den romerske Stoel, skye al slags verdslig Oplysning som en Pest. Zanarek havde og trykt en Deel ascetiske Bøger og Gudstienstlige Værker, desuagtet kan man ikke af

denne

denne Fortegnelse slutte andet, end at den lærde Verdens Smag jo var sund og god.

Saa meget virkede Bogtrykkeriet strax, at den lærde Verden blev en af de meest virksomme Modkræfter imod Dumbhed; thi Skribenternes Antal over hele Verden udgjorde næsten et heelt Folkelag, hvis eneste og stærkeste Drivesfeder til at tænke og skrive, var Eren af at roses af deres Læsere. Denne Ere, denne Besønning, kunde hverken Regentene eller Paver skienke, kun allene Oplysningen uddeelte dem.

Vi forlade saaledes Religionen paa det ivrigste beskæftiget, i det 16, 17de Aarhundrede, med at fremme og stadfæste al gavnlig Oplysning, med at lære høit Menneskets Værd og Adel, som fri moralske Skabninger, og Oplysningen igien med taknemmelig Jær, at vise hvor vidt den haver kunnet forfine og danne Mennesket, til værdig at gaae sin Bestemmelse imøde, som en opløst Gudsdyrker, at kiende den Almægtige og hans Villie af Aabenbaringen og Naturen ret læste og forklarede. Menneskeheden er da blevet til Mand i det 18de Aarhundrede, og kan ved nyttig Grandforskning i Naturen forsvare det ophøiede Sted, hvorpaa Skaberen igiennem Religionen satte Mennesket over alle andre Skabninger, men og kan han ved Sværmerie og Følksomhed samt Udsvævelser, nedstyrte sig selv til Dyrenes Kaar.

Religionens og Oplysningens Skiebne,

samt Indflydelse paa Menneskeheden i det
16, 17, og 18. Aarhundrede.

Forlader man Religionens Veiledning, og ikke anseer Ewigheden for denne Verdens Modenhed, for det uforanderlige Lys, der med Bished opklarer for os, alle de Smodsigelser, alt det Mørke, hvori denne Verden steds for os er indhyllet, saalange vi vandre i den; da kan vi ei dømme bedre end hine Alderdommens Viise om Menneskets Jdrætter, Daarligheder, Laster og svage Dyder, at de ere tilfældige Hændelser der tildrage sig ikke uden anden Hensigt end at moere Guderne, der fra Himmelen af ere blotte Tilskuere. Hvor ulukkelige gjøre ikke slige Tanker Menneskene. Alle deres Dyder, Bestræbelser og grundige Kundskaber skal da forsvinde med det Legeme hvori Livet boede, som forsvandt i Lustens Ocean, hvoraf Mandedragene bleve tagne.

Nei! Religionen, vores bedste Ven her paa Jorden, vil ikke aflade at være det paa hiin Side Graven. Den Samling af evige Sandheder der udgør Religionens Bæsen, er for Manderne ligesaa vigtig som for Mennesket.

Alt et Legeme, der skal opløses i de Dele hvoraf det blev taget, blev brugt til et Redskab at hjælpe en

fri Aand til at fatte disse Sandheder, forandrer intet i disses Værd og Oprindelse. Disse Sandheder ere jo Guds egne Raadslutninger, have altsaa Evigheden til Siemeed, og trække vores Aand med sig ind i Udsdelighedens Land, for der at fortsætte det vi her i vores første Bestemmelse begyndte. Vi skal, forjættede Skaberen os, blive Englens lige. Vi skal seæ tænke, men skrøbelige, dydige Væsener, blive udoede lige, tænke og dydige.

Vi samle os derfor kun her paa vores første Vandring, Skatte af Sandheder, der have Guds Wiisdoms Udgranskning og vores Medmenneskers Vel til Siemeed. Vi vise os paa denne Maade at være de rette af Skaberen udvalgte Medskaber, ved hvilke han vilde udføre Verdens Opholdelse. Vel er han den eneste Skaber, dog vilde han at hans Verden skulde ved Skabningens Liv og Virksomhed opholdes. Skulde den Guds Raadslutning, Opholdelsen, være bunden til en vis Tid, hvori den ikke mere skulde være nødvendig? Hvo tør tænke saa ringe om Guds Wiisdom, at hans Raadslutninger ikke skulde være evigvirkende, evig nødvendige, og med disse de Midler hvorigennem de virkeliggiøres.

Saa uryggelige end disse Religionens Sandheder ere, og saa almindelige som de end i alle Stænder i vore Dage erkendes, saa lidet have de dog endnu viist deres kraftige Indflydelse paa Lovgivning og Opdragelse. Hverken opdrages Menneskene, i det hele betragtet, som fri tænke og sædelig handlende Skab-

nin

ninger, ei heller ledes de til som Oplyste at nytte Naturen, og at føre deres Vandel med Sikkerhed deres store Bestemmelse imøde. Vane, Troe, Ærbødighed for Anseelse og Navne, have overalt smeddet den største Deel af Menneskene fast til det døende Hierarchies Opdragelses-Maade.

Videnskaberne, endnu indskrænkede til visse Cirkler, fordrer Velstand, ja seer blide udvortes Kaar, for at underholde og opmuntre deres troe Dyrlere. Ikke ere Videnskaberne gjort fattelige for alle Stænder, kan altsaa ei heller udbrede almindelig Oplysning, men maae kæmpe imod Stænder, hvis Rettigheder og Herkeshyge ene kan bestaae, naar de understøttes af Uvidenhed og dennes Følgesvend blind Ærbødighed for Vane, Anseelse og Navne.

Hvorfra have disse Menneskehedens Plager deres Oprindelse? Hvorledes er det gaaet til, at Love, Privilegier, Stænders Fortrin og Vælde have kunnet seæ Aarhundrede til Aarhundrede holdt Menneskene nedtrykkede i Uvidenhed, og imod bedre Vidende skilt dem ved de Rettigheder, dem tilkom, som tænke Skabninger?

Kunde det være Wiisdommens Plan, at hisset 24 Millioner Mennesker have maattet trække, for at ernære i Overflod 100,000 af deres Brødre, at her trende Millioner maa vansværgte i uoplyst Tilstand og kummerfuldt Livs Ophold, for at fede 10,000.

D 2

Paa

Paa et andet Sted paa Kloden ere 26 Millioner Slaver under hundrede smaae Fyrster, der vilkaarlig rulle med Menneskenes moralske og physiske Evner. Alt dette holdes sammen ved Love og Privilegier, som uagtet deres Grundvold er Magten og mørke Tidens Hævd, dog ikke kan omkastes. Uhyndighed, ufri Tilstand, skal være den største Deel af Menneskehedenens Kaar. Hist og her begynder Oplysningen ikke at taale disse Lænker. Vi skal da stræbe at udvikle for Læseren, hvorledes de menneskelige Idrætter og Kundskaber have i de trende sidste Aarhundrede saaledes gaaet indhyrdes, at Religion og Oplysning nu i vore Dage alt mere og mere sendebrinde de gothiske Lehnstidens Aag, og forjage Hierarchiet med sin Bane, Troe og Pomp, hen til de Egne, hvor Oplysning og Forfinelse ei erkjendes for de menneskelige Selskabers største Gode og sande Hæder.

Vi forlode den romerske Overtroe, tillige med Geistligheden, gandske bestjefiget med at klemme imod de Fiender, som Oplysningens Morgenrede ved Enden af det femtende Aarhundrede opvakte imod dem. Kunde Paven ikke længere egenmægtigen regiere Samvittigheden med sine Buller og Båndstraaler, siden de costniske og baselske Kirkemøder havde lært Christenheden, at den selv var Pavens Overherre, og at han maatte adlyde dennes Villie fremsat paa et almindeligt Kirkemøde, saa vidste dog den hellige Fader, at forbeholde sig nogen Magt, ved at

dele den Vælde, han før havde, med de verdslige Fyrster.

Med Overtroes Hjelp udjog Kong Ferdinandus i Spanien de frie og tappre Maurer af sit Land. Han lod doone, fede Munke tage hines Eiendomme i Besiddelse, der dryppede af Bindskibelighedens Fedme. Ferdinand vilde hellere regiere over rettroende Orkener, end over fri tænkende rige Lande. For endnu ydermere at kunde være vis paa, herester stedse at have lydige, men rettroende Slaver til Undersaatter, fulgte han Pavens velmeente Raad, og imodtog af hans Haand Inquisitionens Netten, hvor politiske og geistlige Rænker i lige høj Grad mishandlede Menneskeheden. Paven besatte disse Netter med General-Inquisitorer, der hentede Forholds-Ordre fra ham, var altsaa mægtig i de Lande, hvor Inquisitionen rasede. Han troede at opmuntre flere Fyrster til at træde i Ferdinands Fodspor, ved at bæere ham med Titel af Catholicus, fordi han havde dræbt og forjaget over een Million Maurer og Jøder. Ingen mægtig Konge lod sig fange af Pavens Garn; enhver vilde i sit eget Land være Overhoved. Paven beholdt i Frankrig og flere Catholske Lande den svage Net til at forandre Helligdagene, til at forlænge eller forkorte Tiden at faste i, og endelig at dømme Geistlige imellem, hvor dog ofte Dømmene bleve uden Kraft, naar de ikke stemte overeens med Fyrsternes Duffer.

Den romerske Stoels Myndighed kunde ikke andet end tabe sig, da dens Skiendigheder vare blot-

tede paa mange Steder for Almuen, helst i de Egne, hvor Husfiterne, Wicelsterne, Picarderne, de hoide Kiettere udbredte sig.

Overalt, ja i Rom selv, have Dphyste af alle Stænder efterladt sig Vers, Malerier, grundige Skriver, der med de meest levende Farver fremstille Hierarchiet og dets Overhoved i al sin Hæffelighed. Den almindelige Smag, som begyndte at affkye med Overlæg Geistlighedens Dumhed og Sierrighed, tragede efter et langt andet Gode, end efter Døden at roses i Kirkerne for Hellighed og Gæmildhed.

Menneskene bleve alt mere og mere bundne til det nærværende, ved at faae Smag paa det Belleonet, som Konstler og Videnskaber paa saa mange Maader kan giere tillokkende. Alderdommens Mesterstykke erede man mere end Helgenens Been og vanskabte Billeder. Privat-Husene trak den Pragt til sig, som Malere og Billedhuggere før havde ødt paa Kirkerne. Thi Handelen udbredte Rigdomme i flere Huse, Kirkerne maatte rugge over de Skatte, Overtroen havde i Fordums Tider skienket dem, Belleonet og den gode Smag undte dem nu meget lidet.

Med at elske Alderdommen for Pragtsens Skuld, fulgte lidet efter lidet Lyst til at leve saaledes, som man troede at Grækere og Romere havde levet. Skiemtesfulde Digte og Skuespil, samt Frihed i Dmgang bleve hertil regnede, og Geistligheden maatte ofte være Heltene paa Theatrene. Endelig Geistligheden, der

der er meget villig til at rette sig efter Smagen, naar denne ikke mere vil lade sig styre af dem, opførte selv i Klosterne Skuespil, for ikke gandske at tabe Folkets Yndest.

Dmgangs-Cirklerne ved Hofferne bestode ikke mere blot af Geistlige og Kors-Riddere, men af lærde Verdslige, der stedse indgydede Fyrsterne store Begreber om deres Høihed. I det de viiste, at i det gamle Testamente var Kongeværdighed og fyrstlig Magt given af Gud, og at Præsterne stedse vare og maatte agtes som Underfaatter, der skulde som Borgere adlyde Statens Love. Den geistlige Magt, Landenes Love underordnet, kunde ikke mere hindre verdslige Fyrster i at indrette deres Lande som de vilde. Nagtet de hadede Hierarchiet, saa var samme dog deres Opdragter. De hentede fra denne Kilde de fleste af deres Love og Indretninger, og arbet Bane og Skikke gav alle Stater deres Form, just i dette Aarhundrede, da de reve sig løs fra Hierarchiet. Sand Dphysning sad ingen Steder ved Koret.

Nye Landes Opdragelse henrev gandske Menneskets Nygierrighed, og smigrede dets Egennyttelike mere end Skiersild og Jertegn.

Christopher Columbus, skienkede Europa en nye Verden, og med denne ligeledes Europas Videnskaber overflødig Næring. Sømandskab, Astronomien, Handelen, da disse kunde skaffe Guld, beskæftigede mange Hierner, der herved bleve uskikkede til at

at bære Kirkens Nag. De nye Egnes Befæltning førte Guldklumper til Europa, og dette forførfiske Metal ophidsede mange til hiemme at prøve paa, om de kunde ved Kunst estergjøre det. Alkymisterne opstode og fremavlede en stor Deel Sværmere, der alle vare tabte for Retrocheden.

Handels-Manden rev sig reent løs fra Kirken, og meddeelte sine Dyrkere en sand Egegnidighed imod alt det der ikke skaffer Binding, og hertil regnede den Kirkens Troe, da Geistligheden tog for mange Procenter. Underledes betragtede den alle Videnskaberne, disse ønskede den at have som Arbeidere i dens Biergværker, den lønede, men tarvelig, Mathematiken, Physiken, Chymien, Astronomien og Naturhistorien. Og fordi Handels-Manden ikke ønskede og ærede dem, arbejdede de ei heller alvorlig, og skienkede dem hverken sikker Seilads, eller Skibe, byggede efter videnskabelige Grundsetninger.

Geistligheden kunde ikke undervise i disse Videnskaber, begyndte altsaa at tabe meget i Vigtighed for dem, der ønskede at kiende dem, ja reent udsatte de sig for Foragt, naar de haandede disse Rigdoms Kilder, fordi de ikke kiendte dem. Man maatte være betænkt paa anden Underviisning, end den Kirken kunde give. Saaledes saae Geistligheden sig fornædret under Egennytten, som den før havde tilbedet som en Afgud, og nu maatte tiene som Haandlanger, den maatte adlyde Handels-Mandens Duffer, og følge med den omkring i alle Verdens Parter; som Religio-

nens

Handelsmand.

Uformærket udbreder Handelen, Overbærenhed imod alle Secter, og Lyst til Fabrikker, der gjør alle Konster og Videnskaber uundværlige for alle Stænder, og man maae heri beundre Oplysningens Klogskab, hvorledes den vidste med Egennyttens skarpe Fîle at forfine det i Hierarchiets Skid raae og ubehøvlde Menneffe.

De Rigdomme, der fordm bleve anvendte paa Kirker, Klostere, og som Syndere i Dødens Stund skienkede til Geistligheden, bleve hift og her satte hen i Handelen.

Europæerne maatte bringe Varer til de nye opdagede Lande. Spanien, Nederlandene samt Venedig, havde Fabrikker, disse fordrede store Byer, Fred og Roelighed, og Jorden blev dyrket for at ernære Handelen. Paa denne Maade gjorde Christopher Columbus Europa til en virkelig Stat. Det hørte op at være en Skueplads, hvor Processioner af Munkte trak omkring paa, og fra Biergslotte udsendtes ikke længere Skarer af plyndrende Riddere. Europa blev deelt i den meget hastig berigede Deel, hvor Konster og Fabrikker begyndte at blomstre, og i den Gothisk formede, der endnu sulkede under Lehns-Naget og Hierarchiets Lovgivning.

Keiser Karl den femte, det 16 Aarhundredes første Tiir paa Tronerne, havde i rum Tid ingen Fiende mægtig nok til at kappes med ham. Kong Franz i Frankrig vovede alt for at standse Keiser Karl, denne eneældige fremfarende Strom, hvis Fart ikke sigtede til mindre, end at alle Europas Fyrster skulde være hans Vasaller.

Misundelse over Keiser Karls Vælde og Magt, ulmede i alle Europas Fyrsters Hierte. Man undrede sig ikke over, at Religions Skiftenes og Troesbrøderens Reformation gik saa utroeligt hastigt for sig. Thi mange haabede, ved at svække den catholske Religion, Pavens Magt, tillige at kunne faae et vældigt Partii imod Karl den femte og det østerrigiske Huus. Keiser Karl kunde ikke vinde et større Partii, naar han forlod det romerske catholske. Hans Lande vare under Inquisitionens Nag roelige, og den største Deel af hans Naboer elskede deres Fædrenes Skikke og Kirkens Pomp. Keiser Karls Partii imod de protesterende Fyrster var ved Religionen det mægtigste.

Man maae forundre sig over Karls Uvillie, længe som Enevolds Herre at regiere den 12te Deel af hele Europa: ikke kunde det brække hans Mod, kunde læste hans store Planer, at han efter uslykkelige Foretagender blev af Omstændighederne for nogen Tid tvungen til at give efter, og at tilstede de imod den catholske Religion protesterende og forenede Fyrster, 1552 fri Religions-Ovelse. Snarere maae man søge Kilden til hans Lede til Livet, i hans ulægelige og den gang ukjendte

Eng-

Engdom, samt i den fra samme uadskillelige aandførende Tungfindighed.

Langt fra at den protestantiske Forening kunde skrække Keiseren, da til ham fra de fremmede Verdens Parter indstrømmede Guld, for hvilket Mennesket stedse haver ladet sig dræbe. Karls Armeer vare talrige, og hertil kom, at aldrig var han nærmere at undervinge Tydskland, end just da Christenheden deelt i Lutheraner, Reformerte, Socinianer, Armenianer, Memronister, Quakere, var meest uenig og stedse gierende. Grundige Indsigter, filosofisk Lænke-maade styrede slet ikke Reformatorenes Jdrætter. Fyrsterne i al denne Meningernes Tummel, høstede Frugterne af de geistlige Gudsers Ophævelse, holdt snart med de reformerende Præster, og vare snart sunkne, antog nu een Troes Formular, nu en anden. Den scolastiske Philosophie skrev dem alle. Vi sulke endnu under Følgerne af, at Troesformularerne ikke havde ene til Formaal, at indbefatte Religionens væsentlige og vigtigste Sandheder i et tydeligt og bestemt Sprog. Nei, de skulde alle giendrive den romerske catholske Troe. Derfor at finde paa Sandheder og Ord, dennes imodsatte, var at reformere, at forbedre Troen. I al denne Reformation, Forandring af Kirkeskikke, Præstestæder, Præsteforretninger i Kirken, i Guds-tienestens Form og Troes-Formularernes Ord, glemte man Sæderne, og at forberede Veien til en virkelig denkende Opdragelse. Præsterne sørgede for deres eget Udkomme, thi de første forandrede Præster kunde ikke aflægge Kirkens Lænke-maade, de glemte, at de

reg

res sande og varige Værd staaer og falder med de Fortienester, de have af at vaage over en sund og til Forsinelse og Sædelighed sikker ledende Opdragelse.

Sand Oplysning og Hjertets Forbedring kunde ikke forfremmes ved Troes-Formularers Forandring. Videnskaber vandt først Kræfter til at blive af alle agtede og ærede, da Reformationen var endt, Kirkens Rigdomme vare forødede. Gaaer man til Reformationens moralske Nytte, seer man strax at den umuelig kunde være vigtig for Menneskeheden, fordi dens Geistlighed ombyttede en nye Bane-Troe med den gamle. Thi der ligger lige saalidet Menneske-Kundskab, eller sand Sprog-Kundskab til Grund i Luthers Lærdom, som i det Tridentiniske Kirkemødes. Begge ere Kirkens Tradition, begge ere udfældede af den scolastiske Philosophie, og haver i at foreskrive Mennesket hvad det skal troe og giøre, hentet saa godt som intet af Menneskets Natur og dens Kræfter, og af Forholdet til Gud og Skabningen.

Luther vandt Tilhængere uden at beraabe sig paa Kirkefædrenes Myndighed, som Beviser for hans Sætninger, thi denne Bevisnings-Maade var Papistisk. Luther mærkede ikke at hans hele Lærdom var ham overleveret af Kirkefædrene. Den nicoeniske Troesbekendelse var ikke papistisk, og Athanasius skulde i Luthers Troe være klogere og mere tilforladelig end Gregorius den Store eller Thomas Aquinas. Luther hængde ogsaa ved Kirkens Bane-Troe. Religionen blev af Lutheriske Præster indsluttet i visse

at:

arbejde uforstaaelige Ordgaader, nok at de ikke vare brugte af Papister.

Hvilke vare da Reformationens Følger for de menneskelige Selskaber? Kirkens Pomp blev formindsket. Hyrsterne fik Kræfter til at holde flere Soldater. Den protestantiske verdslige Magt vorte, og nu traadte det verdslige Samvittigheds og Tænkefriheds Nag i det Papistiske Geistliges Sted.

Endnu maatte det syttende Aarhundredes mange Lærde og Academier ligne deres Fædre, og de Formere hvori de vare støbte. Den største Høide af Lærdom var at kunde skrive Ciceroniansk Latin, og giøre græske Vers, samt at kunne forklare et Maaltid med alt Tilbehør, saadan som Romerne eller Grækerne holdte det: kort, at kunne lade sine Læsere ligesom klæde sig med Romere og Grækere, læse med dem deres Poeter, forstaae deres Gudstieneste og Gudelære, og at kunne tviste med de hedenske Verdsligvise. Men de Lærde glemte at fremsætte Grækernes og Romernes Dyder og Tapperhed beskueligen. Man gjorde sig Umage nok for at ligne Alderdommen i prægtige Huse og Indboe, men ei i deres gode Opdragelse. Man indførte Grækernes og Romernes Dyrsegtninger, men ikke den hos Grækere i Besynderlighed herskende tænkende Opdragelse for alle Stænder og Haandværker. Pindars, Callimachus's Gudstienstlige Sange, forstod man paa sine Fingre, men ingen drømte om at indføre den græske Ungdoms physiske Opdragelse, og dennes skridtvisse Undervisning i

alle

alle Videnskaber, det Sande og Edle blev Grækerne saaledes indvirket, at man midt i deres Dyder og Laster aldrig finder, at de havde tabt denne vigtige Følelse af oplyst Fornuft og Ære.

Ikke tænkte det firtende Aarhundredes Lærde at de vare til for at opløse alle Stænder, nei! de indskrænkede sig allene til den endnu megen liden Cirkel i den lærde Verden. Og sammes Smag var saa forærvet, at den fandt det mere ærefuldt for en Mand, at han kunde rette et utydeligt Sted hos Hippocrates, end at ligne Manden deri, af Naturens Grandfærdighed igiennem Anatomien og Erfarenheds Lys at kende Naturens legende Kraft, og dennes Niemeed med sine forskellige Skabningers forskellige Kræfter.

Astronomien vilde i dette Aarhundrede hellere være Stjerne-Spaamand, Dagsvælger, end skienke Søemanden sikker Vejviser paa Himmelen.

De physiske Videnskaber maatte først forjage det dybt indgroede Hererie, Magie og Koglerie, inden at Dvertroens Skiel kunde falde fra Menneskenes Bine, at de kunde see de herlige Sandheder, der i Naturen laae for deres Fødder. Philosophien betyngtet af Scolastikens Lænker, tænkte ikke paa, som forud hos Grækerne, at udtrække af alle Alderes Grandfærdighed det Nyttige, Edle og Varige for alle Stænder. Den opholdt sig enten i Muelighedens Hvirvler, eller naar den end nedsteeg paa Jorden, da lærte den blot Theologen og andre Videnskabs-Dyrkere ved

Academicerne, at blive berømte ved Epidemifindigheder og Ordtrætter.

Saaledes bragte de i Hierarchiet opdragne Lærde, nu befriede fra det papistiske Nag, deres Fædres Hofmod ind med i de nye Sektens Samfund; de saae med Foragt ned paa læge Folk. Om disse var det vedtaget at troe, at Videnskaberne ikke vare for dem, fordi deres Raad ikke havde tilladt dem i flere Aar at øde deres Ungdoms Aar paa, at lære det latinske Sprog, hvori Videnskaberne ene maatte foredrages, og det som oftest mere til Pral end til sand Nytte; thi Læsning i mange Skrifter opblever og affæder Selvtillid, og udelukker som oftest egen Grandfærdighed, og hvis denne ikke fører Forfatterens Pen, bliver hans Foredrag hverken grundig eller nyttig og overbevissende for alle Stænder.

Det ixtende Aarhundredes Lærde tænkte og talte helst med andres Ord og Tanker. Menneskeheden var for nyligen sluppet fra Hierarchiets Fæle, at det skulde vove at gaae allene.

Risbændene vare de eneste, der uden at vandre den scolastiske lærde Bane, dog erhvervede sig nogen Oplysning. Efterat de havde først i Venedig, Genua, siden i Holland og Engelland, skabt og dannet Borgerstand, saa forenede de sig med de Lærde og strede imod Adel og Geistlighed, hvis Fordeel det aldrig var at udbrede Oplysning. Thi disses Bølge beroer allene paa at herske over tvivlsraadige Mismodige,

ge, ukyndige Sieler, der stedse hædre og adlyde Bæner og Privilegier, om de endog udarte til Uretfærdige heder. Nok at Trusler og Grusomheder svæve over Hovederne: og Frygt for daglig Udkomne martreer.

Denne var Tilstanden, hvori Almuen blev sat ved Reformationen. I de Lutheriske Lande saaes ikke mindste Glimt til Almuens Opdragelse, den blev af Præsterne afrettet til at fremplapre Luthers lidne Catechismus, og i den reformeerde Kirke, skulde den Heidelbergiske Catechismus læres uden ad, og dette var alt det man gjorde for den almindelige Forstands Opklarelse. Snart blev Banetroen ligesaa stærk i de nye Samsfund, som fordum under Papisterne.

Ikke saa magelig, som det herskende Religions Samsfund, kom de lærde Socinianere til deres Religions-System. Disse maatte sammensamle alt det de ansaae for aabenbaret af Biblen selv, og forene det med store Hoveders Granskning, hvortil fordredes god græsk Sprogkundskab, og neie at kiende Philosophiens Stykke til alle Læder. Socinianerne beviste med Natur, Fornuft og Bibel, det herskende Samsfund beviste med Bibel og Overlevering.

Ja man kan dristig sige det, at Geistlighedens Giøttermaal og denne tænkende Sects Bestræbelser have snarere skaffet Mennekkheden Tænkfrihed og Religions Overbærenhed imod andre Secter, end alle de Colloquier, Ordtrætter, og Formular- Troes- Forenings-

nings- Præver, hvoraf det sextende Aarhundrede vrimler.

Syttende Aarhundrede.

Som de der trues af Skibbrud holde fast ved Ankeret, saaledes holde de sande Christne midt i Meningers Storme fast ved denne uryggelige Sandhed, at den evige Wiisdom aldrig lader af at vaage over de Dæmninger, den satte Ondskabens Bælde, at den ikke skulde kunne hindre det Godes sagte og uformærkte Fremgang.

Ofte lader det til i dette Aarhundrede, som at grusomme Monarker, med al den Magt, Mennekker kan have, vare nær ved at oprykke med Roden al sand Religion, Oplysning og menneskelig Frihed; saa gyselig var det døende Hierarchies sidste Aandedræt for Mennekkheden. Og just i dette Aarhundrede rodfæstede Tænkfrihed og Oplysning sig, men frembragte ikke uden saa modne Frugter, seend i vore Dage.

Femtenhundrede og aatte og halvfemsindstyve vilde Kongen i Spanien, i sine Provindser Holland og Nederlandene, med Magt inføre Inquisitionens-Netten og det Tridentinske Mødes Religion; men Hollænderne, for en Deel protestantiske i Hjertet, taalte ikke at man paalagde dem Samvittigheds Naget, og Geistlighedens Tvang. Jo mere Blod Kongen lod udse, jo mere vorte deres Standhaftighed, saa at de efter 60 Aars Krig med Spanien blev 1648 i den Westphaliske Fred af alle Magter erkendt for en

selvstændig fri Stat under Navn af de forøvede Stater.

Engellands store Belgiorerinde Elisabet, lod Tænkesfrihed understøtte hendes Arm, der saa hædigen førte Brittanniens Scepter. Under dets Skygge udbredte sig i al Rolighed Fabrik- og Vindskibetiligbed, helst da hun i sit Land optog de herlige Manufakturier, som Spaniens blinde Religions Iver forjog. De nøgne men rettroende Spanier have siden maattet klæde sig med Engellands Klæde, uagtet Spanien baade havde Ulden og Arbejderne selv. Elisabet hjalp Hollænderne til at svække Spanien, og rakte den Deel af Frankrig hjælpsomme Hænder der var hugenottisk sindet. Frankrig selv tog til i Oplysning og Velstand, saalænge dets eneste store Konge Henrik den fjerde vidste at sætte Priis paa Religions Frihed, og at sætte Geistlighedens Niskhed imod andre Secter, Klogskabs Grændser.

Fra det Dieblif af at Paveistolens ligesaa nedrige som listige Liv-Vagt Jesuiterne bleve Skriftefædre hos de fleste catholske Fyrster, mærke vi ikke andet, end at disses Raad gif ud paa Protestanternes Udelukkelse fra alle borgerlige Rettigheder i catholske Lande, og deres grusomme Forfølgelse. Den Tanke bemestredede sig de fleste catholske Hoffer, at det var Himmelenes Plan, at den papistiske Religion burde allevegne være den herskende. Midlerne, om disse end vare Krig, Baal, Gift, Oprør, hemmelig Afstivelse ved Krubde at opsende flere tusinde, for at nedfalde i Dødens

Arme,

Arme, bleve af Diemedet giorte til lovlige; thi Jesuiterne besad Veltalenhed nok til at besmykke deres ugdelige Sag med. Disse Furier nærede de catholske Hoffer i deres Skød, der overtalede dem til at bearbejde deres egen Skændsel, hvori det af dem mishandlede Frankrig og flere Lande, besmittede af Jesuitiske Grundsetninger, have i Vanære og Afsmagt henfølet næsten et heelt Aarhundrede.

Engelland, ei sukkende under Jesuiternes grusomme Klænker, begyndte i dette Aarhundrede at blive Søens Herre, aldrig glemmende, at denne giver Herredømmet over det faste Land, siden Oceanet omfavner hele Jorden. Det drev sin Handel allevegne, og vidste til sand Nytte at forene sig med alle Verdens Partier, imedens at Frankrig under Ludvig den fiortende, rugget i Jesuiternes Arme, opstred Undersaaternes Sveed og Marv, for at blive eneældig i sit eget Land, og at skrække hele Europa med sin Egenindighed, forsvaret af hans Vaaben. Saaledes glemte denne forsængelige og af Geistlighedens Smiger berusede Konge, at arbejde paa sin Stats Lyksalighed, efterlod sig 1000 Millioner Gield, et forarmet Folk, og tog Europas Had med sig i Graven. Visselig var det stort, at blive ved saa store Ødelæggelser navnkundig som Ludvig den fiortende blev det, der udsaaede den Sæd, hvis modne Frugter i vore Dage nær havde opløst hele Frankrig.

Spanien væltede sig i Jesuiternes Skød, betynget af blodtørstige og herskesyge Planer, sin Haan og

Kinghed i Møde, hvorfra den endnu ikke haver opløst sig. Thi Indiens Guld virkede kun paa det med sin Lyngde. Blottet fra Tænkefrihed og opløst Vindfibelighed, vil dette Metal stedse trykke dem dybere og dybere ned i Uffselhed.

Holland tog til i Søefart, Vindfibelighed og Rigdom, midt under Krigen for sin Frihed, saa at det endog ved Enden af dette Aarhundrede satte Engellands Handel og Vælde Grændser, ja satte dets egen Statholder Wilhelm paa Engellands Trone.

Det Keiserlig Østerrigiske Huus maatte erkende de protestantiske Magter for sin Ligemand, og samlede aldrig saamange Kræfter, at det kunde svække Tyrken anderledes, end at jo Maboelaug med disse, betog Europa al Skræk for Østerrigs Vælde. Saaledes skielvede endnu Wien 1683 for Synet af tyrefirkede Tropper under sine Mure.

Fra Engelland gaaer 1681 en Dvæker, ved Navn Penn, med saa Familier, over til Nord-America, opretter der en fri Stat, der i Tænke- og Religions-Frihed ikke haver sin Lige. Denne Stat, stedse med Stedmoderlig Sindelaug pleiet af sin Moder Engelland, antændte i vore Dage en Friheds-Fakkell, hvis Lys flere Stater veiledes af.

Enden af dette Aarhundrede havde sat saadanne Grændser for den hierarchiske papistiske Troe, at den ikke allene maatte indskrænke sig til de den ene gang

gang anviste Lande, og endda inde i disses Skied havde Tænkefrihedens og Oplysnings Sød slaget saa dybe Rødder, at den qualte endog den papistiske Banes Tro selv.

Den saftmodige, menneskekierlige Religion, syntes reent i dette Aarhundrede at ville forlade Europas største Riger, den opholdt sig ligesom i Skjul i Frankerigs Dale, og i de veltaenkende Quietisters Barm. Religionen kunde ikke taale at see paa Maurernes, Jødernes og Protestanternes grusomme Behandling i Spanien og i de catholske, tydske Lande. Den gnsede over Hugenotternes Skiebne i Frankerig, kiededes over Lutheranernes Ordtrætter, haarde Medsart mod de Reformeerte, og ledte forgieves om Forening imellem Gudsfrugt og Sædelighed. Den vilde ingen Deel have i de fleste Hedningers Omvendelse, forlod saaledes de fleste kirkelige Samfund, og forenede sig med de sande Lærde, der ikke med Tigers Brede paastode, at deres Mening var den eneste sande, men som saftmodigen stræbte at ophvise deres Medmennesker om, at Dydens Udvøvelse var det bedste Mærke paa den sande Christendom.

Quietister, Molinister, Pietister, gaveden enfoldige Mængde Smag paa den christelige Sædelæres Nødvendighed, og at den ikke ene af Kirkens Banes Troe kunde læres beskueligen, og bringes i Udvøvelse.

Den sande verdslige Viisdom viisde sig endnu ikke offentlig som Religionens sande og meest oprigtige Ven. Den Aristoteliske og scolastiske Philosophie

sophie brugte endnu Bøddelens Hielp for at give sine arvede Bane Beviser Gyld, imod dens Fiende den sunde jevne Fornuft.

Lutheranerne iførte den scolastiske Ord-Philosophie, Theologiens Dragt, og under Navn af Strid-Theologie blev den hørdet og høvdet i deres Samfund. Ja og denne stygge Videnskab forjog med sin blinde Iver al sand Religions-Historie, Kritik og Sprog-Kundskab fra Lutheranernes Oplysning. De Lutheriske Gristlige Stridsmand bleve i Sagmodighedens Pine ligesaa usfordragelige som Papisterne vare, thi under falsk Rettroenheds Ivers Ekhygge foretjærede og fordømte de ligesaa ukierligen og ubestindigen som Papisterne, forjog af Landene fremmede Religions-Secter, og de Lande i nedstyrtede Uffelhed, som de skienkede reen Bane-Troe i Steden for opløst Bindskibeli hed.

En Guist af Overbørenhed, sædet og yndet i Engelland, Holland og Brandenburg, udbredte her til Belønning, Velstand, Fabrik-Bindskibeligbed og nogen almindelig Oplysning. Da man derimod i de fleste Europas Riger, hvor den hadesfulde Rettroenhed misbrugte den verdslige Magt, ikke allene sees Armod og Dorstshed rodfæstede, men endog en vis Blindhed udbredt over alt det, der kunde havde Menneskehedens Frihed og Rettigheder.

Man indprente sig denne bedrøvelige Sandhed, at hvor blinde rettroende Christne taalesigen bære Geiste

Geistlighedens Nag, og derfor ei vilde taale iblandt sig mere end deres eget Samfund, der hendesede Undersaatterne deres Tilværelse under Udsuelser og Egenfindigheds Bud.

Hvad Paven forðum havde været for hele Christenheden, var nu efter Reformationen enhver Enevolds Konge blevet i sit Rige, hiin kunde kun straffe med Kirkens Band, denne med leiede og beværnede Borgere, som efter blind Lydigheds Lov maatte til alle Tider bevise og godtgjøre, at Bøld var Retfærdighed, og Egenfindighed Wiisdom, orkesløs, vellystlig Konge-Liv var at regiere, at uddele Yndest og Rigdom til Smigrere og Folkets Sælgere, var at belønne og bruge Fortienester. Under disse Omstændigheder kunde Religionen i saaledes bestyrede Stater ei blive andet, end Bane-Troe, end Despotens Arm der førte Bøldens Sværd, den kunde ikke, uden at vise sig som Oprører, opmuntre til at forfine Forstanden, eller at udbrede Sædelighed, hvilke begge ikke kan bestaae uden Tankefrihed, og denne taaler ikke Egenfindigheds, men blot Fornuftens Bud. Almuen i de fleste Riger i dette Aarhundrede viser sig som Slaver, betagne af Angest og blind Lydighed, den blev ei brugt til andet end til at underholde Armeer og Hoffet.

Frankerig, der næsten af Skaberens fik Ret til at være alle Nationers Læremester, og at regiere dem med Meninger og Moder, udbredte sin egen Uffelhed over de $\frac{1}{2}$ Parter af Europa. Dette Aarhundredes Smag kaldte Ludvig den fiortende stor. Alle Regentere

tere fatte deres Tæne i at træde i hans Fodspoor; dette var med andre Ord: med daglig voxende faste Armeer at bevise Kongebudenes Nødvendighed, og at disse skulde adlydes, uden at man maatte estertænke deres Begæring grunde eller Hensigter. Lettres de cachet, Forordninger traadde i de pavelige Bullers Sted. Under saatterne knælede fordem for Crucifixer, nu maatte de knæle for deres Medmennesker, der vare blevne de jordiske Guders Indlinger. Paven optog kunns afdøde Christne iblant Helgenes Tæl, og fastsatte da deres Dyrkelse, Kongerne med deres Breve canoniserede, og lod de af dem skabte Helgener nyde Dyrkelse i levende Live. Intet haver udbredet mere Ulykkelighed over Menneskeheden end den verdslige Canonisation, hvoraf Titler og Rangforordninger udgjør en betydelig Deel.

Den almindelige Mand var strax efter Reformationen mere trykket end før. Den katholske Geistlighed var engang mættet, men ved Reformationen berøvedes de al deres Rigdom og Vellevnet, og disse i verdslige Hænder fødte, skulde Almuen nu ikke allene søde Geistligheden, men endog berige de verdslige Herrer, hvis Erobrings Lyst og Dødselighed fordrede langt større Rigdomme, end Geistlighedens Vellevnet før Reformationen.

Intet var naturligere end at den verdslige og geistlige Stand, da de begge trængte, let bleve eenige om, med foreenede Kræfter at malle Almuen. Fordem havde Syner, Terteign, Skiersild holdt de

Christ-

Christne i blind Lydighed for Kirkens Bud, nu brugte Præsterne efter Fyrstens Vink deres endnu ikke ganske tabte Herredømme over Samvitighederne, til at gjøre Undersaatterne høielige under Enevældens Scepter. Intet var den Dødsning, der under disse Omstændigheder blev Almuen til Deel. Præsterne havde Kolighed og nogenlunde Vellevnet, saalænge de enige med den verdslige Magt, prædikede en uforstaaelig Gudsfrugt, eller rettere: blind Underdanighed under Kirkens Skikke og Troe, samt uvøgerlig Lydighed imod Fyrsternes Bud.

Præsterne, for at holde deres Anseelse hos Almuen vedlige, forbeholdt sig som visse Kirke Straffe, saaledes at dømme i Here-Sager og Egteskabs-Sager, og den papistske Bandsættelse i sin Form forandret. Endnu udvirkede de dette vigtige, at ikke Fornuft og Dødsning skulde befale de Læse-Bøger alle Stænder skulde lære uden ad, for at blive indlemmet i Samfundet; men at den verdslige Magt skulde befale hvilke disse skulde være, og straffe dem som ikke vilde adlyde. Man troer dog vel ikke, at Huustavlen er al den Sædelære som Almuen bør lære, i det mindste synes den ikke at kunde danne fri handlende Dydige, og endnu mindre opløse Christne om deres borgerlige Pligter og Rettigheder. Almuen blev efter Befalning, ikke efter Fornuftgrunde, Christne og Dydige.

Lad nu end være, at i den $\frac{II}{2}$ Deel af de blind adlydende og under Enevolds Sceptere trældende

Europas Nationer, vel fandtes store Lærde, mange Universiteter, lærde Selskaber, saa udgiøre disse neppe en af 500,000 af det Hele. Hvad skulde da vel og disse have kunnet udrette til Almuens Kaars Forbedring, om de end havde udgiort et langt større Antal? Deres egen Oplysning kunde ikke trænge ned til Almuen. Præsterne havde jo af den verdslige Magt i de fleste Stater forpagtet Almuens Oplysning og Opdragelse. Forsølgelse, Kættergiøren, Berøvelse af Embede og borgerlig Afgøelse, vare jo de Bandsmaal, Geistligheden drev alle dem tilbage med, der vilde nytte nye Meninger i Kirkens Troe og Sædelære. Og selv den Smag, der herskede i den lærde Verden, gjorde det umueligt for de Lærde at gaae Almuen med deres Kundskaber, de vilde jo ikke skrive i Almuens Sprog, de indskrænkede sig allene til det lidet Antal af lærde Læsere.

Man maae tilstaae, at den lærde Nation var i dette Aarhundrede kun liden i Forhold til de Uoplyste, og hertil kommer, at Geistligheden stod imellem Folket og de Lærde som en mægtig Dæmning, og at Gleien bedækkedes af den verdslige Magts Kanoner, og hindrede af alle Kræfter, at dristige Meninger, Fornuftgrundene ikke bleve fastede ind imellem Almuen, hvorefter vilde have reist sig den farlige Glæring iblant de Troende, at de vilde have undersøgt, hvorfor de saa blindt adlydede Præsternes Bud, og om disse og førte dem til at nyde den Lyksalighed, som Skaberen udøste til alle Jordens Beboere, og om ikke visse Stænder havde af dette almindelige Gode tillistet sig en større Part
end

end dem tilkom. Denne Almuens Uvidenhed synes i første Diekast at maatte være ligesaa nødvendig som uforanderlig i Monarkierne, og mindre muelig og varig i de fri Stater. Dog viser Menneskehedens Historie os, at Monarkernes Videnskaber og Svagheder selv nedbrød denne grumme Muur, og selv indkaldte Oplysningen i deres Stater, kun at dette skedte langsommere under Enevældens Scepter, end under Frihedens Skjgge.

Ludvig den fiortende, vilde paa samme prægtige Maade moeres som Roms første Keisere, han vilde paa samme Maade smigres, i Skriver, paa Skuespladsene og i Templerne. Dette Niemeed fordrede og frembragte Mesterstykker i Digtkunsten, Malerier, Bygninger og Veltalenhed. Hvilket var med andre Ord, at den franske Almue skulde kunne forstaae og føle det Skienne, Høie og Edle. Ludvig, og med ham Verdens Store, kunde det jo ikke behage, at ingen forstod den Smiger, de opløstedes med til Himlen. Heraf fød, at Franske maatte paa en vis Maade være bekiendte med Grækenlands og Roms Mesterstykker. Disse læste Ludvig den i4tendes Tid alder meget vel oversadt paa Fransk, og flere Lande lignede heri Frankerig. Nu beundrede alle Bossuet, Bourdaloue og Racine; de Franske vare stolte af at have iblandt sig saa store Hoveder. Og Ludvig føelte sig opheiet over alle Dødelige; men og nu lærte Almuen at tænke. Med Forfinelse lønnede Alderdommens Mesterstykker sine Beundrere. Præsterne maatte stræbe efter at erhverve andre Talegaver, end
homi-

homiletisk Sladder fordrer. Man begyndte ikke at ville troe andet, end det man kunde begribe. Denne er Alderdommens Smag, og de nye Videnskaber kunde ikke andet end træde i dennes Fodspor.

Befriet fra hellig Myndighed og blind Arbejdigheds Lænker, som hævdet Vilde og Overtroe havde paalagt den menneskelige Forstand, gjorde den Krigskunsten, Søefart, Naturhistorien med alle sine Grene, til sande Videnskaber, hvorved da Agerdyrkning, Fabrik-Vindskibeligbed, Staters Vel, ikke kunde andet end vinde og stadfæstes.

Dog spores Følgen af denne almindelige Tankefriebed og Forfinelse senere i Monarkierne, end i de frie Stater, og meest i Enevolds Stater, som ikke have vaaget over at give alle Stænder gode Overtættelser af Alderdommens Mestertykker i Modersmaalet i Hænderne. Thi af Catechismusser, Bønnebøger, søvnførende Prædikener, dannes ingen til at føle det Edle, det Store at være en frietænkende Borger, som stedse besieles af det almindelige Vel, og for dette at opofre sit eget. Her kan Overtroe, Dorfsked ikke andet end være mere antagelig end Oplysning.

I de frie Stater derimod, som i Forhold til Monarkiernes Størrelse, neppe forholde sig som een til tolv, gaaer Oplysningen i dette Aarhundrede frem med stærke Skridt. Her fandt Handel, Seilads, Fabrik-Vindskibeligbed, Agerbrug, Tærvælgelighed al den Opmuntring, Egennytten kunde udfinde. Engelland

land havde allerede i dette Aarhundredes Begyndelse nyttet den nye Verdens Opdagelse en Hoben bedre end Spanien og Portugal. Disse vare blot Guldets Lastdragere. Engelland og Holland brugte derimod dette fortrængende Metal, som Legemet Blodet, det sparer meget paa det, og idelig arbejder for at holde det i jevnt og sundt Omlob. Holland og Engelland bleve ved den nye Verdens Opdagelse mere marofulde end Spanien, som fordi de ikke af oplyst Vindskibeligbed bleve satte i Arbejde hjemme, forfaldt til Dorfsked da de kunde faae alt for Guldet, hvilket de med liden Umage, som Færgemænd førte fra America til Europa.

Endnu var Straffen ikke følelig af Hierarchiets Uvillie til at opløse alle Stænder. Kun faa vare de frie Stater, der i dette Aarhundrede havde Roelighed til at huse Fredens Frugter. Men uagtet Engelland og Holland neppe nød 5 Aars uafbrudte Fred for indvortes eller udvortes Fiender, saa bleve de dog midt i deres Trængsler rige, vindskibelige, oplyste. Venedig og Genua, disse gamle frie Stater, kunde intet udrette til Oplysningens Fremme. Dens Geistlighed havde i Forening med deres Adel paalagt dem uopføselige Vaand. Vel handlede de i Levanten og tvang Tyrkerne, men maatte vige for Hollænderne og Engellænderne i Søefart og Oplysning.

Den papistiske Geistlighed var ligesaavel som den alt for rettroende i de reformerede Lande, en uadskillelig Tynade for alle Stater, der stedse tvang dem ned til Maadelighed, saalænge de verdslige Stænder

ei betog dem den Tyngde af Rigdomme, og Magt over Opdragelsen, hvorved de gjorde Ligevægt imellem Stænderne umuelige. Enhver Stand forenet med Geistligheden var den herskende, disses Privilegier, Bæner, maatte æres af de svagere som urhyggelige Love, og Oplysningen kunde ikke rykke frem inden disse Dømminger vare nedrevne.

Det kunde ikke virke Eftertanke hos nogen Monark, hvorledes det gik til, at Engelland og Holland blot ved ei at hindre deres Borgeres Oplysning, bleve de selv Dag fra Dag nærtigere, opsvingede sig til den Fuldkommenheds Spidse i Handel og Vindskibehed, hvorfra de nedsendte Befalinger, som alle mindre oplyste Nationer maatte adlyde. Ingen undrog sig deres Herredømme ved at prøve paa at ligne dem. Alle andre Stater maatte bruge de frie Staters Fabriks-Varer, ingen kunde seile med Fordeels, ingen kunde laane Penge ud til Fyrster uden de.

Friheds og Vindskibeheds Sæd kvalte mange Monarker i deres Lande i dette Aarhundrede, og dere ved berigede de frie Stater. Vel naaede Ludvig til sin og Raadgiveres evige Skiendsel, med sin despotiske Udsærd imod Hugenotterne, at gjøre Frankrig modfalden, men ikke stod det i hans Magt, eller i de kongelige Daarers efter ham, reent at tilintetgjøre den franske Nations Ild og store Idæer. De tabte aldrig den Tanke at ville overgaae Engellænderne og Hollænderne. Hos andre Nationer var al Kæmpelyst kvalt, hvorfor de og med deres Gudfrygtig-

hed

hed og Bænetroe næsten ingen Fremgang gjorde paa Forsinelsens Bane.

Ingen traadde her i Norden i Christian den Fjerdes Sted, som vovede at kappes med Engellænderne og Hollænderne om Magten til Søes. Efter hans Dage bleve disse ene i Besiddelse af Søens Herredømme, fordi Oplysning, Frihed og Overbærenhed imod alle Religions Secter forsynede dem med Kræfter.

Store Trængsler maattede disse frie Stater udstaae, indtil de kunde underordne Geistlighedens Herredømme, Oplysningens Hæder og Valde. Uagtet Tænkefrihed vel syntes at have sikket Pauluner i Engelland og Holland, saa stiftede den dog endnu ikke Nyttelse blandt de arbejdende Stænder, og endnu mindre dybt nok havde rodfæstet sig. Thi over hele Christenheden var al Slags Opdragelse bundet til Kirkerne, og blev styret og formet af Geistlighedens hierarchiske Smag. Ja man kan sige med Sandhed, at det syttende Aarhundrede, meget lidet haver bidraget til at grundfæste almindelig Oplysning i alle Stænder, saalænge det taaltes, at Geistligheden ene skulde være Menneskehedens Opdragere i den første vigtigste Alder.

Alder finder man i noget Folkelags Historie at Geistligheden selv haver indrettet en offentlig Opdragelse, der havde til Diemeed at bruge alle Slags Videnskaber og Konster, som de eneste Midler til det borgerlige Livs Forsielse, og saaledes at foreene disse med Religionen, at de med fælles Kræfter arbejdede

paa

paa Menneskets moralske Fuldkommenhed. At vi skal være tydeligere, naar lærte Præsterne selv eller paaastod, at der i Skolerne tilligemed Religion læres Mechanik, Naturhistorie og Agerbrug. Og naar hørte man i Kirkerne, at Ungdommen maatte besvare Spørgsmaal, tagne af disse Videnskaber, ligesaa vel som af den usforstaaelige Catechismus. Maastræ vanæres endnu Kirkerne, ved at foredrage i dem offentligen nyttige Videnskaber, fremsatte fattelige for Borger og Bønde?

Ludvig den fiortende, denne menneskelige Nættigheders Undertrykker, vanæredes ikke lidet sit Minded, ved at sammenkæde det 18de Aarhundredes Begyndelse med det i Opdragelse saa hierarchisk tænkende Syttende. Han forjog 1709 alle de herlige Borgere i Paris, der forenede i et Selskab under Navn af Port-Royal, havde indrettet en Stiftelse, hvis eneste Bismæed var at udbrede en god og sund Opdragelse. Disse saa Læger for Menneskehedens tunge Sygdom, nemlig Dorskhed i Opdragelse, maatte forlade deres Fædreland. Bacon var og den eneste Stjerne i dette Aarhundrede, hvis Glands og veiledende Bys aldrig taber sig. Hans Skrivt, det nye Atlantes, læste 1709 ingen Konge saaledes, at de kunde iværksætte det.

En videnskabelig almindelig Opdragelse maatte være Aarhundredes Foster, og kunde kun læres igiennem Trang til den. Engelland selv, der haver længe kuudet læse Baconis Skrivter i Modersmaalet, begyn

begynder nu først at opfylde hans Ønsker for Videnskabernes bedre Dyrkelse.

Videnskaberne, fornemmelig de som hentes allene af de forbigangne og nærværende Tidens Grandffning, eller, som er det samme, af Bøgers Læsning, hertil regne vi Historien, baade Statens og Kirkens. Sprog-Kundskab, græsk og romersk Alderdom, Theologie, den dogmatiske, sædelærende, prækende, stridende, have i dette Aarhundrede opført sig Colossalske Bygninger, vi ikke kan andet end beundre. Havde disse været til Nytte for Esterføgtens borgerlige Forsiuelse og Velstand, vare de vel og blevne holdte vedlige. Nu derimod staae de som forsaldne Ruiner, ingen kan mere udbrede eller bygge Fløie til Pagi, Basnagerne, Tillemonts, Mabilions, Montsaucons Arbeider. Ingen forstaaer mere at bygge saa smuk og grundig en Bygning, som Histoire litteraire de la France opførte. Hvo kan fortsætte Thuanus og Bayle. Encyclopedisterne, som lærde Bygmestere betragtede, berøve hine deres Materialier, for oven paa disse Ruiner at opføre utallige mange Prydelser, der rykkes frem og tilbage af Tidernes foranderlige Smag.

Hvad haver det endnu i vore Dage nyttet de arbejdende Stænder, at Videnskabernes Palladser ere prægtige, at Bogsamlingerne ere af uhyre Størrelse, og alt i dem ulæseligt for de Arbeidende. Ubrugelige

1. Del.

D

ere

ere Natural-Cabinetterne, hverken Bonden eller Handelsmanden kan ledes uden af Nyttens og den daglige Fordeel. I Videnskaberne skinner han ikke uden Ergierighed, Pragt og Hoimod, sielden falder noget af til ham. Overalt opførte dette Aarhundrede prægtige Videnskabs Templer, der ligesom stod øde. Med sig Pragt, ere Videnskaberne mindre tiente end nu, da der ved Enden af det attende Aarhundrede tilhødes dem tarvelig men velmeent Underholdning i Haandværksmandens Værksted og Bondens Hytte. Her kan de i Forening med Religionen udbrede rene Sæder, og giøre det meeneffelige Liv til sand Lyksaligheds Kilde.

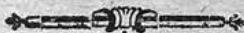
Man behøver ikke at bevise, at de mange Svarmere, Illuminater, nye Ridderordner, lærde Selskaber, Academier, bidrog lidet til almindelig Oplysnings Udbredelse, saalænge man lod Opdragelsen være forfæmmt og foragtet. I de frie Stater forenede Handelsaanden en Deel Videnskaber med Fabrik-Indsigtsbeligheden. Lyst til at have fremmede Landes Blomster og prægtige Sommerfugle at prænge med, fremkaldede flere af Naturhistoriens Grene til at berige de Handlende. Hellig Overtroer for afdøde Mennesker, og deres Balsamering, tvang den videlystne Anatomicus til at eftergranske Dyrene. Men Piattelægerne gjorde hverken den grandfænde Naturhistorie eller Haandlæge-Konst vigtige. Man vedblev at beundre Naturen, ikke at nytte den i det borgerlige Liv,

Liv, altsaa ei at giøre den til en af Hovedkilderne, hvoraf alle Stænder burde øse daglig nyttige Kundskaber.

Det var langt fra at det syttende Aarhundrede overleverede det Attende en almindelig Oplysning, som hentes andensieds fra, end fra Bane-Troe og Kirkeformularer. Boyles Stiftelse, de Philosophiske Forhandlinger i London, Pembroke Sociëty for the Encouragement of Learning, alle lærde Selskabers Skrifter, deres Præmier, kunde endnu ikke redde de talrigste Stænder fra Hierarchiets Magt i giennem lidet nyttige Kirke-Bøger. Granskning i nyttige Ting, Almuen bleven til Deel og Lyst, kan ene ved videnskabelig Underviisning berede Veien for Religionens Indfyldelse paa alle Stænder, da den først kan vise sig i Sæder, der ere fritænkende Mennesker værdige.

Bane-Troe og ringe Grad af Oplysning udbredede alle Missions-Collegia og forvagede Christendoms Udbredelse iblant Hedningerne. Slaveriet blev hærdet i de fremmede Verdens Parter ligesaavel som i Europa. Criminal-Nettergangen, Straffene, Fængslerne, vidne noksom, hvor lidet Religion og sand Oplysning have forenet sig sammen, for at give Lov og værne om Rettighed. Legges hertil Soldaternes grusomme Subordinations Love, Bøndernes usle Kaar, Egegylldighed imod offentlig Uffelighed og Kummer, imod Nøgenhed og dyrist Liv i alle Stænder, da skal det syttende

tende Aarhundrede ikke kunde rose sig af, at det habee forenet Religionen med Oplysningen, og Himmelen med Jorden. Det attende Aarhundrede vil vise os herlige Duffer, ypperlige Begyndelser, hvis ikke Menneskehedens physiske Kræfter ere saaledes svækkede, at den blot kan ønske Dyd og Guldkommenhed, men fattes mandig Fremturenhed til at øve og erhverve.

Skilderie

af

Sophia Amalia,

en Datter af Hertug Jørgen af Lynneborg Brunsvig, født 1628, gift 1643 med fjerde Christians anden Søn Hertug Friderich, den 22 November 1648 valgt med sin Gemal til Dronning i Danmark og Norge, Enevældig Beherskerinde d. 10 Januarii 1661.

Enkedronning d. 17 Februarii 1670,

død d. 20 Februarii 1685.

Vi vilde vi med Alderdommens følesløse Stoiker kalde alt det, som Fornuft og Dyd fremmaaler, blotte tilfældige Virkninger af det første blinde Stød, der satte hele Verden i Bevægelse. Hellere vilde vi kalde den skabende Visdom den eneste virkende Aarsag, hvis Fremvirken er evig og ustandselig. Menneskets indskrænkede Sielens Evner, disses lidet Magt over Naturdrifterne og Indbildningen svække saa aldeles hans Fornuft at han næsten aldrig kan følge med Virkningerne hen til deres sande Aarsag, han er og bliver steds en Boldt for Blendeværk og mørke Begreber, og maa i alt tage Virkninger for Aarsager. Heras kunde ikke andet flyde, end at Naturdrifternes Udbrud i Videnskabers maatte have Magten over Fornuften, og satte Sandsesløshed hos dennes Throne, hvorledes kunde nu Mennesket andet end blive en ond eller forvildet Daare. Vi begribe let hvorfor den kronede Daare ikke sandser at Forglemmelsen med sit bundløse Svælg steds opsluger hele Verdens siebliklige Forandringer, saa at enhver opgaaende Slægt faaer ligesom en nye Verden til Brug. Dyrene der udføre denne Plan at fornye Verden, befordre uafsladeligen det Heles Vel. Langt fra at frie Skabninger sandse, at de og skulde med

deres Jdrætter og Love befordre dette samme Siemeed, det Heles Fornuelse. Ikke var dette Maalet for deres Staters Indretning, de kunde derfor ei heller som unaturlige, have Barighed. Sandsesløse Statsstyrere kunde ikke andet end overlade til den næste Slægt, raadfulde, usle af Daarlighed og vilkaarlig Dylle mishandlede Stater, i hvilke sig selv imodsigende, alt ædelt opløsende Love, Baner, og Sæder skulde lede den opporende Slægt til at handle ædelt, til at grundfæste Dyden, som ene kan indpode i Mennesket den Natur, hvis Bane omsider kan giøre det til en værdig Verdens Borger. Hvilken ufornuftig Paa-stand, at lastefulde Aarsager kunde ikke andet end frem-avle Dyrer.

Vi ville fremsføre flere Beviser paa Menneskets Ufornuft, hvor saa tænke sig noget ved det gyselige Syn, naar de see Seierherrernes Triumph-Minder som Steenhobe at ligge for deres Fødder, knap indjage de største Byer, der ere blevne til Steenhobe, dem Gysen. De sandse intet, naar Aarsagernes ustandselige Flod bortskylle med sig al jordisk Heiher og i sin Fart ligesom for deres Dine sønderknuser Kroner og Sceptere, adspredde disse i Luften som Solegran, og byder dem i Partiklernes Hvirvler at imodtage andre Former. Nei Daaren! Mennesket indsvøbt i sit usle Jeg, seer og føler ikke andet end sig selv, for at tilfredsstillende hans Lyster, skal Millioners Bæe bearbejdes, og Fortvivlelse opsluge Neger og Lande. Ikke kan kronede Daarer, der saa ofte have Menneskeheden Noer i Hænderne, tænke sig det mindste ved Skaberens saa

vældige Udsværter til Dyd. Saa tænkende Borgere have af Fortiden og det nærværende vært anvendeligen, at Mennesket i Hytten og paa Tronen er bundet til forgiengeligheedsens Love, kan ikke ved egen Magt frembringe evige Virkninger af en forgiengelig Aarsag, derfor er det umueligt naar Menneskets Eidskaber vise sig som brændende Fakler i Kongers, Ministrers, Generals Hænder at de da kan virke og æres af Menneskene, som Solens alt oplivende og velgiørende Straaler. Disse ere ikke som hine en fortærende Jld, og dog fordrer Hofviisdommen, at man skal troe, at det menneskelige Selskabs Noddyr, Hovmod, Egenmyt, Velslyst, vild Egenindighed, bevæbnet Ufornuft, skal kunne lykfsaliggjøre de Slægter, som de dagligge opsluge og forvære.

Nei, o Menneske! vær døv imod disse Ondskabens Røster, laan ikke Øret uden til Viisdommens Stemme. Denne Himmelens Datter, nedsteeg paa Jorden, for at forebygge, ved Hielp af sit Følgeskab Dyderne, at Menneskets store Siel-Evner ei skulde paa eengang over hele Kloden udarte til blotte Noddyrsvaaben, der have heller aldrig været saa raa Lieder i Verden, at der jo hist og her paa Kloden sandtes Egne, hvor Viisdom og Dyd lykfsaliggjorde Menneskeslægten. Ja selv finde vi endnu glade Beboere paa de Strækninger, hvor Noms og Grækenlands Jorddyrkere paa deres Agre henlevede Bindskibeligheds og huuslige Dyders skuldfrige Liv. Hvad finde vi derimod i de af Lasterne aabnede Svælg, der opslugede Fortidens største Byer? Møde os ikke her imel-

tem Ruinerne af Chorint, Athenen, Palmira, Antiochien, Alexandrien, Rom, vilde Dyr, giftige Slanger, og trædske Geistlige, der alle tilhobe med deres Hvislen og rovtørstige Skrig overbevise os om, at disse ødelagte Dyr vare Virkninger, passende til de Marsager, der gave dem Tilværelse.

Hvorledes skulde vi vente, at Overdaadighed, vild Heltmod, vilkaarlig Lykke, skulde kunne bygge Dydens Pauluner, og beskytte dem imod hines ødelæggende Vælde. Utter hvilken Ufornuft. Nei Skiendsel og hastig Forglemmelse er og bliver onde Planers og nedrig Heltedaads visse Ven. De forringede sig selv nok saa meget med Marmorminder, og klobte Lovsange, Sandhedens Jyd bore smuldre det alt og læder blot Høvn samt dets Smulder og Aske blive tilbage. Underledes derimod forholder det sig med Dydens Minde; man vandte opmærksom hele Historien igiennem, og det vil til alle Tidsaldere blive os oplysende, at Bindskibelighed og landlige Dyrer bød Bondens Hytte at være evig, saa at den roligen kunde see paa, at Marmorhjer og Støtter bortraadnede, ja omsider med sin Plov twinge den Grund til at blive velgjørende for Menneskene, som før maatte bære Lasternes Mindesmærker.

Ligesom Tiden fremstiller os Menneskets Daad i al sin Nøgenhed og Hæslighed, saaledes byder den al Skyggeværk at vige bort fra Thronerne, og tillader Fornuften at beskue det nøgne Menneske saadant som det er, i det at hans Opdragelse, Fortienester, Jdræt.

Jdrætter ikke sees i nogen laant Glas, men i deres eget Lys. Paa denne Maade bliver det klart for os, om det kronede Menneske var, imedens det tumlede Riger og Lande, en ond Daare, eller en ensfoldig Baansens Slave, blottet for al frie Villie.

Ikke den sidste, men den førstes Rolle spillede Sophia Amalia her paa Verdens Skueplads.

Hendes Ergierrighed, bød Stats-Jordstielve at seembryde, paa det at de kunde oplaste høvnspudende Bierge, hvorpaa hun vilde grundfæste Enevældens Throne, og omgive denne med Rædsler, der kunde borsfrømme Patriotisme og Ansvar fra, med sine Raad at opløse vilkaarlig Enevælde, og binde denne til Fornuftens og Retfærdighedens evige Love. Ikke slog Sophia Amalias Hierte for det danske Folks sande Vel; ikke nærrede hun den Tanke i sit Bryst, at Enevælden, efter at have knust Folkets Adels-Throner, skulde den, omgivet med Retfærdighed og Folkets Kierlighed, have uafadeligen vedblevet med idel Wiisdoms Bud fra Rigets aarlige Møde, at tilbyde Folket at tage den Enevælde tilbage, som Regnskab viiste at Kongehuset havde misbrugt, ved ikke at udbrede det Almene-Vel der blev andre Nationers Lod.

Nei Enevælden blev saaledes i Sophia Amalias Hierte formet, at den langt fra ikke lignede Lyfsaligheds og Sandheds Templer, under hvis Beskyttelse Undersaatterne kunde roeligen henleve glade Dage. Med

Med Glæde saae hun derimod at de Danske skielvede for den, som for et Castel, fra hvilket der daglig udfskedes sindsfrankende og udmarvende Udfald af dens Besætning, sulten tydske Adel og blindt adlydende Collegier, der ved leiede Soldaters Hielp tvang alle til at søge deres Frelse i blind Lydighed imod al Slags Kongebud, enten Fornuft eller Ufornuft var dets Kilde. Vedre blev Enevælden i Gierningen end i Udkafter.

1628 — 1643.

Uf Sophia Amalias Opdragelse kunne vi ulede den Foragt imod alle Stænder, samt Lyst til Pragt og barnagtige Begreber om Lyksalighed, der aldrig forlode hende her i Verden.

Faderen Hertug Jørgen af Lynneborg Brunsvig, er os ikke af Historien malet som en selvtaenkende Regent, der brugte den Enevælde militær istf. Noes gav ham over Trædhyrene, Undersaatterne, til at forøge sine Lande med utidige Erobring, men snarere som en god Fyrste, der var ligegyldig ved alt hvad hans Ministre foretog sig, naar han blot ikke fattedes Penge til Jagt, Hoflystigheder og Pragt, saa at han i Noe kunde exercere sine Soldater, og sælge hele Skarer af disse til den Heistbydende.

Det var langt fra at Videnskaberne bleve ærede ved de tydske Hoffer, Hoveder der erhvervede sig Lydighed blot ved fiedrede Hielme, trængte ikke til noisonmeligen at erhverve sig Høiagtelse ved sande Fortienester. Bild Heltmod var Lydskernes Tap-

per-

perhed og Krigskonst at holde Bønde og Borgere i Slaverie og Uformuenhed, vår Fædrenelands Kierlighed. Med Skattebud og Privilegiens Overholdelse at udpine de arbejdende Stænder, var Regieringskonst; at ære Præsterne, opfyldte ivrigen de Guds-tienstlige, udvortes Pligter, var sand Christendom; og Gudsfrugt, der havde Forjettelse om den evige Salighed med sig, var, at berige Kirken, at foragte og forfølge Kiettere, og blot at leve og døe i sine ved Opramsen lærte herskende Troe.

Denne Tidernes Smag, fremadlet i sine gothiske og hierarchiske Tider, blev langt fra ikke ved Reformationen strax forandret til det Bedre, men snarere til det Værrer. Thi alle smaa Fyrster, slupne ud af Kirkens Evang, bleve af dennes Manerie berigede, kunde nu holde staaende Armeer, hvormed de først bekrigede Menneskerettighederne hjemme, og siden for at træste Undersaatterne, bildte dem ind, at de strede for at haandhave den nye Religion imod den gamle catholiske Kirke, hvis Fyrster bleve af deres Skriftefædre opflammede til at bekrige Kiettere, og med Magt at føre dem tilbage til Kirkens Skød. Midt i al denne Sielsørgernes Ufordragelighed, Falskhed og Rænker, midt imellem Fyrsternes væbnede Bold, ansvarslos Hoflevnet, vilkaarlige Herfsken, Undersaatternes Undertrykkelse, kunde Videnskaberne ikke blive ærede eller dyrkede. Hofferne brugte dem ikke for at udsende vilkaarlige Befalninger, som den væbnede Arm nok skaffede adlydte. Generalerne brugte dem ikke for wild at anfælde, feig at flygte, og umenneskeligere at prygle

prygge og plyndre. Skattebud hindredes af Videnskaberne til at gaae frem med raak Skridt, og at være blind imod Billighedsfordringer om Skatters Liighed efter Stændernes forskiellige Evner. Rettergangen standse des i sin Fart af Videnskaberne, og Siesesergerne forvildede sine godtroende Faar, med at giøre dem til tænkende Christne. Saa at ingen Stand, ingen Trang i Landene gjorde Videnskaberne nødvendige, de bleve og foragtede, uden allene i de Lande, hvor Balgkongerne ved disses Hielp maatte erhverve sig en Slags Enevælde over Stænderne, ved at bemestre sig disses Samtykke ved Vægten af Fornustgrunde.

De smaae tydske Fyrster fødtes til at være deres Landes Udsuere og sandsesløse Velslysters Trælle. Deres Hof var en Cirkel af Smigrere, der under Fahnernes Snygge fortærede i Noe alle de fra Under saatterne ranede Skatte. Den der bedst forstod at fremkalde for Fyrsten ukjendt sandselig Glæde, havde paa Dieblilket den største Magt og største Deel i Fyrstens Gævmildhed. Naar Fyrstens og Hoffolkets Dage et halvt Aar igiennem vare saaledes forboundne i Menneske-Udel fortærende Ørkesløshed, saa bleve disse oplæste, saarede Hierter i Skriftestolen lægede af Siesesergerne, der forsiikrede dem, at Agt for Præsterne, slittig Kirkegang, vare de bedste Modgifte mod Ørkesløshed og Hofevnet. Vrens og Samvittighedens Stemmer vare meget for svage til at vække disse kronede Nattervandrere og kalde dem tilbage til Fornustens og Dydens Skjød. Nei, omgionne af deres Smigrere og Soldater, kunde intet trænge igiennem disse Kredse for at

at forædle dem. Deres Vane-Liv uforstyrret fortsat, var al den Lyksalighed de kiendte.

Sophia Amalia, udrustet af Naturen med alle Legems og Siels Fuldkommenheder, blev et Offer for dette Vane-Liv. Ingen af hendes Evner bleve øvede i at udføre det Gode hun kunde have sifftet. Intet lærte hun, hvormed hun nyttig og behageligen kunde bruge Tiden, at ikke dennes tunge Byrde skulde giøre hende enhver Udspredelse kjer, der for et Dieblil syntes at lette den fra hendes Skuldre.

Fyrsterne vide jo ikke hvad det er, at være Fædre i Ordets bedste Bemærkelse. De avle Børnene, og overlade til andre de sødeste Pligter, at opdrage og oplære dem. Neppe faaer sønlig Kiærlighed Lov til at bemestre sig Fyrsternes Børn. De adlyde, skielve for deres Forældre, esse og agte dem ikke, thi det uafbrudte fremmede Væsen, den megen Fraværelse, den Udydighed alt viser, giør at Fyrste-Forældre og Børn ere for hinanden vildfarende.

Fra Sophia Amalias Fødsel til hendes tolvte Aar, lærer Historien os ikke andet om hende, end at hun ene var betroet til tydske Adels friere Opdragelse, der saa meget lettere kuade efter deres egne Evner behandle denne Hertugens eneste Datter, siden Faderen var Enkemand.

Til Faderens Fornøieser maatte Sophia Amalia vænne sig, med ham lærte hun at ride paa Jagt, at

at være nærværende ved Troppernes Mynstring. Hendes Siels Anstrængelse bestod blot i at lære den herskende lutheriske Troes Lærebøger udenad, at opramsse Verser, synge Psalmer, hade Riettere, meest catholiske, ære og agte lutheriske Præster, og fast at indprente sig, at kun iblandt Adel burde den Kreds vælges, som Fyrsterne med Ære kunde bruge til deres Omgang og Raadgivere. Maatte hendes Forstand af og til beskæftige sig med andet end med Bane-Troen, saa var det ene at giøre sig bekendt med Hof-fernes Etiquette, med Adelsens Stammetavler, Familie-Næmker og Pletter, og for alting at underrettes om det franske Hof, der var det endelige Fuldkommensheds Maal for alle Hoffer, formede efter dette kiendte de ingen større Grad af jordisk Lyk salighed, end at leve og handle som Hoffet i Versailles.

Fjerde Christians anden Søn Friderich, fød 1609, blev i sit attende Aar Coadjutor i Bremen, havde der en egen Hoffstat, men forjaget af Svensken, reiser han paa et Aars Tid til Paris, og omsider fra 1634 til 1644 holder han sin liden tydske Hoffstat paa Slottet Werden, som Bisp af Werden og Bremen. Ikke elsket af Faderen, eller agtet heit af Dannemarks Kigens Raad, havde han saare lidet at leve af, og hans Credit til at giøre Laan kunde ei være stor, hans Broder Prinds Christian, valgt til Thronfølger, var af Faderen elsket, og heit agtet af Adelen; Halvs Broderen Grev Waldemar Gysdensløve og Ulfeld kunde giøre Friderich Haabet om Tronsfølgen stridig, hans Udsigter til Lykke vare uvisse.

Fris

Friderich af Naturen sagtsærdig, langsom af Begreb, i ingen Videnskab hastig, frygtsom for at forsvare en Mening, hængte uroffelig fast ved den han engang havde valgt, var ei ligegyldig ved et godt Ord, kunde noget Latin, og var meget hengiven til Alchymien, maatte som alle Fyrster have Omgangs Venner der kunde adspredde ham, disse vare Gabel og Schult. Intet Glimrende kunde Friderichs Hoffstat fremvise, endnu mindre havde hans Person noget forekommende, eller hans Anstand noget sært indtagende, han var søer, plusseed, tung i sin Gang og ei beqvem til, med Bøthed at vise sig i de Ridderlige Øvelser. Friderich syntes at have været bestemt til at henvandre sin Tid ubemærkt med Skaren af Tydslands smaa Fyrster. Dog førte Omstændighederne ham op paa en Høide, hvor han ikke ved egen Evne kunde holde sig, men blev løst derop af Sophia Amalias store Forstand og af denne store Kraft holdt i Veiret.

Friderichs Bisp-Liv indeholdt intet der kunde udsende Rygter om hans Lykke og indtagende Leve-maade. Vel kom han som Raboe ofte til Sophia Amalias Fader Hertug Jørgen for Familiebaanders Skuld og besøgte ham uden Pragt, da han var hans Høfster-Søn. I denne Tid var Sophia Amalia i sin Opvært, kun 12 Aar gammel. Hun kunde da ikke høre noget Indtagende om Friderich, uden at han var et passende Giftermaal for hende og at Faderen ønskede det gierne. Sophia Amalia vidste tidlig at Friderich var bestemt hende til Mand. Denne tidlige

i. Deel.

R

Be-

Bestemmelse gvalte vist al Elskovs første Ild hos Sophia Amalia. Kierlighed vil selv vælge og ikke tvinges.

Det er gandske naturligt, at da Friderich kom til Hertug Jørgen, som hans bestemte Svigersøn, at jo Sophia Amalia, som et meget flygtigt Barn, vist underrettede sig om alt det Gode og Indtagende, der var at erfare om Friderich. Ikke Høiagtelse og endnu mindre Kierlighed kunde det opvække hos den ti Aars gamle Sophia, da hun erfoer, at hendes tilkommende Mand avlede Børn med sin Frille Margrete Pappen, at han ikke kunde sætte sig i Respect hos de Officerer han skulde, som fierde Christians Generalissimus commandere over, da baade Soldater og Officerer rebellerede under hans Anførsel. Hertil kom Friderich, var over 18 Aar ældre end Sophia Amalia, altsaa alvorlig, stille, havde mere Mine til at skulde være hendes Hofmester, end en indtagende, beleven og munter Officer, da han i sit 31 Aar 1640 blev forlovet med Sophia Amalia, der den Gang først havde fyldt sit 12 Aar.

Sophia Amalia vidste nu sin Skiebne, og denne indeholdt intet behageligt for et ungt Fruentimmer, hvis Forstand og Lyst til at nyde Verden, fordrede langt mere end hun kunde vente sig hos Friderich. Hun kunde i disse trede Forlovelses-Aar ei andet end berede sig paa og vænne sig til at føre det stille Liv, Friderichs ringe Aaar fordrede, men derfor vare ikke Sophia Amalias Fordringer paa Verdens Tilskøffelse og Livets støiende Glæder tilfredsstillende. De us-

me

mede stærkt under al den Tvang hun maatte paalægge sig for ei at støde sin Fader.

1643, da Sophia Amalia havde fyldt 15 Aar, blev hun efter Befalning gift med Friderich, der nu ikke engang mere var selv regierende Fyrste i Stiftet Bremen, hun maatte begive sig til Holsteen og der leve paa Flensborgs ubetydelige Slot, hvor hun ingen anden Omgang havde, end de tydske Benner hun havde bragt med sig fra Lüneborg. Krigen med Svensken lod hende sine alt mere og mere bedrøvelige Lider, saa at endog det nødterstige Ophold let kunde fattes hende, da Faderen Fierde Christian intet havde tilovers at sende sin Søøn Friderich. Ja til denne Sophia Amalias daglige Græmmelse, kom endnu dette, at hendes Mand Friderich, maatte for at have Opholdet noget rundelig, spille Rollen som Generalissimus for de danske Tropper i Holsteen, hvorved han indhøstede liden Ære, da han var i aldeles ingen Anseelse, hverken hos den gemene Mand eller Officererne, de oprørtes indbyrdes lige for hans Dine, og bleve derved en Boldt for Fienderne.

Lige til Aar 1645, da Freden sluttedes imellem Danmark og Sverrig, førte Sophia Amalia fra sit 15 til 18 Aar et kummerfuldt Liv, hun maatte flygte for en overlegen Fiende fra eet Slot i Holsteen til et andet, og endelig holde sig indsluttet i den meget usunde Fæstning Glückstadt, der var med Marschlandene det eneste Stædet ei havde besat.

K 2

Es

Efter Freden fik Sophia Amalia Flensborgs Slot til Beboelse, men hendes Mand's ringe Indkomster, gjorde det nødvendigt at føre et indskrænket Liv. Her kom hun 1646 i Barselseng i sit 18de Aar. Kong Christian den Fjerde holdt selv i Flensborg Prinds Christian over Daaben. Intet smigrende indeholdt denne Bedstefaderens Dphold paa Flensborg for Sophia Amalia. Han vilste hende ingen Omhed, ingen fortrinlig Yndest. Denne var Ulfeldts Gemal inde gandske i Besiddelse af, og hans faderlige Hierte var Prinds Christian gandske hengiven. I Friderich havde fierde Christian aldrig lovet sig nogen værdig Efterfølger, hans Frygtagtighed og Langsomhed, bestyrkede ham i denne Formodning. Ja Friderich havde selv som Generalissimus lagt disse Egenskaber for Dagen. Hertil kom, at Friderichs Opførsel imod Pæns, fierde Christians Svigersøn, ei kunde behage Kongen, da han troede deri at hindre Sophia Amalias første Anlæg til at efterstræbe Christine Munkes Børn, om hvilke Sophia talede med Foragt.

Meget for fattig var fierde Christian blevet ved Krigen og Adelen's Modvillie, til at han skulde kunne forsøge Friderichs Indkomster, han bragte vel med sig sin sidste Villie, hvorledes der efter hans Død skulde forrettes Deeling imellem hans Sønner Christian og Friderich, men dette gjorde hverken Friderichs Kaar glimrende, ei heller gav det nogen Credit for Dødsblikket.

Og

Og hvilken Græmmelse for Sophia Amalia, hendes Mand maatte fra 1640 til nu 1646, ja lige til 1648 være paa en vis Maade Corstik Ulfeldt underordnet, thi han var Kongens Hofmester, han var i en Person Sæ- og Lands-Commisariat. Alle Statens, ja Kongens egne Indtægter og Udgifter gik igiennem hans Hænder. Han vaagede over at Friderich ikke af sin Fader modtog noget overordentligt Tilstød, ja han gik endog saa vidt i sin Eigenslydighed imod Friderich, at han som Ambassadeur i Holland aldeles ingen Umage gjorde sig for at skaffe Friderich sine tabte Stifter Bremen og Werden tilbage, uagtet Kong Christian havde paalagt ham alvorligen at drive denne Sag.

Sophia Amalia maatte saaledes i Flensborg erfare, hvorledes alle tilbade Corstik Ulfeldts Kone, og hun med Gemal bleve gandske forglemte, ja næsten behandlede som om de aldeles ikke kunde regnes med til det danske Hof. Havde Sophia Amalia brugt denne femaarige Prøvelses-Tid til at lære Dansk, at gjøre sig agtet af Nationen, at beaffbedige alt det sultne tyske Hofkryb, der omgav hende, og gjort sig Umage for, ved at erhverve sig Fortienester, at vinde Kong Christians Yndest, da havde hun med egen Magt, og ikke med Bold og Uretfærdighed, overvundet Grevinde Ulfeldt og hendes Stands Forret vilde da reent have tvunget Ulfeldt til at vige. Nu derimod maatte Sophia Amalia følge sin uoplyste Vergierrigheds Planer, glemme sin Hevngierrighed, og stedse nære i sit

K 3

Bryst

Øryst Had til alle dem, der hindrede hendes Herkeshyge i at rase.

1647 dør Friderichs Broder Prinds Christian. Nu aabnes der en glad Udsigt for Sophia Amalias Herkeshyge. Faderen, fjerde Christian, lader Friderich hyde til sin Efterfølger. Mange af Danmarks og Holsteens Adels, vise nu Sophia Amalia mange Høfligheder. De frygte ikke mere for at laane hende Penge, selv fjerde Christians Sviger-Søn, Statholder i Norge, Hannibal Sehested laante af egen Drift Sophia Amalia Penge. Nu vorte ikke allene hendes Mod, men hun fik endog flere Midler i Hænde, til at kunne sode sine Hofcreaturer og bruge dem til sine Hensigter, da disses Vel var saa nøie forbundet med Sophias jordiske Høihed og Rigdom.

Friderich, der besad saa lidet til at sætte sig i Agtelse hos et saa mandigt Fruentimmer som Sophia Amalia var, baade i Forstand, Opførsel og Udsærd, maatte i Følge den Stærkeres Magt over den Svagere, stedse give efter og følge Sophia Amalias Ønsker, helst saalænge hans Magt var vilkaarlig, og beroede paa, ved Kænker at have et større Partie af Adels paa sin Side.

Sophia Amalia erfoer snart, at naar Christine Munkes Børn vare knækkede, saa havde hun den øvrige danske Adels paa sin Side, der vant til at holde Danmarks Konger lænkede fast til deres Vaner og Privilegier, med Haandfæstningens vanværende Kænker,

af

aldrig kunde falde paa at de skulde kunde nedstyrtes fra deres Høihed.

Adelen lod Friderich strax efter sin Faders Død føle deres Magt. Ikke allene gav Rigens Raad Christine Munkes Børn et Patent, hvorefter de skulde anses for Christians ægte Børn, men de opsatte endog nogle Maaneder Konge = Valget, for om mueligt at giare Friderich Kronen stridig og at vise de andre Stænder, at de skulde antage den Konge, Adelen vilde give dem. Saa sønderrevet af Stolthed og Egennyttens Furier var Fædrenelandet 1648. Stænderne havde Adelen, Adelen Kongemyndigheden, og Sophia Amalia vilde bruge dem alle som Trældyr og med enevældig Egenindighed beherske dem tilhobe. Sophia Amalia kunde ingen anden Plan nære i sit Øryst, end at svække Ulfeldt og Sehested med al deres Familie, saaledes, at den øvrige danske Adels Misundelse kunde tilfredsstilles. Men og blev det gjort Adelen begribeligt, at hertil maatte Kongehuset bruge indst fremmed Adels, der drevet af sulten Egennytte glemte Statens Nøiighed for at forfølge den Deel af den danske Adels, som ansaae sig selv for Kongeværdighedens Sivere og Stadfæstere. Dog hvilken Imodsigelse imellem Adelen og Kongehusets ærgerrige Planer.

Adelen saa med Glæde paa at Corfitz Ulfeldt og Sehested, disse Christians mægtige Svigersønner, næsten bleve udslettede, men ikke vilde den tillade, at Kongehuset veeg af fra den Haandfæstning, der gjorde

R 4

Fri.

Friderich til Adelsens Underfaat. Erfaring lærer os atter her, at de menneskelige Videnskaber, kan ligesaa lidet som alt menneskeligt blive varigen ved een Punct, det skal forandres: tæt ved Adelsens unaturlige Høihed, laae dens dybe Fornedrelse. Efter at have været Kongers Lovgivere og Skaber, maatte de som Slaver adlyde enhver Konge-Yndlings Løne og Egenfindigheds Bud.

Adelen hjalp Sophia Amalia troligen i at smedde dens egne Lænker: forblindet af Havn, imod Ulfeldts og Sebesteds Magt, saae de ikke hvori disses Ydmørgelse endte, i deres egen Stands Tilintetgørelse. Skridtviis tilbød Omstændighederne Sophia Amalias Uergierighed Midler og Planer, til at stadfæste sin Høihed paa Adelsens Ruiner. Den Sindsfrænkelse, hun for at komme til Maalet maatte udfæste, opflammede hende til alt ivrigere at udføre sine Hensigter. Med mindre Mod og Færstand begavet, havde hun blevet et Offer for den dybeste Tungfindighed, naar hun giennemløste den Haandsæstning, hendes Mand d. 8 Martii 1648 maatte underskrive og besørge at vilde adlyde. Thi efter denne saae Sophia Amalia sig underordnet de fem første Embedsmænds Koner i Landet. Vel var hun Navnet af Dronning, men disse fem Mænd, skulde Raadet og ikke Kongen vælge, de kunde tiltale Kongen, naar nogen Klagede over ham; Fort Kongen skulde i Rigens Raad være sin Overherre. Dronningen var aldeles ikke nævnt, og de kongelige Børn fik, aldeles ingen Ret til Tronen, men det

stod i Adelsens Magt, hvem den godvilligen vilde vælge til Konge.

Sophia Amalia tabte ikke midt i denne Ydmørgelse Modet, helst hun i sine Fornedrelses-Aar, fra 1648 til 1650 erfoer at Dannemarks Adelsbegyndte at beile til hendes Yndest. Hannibal Sebested forsynede hende underhaanden med Foræringer og Laan, og lod hende vide, at han ikke allene hadede Ulfeldt, men var ikke utilbøielig til at forsynede hende med Raaden imod ham. Men Sebested, hadet af Sophia Amalia, havde gjort sig skyldig i de fleste Misgjerninger, der med Rette tillægges Ulfeldt, maatte for et Syns Skyld kræves til Regnskab.

Efter da at Hylbnings og Kronings Ceremonierne 1648 vare endte, hvor den delige Sophia Amalia i sit tyvende Aar, med al sin Skønhed, en blomstrende Ungdom prænger med, havde henrevet alles Hjærter, benyttede hun sig af denne Yndest og Hengivenhed til at erhverve sig Folkets Kierlighed ved naadige Løfter, naadige Hilsener, og ofte at vise sig i den efter hendes Skabning saa fordeelagtige Stilling til Hest, hvor det mandige og raske i hendes Adfærd og Løder, gandske befalede Almuen med Uerfrygt for hendes Person. Helst hendes Gemals stille Levemaade og Ulfeldt til at vise sig offentlig, gjorde, at Folket, uvant til at see ham som Konge, mere blev henrevet af at see Dronningen til Hest, omgivet af et prægtigt og talrigt Følge. Thi ikke kunde det henrive Mængden, at Friderik ledsaget af sin Gabel og Schult gif hen til Pro-

fessor Ole Worm, spiste Frokost hos ham, og besaae hans Naturaliecabinet, ei heller bedaaede det Mængden, at han i Stilhed begav sig op paa Universitetets anatomiske Sal og der var overværende ved anatomiske Forelæsninger, eller at han i Cenrum drev chymiske Forsøg. Mere faldt det i Minne, naar Sophia Amalia i al sin Pragt lod sig see paa Kongens Fødselsdag paa Universitetets Hørsal, naar denne Dag med allehaande Høitideligheder der blev helligholdt. Endog naar Sophia kom rask ridende igiennem Byen fra en endt Jagt, kunde Mængden ikke andet end sige, det er en rask Dronning.

I Skionhed, Rigdom, Høihed og alles Værfrygt, kunde ingen ved det danske Hof maale sig med Dronning Sophia Amalia uden Grevinde Ulfeldt. Denne fjerde Christians elskte Datter, i lige høi Grad æret af alle for hendes store Forstand, ualmindelige Indsigter og oprigtig Kierlighed for sin Mand, som havde været vant til at styre sin Fader i hans svækkede Alderdom, med Overvægten af sin Forstand, som i flere Aar havde seet Adels, ja alle Stænder, hende til Underdanighed hengiven, troede at hendes og Gemals Forstand og Hævd paa Overvægten over alle Stænders Mening skulde have været stærke Baand nok, forenede med Friderichs Haandsøstning og Adels Fordele, i samme Hævdede, til at holde Kongehuset i Aye, at det bange for Ulfeldts og Parties Brede, ikke skulde have vovet at trække Ulfeldt til Regnskab for hans vilkaarlige ferte Rigshofmester-Embedet, i hvilket han

han havde paa ulovlige Maader beriget sig*), og stedse besat de vigtigste Embeder, med sine egne Creaturer. — Ja rimeligt er det, at Ulfeldt og Gemalinde paa en vis Maade ringeagtede Sophia Amalia, der ene satte sin Værelse i at henrive Mængden med skidfulde Optoge, mod et prægtigt Hoffølge. Ja Grevinde Ulfeldt glemte at Christians Hof var ikke mere, hvor sin Forstand og grundige Indsigter, i Hoffets daglige Cirkel blev æret og agtet. Friderichs og Sophia Amalias Hoffølge bestod af fattig, fra Videnskaber blottet tydsk Adels, der ganske og aldeles ringeagtede Sielens Prydelser, og troede at være fuldkomne, naar de med et prægtig prydet Legeme kunde vise udbortes Hofmod i Lader. Grevinde Ulfeldt udbredte Kiedsomhed ved Friderichs Hof, ingen kunde tale underholdende med hende. Det blev snart Hoffinagen at foragte hende, siden det var lettere baade for dem og Sophia Amalia, end ved Sielsanstængelse at erhverve sig de Kundskaber, hvormed deres Omgang kunde have blevet mørende for Grevinde Ulfeldt. Hun kiededes selv

*) Fjerde Christian kunde ikke begribe hvori Feilen stak, at den beordrede Orlogsflaade kom saa tidlig i Søen 1645. Ulfeldts Fienber lode Kongen vide, at det var Ulfeldts Skyld, som ei havde forsynet Flaaden med de Levnetsmidler, han havde taget Betalning for af Kongen. Christian beslutter, Ulfeldt uafvidende, at eftersee Provianten paa Proviantgaarden. Ulfeldt ved hans Rone undervetter om Kongens Komme, lader alle det Tislandske Compagniets Forbevarer føre hen paa Proviantgaarden. Kongen kom og fandt Proviant nok. Kan Konger, ei hiulpsne af straffende Ansvar og Folkets vaaget Die, eftersee alle Ting selv?

selv ved Hoffets Levemaade. Sny Nar albre end Sophia Amalia, vant til den stille Dngang der passede sig til den værdige Oldings fjerde Christians sidste Dage, kan hun ikke finde sig i de Ungdoms vilde Glæder, Sophia Amalia, med sit Hoffslæng daglig i fuld Maal gientager. Grevinde Ulfeldt undskyldte sig med at komme saa ofte til Hove, som hun efter sin Rang burde. Hun erfoer jo nok allerede 1649, hvilke onde Ting man talde om hendes Mand ved Hoffet, da man blot ventede paa god Leilighed derfor at trække ham til Regnskab. Kunde en Kone, der saa inderlig elskede sin Mand, ligegyldigen høre paa det opgaaende Parties Beskyldninger imod ham, a) at han i Krigs-Tid havde ladet Flaaden gaae i Søen, blottet for Folk, Levnetsmidler og Krigsfornödenheder, b), at han og hun havde været enige om at holde fjerde Christians Sygdom hemmelig, saa at Sønnen Friedrich slet ikke kom til at tale med ham. c) At de ene vare Herrer af Kongens Hovednøgler. d) At Ulfeldt i alt hvad Kronings og Hylldnings Omkostninger angik slet ikke brød sig om Rigens Raad, betalede ud og oplagde Regning som han vilde. e) Han havde ligeledes paa egen Haand ladet udføre Metal-Kanoner af Vandet. f) Han lod paa Raskervis, Frue Vibekes Liig begrave om Nattetider, g) lod nedrive Treporten at Dronningen ikke skulde have den Ære at kiøre derigennem.

Da disse Klagemaale var blevet hver Mandts daglige Tale ved Hoffet og Sophia Amalia eiseller kunde efter sin Ungdom besidde Kundskab nok om Ver-

den,

den, men lod sig ikke allene forlyde med foragtelige ja endog hevnfulde Udtryk imod Grevinde Ulfeldt, og overtalede endog Manden til at udvirke dette først ved Hoffet, at ingen gav Ulfeldts Kone eller hendes Moder Titel og Ærebeviisning, som Grevinde af Holsteen og Slesvig, ja dertil som en Følge heraf, forbød Ulfeldt og Gemalinde at kiøre ind paa Slottet, saa mærkede Grevinde Ulfeldt nok at det var rettest for ikke med bittere Svar at forløbe sig, at holde sig fra Hoffet, hest hun tydeligen saae i sin Mandts Fraværelse, som Ambassadeur 1649 i Holland, at baade Rigens Raad og hele Hoffet lavede alting til for at opoffre ham og hende til Dronningens vilkaarlige Behandling, af hvis hoffærdige Dngang og foragtsfulde Taler, hun intet godt havde at vente sig. Sophia Amalia begyndte nu at føle al den Glæde, Hofmod og Regierighed kan indgyde en tom Siel i et deiligt Legeme, der kun higer efter Tilbedelse, udvortes Ærebeviisninger og stienske Udspredelser. Til hendes Barm, der ene slog af Hofmod imod Ulfeldt og Gemalinde, strømmede alle mulige Angivelser og Anslag, som vare vigtige, naar de kun sigtede til Ulfeldts og Gemalindes Ydmugelse, ja Udsettelse. Sønnen af fjerde Christian med sin Wiibefæ Kruse, Ulrich Christian Gyldenløve, næsten af lige Alder med Sophia Amalia, nød Dronningens Fortrolighed, og brugte den til at opirre hende imod Ulfeldt, for at hevne sig for den haarde Udfærd, Christine Munkes Slægt havde viist imod hans Moder, om hvilken man dog aldrig havde hørt saa fornærmende Beskyldninger, som de fjerde Christian selv førte imod Christine Munk, hvis Dyd bestod i Rigdom og et

tal.

talrigt Svogerſkab i den danſke Adel, der var en Hær af Engle, vandrede her i Dannemark i menneſkelig Geſtalt. Ulfeldt ved ſin Hiemkomſt fra Holland ved Enden af 1649, erfoer ſtrax at man var misfornøiet med den af ham ſluttede Handels-Tractat med Republiken, man lod ham dette uformærkt føle, ſamt oprispede gamle Klagemaal, at han ei havde taget ſig ivrig nok af Friderichs Sag, da han var Biſp i Bremen, ja man lod ham vide, at han ſkulde for en Commiſſion forſvare Rigs Hofmeſter-Embedets Forvaltning, ſaa vel under hans Svigerfader, ſom og i det ſidſte Aar under Friderich. Men Ulfeldt ved ſin Hiemkomſt ſaa Maaneder efter affagde ſig ſelv med Rigs-Hofmeſter Chariſgen i October 1650, fik ingen Svar af Friderich ſelv, naaget Ulfeldt tydelig nok forelægger Kongen, at han ikke mere kunde have med dette Embede at giøre. Førſt havde man ham uafvidende ſat Endſkeren Gabel, Friderichs daglige Dugangs-Ben til Præſes ved Dreſunds Told, ſom tillige med ſin Secretair Theodor Lenthe, tiltrak ſig adſkillige af Rigs Hofmeſterens Forretninger. Hertil kom, at man af Rigets Penge, udbetalde betydelige Summer, blot efter Dronningens Anviſninger, det var Ulfeldt derfor ikke muligt paa eget Anſvar at forrette dette Embede. Helſt Hannibal Seheſted, Harsdorff, Peder Wibe, de tvende ſidſte i de udenlandſke Sager, handlede efter Behag med Kongens Samthylke, og den førſte i Pengesager vidſte at føie ſig efter Dronningen. Lige til 1651 i Auguſt Maaned anholdt Ulfeldt forgieves om Uſſkeed, indtil han ved at forlade ſit Fædreland maatte tage den ſelv.

Det

Det var i Grunden ikke for Rigens Raad en ſaa meget ærefuld Sag, at anfalde Ulfeldt med Kettergang for hans Embeders Forvaltning; thi det var i Grund at lægge for Dagen hvormange Hælere han havde i Rigens Raad, og hvormange der ligesaa vel ſom han havde fedet ſig med at plyndre Lehn, Leverage-Fordeel, Ene-Handel fra Riget og Stænderne. Hannibal Seheſteds Uretferdigheder i Norge vare af ham ene udøvede, uden at dele Fordelen med Rigens Raad, ſaa de burde vel alvorlig paatales, og hvilken Comœdie! effekt af Dronningen, dømte man den Mand, hun ærede og tilbød ſom hendes bedſte Ben, han spillede ſin Rolle ſom Miſdæder hyperlig, tilſtod at han var ſtrafverdug, bad om Raade 1651 og fik derpaa Wilkaar aftalte inden Sagen imod ham blev anlagt.

Førſt Ulfeldt vilde ikke bede om Raade, kunde heller ikke vente den, naar han overveiede hvor vidt Hoffenget drev ſin Uforſkammenhed imod ham.

Fra 1649 til 1651 i Julii da Ulfeldt reiſte ud af Dannemark, holdt han ſig tilligemed ſin Gemalinde fra Hove, hvor han dagligen erfoer, hvilke Beſtyldninger man ſtræbte at iføre Sandhedsdragt, for at forfølgge ham med Eſtertryk, og at kunne ſtulle ham ved Ure, Liv og Gods.

En af Dronningen høiſt yndet Mand, Geheimeraad Walter, fordum agtet af Chriſtian den fierde, da han ſom Commandant forſvarede Rensborgs Fæſtning, var faldet i Unaade hos Grev Ulfeldt, de bare
Mag

Mag til hinanden, og Walter fandt i Sophia Amalia et Medskab, der var villig at forfølge Ulfeldt i hvor liden Skyld han end havde. Denne Walter ligeledes agtet af Friderichs Fortrolige Gabel, var mægtig ved Hoffet, helst han som en fremmed Adelsmand fra Sarsen, ei kunde vente sig Venner iblandt den danske Adels, men oprigtigere Venner iblandt det tyske adelige Høfling, hvis Rigdom og Høihed ingen anden Grundvold havde at forlade sig paa, end den danske Adels Ydmøgselse og Kongehusets Vælde og Magt over dem. Denne Walter beslutter med Sophia Amalias Hielp, Ulfeldts og Gemalindes Undergang. Walter havde en Frille ved Navn Dina, der ikke allene for sin Elskovs Skyld havde Udgang i mange gode Huse, men som desuden var trøst, vittig og driftig, saa at hun med nogen Tillid og god Lykke holdt sig i god Anseelse. Hun aftaler med Walter, at hun, 1650 vil giøre sig bekendt i Ulfeldts Huus, og naar hun kiendte der Omstændighederne, kunde hun bedst digte noget opimod Ulfeldt og bevise det med sandsynlige Beviser, tagne af Grevens daglige Taler og Forretninger.

Dina aftaler fremdels alt med Walter, lige indtil at tale ilde om ham selv, for at skilte ham som Medvidder i at have opspundet med hende, Digtet om Ulfeldts Misgjerning at ville forgive Kong Friderich med den Gift, hans Kone bragte ham tillavet af Ulfeldts Huusdoctor Sperling. Dina fortalte hvorledes hun havde ligget i Sengen hos Ulfeldt og hørt Grevens og Grevindens Samtale om denne Gift. Walter berettede dette d. 6 Decembris 1650 til Kong Friderich. Men

Kong

Kong Friderich vel forfærdet over denne Angivelse, vovede ikke som Valg-Konge anderledes end efter sin Haandfæstning at føre Sagen imod Ulfeldt, kunde ikke nægte Ulfeldt hele Sagen, men maatte paa det venstfabeligste meddele ham den, at han kunde forsvare sig, uden for Mistanke at befales at holde sig hjemme.

Dronningen og Walter mærkede snart, at dette Digt ikke kunde fælde Ulfeldt, naar han ved Kettens Hielp kom til at sammenligne den letfærdige Dinas Udsigende med Sandheden.

Indtil den 14 April 1651 lod man Dina paa frie Fod, efter at hun den 18 Martii s. A. havde listigen sat Ulfeldt i Angest, at man vilde myrde ham med Gemalinde og Drengbørn i hans eget Huus, ja at Walter vilde være Grevens Banemand. Ulfeldt forlangte Dina og Walter arresterede, selv lod han sit Huus bevogte, og frabad sig den Vagt, Kongen tilbød ham. Ketten forfulgte Sagen imod Dina, hun vedblev dog i alle sine foranderlige Udsigender at angive Walter, som den der havde forledet hende til den Tresskienden imod Ulfeldt, og endelig blev hun halsbugget den 11te Julii 1651.

Aldrig saasnart var Dina, som ene kunde beffieme Walter, henrettet, forinden han begyndte med Frøhed og heel modigen at støvne Ulfeldt til Tressopreisning for de Beskyldninger han havde giordt imod ham. Kettens Dom imod Walter endte med: at han inden

1. Del.

S

trens

trende Uger Kulde forlade Dannemark og Norge, da han i Dinas Sag ved andres Ulykke haver eftertragtet sin egen Gæde og Ophøielse at forfremme og stadfæste. Hvilken haard Dom! det ham af Kongen skienkede Gode i Holsteen, trak han jo Indkomsterne af, han blev jo rigeligen forsynet af Dronningen, og som Historien viser, tabte han aldrig hendes Gudest.

Nu da Ulfeldt saae al denne Partiffhed, denne uretfærdige Forfølgelse imod sig, reiser han tvende Dage efter Walters Dom hemmelig fra Kiøbenhavn med sin Kone og Børn paa et hollandsk Skib. I Holland troede han sig ikke sikker, reiste over Land til Lübeck og derfra til Sverrig.

Glad maatte nu Sophia Amalia være, at hendes Medbeiler var blevet ved hendes Efterstræbelse en strafværdig Fugtning, til hvilken hendes Mand med Rættens Medhold kunde d. 17 August 1651 skrive et Stevnemaal, der indvarslede ham til næste Herredag at møde, for at forsvare sin Udviqelse, og de Fordringer, der giordes til ham for hans Embeders Forvaltning, som Rigens Hofmester og Raad, samt Befalningsmand over Møen. Den ellefte September tilskriver Friderich Rigens Raad, om ikke Ulfeldts Udviqelse berettigede ham til at betage ham hans Embeder og Lehner. Raadet svarede ja, og alle hans Fiender deelte hans Lehner og faste Eiendomme imellem sig. Gersdorff blev Rigens Hofmester. Canzler Sehestedt fik mange Lehner i Norge, Kronen fik adskillige af hans Godser, ja hans Gaard selv, blev i Kiøbenhavn

havn confisqueret og overladt den russiske Gesandt til Boepæl. Denne Fiendernes Handlemaade kaldtes i Hoffproget retfærdig Behandling. Hvo undrer over, at Ulfeldt, uheret, udømt, saaledes behandlet, maatte være i sit Bryst udsultet til Sophia Amalia, der beriget ved hans Kov var Sielen i Forfølgelsen imod ham; hans Høngierrighed, kunde allene udværes, ved at forøge sine Benners Antal iblant Sophia Amalias Fiender og med at pønsse paa hevnfulde Planer imod Sophia Amalia selv og hendes tyske Benner, der alle tilhøbe ganske havde bemestret sig den fra fjerde Christians Dage mod Ulfeldt misundelige Adel, og brugte dens Partiffhed imod ham. Ulfeldt forudsaae at hans Dommere i Dannemark bleve stedse tagne af de Adelige, der vare hans hemmeligste Fiender, dernæst af de fremmede Creaturer, Sophia Amalia sedede og sedede. Det var da ikke saa uklogt, at Ulfeldt forlod Dannemark 1651, thi han kunde ikke vinde noget ved at forfølges i sit Fædreland af partiffke Dommere. Og just naaede Sophia Amalia sine Onskers Opfyldelse, at Ulfeldt med Kone ved at forlade Landet uden Kongens og Raadets Tilladelse, skaffede Sag imod sig; nu behøvede Dronningen ikke mere at bruge løs Snaal til at forfølge ham og Gemalinde, der var for agtværdig til at kunne taales af Sophia Amalia, som vilde være den første Tilbedelseværdige i Riget.

Man lægge Mærke til, at Ulfeldt ikke saameget blev forfulgt for hans Misgierninger imod Fædre-

landet, da han som Myntmester havde besøget Nationen for mange tusinde Rigsdaler, ja, at han havde tiltrukket sig vintage Lehn, derfor aflagt maadelig Regnskab, skaffet sig og Familie betydelige Pantter af Kronens Gods for uvitterlige forstrakte Penge-Summer, havde sluttet en Alliance med Holland, der vist forskaffede ham endeel Foræringer, kort, at han havde benyttet sig af sin Svigerfaders Alderdom og hans Kones Magt over ham. Nei, at fornærme Fædrenes landet var intet, men Misdæder var han, fordi han fornærmede Kongehuset og dets Ære. Ja ikke den mindste Fornærmelse imod sammes Høihed, tilgav Sophia Amalia.

Ulfeldts Forsvars-Skrift, hvori han dog fremfører en Deel til at redde sit Navns og Ryktes Ære, ansaae Sophia Amalia og hendes Mand for et Skand-Skrift, skrevet imod dem. De fordrede derfor, at Dronning Christine ei skulde tage denne Majestæts Ære-Fiender i Forsvar; Danmark's Riges Raad skriver i samme Tone til Sverrigs Raad, men giendrriver ingen af Grundene, der overtalede Ulfeldt til at undrage sig med Flugten fra partiske Dommere. Det er Ulfeldts Fiender, der forsvare sig imod ham, hvor upartist ere de ikke forsvarede!

Nok, Ulfeldt, æret og agtet af Sverrig, kunde ikke videre forfølges i Danmark, end at man hævede alle Indkomster og Renter af de i Landet ham tilhørende Godser, Lehner og Capitaler.

Hvor

Hvor fremfusende var ikke Sophia i at forfølge Ulfeldt, en Mand der eiede Tønder Guld; skulde han, der som Ambassadeur i Kong Friderichs Tjeneste, vel vidste, at ikke mindste Feil blev ham tilgivet, have været saa eenfoldig, paa saa grov en Maade at stiele 24,000 Rdlr. fra sin Herre, ved ikke efter Ordre at betale dem til Kong Carl II i Engelland. Dette Bønde-Bebrøderie kunde jo ikke delges. Dog skulde Ulfeldt søges i denne Sag som en Falskner. Hvor vis var ikke Sophia Amalia i sin Sag, hun havde Kong Carls Ord, at han ikke havde faaet Pengene, og med hvormegen Flid maatte man ikke lede efter Beskyldninger imod Ulfeldt, at endog denne Bagatel skulde gøres til en af Ulfeldts Hovedforbrydelser.

Ulfeldt, i det svenske Raads Nærværelse, fremlægger sin Uskyldighed, men paa en for Sophia Amalias Ære fornærmelig Maade. Han viser hvor uskyldigen han forfølges, fremlægger en af Carl den Andens Generals Quitting for at have givet ham Ammunition og Krigsforraad for 30,000 Rdlr. og lægger til, Kongen af Danmark bliver mig altsaa 6000 Rb. skyldig, hvilken Summa jeg aldrig haver villet kræve, siden jeg vidste, at Kong Friderich stedse havde Penge-Mangel. Sandhed var det, men fornædrende for Sophias Ære var denne Stoltthed, og at hendes Fiender skulde see at hun og Mand ikke vare de Mægtige og Rige, som de gierne vilde at Mængden og især Christine skulde troe om dem. Vist nok er det, at intet kunde være mere krænkende for Sophia Amalia, end den Maade, paa hvilken Christine lagde Ulfeldts Uskyldig-

dighed for Dagen, hvorved Forfølgelsen imod ham blev sat i et hadesfuldt Lys hos Friderichs og Sophias Tænkemaade.

Hevnen sammenpakkedes alt stærkere og stærkere imod Ulfeldt, ved det danske Hof, helst Kong Carls Brev af 11te Nov. 1655 saa veldigen redder hans Ære. Det var nu besluttet, at han med Gemalinde skulde reent udslettes. Paa en sær Maade forbydes det Frue Ulfeldts Moder Christine Munk at føre den hende af fjerde Christian tilkagte Titel Grevinde af Slesvig og Holsteen. At Friderich, som Valg-Konge 1655 torde saaledes fornærme den Ulfeldtske Familie, viser, hvor forhadt han var af Rigens Raad. Ulfeldt selv personlig kunde Sophia ikke røre; thi Ulfeldt var fraværende, og det som værre var, maatte ikke opirres til for megen Brede. Hans store Forstand, overvægtige Indsigt paa Stænderne i Danmark, hans vigtige Raad, vare Raaben i Svendskens Hænder, der gjorde dem uovervindelige. Man maatte altsaa fra Dansk Side vedblive at vise sig estergivende imod Ulfeldt, skienke ham Haab om nogen Slags Tilgivelse og rolig Ophold i sit Fædreneland, naar han vilde fortryde det Foregaaende, og erkiende Sophia Amalia og Friderich den tredie for hans Overmand, og selv fordømme den Tanke at de vare hans Ligemand. Nei, Corstis Ulfeldt fandt ingen Salighed her i Verden, uden i at hevne sig og at tilbringe sig Ære, endog igiennem Krigens Ødelæggelser. Som en affkyelig Forræder, viser han sig som Raadgiver i Sverrig imod sit Fædreneland. Men ere de mindre straf-

straffhyldige end han, der usforsthyldt forfulgte ham og opirrede ham til Hevn.

Sophia Amalia havde den Sindskrænkelse, at see hendes usforsonlige Fiende Ulfeldt, spille en betydelig Rolle i Sverrig, at han efter Christines Døds-gang fra Sverrig nød den krigeriske Kong Carl Gustavs Fortrolighed, og at han blev spurgt til Raads, da han og den Gang allerede 1655 opmuntrede Kong Carl til at anfælde det ganske vaabenløse Danmark.

For Ulfeldt kunde det ikke være skult, at Sophia Amalias Ødselhed gjorde det umueligt for tredie Friderich, at ligne hans Fader i Kierlighed til Flaaden. Friderich kunde ikke af sine 200,000 Rdl. aarlige Indtægter til hans Particulier-Cassa, sætte mere end 30,000 Rdlr. paa Flaaden. Denne maatte forfalde, helst Adelen aldrig havde en Skilling til at fremme dens Flor. Ulfeldt var noie underrettet om den danske Adels Uvillighed, med Penge at hielpe Kong Friderich, thi Hielpen kom ikke Fædrenelandet, men Sophia Amalia til Bedste. Den sidste Rigsdag i Odense af 1658, havde overtyndet alle om, at Adelen troede at det værgesløse Danmark var i bedste Forsvarsstand, naar den blot kunde slippe for nye Paalæg, den sørgede ogsaa deri for sin Frihed, at den ikke vilde bevilge Hoffets listige Forslag om et gevorbent Regiments Oprettelse i hver Provinds, hvis Oberst var Hoffet underdanig, dernæst bad de ogsaa Kong Friderich om, ikke at glemme sin Haandfæstning, som tilholdt ham, at vaage over at ei fremmed Adal kom her-

ind og borttog de danske Lehn. Alle havde Mistro til Sophia Amalia, man mærkede nok, at hun blot var i Danmark for at make det og berige sine egne fremmede Creaturer, der kunde fremme hendes ærgerrige Planer, og disse kunde allene udføres af hendes Venner, naar de commanderede hvervede Soldater; men der maatte Krig til, for i Danmark at faae en Armee i Felten, der kunde paalægge Fædrelandet Aaget.

Sverrigs Krigslykke i Polen til 1658 er ikke nødvendig her at vedrøre. Kuns maae vi betragte den her i sit Daley som en Medaarfsag, der bestemte det danske Hof til at brække Freden med Sverrig. Just fordi man haabede, at Nederlagene i Polen havde saaledes svækket Svensken, at han havde været let at krige imod; thi Anstalterne i Danmark kunde ikke lade Haab om andre Seiervindinger, end over en vaabenløs udmattet Fiende. Man tilraadede Krig i Danmark, uden at have en Flaade, der kunde holde Søen i nogen Tid, talrig nok til at ligge for Anker, at vise sig, men blottet for alt, der kunde give den fortient Navn af en virksom Orlogsflaade. Fæstningerne vare alle vegne i Riget forfaldne. Ingen Armee af 10,000 Mand med Landmilice og endda ganske uvovet var at bringe tilveie. Rede Penge til Hverving fattedes, Tøihuse vare tomme, Magazinerne ikke mindre, kyndige Officerer fandtes ikke og de man maatte bruge, bleve det allene ved Bestalninger. Endda vilde Sophia Amalia at Krigen imod Sverrig skulde begynde; thi derved bleve hendes Venner Schack

og Korbisj viatige, da kunde de med væbnet Arm udføre hendes Planer. Dronningen selv var formedelst Pengelaan i Holland meget tilbøielig til at seie sig efter Holland. Denne paa store Handelsfordele meget opmærksomme, frie Stat, kunde ikke være ligegyldig ved Danhigs Mishandling af de Svenske, hvor Hollænderne havde saa store Pengesummer udestaaende, og derfor havde sikke Kornmagaziner; endnu mindre kunde de være ligegyldig ved at see Østersøens Handel at være indskrænket af Svenskernes Luner, helst Holland havde over 20 Millioner Riasdaler aarlig Omsetning i Østersøen; det var da vigtigt for dem, om Sverrig, Cnehersker i Østersøen, havde paalagt dennes Bære flere Procent aarlig Told, der i Grunden var en Skat paa Holland. Meget begribeligt var det, at Holland tog sig af Danhig, og med en Flaade stræbte at undsætte den, for at forhindre dens Indtagelse af Svenskerne. Det var og naturligt, at de igiennem Sophia Amalia formaadede Danmark til at gjøre fælles Sag med dem. Men det burde det kloge Danmarks Raad have forudsæet, at naar Svensken betryggede Hollændernes Handelsfordele, vilde disse snart slutte Fred med hene, og lade de Danske siden skaffe sig selv Fred.

Det var kuns en Fruentimmer-Forblindelse, der seer alt det at være virkeligt, som inderlig ønskes. Sophia Amalia kunde vist indsee, at Danmark var for værgeløs til at krige med den øvede svenske Armee, men hun saae allerede i Indbildningen alle Løfter opfyldte, uden at Danmark behøvede at rykke i Marken, nemlig Keiseren og Moskou med store Armeer at rykke

ind i Polen imod Sverrig, ja et betydeligt keiserlig Corps i Pommern, at hindre Svensken fra at falde ind i Holsteen, og endnu et større Antal polske Tropper at komme de keiserlige her til Hjælp.

I første Skynding blev et sandsesløst Krige-Manifest skrevet mod Sverrig, hvori der siges, fordi vi vil have Krig, forkynde vi Sverrig Krig i 1ste Juni 1657, og inden August Maanedes Ende var Carl Gustav med en øvet Armee Herre af Holsteen og Jylland; ja havde paa sin hele Marsch i første Hæft fra Polen, hverken seet eller hørt tale noget om keiserlige eller polske Tropper; saa at nu Danmark maatte bære hele Krigens Byrde ene.

Sophia Amalia kunde ikke virkeliggiøre sine Øster om Hollands kraftige Bistand, thi de lovede 6000 Mand vare næsten af ingen Betydning. Saaledes maatte denne ærgerrige Dronning vel begynde at frygte for Følgerne af hendes Tilskyndelse til Krig. Ingen Krigsmagt af Betydning var i Felten, Jylland og Holsten vare i Fiendens Hænder, og det som var det allerværste, hendes dødelige Fiende Corstis Ulfeldt var Carl Gustavs Raadgiver, han kiendte Danmarks Nøgenhed, og lod intet fare, som kunde hjælpe Carl Gustav til at blive med Lyst eller Magt Danmarks Konge. Helten Torbjørn rykkede ikke i Marken imod Svensken. Jyllands eneste Fæstning Friderichsodde maatte vige for Overmagten. Da Isen kom Sverrigs Konge til Hjælp, var det for ham en let Sag at oversømme med sin øvede Armee alle

de

de danske Øer, saa at inden Januari Maanedes Udgang 1658 var Kiøbenhavn beleiret til Søes og Lands.

Hvor maatte nu Sophia Amalia stielve for Ulfeldts Bredde, helst hun havde bemægtiget sig eet af hans bedste Godser, og saaledes aabenbart lagt for Dagen, hvilken Skiebne hun havde bereedt ham. Danmarks værgeløse Tilstand, Kiøbenhavns Uffælsed, forfaldne Flaade, ingen Armee, ingen Fæstning i Forsvarsstand, Stændernes større Had til Udelen end til Fienderne, kort, alle de Ulykker, et Land kan sønderriives af, sukkede Fædrelandet under. Hertil kom en ærgerrig Fiende, der allerede i Tankerne behandlede Danmark, som en erobret Provinds.

Ubegribeligt hvad der reddede Landet fra sin endelige Undergang; thi om end hele Europa vilde reddet Danmark, saa kunde i Vinterens Hierte ingen komme til Hjælp.

Kong Friderich var vel ikke hadet af sine Undersaatter; men endnu havde han ikke i Krigen eller før den Tid selv handlet, saa at Mængden kunde have Fortroelighed til hans Tapperhed og Fortienester. Faderen havde viist sig som en stor General, som den eneste Admiral i Europa, kort, værdig at æres som den meest fortiente Borger, om end aldrig Kongenavnet bød at nævne ham som den første. Friderich derimod kunde man ikke nævne uden Hjælp af Kongeværdigheden. Sophia Amalia kunde ikke være elsket af

de

det betrængte Folk, der nu i Nøden talede Sandhed, da denne ligesom Døden gjør alle lige. Hendes Herstfæste, hendes Odselhed, hendes udmærkende Kierlighed for Fremmede, meest Tydskere, kunde jo ikke behage Danske. De hørte aldrig Dansk af hendes Mund, de maatte derimod see paa, at fortiente Danske bleve ved alle Leiligheder underordnede Tydskeren, hvis Værd bestod ene i hendes Yndest og det Hofranglerie, hun havde behængt dem med. Ja hvor fornærmeligt for Danske, at hendes Tydskere enten forraade de vigtigste Fæstninger i Fiendernes Hænder, som Papehelten Brunow forraade Kronborg til Svensken, eller og, som Korbiz, vare uvirksomme, og tral store Summer aarlig, blot for at behage Dronningen. Mon ikke Folket let kunde giere den Regning, havde Dronningens ulige store Odsen været anvendt paa Flaadens, Fæstningernes Forbedring, danske Troppers bedre Forsørgelse, da havde Landet ikke, fordi det var nøgent, været nødt til at skielve for den væbnede Fiende. Der er ingen Tvivl om, at jo Sophia Amalia havde Feldmarschall Schack at takke for, at Uvillien ei allene ikke brød ud imod hende, men at den endog tabte sig i nogen Hviagtelse for hende. Denne Udlænding vidste ved sin Forstand og Tapperhed at vinde alles Yndest. Saa lykkelig vare ikke de øvrige af Dronningens Yndlinger. Om Arel Urup troede jo Folket uforskyldt, at han ei meente sit Fædreland det vel, og Studenterne selv vilde jo ikke trække til Feldts, forinden man lovede at befrie dem fra Tydskernes Herredømme i deres Cirkel. Thi det var naturligt, at tydsk Adel førte tydsk Opdragelse med sig, og denne kunde allene tydske Studenter

tere give danske Adelige, der uden denne ikke kunde behage Dronningen og giøre Lykke ved Hoffet. Rigsraadet selv blev overmandet af Tydskere.

Hvorledes kunde de Danske elske Sophia Amalia, hun var jo ikke deres, men Tydskernes Landets Moder. Hertil kom, man vidste at hendes Fiendskab mod Ulfeldt, meget forværrede Landets Forhold til Sverrig.

Den wordingborgske Freds Underhandling hvori Ulfeldt i Januari 1758 fremsatte som svensk Fredsmeagler saa trykkende Vilkaar, at Danmark blev ved disse gandske underordnet Sverrig, overtydede de Danske om, hvor sørgeligt det var for dem, at Dronningen havde opirret denne farlige Mand til saa heftig en Brede.

Sophia Amalias Kængsel efter Fred, for at slippe fra at staae under Ulfeldts Naade og Unaade, var saa heftig, at hun næsten handlede sandsesløs; thi saa fortjener det Naad at kaldes, hun gav sin Mand, at bære den engelske Legations Skriver eller høit Resident Meadow med Elephant Ordenen, fordi han havde modsagt Ulfeldt ved de Wordingborgske og strax paafulgte Thostrupske Freds Aftaler. Kort efter maatte jo Kong Frederich med store Summer Penge overtale Meadow til at give Ordenen tilbage.

Endelig slutter Svensken d. 26 Februari 1658 Fred til Koeskilde, fordi Løveir let kunde forstyrre
at

al deres Seter, og de aldeles ingen store Kanoner eller Beleirings-Redskaber havde med sig, de vare ei heller mægtig nok til Søes for at imodstaae den Hjælp, Dannemark kunde vente sig fra Holland. Carl Gustav sluttede ikke Fred for at holde den, men for at blive endnu mere forstærket til at angribe Dannemark med mere Eftertryk, og aldrig kunde han blive stærkere end han var i Januarii og Februarii Maaned 1658, thi da var han ene væbnet og hele Dannemark værgeløs.

Begge Kongerne, Friderich og Carl Gustav kom sammen paa Friderichsborg og levede der venkæbelig under eet Tag fra Torsdag til Løvedag, og Sophia Amalia stræbte her paa alle Maader at vinde Kong Carls Venkæb. Denne Monark var baade Frædser og Dranker, naar ikke Krigens Farer hindrede det. Troligt altsaa at Dronningen, med prægtige Giestebudde og stittige Frokost for Manden i Centrum, vist haver udfundet de bedste Midler at moere Kong Carl; vi ville ikke troe at Anslaget, med at fange Kong Carl og siden at lade ham ved Krudt springe i Luften i et Værelse paa Cronborg Slot, skulde som Rygtet siger være understyttet af Sophia Amalia.

Den Franske Minister Terlon, der ikke kendte lykkeligere Regiering end den Monarkiske, og som var ganske overvunden af Sophia Amalias Godhed og ædelmodige Gaver, roser uafsladeligen Sophia Amalia, saaledes siger han som Giest ved Konge-Tasselet paa Friderichsborg, at Dronning Sophia Amalia lod sig ved dette overhaands prægtige Maaltid, see i den aller-

stærste

stærste Pragt og Glæde, ja gav mange Beviser i Samtaler med Søerriks Konge paa hendes fine Forstand.

Kong Carl forærede ogsaa Dronningen Den Hveen, fordi hun ofte tog derover paa Jagt.

Om det var klogt at vise sig i saa megen Pragt for Seierherren, der lige fra Tasselet tog over til Skaane for at bemægtige sig her den tyvende Deel af Dannemark, det ville vi ikke her afgjøre, men saameget er vist, at just Rigdommen og Pragten paa Friderichsborg nærede hos Kong Carl den Lyst at bemægtige sig det. Og i hvor venlig han end var, undfangede han dog Planer til at blive Dannemarks Konge. Thi Friderichsborgs Behageligheder kunde han ikke glemme.

Havde Dronning Sophia Amalia været en sand Moder for Landet, da havde hun nedstemt Hoffet til sand og anstændig Tærvælgthed, for at sammenskræbe alle muelige Pengesummer til derfor at forbedre Flaaden og Fæstningerne, ja til at lønne Spioner, der fra Holsteen af let kunde have underrettet Hoffet om at her lavede Kong Carl sig til Krig imod Dannemark imedens han i Siesland sluttede Fred. Ja saa slet vare Rigets Sager besørgede, at man ikke vidste, at den Gottorpske Secretair i Kiebenhavn, Pauli, var Kong Carls bedste og sikkerste Spion.

Nei, Sophia Amalia vaagede ikke for Landets Vel og Sikkerhed, allerede i April Maaned havde den Danske Minister Juul, der havde talt med Kong

Carl

Carl paa Gottorff adøaret Hoffet i Kiøbenhavn om Kongens Tilløvelse til Krig imod Dannemark, ja endog i Mai Maaned siger Sophia Amalia, da hun taler med Ambassadeur Terlon i Rosenborg Have: Man havde Efterretninger om, at Kongen af Sverrig ikke vilde opfylde den Kjøebildske Fred, men vilde begynde en nye Krig. Ja Rigets fornemste Embedsmand Gerødorff kunde jo selv fortælle Terlon, at Svensken ei gjorde andet ved den Kjøebildske Fred, end at forhale dens Slutning, for at holde deres Tropper i Landet. Man maatte lade Sagerne jevne sig selv, overlade dem til Gud og oppebie med Taalmodighed Udfaldet.

Man maae tilstaae, at denne adelige Tillid til Forsynet, var for Fienderne vigtigere end en heel Armee af Hjelpe-Tropper, og Sophia Amalia var vel tiemt med at kunne nyde Fredens orkesløse og moerende Liv, naaget de fiendelige Tropper laae rundt om i Landet, og Fædrenelandet var skult af dæmpede Krigs-Luers Nøg, der blot ulmede, men snart med fordoblet Magt vilde trække frem. I Kiøbenhavn stode man i Mars, April, Maj, Juni, Julii Maaneder paa Guds Forsyn, og i det mindste om Foraaret provianterede ikke Kiøbenhavn, man skyndte ei paa den hollandske Hjelpe, trak ei Krigsfolk ind i Kiøbenhavn, forbedrede ei Voldene, nei alt dette kostede Penge, og disse brugte Sophia Amalia ibeligen. Først i October kom den hollandske Flaade, og i August 1658 var allerede Kong Carl, Herre af Cronborg, og Kiøbenhavn, til Søes og Lands indsluttet.

Udel

Udel commanderede Tropperne, forsvarede Fæstningerne, styrede Fredsslutningerne, gave allevegne Raad, udstædede Befalninger, bare Hielme og Vaaben som Helter, nød Forretter og Belønninger for Helte-Bedrifter, underkuede alle Stænder, der maatte fæde og forsvare dem, fordi de vare de eeneste, Krigs-Helte af Nationen, de eeneste Dpliste, de eeneste, der kunde regiere og holde Staten sammen. Og dog styrede deres Feighed, Krigs Ufornuft, Stats Ukyndighed, Landet i den allerstørste Fordærvelse og Nød, og dog skulle Borgere og Bønder ære og tilbede disse Morder-Engle, saalænge Verden staaer, som deres Skjts-Engle.

Nei de Danffe, der elskede deres Fædreneland, vare rørte af dets Nød, og kunde ikke andet end hade de onde Mander, der havde besat det og efterladt det i denne ynkværdige Tilstand.

Kunde nu Sophia Amalia, med sine behielmede og beahnedede Tydsckere, med sine Hoffsmigrere, med sine underdanige Raad imodsette en seierrig Fiende Tropper, Anslag og Udveie, der kunde standse ham, blot i nogle Maaneder, indtil den hollandske Hjelpe kom. Hertil var Hoffslænget for svagt, for raadvildt, for feigt, for lidet æret af Folket; men stærk, modig og opfinderisk var det, da det gjaaldt om i Fredstider at paa-lægge frie Borgere Slavelænker, og byde dem med ders Eved og Marv at fæde Hoffet. Hele Hoffet, alle Rigets Store maatte afmægtige kaste sig i Folkets Darn; havde dets Fædrenelands Kierlighed, dets

1. Deel.

E

rasen.

rafende Brede paa en troløs Fiende, ikke reddet dem, vare de inden føie Tid blevet Fiendens Fanger og Trælle. Hvor ædelmodigt handlede ikke det danske Folk og Kiøbenhavns Borgere. Nu Fædrelandets Fare kaldte, vare de alle villige med Liv og Blod at værne om Staten, at forsvare dens Uafhængighed og Ære. Borgerne glemte al den Uret og Vold, Adelen igiennem saa mange Slægter havde tilføiet dem. Borgerne glemte at fordre den store Gield, Adelen stod i til Landet. Hvad havde Adelen betalt for deres Sønners udelukkede Ret til Embeder og Lehn. Hvad havde Hovedgaardene betalt til Krigen i Folk og Penge for deres Friheder. Hvad havde Adelen betalt for deres Toldfrihed og deres Bønders Skattefrihed, intet erstattede de Staten i Overflod, ingen Anstrængelse viiste de, med at levere Korn, Penge, Heste, Folk, midt i Statens største Nød. De nedgravede i Brønde deres Rigdomme, lod Fienden tage deres Heste, Korn og Mandskab. Borgerne ansaae Adelen for deres Medborgere, glemte at de havde været deres Tyranner og nu sloge de for dem, som om de havde været og vilde stedse være deres og Børns Belgierere.

Saa ædelmodigen handler et heelt Folk. Men Erkiendtlighed kan de høiere Stænder ikke giengielde med.

Da Krigens Farer vare overstændne, vare og Bøndens og Borgerens Trængsler glemte, de bleve drevne ind i deres sædvanlige Baase, og malkede ostere og sødt fløttere end før.

Man

Man roser Sophia Amalias Mod og Tapperhed i Beleiringen, at hun med Gemal ofte lod sig see til Hest paa Volden, og midt under Regn af fiendelige Kugler, opmuntrede alle til at stride for Fædrelandet. Hendes Skønhed, majestætiske Ustand, mandige Udseende til Hest, kunde nok opflamme den almindelige Mand til at gaae frem med Evemod.

Hvor gierne læste man ikke og i Historien, at Dronningen havde af egne Midler givet saameget til de Saaredes Pleie, saameget til de Udsødes Enker, som overlevede deres Mands Død for Fædrelandet, saameget til Krudt og Proviant. Mangel paa disse hjalp Svensken til Naffov Fæstning, der i 13 Uger havde forgieves udest sine Borgers Blod, og maatte nu som et værgeløst Barn overgive sig til Fienderne, da den hele Sommeren igiennem ikke kunde faae mindste Hielp fra Kiøbenhavn.

Endelig sluttes Freden 1660 d. 27 Maj, efter at Kong Carl Gustav var død d. 12 Februarii s. A., og ansee vi dette Dødsfald som Dannemarks eeneste Redning, og den eeneste Maade paa hvilken Freden kunde erhverves. Sophia Amalia fik langt fra ikke sine Ønsker ved denne Krigs Ende opfyldte. Mange Provindser vare tabte i Steden for dem hun havde haabet at erobre, da hun raadete til den ubesindige Krig. De rede Penge, Crediten, vare tilstoppede Kilder for hende og hvor hun vendte sig, aabnedes ingen Udfigt til Overflod. Ja de værste Stød for hendes heimodige Mand, vare, at Corfih Ulfeldt skulde efter den sidste Fred, ikke

2 2

alle.

allene have Tilladelse at opholde sig i Dannemark, men det som var det værste, alle hans Stavgodser skulde ham tilbageleveres, ligeledes skulde man handle med Ebbe Ulfeldt.

Her saae nu ikke allene hele Verden, at Dronningen ei havde Magt nok til at hevne sig paa sine Fiender, men endog vilde det falde hende vanskeligt at erstatte Ulfeldt de Godser, hun havde forødt.

Sophia Amalias Snedighed understøttet af Hannibal Sehested, hjalp hende ud af denne store Forlegenhed. Ulfeldt sad i Arrest i Malmøe, fordi man beskjødte ham for at ville forraade Skaane til Danmark. Han flygter til Dannemark af Frygt for Dommens Udfald, efter Hannibal Sehesteds trødske Forgivende til ham i Arresten; 1660 er han til sidst September som Rigs-Raad paa fri Fod i Kiøbenhavn, da man uden Marsag sætter ham og Gemalinde fast paa Rosenborg Slot, siden fører dem til Bornholm og paa denne Maade betalte ham hans Godser, og befriede sig fra de Hindringer, han med sin store Forstand kunde have lagt Enevolds-Bærket i Veien.

Da Sophia Amalia 1661 var blevet en monarkisk Dronning, hestede og hendes Hevngierrighed søde Frugter af denne Vælde; hun brugte den i de første Aar blot til at forfølge Ulfeldt, og at ophøje og berige sine Creaturer.

Uf

Af Guldet selv kan jo gøres det mest drøbende Anspulver. Intet Gode kiender Mennesket, som jo hans onde Hierte kan misbruge og omdanne til Gift, at Sophia Amalia misbrugte Enevælden, betager den ikke det Gode, den kan stifte i fjerde Friderichs Haand.

Ingen trængte mere til Souveraineteten, til Undersaaternes blinde Lydighed og Villighed i at give Skatter uden at fordre Ansvar, end just Sophia Amalia; væbnet med Enevælden, kunde hun hævne sig ustraffet, og finde Gulmgruber overalt. Historien haver tydeligen sagt, at tredje Friderich aldeles intet vilde have med Enevælden at gjøre; hans Gemalinde med tydske Creaturer og hendes vigtigste Creditor Hannibal Sehested, sammenpakkede denne Mine, der skulde ved sin Explosion gjøre alle Undersaatter til Slaver, hvis Villie, hvis Ere nu eene var bundet til Monarkens Luner. Monarken var ikke mere Menneske, bundet til Love, han var en evig Jordens Gud, udrustet med uforandret Wiisdom og Magt, derfor skulde hans Bud adlydes, som de eeneste vise og retfærdige.

Denne Regieringsform fik Borgerne til Belønning for deres Opoffrelse, Farer og Trængster i Krigen, de bleve alle eenige Børn under en enevaldig Landets Fader. Bonden var ingen Stand, han fulgte Jorden som Hollænderiet Hovedgaarden.

T. 3

Utrykte

Utrykte Papirer kunne lære os, at Sophia Amalia 1660-1661 eene drev Enevoldsregierings-Planen, ved Hielp af sine Creature, som forskaffede hende Penge til at betale de hvervede Soldater, der vare brugte til at forsvare Kiøbenhavn. Borgereskabet var endnu i Naaben og paa Hoffets Side, saa vi finde det ikke stort, at flere tusinde Bevæbnede kunde i en Førfuing, hvor Commendanten og Borgereskabets Foresatte vare af den nye Mening om Enevoldsmagtens Digtighed, tvinge nogle og 40 ubevæbnede Adelige til at være af denne nye Mening.

Vi finde ikke at Fædrenelands Kierlighed, Lapperhed, Erbødighed for Ansvar, have havt Deel i den nye Regieringsforms Oprettelse fra Dronningens og den tydske Adels og Hoffens Side. Borgerne derimod bleve førte bag Lyset, thi alle deres ypperlige Forslag til Almeenvels Fremme, bleve blot af Hofpartiet imodtagne, for at holde dem i god Lune og i det visse Haab om bedre Tider. Ingen af disse Forslag bleve, da Enevælden var uroffkelig, udført. Borgeren og Bonden vandt ved den nye Regiering, at de saae Adelen i samme underdanige Forfatning som de, med Forskiel, at Adelen fik sin Underdanighed betalt med store Forretter og vigtige Embeder, samt at de, der ved Hof-Indesten og vare med samme beslagtede, regierede alle Stander saa ansvarsløs som dem lystede.

Sophia Amalia var den eeneste, der vandt ved at hendes Mand fik Enevælden. Hun var nu unægtelig den øverste i Riget, helst Kong Friderich lod hende
med

med sine Creature styre som de vilde. Penge kunde ikke fattes hende, thi hendes Creature efterstaae Rigets Regnskab, og hendes Anviisninger vare Udgiftsordre, som ingen vovede at udsætte noget imod. Skatter kunde jo Enevælden paalægge efter Lune, og militair Magt var der til at inddrive dem. Netterne vare og besatte med Sophia Amalias Creature, saa alt hvad hun fandt billigt og ret, vovede en underdanig Net ikke at imodsiges.

Hannibal Sehested, fjerde Christians Svigersøn, var Sophia Amalias Skatmester, han havde i Christians sidste Aar ranet saameget, at han kunde jevnlig forstrække Sophia Amalia med Penge; for Enevolds-Regieringen, og i de fem Maaneder dens Crisis stod paa, vidste han at skaffe Udveie til Soldatens Betaling. Ja han vidste og at forskaffe Dronningen al den Stads fra Frankerig, hun ønskede; men 1662 forlod Sehested Skatammerets Bestyrelse, efter at han af Kay Lykkes og Ulfeldts confisquerte Godser og Midler havde faaet sit Laan til Dronningen erstattet, og nu overlod han gierne til andre det piinlige Arbejde, at være Skatmester hvor Gielden ingen Grundser kiendte. Thi naar herer Ødselhed og Pragtløst op at øse Penge ud.

Hannibal Sehested var saa hengiven til Belløst, at han kun i Frankerig kunde døe i dens fortryllende Dørm. Han viiste ved at forlade Fædrenelandet, at det ikke var Lyst til at styre det og hjælpe det, med Orden i Financerne, paa Tode, at det var ei heller Sophia

Amalias personlige Dyder, der fængslede ham til hende; men det var hans egen Sikkerhed, der bød ham at forene sig med et Partie, som kunde gandske svække hans Fiender, Rigsraadet, der udrustet med Magt, vilde have straffet ham for hans Udsuelfer i Norge. Nu derimod fik han Generalqvitering for alt, hvad han havde gjort og vilde gjøre, af en monarkisk Dronning, som han ikke allene i betrængte Omstændigheder havde understøttet med Penge, men endog havde hjulpet til at blive enevældig, ved at indrette for hende Collegierne, igiennem hvilke Befalinger bleve alle Undersaatterne foreffrevne.

At en Bøllystens Slave er vittig, belevet, falsk, ærgierig, vesindet, lumsk, troeløs, ødsel, anseer alle Maader at erhverve Rigdomme paa forlovlige, fordi hans Bøllyst udi disse ikke kan mættes, det finde vi gandske naturligt, og at derfor Sebested var et ypperligt Redskab til at skaffe et Hof-Anseelse og Gulmgruber, synes meget begribeligt.

At Feldtsherren Schack, der ved sine personlige krigeriske Fortienester havde erhvervet sig Borgernes Agtelse, ogsaa var vigtig for Dronningen, da han endog i Freds Tid beholdt Overmagten, al Enevældes Grundvold, finde vi ganske rimeligt, endnu mere var denne fremmede Adelsmand, for sin egen Bølløst Skyld, dertil forbunden, havde den indfødte danske Adel beholdt Overmagten, da havde der ingen Lehn eller Grevskab været for Schack at vente i Danmark. Man havde beaffædiget Soldatesquen ved Fredens

Slut-

Slutning, og en maadelig Gage med et tomt Eresnavn var blevet hans Kaar. Hvor menneskeligt at Schack ønskede i Anseelse ikke at vige nogen af Rigens Raad, ei heller i Rigdom og Vellevnet, og dette Maal forfulgte han ikke; ved at forene sit Liv, sin Ære med Sophia Amalia, blev hun enevældig, og hendes Næst havde ham op paa det høieste Trin, den menneskelige Ærgierighed kunde ønske sig.

Dronningens Skide-Yndling Korbis stod og faldt med hendes Anseelse, hendes Villie var ham en Lov; thi at adlyde den, var en Kilde for ham til Ære og Anseelse, ja Rigdom. Han, som kom herind fra Sarsen med en Vadsæk paa en Postvogn, var jo 1661 Ridder, Marskalk, Vice-Præsident i Krigscollegierne, havde sit Palais, sin ypperlige Equipage, prægtige Rideheste, gav prægtige Maaltider, beværtede selv Herkkabet. Kunde en saadan Lykke ikke let opmuntre svage Sieler til at tilbede Jordens Guder, der udsendte saadanne Lykkens Gaver til deres yndede Tilbedere.

Gabel, Kong Friderichs umistelige Ven og Redfæder, havde ingen anden at forlade sig paa; han maatte jo have været eensoldig, hvis han ikke havde gjort alt sit til at grundfæste sin Herres Vælde; ingen vandt mere derved end han. Ja Sophia Amalia selv maatte vise sig høielig imod denne hendes Mandes Fortrolige, han kunde forsikre hende Mandens Fortroelighed, og gjøre ham høielig efter hendes Villie. Dog var denne Gabel aldrig Sophia Amalia blind underda-

25

nig,

nig, han vovede dog, hende uadspurgt, at mage det saa, at hun efter Kongens Død ei i Kongens Testamente var indsat til Medregentinde, hendes Snildhed vidste snart at skaffe hende Raad, ved den Frille hun havde opdraget til Sønnen, fik hun al den Magt hun ønskede sig.

Theodor Perle, Cantaler i tydsk Cancellis, maatte arbejde sig i Veiret, det kunde altsaa aldrig falde ham ind at gjøre sin Enkles Befordrer og Grundfæster Sophia Amalia imod.

Erkebisp Svane, riig, bydende, var et Intet, da han var underordnet Rigsraadet, som satte deres Kundsk og Tienerer til Præster, som let kunde overtale disse af Adelen underkuede Geistlige, til at bortgive det de ikke tabte ved, og som de aldrig havde været i Besiddelse af, nemlig deres gieldende Samtykke i Regjeringsforvaltningen. De havde hidtil for Kongs Skyld været ved Rigsdagen, deres Samtykke brød Adelen sig lidet om. De kunde jo med Hunger og Kulde straffe de Præster, der havde været dem imod. Derimod ved en nye Regjeringsform bleve de befriede fra Adelen Overmod, bleve satte ved Siden af dem, imodtogu og store Privilegier, vare enhver for sig i deres Cirkel smaa adelige Familier; de havde Hovedgaard, Lærter, Tiender, Skattefrihed, Bønder-Hoverie, og Statens Armee maatte forsvare deres Privilegier. Ja Svane for sin egen Person fik ikke allene en Carosse men store Summer Penge, blev Erkebisp og Præsident i et Collegium, der ei behøvede

slig

slig Uværd. Hvorfor skulde han være Sophia Amalia imod, hendes Høihed hævede ham og Geistligheden med sig i Veiret, og Præsterne bleve Enevældens Egeværge, disse Kræfter holde hinanden i Veiret. Geistlighedens Magt over Almuen ere gode Renter for Regjeringerne af den Anseelse, det Vellebnet og de ansvarløse Embeder, de forstyre Geistligheden, og lade den være i uforskyret Besiddelse af.

Nansen, Kiøbenhavns Borgemeister, kunde naar han elskede Borgerstabet og sin egen Magt og Anseelse ei andet end ønske sig og Borgere befriede fra den usvære Tilstand og Ufrelighed, hvori den enevældige Adelskæde holdt dem nedstunkne. Ved at befordre Enevælden arvelig i Kongehuset, hævede han sig og Borgerne op paa det samme Trin hvor Adelen stod; alle Kiøbenhavns Borgere bleve jo adlede. Sæt endog at Rigsraadet kunde steds i Nød have bevilget Kiøbenhavns Borgere adelige Rettigheder, for at opmuntre dem til at stride imod Fienden, saa vilde, naar Faren havde været forbie, Adelen snart have svækket disse Rettigheder; de undsaae sig jo ikke ved, paa den vigtige Rigsdag 1660 at kalde Borgerne usvære, og lod dem føle at det ikke tilkom dem at sige deres Meening eller have gieldende Stemme imod Adelen. Nu derimod bleve Borgerne i Kiøbenhavn nødvendige for Kongehuset, de havde begge een fælles Fiende, Adelen Overmagt at stride imod og vaage over at den ikke igjen reiste Hovedet i Veiret. Men Nansen tænkte vel aldrig paa at en staaende Armee gjorde det i Fremtiden unødvendigt for Kongehuset at smigre Borgerne. Desuagtet kunde Kiøbenhavns Borgere aldrig tabe ved

Kon-

Kongehusets Tilvært i Bælde, saalange det havde sin Høfheldning i Byen; jo flere Millioner Hoffet fortærer, jo flere Borgere leve vel af Hoffets Odselshed, ei at tale om, al Handel følger næsten Hoffets Opholdssted.

Nansen blev nu ikke allene rigelig med Penge belønnet for sin Underdanighed imod Sophia Amalia, men blev og gjort til Præsident i Kiøbenhavn, og dette Embede arvelig paa hans Efterkommere. Ja Sophia Amalia sørgede endog for at hans Datter siden blev gift med hendes Yndling Griffensfeldt. Nansen behøvede efter Souveraineteten ikke at trygle for Rikens Raad, for Borgerne, men han havde Ret til at gaae selv til Kongen uanneldt, ja han beholdt ogsaa Nøglen til Byens Østre Port, til Beviis, at Kiøbenhavn var en frie Rikens Stad.

Ingen af disse Mænd, ingen af de Stænder hvis Talsmand de vare, kunde andet end indsee, at jo Adelens Magt blev brækket ved Enevældens arvelige Overdragelse, saa at de endog af Geistligheden og Borgerne bleve ærede som deres Belgiorere, og disse tvende Stænder føelte let, at de stedse maatte giøre fælles Sag med Hoffet imod Adelen.

Enevælden skabte fem Regjerings-Collegier, Præsidentere og Vice-Præsidentere og Adelen i dem, satte Svane til Præsident i Consistorio, og Nansen til Præsident i Kiøbenhavn, og disse Præsidentere stode ingen til Ansvar for deres Embedsforvaltning uden Kon-

Kongen, og naar de havde hans Bisald, som de let erhøvede, naar Sophia Amalia var paa deres Side, saa sees let, at den danske Adelen havde det mere ærefuldt i at være Præsidentere, havde det sikkere for Ansvar end før, da Familie-Bælde i Rikens Raad var deres Overherre og kunde trække dem til Regnskab. Nu havde de blot at erhverve Kongens og Dronningens Yndest, da kunde intet Memmeske sig dem det mindste ubehagelige, thi at dadle Præsidenterne, var at dadle Kongen, som var fornøiet med dem. Det var endog en liden Deel af Adelen, der, naar de saae paa deres egen Sikkerhed, med Føie havde Ret til at være misfornøiet med den nye Regjering. Hvorfor ogsaa denne Forandring gif meget roelig af. Den mindste Deel af Adelen havde som Corfih Ulfeldt smagt Sødheden af at regiere og være enevældig. Den største Deel beholdt efter Souveraineteten det de før ned, nemlig deres Forretter, Skattefriheder, og Ret til de vigtigste Embeder.

Bonden var i Danmark ingen Stand, han havde intet med Rigsdagen at gjøre, denne Classe af Borgere, fik derfor heller ingen Præsident, den maatte tiltrænge sig Talsmand, og hvo vovede at indtale deres Ret som Borgere, da de ikke vare Hoffets Yndest værdige, siden de ikke vare med at skaffe Kongehuset Enevælden, og alle Stænder hentede deres Bælde, Rigdom og Anseelse fra denne Stands Uvidenhed om sine Rettigheder, som frie Borgere.

Sophia Amalia saae sig i Februari Maaned 1661 i fuld Besiddelse af al den Magt, nogen Dødelig kunde have over sine Medmennesker. Hun behøvede blot med Collegiernes Præsidenter at aftale hvad hun vilde have frem, og intet kunde imodstaae hende.

Hendes Vergierrighed og Konster for at saae Midler til at udføre sin Pragt og gjøre det danske Hof til et Mønster af det franske, byder vores Emne os fortelig at vedrøre.

Historien viser os at Wsfeldt med Frue kom som en frie Mand til Kjøbenhavn 1660, forettede sit Embede, som en af Rigens Raad, underskrev den 19 September 1660 det første Forslag, Adelen gjorde paa Rigsdagen. Faa Dage efter bliver han og Kone arresterede paa Rosenborg, og ingen paastaar ham løsladt. Her følte allerede Sophia Amalia en liden Forsmag paa den Glæde, at kunne befale, uden at staae til Ansvar. Hans Nærværelse i Hovedstaden kunde ikke passe til Sophia Amalias Forhavende, han blev ført med Gemalinde til Hammerhuus, hvor han i 9 Maaneder og 13 Dage sad snevert indsluttet, berøvet Pen og Blæk og al Omgang. Hvo kan undre over at han ventelig i dette Tilfælde uskyldig, stræbte at undvige dette uforkyndte Fængsel, der af hans Fiende Commandanten Fuchs blev ham saa meget forbitret.

Frue Wsfeldt, denne saa mageløse Egtfælle, der ærligen havde deelt alle Trængsler med sin Mand, kunde man dog vel ikke vrede paa, at hun anspendte
alle

alle Kræfter paa at skienke ham Frihed, hun snede af deres Lagener en Strikke sammen, ved hvis Hielp de hidse sig ned af Fængselet, men de bleve grebne; og nu sad de, gandske aldeles skilte fra hinanden, sex Maaneder i et affhyeligt Fængsel, som den barske Commandant Fuchs forbitrede alt det han kunde, hvorved han intet tabte i Yndest ved Hoffet. Gierne havde Sophia Amalia ladet dem henleve i denne haarde Trængsel, hvis ikke hendes Venner havde forestillet hende, at de alt for uskyldigen leed, og at hendes Ære fordræde ved en Slags Mildhed at slette i Verdens Dine denne sidste Haardhed mod Wsfeldt, efter at alt imod ham var henlagt og glemt, da at fængsle ham uden nogen bekiendt Brøde.

Men Friheden kunde Wsfeldt ikke saae, inden at Sophia Amalia havde ladet ham give sig selv Skyld, saa han maatte tilstaae paa mange Maader at have forset sig imod Kongen; ikke omtales den sidste Brøde hvorfor han var fængslet. Wsfeldt maatte dernæst frastrive sig alle sine Gods i Sieland, maatte allene forbeholde sig det Gods, som kunde tilfalde ham i Arv efter hans Svigermoder.

Paa denne Maade slap Sophia Amalia fra at give de Gods tilbage, hun af Wsfeldts Eiendomme, som Davelse og Jagerspriis havde bemøgtiget sig.

Wsfeldt og Kone maatte og forbinde sig til aldrig at ville komme Kongen eller Dronningen for Dine, og stedse forblive i Fyen, og aldrig tage ud af Riget,
el

eller tiene fremmede Magter, uden med Kongens Tilladelse.

Ulfeldt, før Medregent, nu 1661 en ringe Underfaat, med al dansk Adels sat ved Siden af den ringeste Borger, kunde med sin Gemalinde ikke finde sig i denne Fornedrelse, vilde hellere forslaae de mange mørke Erindringer, som disse Betragtninger daglig plagede hans Sind med, ved at reise udenlands, bad derfor om Tilladelse at reise til Badet.

Sandelig, for Ulfeldt var der i Danmark kun liden Glæde, den Arv han skulde gjøre efter sin Svigermoder var allerede siden 1659 tvivlsom. Thi meget af den blev, efter Ulfeldts endelige Døds, Hannibal Sehesteds til Deel, af det andet blev oprettet Grevskabet Frisenborg, og Baroniet Holsenhavn, som Yndlingerne bleve for let Riib Eiere af.

Den rigeste Mand i Danmark, Kay Lykke, maatte dele Misdædernes Skiebne med Ulfeldt, ikke fordi han som denne havde ladet Væreporten saa skyndelig nedrive, at Sophia Amalia ei efter sin Kroning kom til at liere der igiennem, ikke fordi han som Ulfeldts Kone havde i et muntert Lune sat Sophias Krone paa sit Hoved, og sagt, den klæder mig vel, og tabt den, saa at nogle Steene faldt ud. Nei, Kay Lykke var riig, hans Midler kom Sophia Amalia vel tilpas, han var aabenhjertig, tilstod at den nye Regjerings-Form ikke behagede ham, og udlod sig med Talemaader, som alt for meget nagede hende. Sophia Amalia, der i sit

sit 33 Aar var Moder til 8 Børn, var Skidheden selv, vilde ikke at man mistænkte hende Venkskab med Korbis, og kunde derfor ikke tilgive Kay Lykkes Prælestie, at intet Fruentimmer, end ikke Sophia Amalia kunde imodstaae hans Etskov. Kay Lykke afsad sin Forsælle, men hun var ubøielig, han maatte flygte ud af sit Fædreland, og da han ikke vilde stille sig for sine Fienders Domstol, blev han som en heist ulovlig Majestætsforværmer dømt til at miste sit Adelskab, sine Godser og Midler, og blev Hoved og Haand hugget af hans Billede. Hans 15 Herregaarde tilfaldt Kongens Casse, og hans egen Boepæl i Kiøbenhavn blev ffienket til Waisenhuset og Lugtuset. Hvor ædel en Maade for Regjeringen at berige sig. Sophia Amalia havde igiennem sine Creaturer, der vare i alle de vigtigste Embeder, uindskrænket Ret over alt hvad der flød ind i Kongens Casse, siden alt blev udbetalt og beregnet i det tykkeste Mærke *).

Sophia Amalia lod ikke noget Aar gaae bort, i hvilket hun jo vilde Adel og Borger, at blind Lydig- hed imod Enevældens Befalinger var deres eneste Sikkerhed. Det blev da atter Tænkemaade, at naar man handlede sikkert, uden at mishage Hoffet og Yndlingerne, vilde det ikke falde Collegierne og Retterne vanskeligt at bevise, at man havde handlet lydigt og retfærdigt og frie for Ansvar.

Ris.

*) Bremerholms Fiskals Regnskab for Confiscationer frem- bære herpaa vanærende Beviser.

Kjøbenhavns Borgere havde ikke allene i Byens dobbelte Beleiring med deres Heltmod værnet om Land og Rige, de havde endog reddet Kongehuset, ja givet det Enevælden i Hænderne, saa at de fortiente af Kongehuset at æres som dets Befriere og Belgierere. De vare blevene aflagte med adelige Privilegier og flere for alle Stænder trykkende Forretter, Byen var blevet stadfæstet i at være en Rigens frie Stad, der til Beviis paa sin Selvstændighed havde Ret til, i deres Præsidenter, Borgemeesters og 32 Mænds Personer at gaae lige til Kongen, forebringe ham deres Anliggender, og selv af ham at imodtage Svar. Byen besatte derfor Boldene med Vagt, havde Nøglen til een af Portene, ja Magistraten oppebære selv adskillige af Byens Indkomster, bleve sønede af Gudser dem tilhørende, var altsaa en egen liden Stad inde i den større.

Tanken kunde da ikke andet end være skrækkelig for Sophia Amalia og hendes tyske Creaturer, at ligesaa let som Kjøbenhavn havde før hjulpet til Enevælden, kunde den og hjælpe til at tage den.

Mange Forslag havde Kjøbenhavns Borgere gjort Regieringen om aarlig Rigsdag, om Skatternes Fordeeling, om Lehnenes Bortforpagtning, Bøndernes Frihed, frie Handel, men endnu paa tredje Aar efter Enevældens Overdragelse, var intet foretaget: Collegierne og Kongens Myndighed igiennem Forordninger styrede alt, uden at raadføre sig med menige Stænder. Adelsens Magt var ved Familievælden og

og Hofhødest næsten usvækket, nye tyske Adels- og Lehnene; kort, Riighed, Skattebyrder, Gieldens Afbetaling, ordentlig aarlig Regnskab, saae Borgere at der ikke blev tænkt paa. Borgere havde derfor ikke Marsag til at glædes over de Følger af Enevælden, de hidindtil havde oplevet. Deres nyttede Misforviiselse tænkte Sophia Amalia og Creature mageligt og visst at kunne dæmpe ved Magt. Thi med Rode at have Borgernes grundede Klager, holdt sjelden nogen enevældig Regiering ud. Et Kastels Anlæg i Kjøbenhavn var det bedste Middel; dette kunde beskynde Byen, dette kunde nære tyske hvervede Soldater, der for Penge plagede Borgere efter Besoldning. Dette kunde være en mægtig Trusel til at holde heitende Patriotisme i Tømme, saa at alle af Frygt betagne maatte tilstaae, at alt hvad Regieringen foretog sig var usforbederligt.

Feldtherren Schack og Rigmarskalk Korbiz, blev Kastellets Anlæggelse betroet til, de accorderede med en fremmed Ingenieur, som strax fik de dertil fornødne Penge, og een Karl af hver femte Bøndergaard maatte indsendes til Arbeidet.

Præsident, Borgemester og Raad med de 32 Mænd, vendte sig til Kongen med deres Klager over dette offentlige Beviis paa Kongens Mistroe til sine Borgere, der jo uden Kastel havde forsvart Byen imod en overlegen Fiende, formenende at Styrpramme gjorde imod en fiendelig Flaade bedre Nytte end et Kastel, hvis Canoner overflødig Fiendens Skibe, kun flød

i en vis Linie, og dog var let udbungret. No-
gen Opsættelse udvirkede Borgerskabet i denne Sag
hos Kongen selv. Men just Borgernes ivrige For-
stilling derimod opflammede Sophia Amalia til med al
Magt at faae Kastelet anlagt. Just Borgernes
Frygt for et Kastelet, overtlyede hende om dets Nødvæn-
dighed for Kongehusets Sikkerhed. Og Kastelet
blev anlagt, og Kjøbenhavn blev en frie Rigs-
stad, omgivet med Volde, Canoner og Garnison,
der i alt handlede efter Kongens Bink. Og Sophia
Amalia saae sig sikker i den største Stad i Riget, da
dens Kræfter nu efter Enevældens Bink bleve førte hen
til hvilket Maal den vilde.

Sophia Amalia kunde ikke være rolig ved Ul-
feldts Dmngelse, kun hans Udsettelse kunde ledte
hendes Tørst efter Hevn og berolige hendes Vregiers-
righed. Ulfeldt begyndte at faae Venner, al den
mægtige danske Adels, der saae sig fortrængte af den frem-
mede tydske Hof-Adel, kunde ikke være rolige ved
Landets Mishandling og dennes Berigelse og despotiske
Anlæg, samt partiske Domme i alle de Retter og
Commissjoner, hvori de af Regjeringen bleve satte.

Hertil kom, Friderich den tredie havde lovet at
ville bekiendtgjøre den Regjeringsform og Sagernes
offentlige Gang, som Stænderne skulde stadfæste.
Den udeblev, og alt blev styret efter Collegiernes For-
meninger, hvori Sophia Amalias Indlinger spillede
saa vigtige Roller. Adelen troede, et Rigsmaade skul-
de holdes, at Rigets Raad og skulde have en Stem-
me.

me, nei, alt hvad der var dansk Adels blev i Forret-
ninger lidet brugt. Ulfeldt, velunderrettet om Mis-
forneelsen, reiste hist og her omkring i Europa, taledes
frit, og skulde let ikke sin Uvillie imod Sagernes
Gang i Danmark, fortalte i et Selskab til en
Brandenborgsk General-Major Span, at det vilde
være let for en fremmed Fyrste, af de Misforneiede i
Danmark at blive valgt til Konge, og naar det
skulde skee, undte han ingen Fyrste hellere Danmarks
Krone end Brandenburgs Churfyrste. Alt dette var
blot mundtlig Snak, ikke en eeneste Handling kunde
det hele Brandenborgiske Hoffleng fremkomme med imod
Ulfeldt. For blotte Ord blev Ulfeldt som Misdæder
straffet, da man tilgav ham hans forræderiske Dpforsel
imod Fædrelandet, den Gang han havde Avind-
skjold imod samme, som Raadgiver hos Kong Carl
Gustav, og forraadte Landets Fæstninger i Fiendens
Vold, ja aabenbarede for ham alle Fædrelandets
svageste Sider.

Sagen var, at Sophia Amalia 1669 var mægtig
nok til at hævne sig. Hun kunde betale 20,000 Rde.
for Ulfeldts Person. Brandenburg kunde hofte stor
Nytte af Kong Friderichs Fiendskab imod Sverrig,
det gjaldt blot om stedsse at holde Danmark i Mis-
troe, saa at det var væbnet og bereedt til at behandle
Sverrig fiendtlig, hvorved Churfyrsten fik frie Hæn-
der, befriet fra Sverrigs Oversald at forsøge sin Magt
vidt om sig. Klogt handlede Brandenburg i at be-
nytte sig af Sophia Amalias Hevngierrighed imod
Sverrig, klogt handlede atter Friderich Wilhelm, da
han

han styrkede Griffensfeld fordi han ikke noksom vilde have Sverrig.

Et evigt Mærke bedækker Ulfeldts sidste Ulykke, hvorfor han saa haardelig blev straffet. Saa meget er vist, at hans Gemalinde aldeles ikke af de brandborgiske Speidere nævnes som deeltagende i hendes Mandes Tilbud om Dannemarks Trone til Churfyrsten, ei heller ligger dette Tilbud tydelig for Dagen i Detlev Ahlesfeldts intet mindre end fældende Indberetning om Churfyrstens Udfigende imod Ulfeldt af 23 Maj 1663; saa at der meget kan siges til Ulfeldts Forsvar, og de Papirer man endnu haver i Hænde til at dømme ham efter, ja disse samme Papirer frikende gandske hans Gemalinde for dette sidste formeente Forræderie.

Thi havde hun været skyldig, vilde Sophia Amalias siden fremlysende tigriske Behandling imod Grevinde Ulfeldt nok kunde være os Borgen for, at hun og var blevet indlemmet med i den affyhelige *) Kirkebøn, der efter Kongelig Befaling den 2 August 1663 blev fra alle Prædikestole i Danmark og Norge

*) Ingen Christen kan læse denne Kirkebøn med Andagt, deels er den for blodig, for grusom, for væmmelig, den maa være sammensat af en haardhertet Bøddel; den er desuden latterlig; just fordi den skulde være saa skrækkelig, er alt i den overdrevet. Kay Lykke og Kærlig maatte vel see i Centrum over Kong Friderich, der lod sine Undersaattere bede til Gud, at han vilde give Kongen Styrke og ophøje den Salvedes Horn.

Norge opløst imod Ulfeldt, og Gud saa veemodigen ombudet, at skaffe Ulfeldt i den danske Bøddels Haand, at hans Hoved kunde blive afhugget og sat paa en Epides paa et remarquabelt Sted, til en affyhelig Afmindelse, og hans Krop udi fire Dele kunde parteres og paa de fire af de fornemste Bastioner udi Kongsens til Spektakel opsattes.

Kommer endte Corfik Ulfeldts Dage, der under en fjerde Christian og fjerde Friderich i deres bedste Dage kunde have blevet en Kilde til et heelt Lands Lyksalighed, nu derimod under en quindagtig Regjering blev en Kilde til Ulykker.

Den 15 October 1663 blev Oberste Walter, Ulfeldts første Banemand, Dronningens villige og lydige Handlangere, han der havde høret med Dina, der havde styret hendes Bagtalelser mod Ulfeldt, han, retfærdigen dømt, blev benaadet af Kong Friderich til at opholde sig i Danmark, leed ingen Nød, og høste nu Frugterne af sine Hofcranker.

Saadan vidste Sophia Amalia at belønne Fortienester. Derimod Ulfeldts Kone, Leonore Christine, fjerde Christians Datter, det smukke Kions Ziir, den belevne Verdens Beundring, skulde vansmægte i et haanligt Fængsel, og hvori bestod hendes Brøde? deri, at hun havde flere Fortienester end Sophia Amalia, at hun i fem Aar nød fjerde Christians Undest, spillede Hovedrullen ved det danske Hof, da Sophia Amalia maatte leve eensom og forglemt i Holsten.

steen. Var det da Leonores Skyld at fjerde Christian vidste at lønne og agte Fortienester, kunde hun tvinge ham til at elske Hertug Friderich mere end hans ældste Broder, kunde hun tvinge fjerde Christian til at foretrække Friderichs og Sophias kiedende Omgang for Ulfeldts, Sehesteds underholdende og lærerige Selskab. Disse vare lærde og med Verden vel bekendte Mænd, og Leonore besad alle de Fuldkomnigheder man kunde troe muelige hos et Fruentimmer, hun talede og skrev alle dengang brugelige europæiske Sprog, hun regnede og spillede til Fuldkomnighed, hun elskede sin Mand, levede tarvelig, betalte hans Gæld, og fandt sig godt i at dele Skiebningen med ham som Amtmand paa Møen, indtil fjerde Christian lærte hans Fortienester ret at kiende; var det da Under at fjerde Christian moerede sig mere med den saa fuldkomne Eleonore, end med den sytten Aars gamle Sophia Amalia, der helst elskede Jagt og alle skæide Fornøielser, som ei stemmede med Hertug Friderichs stille Væsen. Ingen Under at Faderen ei elskede den Kone, som han forudsaae ikke at ville giøre hans Sen lykkelig. Sophia Amalia vilde ikke erhverve sig Kundskaber, ikke ligne Leonore i Fortienester, hun vilde ikke giøre sig Umage for at behage fjerde Christian, men heller veddlive sin tydske Hofvane, der lærte hende at hade Leonore, og kun ved Forsølgelse at fordunkle hendes Fortienesters Glands.

Da Friderich tiltraadde Regjeringen, havde det vel været trædsk og suiltdt om Grevinde Ulfeldt kunde have viist Nedlidenhed mod Dronning Sophia
Amalia

Amalia, men denne havde ikke været nok. Dronningen fordrede slavisk Lydighed, og det i den Grad, at Grevinde Ulfeldt strax skulde have glemt det, hun havde været ved det danske Hof under sin Fader. Hun skulde af Sophia Amalia tiltrygle sig Anseelse og Ære. Denne Fornedrelse kunde hverken Corfis Ulfeldt eller Gemalinde taale. De saae den komme, naar Sophia Amalia kom paa Thronen, derfor anvendte de alle Kræfter, for om mueligt at beholde al deres Indflydelse ved at skaffe Kongevalget hen paa Leonores Broder Grev Waldemar, og da dette Haab slog Feil, da at binde Hænderne paa Kong Friderich ved den meest vanærende Haandfastning for en Konge. Nok, Grev Ulfeldts Maader, hvorved han vilde undrage sig Afhængigheden under Kong Friderich, vare ikke saa lastefulde i Begyndelsen, som de siden blev, naar man betragter en Deel af Rigsraadets umenneskelige Forretter og Fordringer. Saa meget er da vist, at hans Gemalinde deelte med ham troeligen alle Livets Gienvordigheder, baade Flugt, Forhaanelse, Bagtalelse, og skændige Fængsler. Men just denne Leonores Trofskab og uryggelige Vtesskabs Kierlighed var hendes Forbrydelse, og for denne blev hun straffet med 23 Aars umenneskelig Fængsel.

Men vi vil lade den nøgne Sandhed tale. Fru Ulfeldt forlader sin Mand i Glandern i Maj Maaned 1663, da hun skulde reise til Engelland og hos Kong Carl II. kræve de Penge-Summer, Grevnen havde laant Carl i hans Nød. Men hvor sielden er Taknemmelighed Hvihedens og Ndselhedens Følgesvend.

svend. Med prægtige Løvtter og smigrende Høflighededer forhalede man Betalningstiden ved det i Udspredelser fra selende engelske Hof. Just i samme Dage ankom Sophia Amalias Anmodning til Carl II. at lade Grevinden, som en Forræderinde af sit Fædreland, fængsle. Kong Carl glemte Erkiendtlighedsyndende, lod sin Belgiererinde anholde, og uagtet hun undveeg, blev hun dog efter Kongens Skarpere Befaling til Commandanten i Dover taget fast og overantvordet en dansk Kapitain, der førte hende fangen til Kiøbenhavn.

Her ankom denne værgeløse, uskyldige og troe Urtfælde den 18 August, og blev, som om hun var en stærk og farlig Fiende, imodtaget af Commandant Ahlefeldt og Oberste Rosenkrands, der strax bemægtigede sig hendes Papirer. Imellem disse to, i en Kæreste, fikres hun til Blaataarn igiennem Rader af Kærestter, fyldte med Hofflængets nysgierrige Damer, der med al Flid bemærkede ethvert af Leonores Ansigtstræk, hver Mine, for at berette Dronningen hendes Forlegenhed, Modfaldenhed, Kummer, Vrede eller Fortvivlelse, ligesom Sophia ønskede, hun skulde see ud. Men Grevindens mandige Forstand og store Sielestyrke bragte just disse til at nedslaae deres Dine og at ønske sig hendes Mod i Faren.

Aldrig saasnart var Grevinden kommet i sit Fængsel, da og strax fire Herrer skulde lokke hende til at bekiende Sag paa sig selv, hvorfor man kunde med Rette fængsle hende, thi i dette faste Haab vare hendes
Papi-

Papirer hende fratagne. Men disse Herrer's Tritten var forgieves. Uskyldighedens Svar indeholdt ingen Misgierning. Og mindst forsvarede hun sin Mand, da hun paastod, at alt hvad man beskyldte ham for var Hiernesvind.

Sophia Amalia skuffet i sit Haab om at faae Sag med hende, vilde desuagtet ikke nægte sig den infernalske Glæde at pine Uskyldigheden, som nu just var straffskyldig efter Hoffproget, fordi hun ikke adlydede Dronningens Willie og tilstod, at hun og Mand vare Misdædere. Nu skulde Grevinden ved Haardhed tvinges til at digte sig selv Sag paa. Dronningen sender til hende i Fængslet sin hengivne Slavinde, sin Ober-Hofmesterinde Abel Cathrine von der Wisch, gift med Sophias fortrøstige Ober-Hofmester von der Osten. Denne tyske Leiesvendinde vilde først med det Gode friste hende om alt det, hun vidste at hendes Mand havde for imod sit Fædreland, thi man ønskede gierne at vide noget om den Mand, der allerede var dømt til Misdæder, uden at hans Forsvar var østet. Grevinden blev ved at føre Uskyldighedens ukonstlede Sprog. Nu skreed hiin Ober-Hofmesterinde til at lade hende ved en Kammerjomfrue aflæde negen, estersaae alt lige til at udrede hendes Haar, og isære hende derpaa en Fangedragt, syet, som man siger, i Sophias Nærværelse. Men al denne Udsærd hjalp endnu ikke Sophia til det hun ønskede. Trede Gange efter hinanden blev et Hoffkryb sendt til hende i Fængslet, for at udfritte af denne, som man troede, bekymrede Fange, en Bekiendelse, der kunde

kunde giøre hendes Mand straffskyldig, men ingen Modgang kunde rulle den oprigtige Høiagtelse og Troskab, hun skyldte sin Mand.

Sophia Amalia maatte det da være nok at kunne piine Grevinden med det skændigste Fængsel, hvor hun var berøvet Pen og Bleg, frisk Luft, og endog den almindeligste Bequemmelighed.

For da at troste hende eller rettere for at søge hendes Kummer, lod Sophia Amalia høitideligen for hende opløse hendes Mand's Dom. Nu kunde hendes Siels Storhed ikke længere samle hendes svage Legems Kræfter, disse forlode hende, og hun faldt i en høist uhyrkelig Sygdom, der i 38 Uger vedblev at nytte sig i bitter Graad, Fortvølelse og Sind's Forvirrelse. Hvor glad maatte ikke Sophia blive ved at høre disse Piinsler, der vare Lovsange over hendes Valde og uindskrænkede Myndighed. Vi skrive ikke Grevinde Ulfeldts Liv og Levnet, men Sophias Skilderie er ufuldkomment, naar vi berøve det al den Høiværdigheds Bitterhed hun i Grevindens 23 Aars Fængsel udsøede over hende, da hun ansaae det for nedrig Feighed at vise Mildhed imod denne uskyldige Fange.

Aaret 1663 var ikke det sidste Aar, der lærte de Danske hvor farligt det var at tvivle paa Sophia Amalias Magt og hendes Mand's himmelsendte Overvalde. Rigens Raad, Gunder Rosenkrantz, efter 38 Aars Tjeneste med Pen og Kaarde for Fædre-
lan-

det, fandt det raadeligst i sit 60 Aar med hele Familie at forlade Danmark. Thi Corfis Ulfeldts og Kay Lynkes Skiebne havde lært ham hvor let det var for Hoffets Kryb at domme en Mand fra Ære og Værdighed. Og denne Skiebne ventede han sig, da han havde faaet de høiformaaende Herrer Gabel og Schack til Fiender, hvoraf den første endog havde truet ham.

Ved den nye Regieringsforms Indførelse, havde man glemt at affætte Rigens Raad fra deres Embeder og at læslade dem fra deres Eed. For et Syns Skyld lod det vel til, som man brugte dem i Forretninger, men disse, vante til at befale, saae sig nu underordnede tusinde smaae Konger, der kaldte sig Collegier.

Rosenkrantz forlangte blot Tilladelse at opholde sig hvor han vilde, og ei mere at blive brugt i offentlige Forretninger, samt at man vilde sende ham hans Eed og Bestalling, som Rigens Raad, tilbage. Men han blev straffet med Landflygtighed, og man besærgede vanærende Breve skrevne imod ham. Og hvori bestod hans Brøde? I disse mærkelige Ord, han 1664 tilskriver Rigens Raad: „Eders Excellencer være under den allerhøiestes Beskiermelse befalede, inderlig ønsker og af mit Hierte sukker, at den allvise Gud vilde velsigne alle Eders Raad og Anslag til sit Navns Ære og det gemene Beste. Den gode Gud ogsaa naadelig regiere Hans Kongelige Majestæts Hierte til at skienne og følge de Raad og
„An-

„Anslag, som hensee til det gemene Beste, og sine
 „betrængte og bedrøvede Undersaatters Nød og Trang
 „sig lade gaae til Hierte, i hvis Kierlighed det Kon-
 „gelige Huses Styrke allene bestaaer. Derimod
 „styrte og kuldkaste alle deres Raad, som udi andres
 „og det Gemenes Ulykke florere og ved deres Glendig-
 „hed lide Vel.“

Kunde sliig Formastelse ansees med ligegyldige
 Øine af Sophia Amalia; Rosenkrands gjør jo med
 sit Brev Rigets Raad til Kongens Medregentere, at
 han ligesom behøvede deres Raad for at regiere, nei,
 han skulde vide, at Rigets Raad var blot Enevæl-
 dens Instrumenter, dennes Villie var Wiisdom selv
 og trængte ikke til Raad.

Dernæst kunde det jo ikke andet end opirre So-
 phia Amalia, at en Slave torde sige sin Overherre,
 De er følesløs ved deres Undersaatters Nød og Trang,
 der henstaae deres Levetid i idel Kummer. Ingen er
 glad under deres Scepter, uden den fremmede tydske
 Adel, som de daglig berige med de confisquerte God-
 ser, de som Dommerne straffe dem, der besyldes
 for Majestæts-Forbrydelse, men ikke overbevises.

Adskillige frydefulde Forordninger fremkom
 i denne Tid, hvoraf man næsten kunde slutte, at det
 havde været Kongehusets alvorlige Villie, at hjælpe
 Riget paa Fode. Men de vare alle for svage ved
 egen Kraft at udrette saa store Ting. Der skulde
 have været Upartiskhed og mandig Retfærdighed hos
 Regier

Regieringen selv, for at udføre den store Plan, at
 fordrø Regnskab for den offentlige Forvaltning lige
 fra Aar 1628, der just var Sophia Amalias Fødsels-
 aar. Hendes Yndlinger havde giftet sig ind i de ade-
 lige Familier, der skulde aflægge Regnskab, og snart
 gjorde Familievælde dette Regnskab til Spilfægterie.

Regieringen vilde udløse sit pantsatte Jorde-
 gods, men den fattedes Penge. Adel og Yndlinger
 indløste det, og oprettede Grevskaber og Baronier.

Kort, Landet vandt ikke i virkelig Styrke og
 Herlighed, snarere blev det som den Vatterfottige blot
 tilshneladende feed. Sophia Amalia var ikke spar-
 som paa Titler og Vresbeviisninger. Hoffet vorte
 til en utrolig Størrelse, fortærede over femte Delen af
 Rigets Indkomster, foruden Subsidierne og Confi-
 scationerne, samt alle de Rigdomme i Guld og Sølv,
 fierde Christian efterlod sig, og som Korbiz pantsatte
 for Dronningen.

Sophia Amalia kunde ikke finde nogen, der
 ret kunde ordne Giftermaalene, nu hendes Døtre
 vorte til, saa at de bleve saameget mueligen giftede
 med betydelige regierende Herrer. Hun fandt i Peter
 Schumacher en Handtlinger gandske efter hendes
 Hierte, hvorom hans trykte Breve til hende vidne,
 Hjulpet af ham og Feltherre Schack; var Sophia
 Amalia, saalange Manden levede, en vældig og næsten
 vedblev hun at være det under Sønnen, af hvis Hi-
 storie, der er i frisk Minde, nok kan udledes, som vid-
 ner

ner om hvorledes hun styrede Sønnens Opdragelse, saaledes, at han stedse trængte til at raadføre sig med hendes Creaturer. Ja, hun kastede ham i en Frelles Arme, som hun selv havde ganske dannet; just denne Frelse blev Sophia Amalias Overherre, eller i det mindste fratog hende i sine sidste Leveaar al Indflydelse og Overmagt.

Vi kunne bedst af Grevinde Ulfeldts haarde Fængsel, som dog femte Christian og Gemalinde ønskede formildet, godtgjøre Sophia Amalias Magt over hendes Søn, saa og hendes ubsielige Hovgjerrighed 1670 — 1685.

Udrig saa snart var tredie Friderich 1670 død da og tvende unge velstaaende Døtre af Grevinde Ulfeldt saae Veilighed til at kaste sig for Enkedronning Sophia Amalias Fodder, da hun spadserede i sin Hauge, bedende, besværgende hende at vise Naade mod deres Moder, og løslade hende. De bleve haanliggen af hende bortjagne, og strax udsærdiges en kongelig Ordre, at de inden Solens Nedgang skulde forføie sig ud af Riget. De toge ad Høisteen, fængsles der af Gouverneuren i Ksensborg, men løslades efter Kongens Befaling. Charlotta Amalia indynder dem hos Landgreven i Hessencassel, hvor de nød Beskyttelse.

Endnu i femten Aar, det er lige til hendes Dødsdag, vedblev Sophia Amalia at vise uforsønligt Sindelag mod Grevinde Ulfeldt og Familie. Ja
man

man næsten maae forundre sig over, hvor Enkedronningen kunde i sit 42 Aar have Naaben i Hænde til at fængsle saa mange Hjertes med.

Hendes Søn havde hun opdraget til slavisk Lydigbed, saa han endog som Konge, ikke kunde afslægge den Bane at skjelve for hende, og i alt at stræbe at undgaae hendes Brede.

Dernæst vare alle de af hende skabte Hof Creaturer endnu levende, der omgave den unge Konge og laante ham Sandser og Begreber; disse Herrer havde ingen anden Sikkerhed for deres Hæibed, end i Forsening med Sophia Amalia at holde hellig over Eiesvælden, at ei dens Fiender, den danske Adel og Kuffede Borgerstand skulde underordne den Ansvar. Feltherre Schack, Rigsmarschall Korbich, Dronningens Hofmester Osten, Oberjægermester Hahn, Marschall Sprickhan, Marschall Bülow, Obersecretair Schulk, ja Kongens Halvbrøder Gyldelev, Kammerjunker Knuth, faldt alle tilbage i et Jutet, naar Ansvar og offentlig Regnskab for Statens Indtægter og Udgifter, havde gjort det umueligt for Hoffet, saa rundeligen at føde dem ud af Haanden. Disse alle adlydede Sophia Amalia, disse alle, der ingen Fædreneland havde uden deres Navet, som blot stred for Bellevnet og Hofindflydelse, maatte jo mishandle Folket for, at det ei noget Dieblif holdt den Melk tilbage, de saa Fiendigen deelte imellem sig. Men og denne Folkets Mishandling maatte Sophia Amalia med alle de nævnte Hælere, saaledes pleie, at den
1. Deel. X ikke

ikke udbrod i Fortvivlelse; hertil brugte man, Forsølgelse mod dem, der blot i Ord yttrede Misforstaaelse, over denne Dannemarks Sønderrivelse af fremmede Plagere, eller og man sørgede for at indvikle Landet i Krig, saa at den udvortes Fare gjorde Folket felesløs imod den herskende Nød hjemme. Begge disse Waaben vidste Sophia Amalia mesterligen i sin Enkestand at bruge. Men da hun selv havde faaet Enevælden, og Erfarenhed havde lært hende, at ingen Wiisdom kan standse dennes Luner, thi i hvor underlig hun end havde indspundet sin Mands Jdrætter, at ham næsten ingen frie Villie var levnet, saa havde han dog i Naad med Gabel, Dronningen uafvidende, forførdiget Kongeloven, og betaget hende al enevældig Beskyttelse, i Mindreaarigheds Tilfældet, hvorfor og Sophia Amalia blev rasende, da hun ved Kongelovens Nabning, efter sin Mands Død, erfoer denne Ringegagelse imod hende, og den gamle, sin Herretroer Tiener, Gabel, maatte strax forlade Hoffet. Da Sophia besluttede, at hendes Søn skulde ikke være Herre over sin egen Fortroelighed, hun gav ham til Frille, Sophia Amalia Noth, en Datter af Sønnens fordums Lærer, saa at Bekendtskabet imellem disse Unge var begyndt under Dronningens egen Opsigt. Saaledes var da Sophia Amalia Herskerinde over hendes Søns Kierlighed, blev det og snart over hans Gemalinde Charlotta Amalia, der omgivet af Speidere, blev holdt i stærk Frygt, saa at hun ei vovede det mindste imod den mægtige Enkedronning, der havde gjort det umueligt for hende at vinde hendes Søns Hjerter eene, og med dette hans Fortroelighed.

Men

Men Monarkerne beherskes af flere Lidenskaber end Elskov; Lyst til Udspredelser og vild Levnet maatte Sophia Amalia og kunde holde i Tømme, at de hende uafvidende intet foretog mod Monarken.

Christians Halvbroder Gyldenløve, der skyldte Enkedronningen al sin Glands, og naar hun ei vilde berige ham, maatte hendrage sit Liv i Fattigdom, ligeledes den meklenborgske nøgne Junker, Knust og flere, havde ved at adlyde Dronningen, alt det, deres Hjerter ønskede, hvorfors skulde de da ikke og vise sig erkientligen imod hende, og vaage over enhver Tanke hos den unge Monark, der kunde være Enkedronningen ubehagelig.

Dog hvilken Uroe, hvilken Kummer maatte ikke Sophia Amalias Enkestand være indspundet i, hun lennede Forrædere, der forraadte til hende deres Herre; hvor let kunde de ikke blive Forrædere imod hende selv; denne Angest sønderknuste hendes Hjerter daglig, ja, hun blev forraadt og maatte tilbringe hendes sidste Leveaar i fiendelig Forglemmelse; allene svæbt i falsk Gudsfrugt, nød hun endnu af de allers ensfoldigste, og smigrende Præster, nogen Trosbesviisning, men var hadet, afføhet af de mægtigere og mere oplyste. Disse vare Virkningerne af hendes egen Opsørsel.

Sophia Amalia mærkede nok ved Enden af sin Mands Regiering, at Enevælden ikke allestider i Udøvelse var ubunden og vilkaarlig. Kongen maatte

taale at Consilium status modsatte ham Grunde, og det kostede dog Umage, blot med Egenfindigheds Bud, at gjøre sort til hvidt. De franske lettres de cachet Cabinets-Ordres maatte indføres; disse foragte Wiisdom og sætte Egenfindighed paa Fornuftens Throne, omgive denne med Canoner og Basonetter, og Undersaatterne maae adlyde denne Jordens Almagt, blot for Alvidenbed, Retfærdighed og Wiisdom.

Status consilium blev gjort ørkesløs, man sendte det ingen Forretninger, et Cancellie-Collegium blev indrettet, dette Enevældens hemmelige Bærksted styret af en President, Sophia Amalia hengiven, gav hende al den Vælde, hun kunde ønske sig. Griffensfeldt var hendes Handtanger. Christian underskrev alt hvad denne Principal-Minister forelagde ham, og Sophia Amalia var ved Hielp af dette hendes Treasures store Forstand enevældig lige til hans Fald, som hun selv foranstaltede igiennem Frillen Moths Omfavnelser, der om Natten udvirkede hos Christian, Griffensfeldts Fængsling. Og nu, hvorforsø forraadte Sophia Amalia sin Afgud Griffensfelt? fordi det ikke længere kunde blive skult, at Griffensfelt og Sophia Amalia havde deelt Frankrigs Bestikkelser indbyrdes. Papirene bleve Griffensfeldt fratagne, han kunde intet bevise imod Enkedronningen og Gyldeuløve, der, endskiønt ikke ved Hoffet, dog snart efter Griffensfeldts Fald kom tilbage, og nød al den Ære, Hoffet skienker villige Forrædere. Thi det er vel Forræderie at styrke en ung Herre i at være Adspreders Slave, og jage al Sandhed bort fra ham.

Strax

Strax efter Griffensfeldts Fald, maatte Sophia Amalia føle det bittere i hendes Kaar, at hendes enevældige Indflydelse mærkeligen astog. Jomfrue Moth trængte ikke mere til Sophia Amalias Hielp, Griffensfeldts Fald havde lært hende, hvilken Magt hendes Favnetag havde. Endog med disse kunde hun forsage Enkedronningen fra Hoffet. Feltherre Schack var død, Kærbiz Forstand havde ingen Stemme iblant Ministerne, hans Indflydelse dalede med Dronningens. Oberjægermester Hahn, kunde igiennem Jomfrue Moth, samt ved egen Svireglæde, ved Hielp af Gyldeuløve og Knybt, nok regiere Christian uden at bruge Sophia Amalia. Hertil kom, at alle disse opgaende Sole meget vel indsaae, at de vare bedre tiende med at forsøge deres egen Glands, end at forsøge Sophia Amalias og laane Skin fra hende. De vare og nu saa rige og mægtige, at de aldeles ikke trængte til hendes Indyndelse, og kunde altsaa til egen Fordeel anvende de Penge, de havde maattet afgive til hende, hvis de havde vedblevet at sværge hendes Rænkeskane Lydighed. Hofpartiet trængte ikke til Sophia Amalia, saae knap til hende, helst hun havde viist saa megen Troløshed imod Griffensfelt, og Ministerne, Canzler Ablefeldt og Juul, vare meget for rige og betydelige til, at de behøvede mindste Understøttelse af Enkedronningen. Trængte Kongen ikke til deres Klogskab og Flid, de trængte sandeligen ikke til ham for at leve ærede og agtede af alle. Saaledes begyndte Sophia Amalias ni sidste Leveaar ret summerligen.

§ 3

§

I smaa Ting seiede man hende. Grevinde Ulfeldt blev efter hendes Begiering ei løsladt, men hendes Fængsel dog forsødet; og Sophia vedblev dog at vise sin Foragt imod Grevinden i alt det, der stod i hendes ringe Magt; hun sendte hende en Hund at helbrede, og værdigede hendes Forbønner om sin Befrielse ikke mindste Bønhørelse.

Ikke saa meget for at seie Enkedronningen, der havde taget sig af den lüneborgiske, Enevældens Smigrer, Buno, som for at reengjøre den tydske Adels Blodsuerie og at forsvare Kongens Magt til at byde alle at ansee adelig og Yndlings Uformuist som Wiisdom, blev Ole Rosenkrantz mishandlet af General-Fiscalen for sin Bog, den danske Adels Forsvar, efter Oberjægermester Hahns og Ober-Kammerjunkter Knuxts Befaling, der ikke forstode et Ord deraf, uden det, at Folket ei maatte vide at de uretfærdigen berigede sig. De folgte jo Ure og Samvittighed for det usle Metal, Guld og Sølv, de gave noget Virkeligt bort for Indbildt.

Sophia Amalia, maatte nu selv stræbe at giøre sig behagelig for den mægtige Frille Jomfrue Moth, hun mærkede at alt det, hvorved Dronning Charlotta Amalias Indflydelse kunde hos Kongen svækkes og forekommes, maatte være Frillen behagelig. Hun fratog ikke alle de Moderen sine Børns Opdragelse, men vidste mesterligen at græmme Charlotta Amalia ved enhver Leilighed, hvorved den reformeerte Religions frie Udøvelse og Udbredelse kunde fornærmes og standses; for at be-

hage

hage Kongens Frille og at harme Charlotta, maatte jo, efter Enkedronningens Plan, aftalt med Siellands Bisp, Huguenotterne ei berige og lykfsaliggjøre Danmark.

Men at denne Feielighed uagtet, trængte Jomfrue Moth slet ikke til Enkedronningens Hielp for at berige sig og at regiere Christian, der selv behøvede store Summer for at opdrage sine tvende Sønner førstelig; hendes lydige Handlangere, Knuxt, Hahn, glemte snart deres Skaber, Sophia Amalia, berigede sig selv, uden at dele med hende, hvis Hielp var for seag, da hun nu var eene tilbage af alt det Partie, der havde fremavlet Enevælden.

Enkedronningens Pengetrang, helst hun aldrig vilde forlade Hoffet eller rettere Hovedstaden, gif saa vidt, at hun maatte give Korbis det eene Sølvstøi efter det andet, som han for hende maatte laane Penge paa. Ja hendes Hofmarschall Bülow maatte pantsætte Juveler og Godser, Kronen tilhørende, for at skaffe hende Penge. Hendes Giæld var efter hendes Død stor, og hendes Boe saa ubehagelig, at man beslattede at brænde alle de Papirer, hun efterlod sig. Hendes Giæld maatte være stor, thi hun stenede i den Grad med Hoffet, at hun endog nogle Maaneder for sin Død, i sit 56 Aar, klædte sig i Amager-Klæder, ja i hvad Masqueradedragt Hofgiøgleriet fordrede. Hun var med ved alle Hoffets Lustigheder, fulgte med paa Reiser. Hendes Odselshed kiendte ingen Grændser. Hun kunde ikke mærke at hun var

K 4

alle

alle i Weien, helst fra 1681 da Kærbiz, som den sidste af hendes Creaturer, ikke var mere til, og alle de nye, som omgave hende, tilbade de opgaaende Sole. I hendes Boe fandtes saa megen vanærende og rænkefuld Brevverling, at man maatte undre sig over at dens mephitiske Misgierningsdamp tillod den at brænde.

Alle hendes Døttre, der vare ved Giftermaal bleve et Offer for hendes Uerriighed, forarsagede hende liden Glæde. Heruyinden Frederica Amalia af Holsteen var landflygtig, aldrig elsket af sin Gemal. Ikke bedre gik det den Sachsiske Churprindses Gemalinde Anna Sophia. Wilhelmine Ernestine, Churfyrstinde af Pfalz, levede i Fattidom. Ulrica Eleonora, Dronning i Sverrig, var mere elsket af Stænderne end af sin Gemal. Prinds Jørgen var for sin Svier i Dril intet mindre end agtet i Engelland, helst han maaskee forledte sin Gemalinde til samme Levemaade.

Da nu, hvorledes var denne urolige, hevngierige, edse, haarde, modige, enevældige Dronnings Død, enten ærefuld eller vanærende? Sønnen besøger ikke Moderen i hendes Sygdom. Just som hun skulde døe, iler han til hende; han ventede ingen Betsnelse af hende; hun døde med ynd Hu til Verden, der ikke uafurudt tilfredsstillede hendes Ønsker. Alle aandede let da hendes Død blev bekendtgjort. Ingen Taarer faldes, ingen Sukke høres, kold og antagen ja blot befalet Hofforg, var alles Corrig over

hen-

hendes Død, hvilket viiste sig beskuueligen i den Solv. Erindrings-Medaille, Kongen lod slaae over hende. Paa dennes eene Side stod: BEGRAVELSESPENGE, paa den anden Side stod Lottet Amalienborg med en Hauge, i hvis Midte er en Liig-Urne og neden under den 20 Februarii 1685, helliget Sophia Amalias, Dannemarks, Norges, Wend. Gøtters Dronnings christeligste Liig, og derved det kongelig danske og fyrstlig lüneburgiske Vaaben.

Endvidere blev Sophia Amalias Minde hædret derved, at Sønnen strax forandrede Moderens Testamente, tillod ikke at den af hende indfattede Executor Testamenti, Hertugen af Hannover, maatte blande sig i Boet. Kongen paatog sig at betale Gjelden, der var overmaade anseelig. Gjeldens, Brandt, Kewentlow, Wibe, bleve Skifte-Commisariar, og havde Ordre at brænde alle Papirer, som ikke angik Boets Credit og Debit. Ja imod hendes Ober-Hofmarschall Bülow blev anlagt en ærerørig Sag, dog efter kongelig Befaling hændyset. Kong Christian viiste strax, at hans Moders Død leetede en tung Byrde fra hans Skuldre. Hoffet havde een fiende mindre at bevogte. Det danske Folk, i hvorgjerne det ønskede, vilde aldrig kunne glemme denne Dronning. Hun opheiede sulden, uoplyst fremmed Adel til Landets haarde Udsuere, som sidig udryddes. Hun slaviskgjorde Folkets Tænkemaade, hun udsatte de Begæberne om Stændernes Ret til at fordre Statens Forvaltere til Regnskab og Ansvar. Hylkelsk Hellighed bød hende for endnu ved Enden af sine

K 5

Dage

Dage at have nogen Magt, at lukke Undersaatternes Hjertes til for fremmede Religions-Partier. Hun satte Hofyndest, Hofstitler, Hoffmag, som det endelige Fuldkommenheds Maal, hvortil Dødelige skulde stræbe. Kort, hun stadfæstede med sit Exempel den bedrøvelige Sandhed: Naar kronede Hoveder ikke tænke paa andet end despotisk Daad, da tabe sig deres bedste Aar i himmelige Grammelser og skændige Udspreddelser, deres Alderdom i Foragt; Kummer over alles Bedrøvelse, over den forhalede Død, ja endog Længsel efter dennes Komme, malet i alles Ansigter, gjør dem selv Døden elskværdig.

Dette er den Santa-Steen, Historien haver opreist for Sophia Amalia. Denne kan ikke tilintetgøres af smigrende og frygtsomme Historiekrivere, end ikke af de usle Marmorminder, der berøvede deres Forsvar, samtidige Hyltere og Magtsprog, maae selv taus med deres Kulde bevise, hvor kolde alle Hjertes vare mod den fra Daare til Helt omskabte Ufæde.

Inden vi forlade denne Enevældens Skaberinde, vil jeg blot gjøre denne Anmærkning, at end ikke paa hende eene kan alt Ansvar hvile for alle de Ulykker, enevældige Ministre under Enevældens Skygge førte over Folket. Thi hvoeren var det mueligt for Sophia Amalia eller nogen Monark, at høre Enevældens retfærdig, klogelig og mandig. Men det kunde Folket med Rette fordrø af hende og enhver Enehersker, at de ikke skulde aflade at være fornuftige Mennesker, der med Glæde følge flere Kloges Raad, thi
at

at disse følges eller foragtes, derpaa beroer Monarchiers ja alle Staters Flor og Undergang. At nu Folkets Fornuft haaner, ærer og veier Kongernes og Ministernes Handlinger, kan ikke andet end behage enhver klog Monark. Sophia Amalia straffede denne Fornuft som Majestæts Hviheds Banemand.

Hvor meget blidere ere ikke de Dage vi nu opleve. Ikke nu forjages Mand, som hele Europa ærer, fra Hoffet, fordi de sige, at Arveretten til Thronen er ikke af Gud skænket Kongehuset, men af Folket overdraget. Nu dømmes ingen til at miste Hovedet, fordi han klager over at Fremmede æde Landets Brød. Nu forbydes ikke fremmede Bøger at indføres i Landet, ei heller forjages fremmede Religioner, endnu mindre ere Theologer satte til Oplysningens Bøddler, der skulde med Censur-Riset lagvidske enhver friemodig Tanke, naar den veeg af fra Hofsmagen og den herskende Rettroenhed. Nei, disse førte Skygger nedfoer med Legemet Sophia Amalia i Graven, og have kun som Giengangere af og til siden skrækket de Frygtsomme.

Ubemærket, ikke æret og frygtet af de Mægtige, taales nu Tænkefriheden iblant os, Borgerrædet haver den endnu ikke faaet. Stort at Kronarvingen taaler den, og ikke tillod dens Udryddelse. Bedste Kronprinds! Denne Tænkefrihed af dig ret pleiet, belønnet og nyttet, vil i disse Folkelagens Jordskielbe, hvori vi leve, eene være dig en trofast Ven og Ledfager,
fager,

sager, da den haver Sandhed og Dyd i sit Følge. Ikke af Smigrere og Collegial-Anarchie omgivet, men i hines Selskab, see vi dig at vandre modigen din store Bestemmelse i Nøde, at være Rigerne elskte og derfor villig adlydre Fader, Ven og Konge. Dette Syn, dette Haab beroliger Fædrelandet midt i sine Trængsler. Vi see dig allerede paa den evige urokkelige Fæderne-Throne, at veie Ministerne Værd, og at bestemme om Folkets Domme derover vare foragtelige eller folgeværdige. I Forventning af Mennekesfrihedens Regiering under dit Scepter, høres Byrderne vissigen, da det blide Veirig, hvori Stater eene kunne trives og betrygges for Omstyrning, ikke kan udeblive, nemlig Ministres og Collegiers offentlig Regnskab hver Mands Frygt for Ansvar og Lovens upartiske Straf.

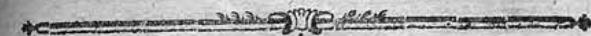

Skilderie

af

Charlotta Amalia,

Kong Christian den Femtes Gemalinde, en Datter af Landgreven i Hessencassel, Wilhelm VI. fød 1650. Gift med Christian som Kronprinds i Nykøbing paa Falster 1667. Dronning 1670. Døde i Kjøbenhavn 1714 d. 27 Martii.

Skulde Mennesket ikke med Nette kunde forestille sig huuslig Uhyfslighed som et Algern, der faldende ned i Lornebusken, Verdens onde Smag og Laster, vorer op imellem disse til et Gegetræ, der quæler Torren og saaledes staaer eene, trodser Dudskaabens Nafsen, udbreder sine velgiørende Grene alt mere og mere, tiener Millioner Dyr til Beskyttelse, ja med sin frodige Væxt næsten naaer Skyerne, og synes at foreene Jorden med Himmelen.

Egen og huuslig Uhyfslighed ere i deres Begyndelse ligesaa skønne som ærefulde i deres aftagende Alderdom, ja naaer en Alder, som ingen menneskelig Stat kan rose sig af, ja de forevige sig begge selv i deres under dem frodigen opvoxende unge Poder. Udsaaede ikke Charlotta Amalia denne huuslige Uhyfslighed i Dannemarks Kongeborg? Svarte ikke fjerde Friderich under hendes Skygge, saa at Lasternes Tørke ei kunde bortsvie denne unge Pode, Lidenskabernes brændende Jld ei forbrænde den, og Smigrernes giftige Lunge ei varigen hestede sig paa den? Ikke var det Charlotta Amalias Skyld, at hun ikke i Kongeborgen kunde rodfaste huuslig Uhyfslighed, at denne bliver Offer for Hoffmagten. Charlotta gjorde
alt

alt sit til at Borgerhusene kunde have imodtaget denne Lyksalighed, da hun med idelige Forbønner hos sin Gemal om Lovens Hielp, stræbte at udbrede Overbærenhed imod fremmede Religioner, og ved selv at være et Exempel for alle Mødre paa Sagmodighed, Sparksomhed, Flittighed, Kierlighed for sine Børn og uskømtet Gudstængt, det viiste sin Kraft i et skyldfrie Levnet.

Lidernes og Hoffets Småg tilintetgjorde hendes Bestræbelser, kvalte de Dyders unge Spirer, hun pleiede, dog blev hun uforsvunden ved, at opdrage sine Børn til at søge deres Væ i huuslig Lyksalighed, og tillige at vise dem, at fra huuslige Dyder kan eene store Handlinger udspringe.

Charlottas Opdragelse vil vise os, at denne maatte være hendes Tænkemaade; og Lidernes samt Hoffets Småg, det kiempede uafsladeligen imod denne, skal tillige vise os Charlottas Fornuft og Mod, med hvilke hun gif disse Dyders Fiender i Møde og rev sine Børn ud af deres Vold.

1650 — 1667.

Opdragelse.

Charlotta Amalias Uddannelse kunde efter Forordning til hendes trettede Aar, ei andet end forsmes paa de smaae tyske Høffers Viis, da i Midten af det syttende Aarhundrede, Foragt imod Videnskaber, Stivhed i Tænkemaade, Lader og Sæder,
var

var al den Dannelse, Lidernes Smag tilfod Fyrsternes Sieler at imodtage, thi herved bleve de beielige under Vindlingers og Udspredders vanørende Aag.

Charlotta undgik denne Smagens Herredømme; hendes Fader havde til sin agtværdige Gemalinde, Hedevig Sophia, en Datter af Churfyrst Georg Wilhelm af Brandenburg, gandske overladt sine Børns Opdragelse. Disse, ser i Tallet, vare meest om Moderen, da Faderen i sit 34 Aar ikke sandsede alvorlige Beskæftigelser, for idel Jagtforlystelser og Troppers Exerceren. Prindserne, som vare stedse hos deres Hofmestere, vare for unge til at følge med Faderen og med ham at forøde Tiden. Døttrene ned Moderens lærerige og omme Omgang, ja hængte gandske ved hende, da hun 1663 mistede sin Mand i hans 34 Aar, og maatte som Enke ikke allene sørge for sine Børns Opdragelse, men endog i sin Sønns Mindreaarighed bære Regjeringsbyrden i fiorten Aar.

Ikke lettelig skal nogen fyrstelig Moder kunde fremvise bedre opdragne Børn end dem, Hedevig Sophia, Enke-Landgrevinden af Hessencassel, skienkede Verden i hendes Søn, Landgrev Carl, der fra 1677 af i 53 Aar, liig fierde Christian i Danmark, var sit Lands Fader, Dplyser og Bevogter, og i hendes Datter Charlotta Amalia, der evig af Danmark velsignes, fordi hun var Religions Overbærens Begunderinde hos os, og fierde Friderichs Moder og samme Ledfagerinde paa Dydens Vej. Fra Charlotta Amalias fette Aar af ned hun under Moderens
1. Deel. y Dp:

Opfugt den for hendes Fridreis tiltagende Alder passende Underviisning. Hugenerterne, der under stormende Ludvig aldrig nød borgerlig Rolighed i Frankrig, søgte den uafstadeligen rundt om i Europa, iblant disse vare mange lærde Mænd, som ikke kunde andet end nøre Had i deres Hierte til den nidfulde og forfølgende catholske Geistlighed. En saadan var Gideon du Puis, som Enke-Landgrevinden lod undervise sine Børn i det franske og italienske Sprog, samt i Historien og Geographien. De la Borre gien-nemgik Physik og Philosophie med disse fysiske Børn, og Charlotta Amalias Breve aftrykte i Fierde Frederichs Historie, bevidne tilfulde, at hun var ærligen af disse Mænd underviist, da af samme frem-luser sand Agt for Videnskaberne, hvis mægtige Indflydelse til at danne Menneskekundskab, hun selv sit hele Liv igiennem havde høstet de veldædigste Frugter af. Hun var da saaledes sin Moders Glæde, da hun ikke allene gjorde saa hyppelig Fremgang i Lærdom og Sæder, men endog var hende behjælpelig i at danne sine yngre Sødsfænde.

Det franske Hofs Krige og Kænker, dets Føl-gelse imod alle Religions-Sæder, der ikke vare catholske, dets sære Had imod Hugenerterne, og uund-tømmelige Snildhed i at overtale reformerede Prind-fer til at gaae over til den catholske Religion, for-styrrede alle Landes og Hoffers Roe. I den hessiske, landgrevelige Familie oplevede Charlotta mange sørgel-ige Beviser herpaa; heraf reiste sig hendes Iver for den Religion, hvori hun var opdraget, hendes Frygt for

for alt hvad der blot havde Skint af Misfald for den romerske Kirke, var det endog imod dens udvortes Skikke. Reformeert rettroende var Charlotta opdraget, men ikke bestod hendes Siels Uddannelse eene og allene i Religions Lærebøger proppede ind i Huskom-melsen, ikke i den daarlige Hovmod, at have opfyldt sine Pligter som et moralsk frietænkende Bæsen ved at gaae stittig i Kirke, og at have urygkelig Tillid til Geistligheden. Nei, Charlotta var reformeert fordi hendes værdige Moder var det, hun elskede denne Troe, da Videnskaber i en modnere Alder lærte hende at afstøje den catholske Religions Uffelighed og den lutherske Troes Ufordragelighed. Lige til hendes syt-tende Aar vedblev Charlotta i sin Moders Omgang at udsmykke sin Forstand med de Prædelsers, Videnska-berne Hienke, og som have dette eget ved sig, at deres Glæds til alle Tider opliver Sindet, ei Solens Wirk-ning ulige i det moralske, adspredet Modgangs Skyer, gjør Sindet jevnt og roeligt, glad i Modgang, dræber det menneskelige Livs nagende Orm, Kiedsommelig-hed, og næsten omgiver den eensomme, kolde, længsel-sulde Alderdom med Ungdommens behagelige Vaar. Charlottas Omgang med hendes Moder, deres fælles Ven-skab, lærte hende at bruge sine Kundskaber, de bleve for hende anvendelige paa Livets Sysler. Hun hjalp Moderen i at opdrage de yngre Sødsfænde. Moderen lærte hende i Udøvelsen Sparomsighed og Humslighed. De bagede i deres eget Kiøkken, lavede adskillige Salver og Plaster. Alchymie var Hof-fernes Moerskab. Denne drev det smukke Kion efter sin Smag.

Saa onffeligt, saa dydigt et Liv levede Charlotta med sin Moder, for hende var Verden kun en veldyrket Mark, hvor hun troede stedse at skulle udsaae Dyder, see disse blomstre og Menneskene at nyde Lyksalighed, ved at samle og nytte disses Frugter. Ved at forlade sin Moders Huus erfoer hun, at Verden var en udyrket Mark, hvor hun imellem Torne neppe vandede et frugtbringende Træe. Igiennem disse Torne skulde hun vandre da hun blev gift.

Charlotta Amalias Giftermaal og Levnet med Kronprinds Christian.

1650.

Troligen havde Charlotta Amalia vandret til det Lyksaligheds Maal, hendes Moders Bifald og Kierlighed. For denne unge lydige Datter var paa hendes Vandring ingen Afveie, ingen Torne. Moderen havde slettet alt Knudret, og hendes hulde Barm var den Gave, Datteren saa tillidsfuld betroede sig til. Her hørte hun ikke Modgangs Storme, her saae hun ikke Bedrøvelsens mærke Skyer at trække op for at quæle hendes Ungdoms Soel. Charlotta slap just i hendes Vaars Begyndelse ud af hendes Moders Huus, nød aldrig dette eller nogen Sommer, men kiempede stedse imod den barske Vinter. Kun engang følte hun Glæde og Sindsroe, da hun i sine sidste 19 Aar oplevede blide Dage, der hialp hende til at forglemme tredive Aars Trængsel eller Egetskab. Hvor ubehageligt for Historiekrivener, at han skal følge et saa deilig, dydigt og vel oplært ungt Fruentimmer

timmer ind i Omstændigheder, ikke ulige de, naar Rummet forvilbes mellem en Flok skulte Ulve, naar det længselsfuld kalder paa Moderen, og just denne Omstændighed desto snarere gjør det til Rov for de glubende Dyr. At skrive sin Moder til var Charlottes eeneste Trøst, at anse hendes Religion, hendes Tænkemaade ved sin Mandts Hof udbredt, gjorde Kongeborgens frydende Moedyr mere opmærksomme paa Charlotta Amalia. Hvor unødigen beskrive vi ikke disse Charlottas tredive Modgangsaaar.

Sæden til denne Kummer begyndte at udsaaes den 24 Julii 1663, da Kronprinds Christian kom mende tilbage fra sit Flyven i Frankerig og Engelland, skulde efter Moderens Plan have opholdt sig noget ved Hofset i Cassel; igiennem Parsbiere, Prindsens Hofmester, skulde da Forslag om Giftermaal have været gjort, men Landgreven var just i disse Dage død, saa at Christian ei kom til Hove, og Parsbiere maatte eene tage til Landgrevindens, og bevidne Prindsens Deeltagelse i hendes Corrig. Parsbiere fik Charlotta Amalia at see, hvilket Syn vilde kunde have gavnet Christian, ja det kommende Egetskab meget, da den første Elfskovsild ikke kunde andet end forene Hierterne sammen. Denne Glæde var Sophia Amalia Moht forbeholden. Charlotta nød den aldrig, hvorfor og Christians Frierie, trende Aar derefter, da han som Beiler, efter Moderens Befaling reiste til Cassel, var en blot Ceremonie, et Besiit paa hans Lydigheid imod den eneherfende Sophia Amalia. Christians Hierte var Jomfrue Moht bestemt. Char-

lotta maatte nøies med kolde Væster og Forsikringer om Kierlighed, Virkelighederne vare Noget forbedne.

Charlotta og hendes Moder kunde ikke andet end billige dette Ektekab. Datteren saae i ham en vel-tænkende ung Herre, der endnu for hendes Dine syntes usfordærvet og oprigtig. Charlotta, der ikke endnu vidste hvad Falskhed var, troede at Christian meente det ligesaa oprigtig med hende som hun med ham, og Charlottas Moder maatte af mange Aarsager med Glæde see dette Giftermaal fuldbyrdet. Kong Friderich, enevældig Konge, var en mægtig Stand i det romerske Rige, hvoraf Cassel kunde hæfte Tjenester. Friderich var sygelig, og Moderen saae sin Datter snart at være Danmarks Dronning. Men hvor store Bitterheder omslyngebe ikke disse Planer. Charlotta maatte være et Offer for dem alle.

Fra 1666 til 1667 beskæftigede Charlotta sig med at berede sig til det hende forestaaende vigtige Skridt; omgivet af hendes egne Folk reiser hun fra Cassel til Nykøbings Slot i Falster, hvor hun skulde giftes med Kronprindsen. Allerede da maatte det meget forundre hende, at man med langt større Pragt beredede sig til Christians Søsters forestaaende Bryllup med Churprindsen i Sachsen, end til hendes. Strax kunde hun maaskee og see, da hun blev samlet med det danske Kongehus paa Nykøbing, at Christians Broder Jørgen var mere elsket af Sophia Amalia end hendes Mand, at Dronning

ning Sophia Amalia var den Gudinde, alle maatte bøie Knæ for, saa at hendes Liv vilde blive kummerfuldt, naar hun ei havde dennes Yndest og Naade. Og destovære for Charlottas dydige Hierte, denne Yndest kunde ikke erhverves ved Dyders og Nigters Udvøelse.

Elskede Charlotta sin Mand, søgte hun at vinde hans Fortrolighed, da var det Forbrudelse imod Sønnemoderen, hun vilde eene regiere Sønnen. Ikke desomindre, saa længe Charlotta levede eene med sin Mand, der som Kronprinds blev gandske forglemt, lod det dog til at Christian ei kunde andet end vige for den Stærkeres Magt, thi i Videnskaber og Forstand overgik Charlotta langt sin Mand (see Christians eget Brev i hans Historie p. 19 og Charlottas Brev i Herdes Friderichs Historie). Men under dette, til et dydigt Levnet førende Herredømme, maatte ikke Christian staae. Historien skal vedblive at vise os Charlottas Mishandling af Sophia Amalia.

Paa Nykøbings Slot inden Charlotta vies til Christian underskrives deres Ektekabs-Contract, af hvilket Charlotta strax kunde slutte sig til, at hendes Naar ei kunde blive saa blide som hendes Forstand og gode Hierte virkeligen fortiente. Hvilken Smerte for denne unge, gudfrygtige, ja ivrige Christen at erfare, at hendes Troe netop blev taalt i hendes Værelser, at den skulde der holdes indsluttet, og maatte som en smitsom Sygdom ikke saae Lov til at udbrede sig. For hende og de Folk, hun havde med sig, maatte paa hendes

des Bærelser blot hendes medtagne reformerede Præst prædike; inden lukte Dørre skulde han blot til disse faa uddele, paa sin Kirkes Viis, Alterens Sacramente, at ikke nogen Lutherisk skulde forarges. Hendes Præst maatte ingensteds forrette Daab eller Vielser, maatte ingens Børn undervise.

Kun 1000 Rdlr. om Aaret blev hende forskrevet til smaa Udgifter, hun selv kunde raade over. Efter Mandens Død blev hende forvist Schanderborg Slot med Indtagter af 4000 Rdlr. til Livs-geding samt Renten af hendes medbragte Udstyr 25,000 Rdlr. Capital.

Det var en Lykke for Charlotta, at hun var opdræet til at sætte sin Lyksalighed i Tærvælgthed og Nøisomhed, thi hendes Underholdning var hende, som Kronprindsens Gemalinde, meget knapt tilfskaaret.

Den stiveste Etiquette udmærkede det danske Hof, der eene stod under Sophia Amalias Bestyrelse; al den Pragt, og Høitidelighed hun jordrede, gik eene ud paa at forjage selskabelig Munterhed og Glæde, derimod at indføre Underdanighed og Smiger. Kun den trængende danske Adel, ei den utrængende, lærde og Fædrenelandet elskende Adel kom til Hove. Hine trængende og de fedede samt sultne tyske Adelige, udgjorde den Cirkel af Hofknyb, der tilbød Sophia Amalias Majestæt og Bælde.

Char:

Charlotta Amalia kunde ikke andet end i sit Hjerte affkye Hoffet. Hun havde for opløst en Forstand til at hun ikke skulde begribe at kun Rænker vare de Rænker med hvilke Sophia Amalia holdt alle smagfæde fast til hendes Egenindighed. Dronningens egen Pragt, hendes Creaturers Hdselhed og Rigdom, midt i al Rigets Pengetrang, vare ikke betagelige Syner for Charlotta Amalia, helst hun indsaar, at dette ikke var Veien til at stadfæste hustrig Lyksalighed, men aabnede Døren for alle muelige Uærefærdigheder, da Penge og disses Bortødslen, udgjorde al den jordiske Høihed, man skulde stræbe efter.

Charlotta havde intet at bortødsle, hun var loddig, forstandig, uden Familie og Venner, altsaa lottet fra alt Tiltrækkende. Man mærkede ikke ved Hoffet, at hun var til, hun maatte dele med sin Gemal den intet betydende Tilstand, hvori de begge levede. Charlottas Kummer kunde ikke andet end vore daglig, til Fortrolig havde hun ingen, hendes Mand var for opløst til at moere hendes Forstand, han trængte for meget til Umgangsvenner, at hun kunde i ham søge en Fortrolig, hvad han vidste erfoer dog omsider Sophia Amalia. Ja endog var Fortrolighed i Brevveksling med Moderen hende meget betaget, da General-Postdirecteur Klingenberg ikke allene var Sophia Amalia ganske hengiven, men havde endog den Artikkel i sin Instruy, at skulde til Hoffet oplevere al mis-tænkelig Correspondence. Leilighederne vare saa faa med hvilke Charlotta kunde klage sin Nød for sin Moder. Hos det smukke Kiøn letter det meget Byrden,

N 5

at

at kunne laste sin Sorrig for nogen Tid i en fortrolig Varm.

Fra 1666 til 1670 var Charlotta Amalias Levnet giennemvævet med idel Ubehagelighed. Sophia Amalia bespejdede hende, og blev af denne ærgjerrige Dronning behandlet med al muelig frastødende Stoltthed. Kong Friderich holdt sig til sine stille Forlystelser, med sin Chymicus Borris, og lod Sophia Amalia styre efter eget Gotbefindende, og hendes Creaturer udfyldte de Landet styrende Embeder, og de vigtigste Poster ved Hoffet og Armeen. Selv var Kronprinds Christians Hoffoll satte af hende, og lydede hende gandske.

Christians Sødkende levede ikke paa den borgerlige Maade, at de kunde omgaaes fortrolig eller venfskabelig med nogen. De skulde vise sig for at forøge Hoffets Pragt, og at bevise den Underdanighed, Sophia Amalia fordrede af sine Børn, og saa meget mere af vild Fremmede. Denne Underdanighed kunde Charlotta Amalia aldrig fornede sig til, hun havde derfor og stedse i Sophia Amalia et strengt Dpshyn, og nød ikke af hende Venfskab eller Høflighed, hvilket Videnskaberne og nyttige Anvendelser af Tiden lærte hende at undvære, da hun ikke var Slavinde af Kiedsommelighed, altsaa ei trængte til at tiltrængle sig Befrielse fra denne haarde Tyrann. Destoværre, under dennes haarde Herredømme sukke hendes Gemal, Han maatte gjøre alt hvad Sophia vilde, for af hende at faae

Penge

Penge til Fornøielser, og Hielp til at forskaffe sig Sophia Amalia Noht, hvori han nu var forelsket.

Var det da at forlange af et dydigt opdraget Jeventimmer, at hun skulde være fornøiet ved det danske Hof, hvor hun ikke saae andet end nedrig Hylterie og Underdanighed imod Sophia Amalias tidforlørende Pragt. Skulde hun kunne være fortrolig imod denne Dronnings Handlangere, der hialp hende i at forøde Landets Marv, i at forfølge Ufskyldige for at berige sig med deres Midler, og at vise Hevn imod dem, der ikke vilde boie Knæe for Sophia Amalias Majestet. Kay Lykkes og Ufseldts Forsølgelse og Skiebne var hos alle i frisk Minde, da Charlotta Amalia havde selv prøvet Sophia Amalias ubøielige Hængjerrighed, da hun gandske forbed hende at tale godt for den saa agtværdige Grevinde Ufseldt, der tilbragte sin Tid i et saa grusomt Fængsel.

Skulde da Charlotta Amalia vælge sig Venner istant Sophia Amalias lønnede Speidere, og vendte hun sig til andre, blev hun strax mistænkt og bespejdet. End ikke fra Forstandens Side ere os, ved Hoffet Adelige bekiendte med hvilke Charlotta Amalia skulde kunde moere sig; saa at Charlotta, i de fire Aar hun reiste omkring med sin Gemal om Sommeren, fra eet Slot til det andet, for at dele med ham Jagtforlystelser og Adspredelser, gjorde det mere for at være traværende fra Sophia Amalia, end fordi hun deri virkelig fandt Behag. Ja maaskee en tilladelig Jalouise var og deri Skyld. Thi snart mærkede hun at Dronning

Sophia

Sophia Amalia intet havde imod at hendes Gemal forelskede sig i Jomfrue Moht; saa meget det da stod til hende, vilde hun intet forsømme ved sin idelige Nærværelse og Omhed, at arbejde imod denne Medbeilerinde. Men Christian var ikke oplært til at moere sig med fornuftige Samtaler, han var ikke opdraget til at sætte en Ære i den Høder Videnskaberne skienke, han lidedes ved sin Gemalindes underholdende Omgang. Vilde hun behage ham, maatte hun elske stienkende Fornøielse, eller i det mindste ei vise Uvillie derimod.

Det var da, blot overladt til sig selv, i sin Eensomhed, at Charlotta Amalia nød nogle glade Døgn, naar hun overtrængte sin glad tilbragte Ungdom, læste sin Moders trøstende Breve, og haabede, naar hun engang blev Moder, at hun da skulde vinde sin Mands Hjerte.

I disse Trængsler kunde jo Charlotta Amalia ikke have bedre Venner end Videnskaberne, disse og hendes tarvelige Nydelse af Fornøielse, gjorde hendes kummerfulde Tilstand taalelig.

Nær havde hendes Mod forladt hende, da hun endnu paa fjerde Aar mærkede, at Forsynet ei vilde skienke hende Børn, hun erfoer at hendes Gemal alt mere og mere bar Kierlighed for Jomfrue Moht, og maaskee hindret eene af hendes Fæderne, at denne ikke endnu kom til Virkelighed. Denne Hindring var just
et

et Middel til at forege Christians Elskov, og giøre ham mere ligegyldig for Charlotta Amalia.

Unægteligen geraader det til Charlottas Ære, at hun nær ved den Tid, at blive regierende Dronning, aldrig indlod sig i Hoffrankerne, var døv imod det brandenborgiske Husets Indbydelse til at stifte et reformeert Partie, der i eet og alt skulde være Frankrig imod. Ja vilde man sige Charlottas Indskydelse var allevegne for svag til at være et Hoved for noget Partie. Vi tilstaae det gjerne. Men og da kan man ikke nægte os, at Skylden var allene at tilskrive hendes Dyd og gode Hjerte, da hende langt fra ikke fattedes Forstand og Talenter til at smedde Rænker og fængsle Enfoldige med dem, og Penge havde det Partie ikke fundet fattes der arbeidede imod Frankrig. Keiseren og Spanien vilde just have betalt det efter den Nytte, de kunde høste deraf, ligesaavel som at Frankrig betalede Sophia Amalia og Griffenfeldt. Historien selv taler ikke om en eeneste Rænke smeddet af Sophia Amalia, ikke engang benyttede hun sig af en vis reformeret Generals Magt over Christian til at bortskaffe nogle af hendes Modstandere ved Hoffet. Hun var i dette, som i alt andet, det imodsatte til Sophia Amalia.

Charlotta regierende Dronning.

1670—1685—1699.

Historien haver gjort os bekendt med Charlotta Amalias fire første Trængselsaar i Danmark, den vil endnu vise os femten endnu haardere, i hvilke hende blev

blev betroet sex Børn, hvis forsømte Opdragelse og Fordærvelse ved flette Exempler, som et yderst fordærvet Hof daglig fremviiste, ikke kunde andet end grænne en saa oplyst og søm Moder. Thi hvor haardt for Charlotta tydeligen at erfare, og det daglig, at hun næsten gik alle i Veien, hun, som vilde stifte saa meget godt og maatte ikke.

Man havde Grund til at formode, at Charlotta Amalia, som regierende Dronning, skulde have blevet unddraget Sønnemoderens strenge Opsigt, der nu ved hendes Mand's Død var efter den monarkiske Regieringsform en blot Undersaat. Nei, Historien viser, at Sophia Amalia vedblev at regiere med samme Magt, og at denne ikke kunde svækkes, forinden den Frille, hun havde brugt at fængsle sin Søn med, gandske betog hende al Indflydelse. Charlotta Amalia maatte stedse skjæle for Sophia Amalias Vælde, ja endog offentligen maatte hun krænkes. 1671 i Junii Maaned skulde femte Christian krones og salves til Friderichsborg; ikke offentligen maatte Charlotta salves eller krones, for hende var ingen Throne oprettet ved Siden af hendes Mand i Friderichsborg Kirke. Som en ugift Mand salves Christian eene, og siden da Ceremonierne vare endte, sætter Kongen inde i sit Kammer Dronning Charlotta Amalia Kronen paa, og saaledes indføres hun til ham i Ridder salen. Man høre Sophia Amalias og hendes Slengs Grunde hvorfor Charlotta ei skulde salves, hvor fornædrende, hvor sindskrænkende vare de ikke for Charlotta; hun som en Fyrstinde opdraget i den

refor:

reformerede Religion, kunde ikke salves, da hendes Eed ikke stod til Troen, at hun vilde holde over den lutheriske Religion; dernæst da den hellige Nadveres Nydelse af Kongen var en væsentlig Handling ved Salvingen, kunde Charlotta Amalia ikke derved være nærværende, og det var forargeligt at lade hende imodtage paa de Reformeertes Viis Alterens Sacramente ved Salvingen, da, som det vigtigste var, ingen reformeret Bisp var tilstede, der kunde forrette denne Handling, og om der end havde været, kunde jo de trende Bisper, der vare Symbolet for Treenighedens Nærværelse ved Kroningen, ikke taale en Afguds imølsent sig, som den fjerde af en fremmed Religion billigen burde anses for.

Med saa stor en Klingeagtelse for Charlotta Amalias Person, begyndte hendes Liv som Dronning, og saaledes blev det og fortsat. Enkedronningen stætte foran for hende, havde stedse flere Gardere end hun, havde meget mere at leve af end Charlotta Amalia, fattedes ei paa mægtige Creaturer, der regierede Kong Christian, bleve regierede af hende, og hun allsaa regierede hele Riget.

Charlotta mærkede let, at ville hun leve et nogenlunde roligt Liv, maatte hun for alting mage det saa, at hun ikke blev Gienstand for Sophia Amalias Herkesyge, og at hun aldrig fornærmede hendes Creaturer Feltherre Schack, Rigs Marschall Korbitz, Jægermester Hahn, Grev Ahlefeldt, Ober-Secretair Schumacher, Oberste Spechhan, Baron Winterfelt.

Ei

Si heller maatte hun fornærme hendes Mand's Venner, hans Halvbroder Gyldenløve, Oberkammerjunker Knudt, Jomfrue Molt, hendes Moder, foruden alle disse Slægt og Venner. Saa mange Konger kan Undersaatter i Monarchierne have at skielve for, langt mere end for den regierende Konge selv, og fra denne tusend Konge-Regiering var Charlotta Amalia mindst undtagen, da hun blev af alle disse Midde-Regentere bespeidet, at hun ikke erhvervede sig mindste Magt over sin Mand, der kunde blive for hinc farlig.

Ja hvor maatte det smerte Charlotta at see sig, som den meest Berettigede, gandske udelukt fra sin Mand's Fortroelighed, baade som Egtfælle og Konge. De, som vidste at beruse Christian med Videnskaber vare hans Fangefogder, og denne kronede Fange gik ikke et Skridt uden efter deres Vink. Charlotta vilde lede ham med Fornuft og Dyd, men blev af hele Hoffet udleet og foragtet. Christian skulde stille sin Brynde hos Jomfrue Molt, det var Egtfællens Kierlighed, han skulde sværme med Gyldenløve, det var at beqvemgiere sig til at fere Regierings-Roret, han skulde i alt være af hans Moders og hendes Creaturers Mening, det var at være sit Lands Fader og regiere det viselig, naar disse, som udgjorde Hofflenget, vare fornøiede med Kongen, var og hele Landet det, thi Hoffet er Folkets Repræsentanter, deres Raad er Folkets Raad, deres Noes er Folkets Bifald. Sagde Charlotta Amalia sin Mand Sandheden, som hun hørte den, svarede Manden, er du nu vranten Charlotta,

lotta, vil du have Penge, eller noget til dine Refor- meere; vedblev hun at sige Sandhed, sagde Hoffet: Dronningen er vred fordi Deres Majestæt hindres af Kongeloven, at sætte den reformeerte Religion ved Siden af den lutheriske i deres Lande; thi aldrig saasnart var Charlotta blevet regierende Dronning, seend hun og bad sin Mand om, at nogle Hugenotter, hun havde kiendt hjemme, maatte faae Tilladelse til at nedsaette sig i Friderichsstad, med frie Religions- øvelse i en Kirke, de selv der vilde opbygge. Men det Svar Charlotta fik, blev hele Hoffets Uvillie, thi Hoffsmagen fordrede for imodtagne Bistikkelser fra Frankrig, at betale med Had imod Brandenburg, Hugenotter, og imod alt hvad der var Frankrigs Vende.

Forladt var Charlotta af alle ved det danske Hof. Naturligen at hun dog vilde have en Veninde til Trost i hendes første Barselseng 1671, og ingen kunde hun vælge bedre end den regierende Landgrevinde af Hessen, hendes sømme forstandige Moder. Denne Fyrstinde kom ikke herind med tomme Cofferter, for at reise med fylde igien tilbage. Hun var een af Tydslands vigtigste Fyrstinder, havde blot til Hiemeed, at træste sin Datter og pleie hende. Hvilken Bedrøvelse for denne agtværdige Moder, at see sin søste Charlotta saaledes miskiendt, mishandlet, ja uhykkelig. Hoffet syntes utømmet for Venfæbs og Væresbeviisninger, saa mange havde det beviist Landgrevinden. Men hvor lidet vare de i Stand til at læge denne fornustige Moders saarede Hierte. Om hendes

hendes Datter aldrig havde betroet hende sin Kummer, kunde hun dog nok have erfaret, som en grandfænde Giest, at det danske Hof ei kunde nyde et ungt, dydigt, beiligt og tilbageholden Fruentimmer, som hendes Datter var. Sophia Amalias Ligegyldighed imod hende og Hielpsomhed i at skaffe Kong Christianen Frille, hendes Koldindighed i at see ham sværme med dem, hun ei viiste Foragt, Ministernes Egenraadighed, Kongens Ulyst til alvorligt Arbejde, hans vilde Glæder, kunde ikke undgaae Enke-Landgrevindens Opmærksomhed, der selv var Regentinde og ingen Slavinde af Adspredelser eller af Ministernes vilkaarlige Raad og Luner. Hun saae derfor nok hvilke Ulykker, der omringede hendes elskte Charlotta. Hendes Raad kunde til hende ei være andet end prøvede og oprigtige. Disse vare: at bruge hendes Forstand til at adsprede vidt fra sig Smigernes Laage, hvori de gjøre de Dydiges Gang snublende, at søge i sin Samvittigheds Bifald, den stille Røe og salige Glæde, Hoffets Pragt og Ære ikke kan skienke, aldrig at give hendes Mand Leilighed til Misforneelse, stedsse lade ham være den Uafnæmmelige, uden at lade ham føle sin Brøde, endelig at være om Moder for sine Børn, i deres Opdragelse, samt i Nøisomhed og Farvelighed at sætte sin Glæde, ei at hige efter andre Forlystelser end dem, Sielens fornuftige Beskæftigelse skienker, og aldrig at lade det af Sigte, der omstøder maatte forskaffe hende huuslig Lyksalighed. Charlotta maatte dog see sig forladt af sin Moder, sin eeneste Trøst, sin sande Veninde; og hendes første Søn, hendes Friderich, hendes Livs eeneste Glæde, maatte ikke være hende saa længe

længe betroet, at han i det mindste kunde smaalalle med sin Moder. Geistligheden frygtede, at han skulde eene lære at udtale Calvin og ikke tidlig nok høre tale om Luther. Frue Grubbe blev den spæde Prindses Oberhofmesterinde. Moderen maatte overlade til hende og en Amme Friderichs første spæde Diekast. Hoffmagen forbød hende at være Moder, og ikke mindre Kong Christians Brynde, thi elleve Maaneder efter fødte Charlotta Prinds Christian Wilhelm.

Langt fra at Charlotta i denne anden Barselseng havde Trøst af sin Moders Nærværelse. Hendes Moder, gift med Hertugen af Tremouille, havde forladt denne tvænsindede Mand, kom med sin Datter til Charlotta i Besøgelse. Hertugen kunde ikke imodstaa de franske Geistliges tusindfold Tillokkelser, gik over til den catholske Kirke, afføer den reformerede Religion. Hans Gemalinde vilde hellere med sin Datter udsætte sig for alle Sienvordigheder, end bære Samvittigheds Nag af Trødsighed imod Gud og Venner.

Det robede liden Kundskab om Mennesket, ja næsten Ukyndighed, naar den lutheriske Geistlighed vilde paasætte den reformerede Religion, ved Hugenoternes enkelte Overgang til den catholske Kirke, en Skamplet, ja endog deraf ublade, hvor liden Tillid man kunde have til de Reformeertes Ordholdenhed, og endnu som den værste Folge, at de ikke som Meeneedere kunde taales i en monarchisk Staat, siden de

ikke meente noget med den Lydigheds Eed, de aflagde til Monarchen og hans Love.

Saa uforskammet var den danske Hofgeistlighed i Danmark, at de ved at forringe Charlotta, troede at indsnige sig hos Sophia Amalia og Jomfrue Molt. Disse ivrige Lutheraner skulde, til Prøve paa deres Troes Uryggelighed, have levet som Hugenotterne midt imellem Catholikerne, dagligen været forfulgte af deres grusomme Mishandlinger, og smigrede af deres Tilløkkelser, da havde neppe den ved god Fordeelsse saa nær forenede lutheriske Iver imodstaaet disse Fristelser.

Og endelig, hvorledes skulde Hugenotterne behage de lutheriske Geistlige. Forlode de deres Guds og timelige Belsærd for at beholde deres Samvittigheds Roe, sagde jo disse lutheriske, nidiske Geistlige: Flige Folk, der forlode deres Fædreland, maatte man med Barsomhed optage til Undersaatter, da de flyttede fra eet Land til det andet. Nok, ved disse usle Grunde i det politiske, og af nogle andre orthodorigale Narfager, med theologisk Uforstand fremsatte og udhævede i Kirken, overtalede man Hoffet til at nægte Charlotta Amalia den Glæde, at beholde sin Mosternogen Tid hos sig. Det var med Nøie at hendes elskværdige unge Datter blev hos Charlotta. Mosteren forlod hende hastig, men Datteren blev tilbage til Omgang for Charlotta, og heri viiste man hende den første Føielighed, at man tillod hende, at have en daglig Omgangsveninde af hendes egen Slægt og egen

Keli-

Religion. Thi med Sophia Amalias Døtre vovede ikke Charlotta, at have nogen Fortrolighed. De bleve behandlede med al for megen Haardhed af deres Moder. Selv den elskværdige Ulrica Eleonora maatte have noget Fraholdende imod Charlotta, saa at denne elskværdige, fornuftige Dronning, berøvet sine Berns Opdragelse, havde ingen anden Omgangsklæde end i Selskab med den unge Prindsesse af Tarent, hvilken man og viiste ved det danske Hof al Aletelse; man lod hende vederfares Ære næst efter det kongelige Huus. Med Nette kunde denne deilige, fattige Prindsesse tiene os til Beviis paa Charlottas Fornuft og Hjertets Godhed samt rene Sæder. Dronningen vidste ved gode Foredrag, fortrolig, venstkabelig Omgang, at vifte fra hende alle skadelige Hof-Sommerfugle, at de ikke skulde fordærve denne unge Pøde. Det var ikke Charlotta, der vilde have hende gift i hendes første Ungdom med Cantsler Griffensfelt 1672, det var overtimod Charlotta, som foreslog Cantsleren, Prindsessen fra Holsteen-Sønderborg, Lovisa Charlotta. Prindsessen af Tarent blev ved det danske Hof i stor Ægt og tilbedet af alle, indtil hun 1680 blev gift med Greven af Aldenburg, Statholder i Oldenburg.

Charlotta var vel en i Sine faldende, vigtig Person ved Hoffet, men havde intet med dets Afguderie at gjøre. Det var hende ligegyldigt, enten man i detses Allerhelligste dyrkede Lovet, Griffen, Hahner, Crocodiller, Slanger eller Ræve. Hun vandrede sin Vej ligefrem; ubekymret for Hoffets Forandringer, hørte hun ligegyldigen paa, hvilke Yndlinger nu vare i

Beiret, hvilke nedstyrkede i Støvet; hun havde ingen hevnfulde Planer at udføre, ingen Dyrger af Guld, hun som Hølerinde frygtede for at miste, hun havde ikke fornærmet nogen, der nu var kommet i Beiret og skulde nyde sin Lykke ved at hevne sig. Hun havde ikke sat Uværdige i Embede, som hun med sin Yndest eene skulde holde i Beiret, for ikke at trædes under Fødder af Folkets Foragt og Fortvivlelse. Hende var det ligesom meget at Griffenfelt 1676 hørte op at være Yndling, at Oberjægermester Hahn var det til 1680, at paa ham fulgte Knudt og Gyldenløve; ingen laant Glands kunde ydmyge Charlottas Dyd. Disse ere jo hendes egne Ord til hendes Søn Oberhofmester: „anfor min Søn først til Gudsfrygt, og dernæst til Videnskaber og Dyder, paa det han med egne Fortienester kan bevare og værne om sin Fødsels Fortrin.“ En saa vel uddannet og opøstet Sjel kunde ikke smittes af Hoffet.

Charlottas Trængsler bestode ikke saa meget i det Onde, man tilføiede hende selv, som i det meget Gode, man hindrede hende i at stifte. Hun siger til alle, der havde med hendes Børns Opdragelse at gjøre: Mig kan ikke vises større Tjeneste end at indprente mine Børn fornuftige og sagtmødige Følelser for Religionerne.

Denne Dronningens saa fornuftige og sande christelige Tænkemaade vovede hun ikke at være offentlig, endnu mindre at handle efter den, da just Oberjægermester Hahns Regimente i Forening med

med Anna Sophia 1676, udgav den niidske Forordning imod alle fremmede Religioner, som ingenlunde maatte taales i Danmark, uden i de fremmede Ministres Huse, ja endog danske Undersaatter skulde betale 10 Rdlr. Mulet første Gang, de gik ind i et fremmed Religions-Samfundes Gudstjeneste, anden Gang skulde betales 20 Rdlr. og tredje Gang i Slaveriet, efter at have betalt 30 Rdlr.

Kunde det være Charlotta Amalia behageligt, at alle skulde skeele til hende, at endog hendes Cabinets-Prædiken skulde være Misbædernes Sammenkomst, der hos hende søgte Friestad. Ja hvad kunde hun ikke vente sig af saa niidske Opførselsmand, om de havde grebet hende i mindste Ulydighed, der havde Sagtmødighed og Overbærenhed til Grund, ja endog maatte hun skielve hver Gang hun tog en Bog i Haanden, der ikke af Theologerne eller Censorerne havde faaet Passere-Seddel, thi alle fremmede Bøger skulde jo eftersees inden man fik Tilladelse at læse dem. Og nu blev Hovedfølgen af al denne Niidsked det for Charlotta meget krænkende, at hun aldeles ingen fortrolige Raad kunde hente fra Brandenburg, at hun hverken kunde hielpe dette Lands store Churfyrste, eller sin Moder, i at forskaffe reformerede Flygtninger, Boepæl i Danmark, hun torde jo ikke bede om at man vilde taale i Landet Kongelige Majestæts Mandats Overtrædere; og det var jo enhver som ei gik i lutherisk Prædiken og kaldte sig dansk Undersaat.

Fældede end Charlotta mange Taarer over denne uoplyst Grusomhed, saa var dog denne Bedrøvelse ei nær saa aandfortærende, som da hun 1678 saae hendes ældste Søn Friderich i sit attende Aar, uden hendes Opsyn, afvant fra al Arbeide hos Sophia Amalias Creatur Fru Urop, at overleveres til samme Dronnings Barneven, Korbis, der just havde været den sidste, Charlotta Amalia selv havde betroet sin Søn til. Thi Charlotta skriver jo selv om sin Søn Carl, at hans Alder fra 8 til 20 fordreer utrættelige Stadighed, thi hvad han ikke lærer i disse Aar, lærer han aldrig. Det samme sagde hun og vist om sin Friderich. Charlotta erindrede sig let, hvad det havde kostet hende at lære at skrive fransk, tydsk, italiensk til Fuldkommenhed, at lære alle Landes Historie, deres Sæder og Mærkværdigheder, foruden andre Talents. Charlotta saae nok, at Korbis, blottet fra alt det man kunde forde hos en vel oplært Adelsmand, ei drev paa, at Friderich skulde lære mere end han selv.

Men maatte vel Charlotta spørge, hvorfor skulde Opdragelsen af Rigets tilkommende Haab betros til en uoplyst, sulden, svirende, tomhoved, fremmed Adelsmand, da Danmark eiede saa fortrinligen oplærte, areliære, utrængende og Fædrenelandet elskende dansk Adelsmand. Saa videnskaber bleve hædrede i Friisernes, Juulernes, Rosenkrandsernes, Schelernes, Gjøernes, Sehestedernes, Høegernes &c. Nei, disses Hovedseil vilde have været, at have lært den unge Herre, at veie tydsk Adels efter Fortienester,

og

og da vilde de med Vinden, for deres Fætheds Skyld, ei have havt blivende Sted. Nu derimod blev Jorden for dem giedet og tillavet ved Hoffet; tydsk Adels Tidster groede derpaa herligen, og Smigers Vinden førte deres Sæd hele Landet omkring; selv Gæstigheden levede glad iblant disse Tidster. Havde end dansk Adels beriget sig ved at opdrage Kronarvingen til at ynke dem, var dog Marven blevet i Landet, og ikke ved tydsk Adels trukket ud af Landet, og i dets Sted udbløst tydskt Ahner, tomme Titler og alt andet Vindsfærende, der gjør Staten hoven, plusfeed, opdunstet, vattersøttig og yderst mat. Havde end dansk Adels indprentet den unge opvoksende Herre, en sær Tillid til dem frem for alle Stænder, saa havde dog den danske Adels ei gandske forjaget Videnskaber fra den unge Herre, naar en opløst Moder havde havt Lov til at styre Hoffmagen; men fordrede denne Ughyndighed, var Adelen for klog til at sætte sig den imod. Have de kun ikke til deres egen Vanære været for eftergivende imod den. Dog, det var ikke Oberopsynet over hendes ældste Søn, der bedrøvede Charlotta Amalia allene, men hun forudsaa, at hans Tid blev med Forsæt forødt med intetbetændende, uvidenskabelige, planløse Sysseler. Wibe, i hvor deilig og lærd Mand han end var, havde formædelt offentlige Forretninger i Cancelliet og i utallige Commissioner, disse Despotismens elskte Værksteder, ei mindste Tid tilovers at anvende paa Kronprindsens Underviisning; ig var end Cassius, der egentlig skulde undervise Prindsen, en lærd Mand, saa var han

35

han dog for meget Hofmand til, at han skulde fornærme Körbis, Gabel, Hahn, Knudt, disse Damemarks Regentere, som sagde, at en Prinds behøvede saare lidet af Videnskab, da Oplæren gvaaler den naturlige Vittighed. Denne Instrux adlydede Cassius troligen, da hans Belsørd var bundet til dens Adlydelse.

Charlotta Amalia kiendte ret godt en Ole Komer, Ole Borch og mange flere fortiente danske Lærde, hvoraf hendes Søn endog ved daglig Omgang burde have lært meget, ja faaet Smag paa Videnskab, og lært deres sande Værd at kiende. Nu, hvad skulde Prinds Friderich lære af sit daglige Underofficers Liv, at exercere og campere med adelige Dreng, af hvilke han kunde lære at foragte al Underviisning og mishandle andre Stænder. Hvilken Kummer for en saa fornuftig og om elskende Moder, at see sin Søn Friderich i saa misdæderiske Hænder, at dannes til en tomhoved Regent, der skulde edfle med Rigets Marv, for at betale hver Udspreddelses og Videnskabers Haandlangere, der troligen hialp ham i at overvinde hans grusomste Fiender, Tiden og Samvittigheden, samt i at mishandle og malle Riger og Lænde.

Hvor lykkelig havde ikke Friderich været, om han havde nydt sin Moders Opdragelse, som Søsteren Sophia Hedevig nød; hendes efterladte Breve, fortreffelige Malerier, vidne endnu om hendes gode og alvorlige Oplæren, da derimod Friderichs tyske og svenske Breve, i Henseende til Stil og Rettskrivning,

not.

effom bevise, hvor nøiagtigen hans Lærere adlydede Hofordringernes Instrux.

Hadde Charlotta været af den Slags kronede Moder, der fordærvede af Smigernes glatte Taler, troe sig eene at være til, for at nyde alle Videnskabers Glæde, og uforstyrret at drikke deres berusende Nectar, da havde hun været selesløs imod Modernavnet, ja endog dets saade Pligter havde hun affkjet, og anset Børn som Standsning i Wellstyrs Nydelse, ja som alt for krænkende Beviser paa den menneskelige Ufuldkommenhed, da de saa hastig borttage Skionhed og Lyst til flancourrent Liv. Nei, Charlotta var endog heri det imodfædte af Sophia Amalia, hun troede at huseelig Ulyfsalighed var det eeneste Veirligt hvori unge Moder kunde opvoxe, og at de fremdragne under Moderens, først paa en værdig Maade forevige Forældrene, og for Undersaatterne gjorde Moderpligterne rigtige, naar de i Kongeborgen saae af deres Opfyldelse saa rene herlige Frugter. Men denne Evighed, denne Ulyfsalighed, blev det Charlotta af Hoffmagen formeent at grundfæste; dog vil Charlottas og hendes Friderichs Minde aldrig uddøe, saalænge Verden elsker og agter Dyd. Men alt længe er Sophia Amalia med Børn udslettet af Menneskenes kiære Erindring. Kun nævnes Prinds Georg, denne Sophia Amalias Kieledagge i Englands Historie, naar Sandheden fortæller os, hvorledes hans Gemalinde lignede ham i at være Bacchus evige Dyrker. Ei heller kan Historien sætte Christian paa et andet Sted end hans forsmættede Opdragelse og Moderens fordærvede

vede

vede Oplysning med ham, have til Advarsel for Konger sat ham. Saa fordærvede i Sæder vare hverken Charlottas Friderich eller Carl; hun elskede sine Børn, omgikkes dem gierne; Sophia Amalia havde ikke Tid dertil, hun vilde frygtes og tilbedes af dem, ikke elskes.

Charlotta kunde i en monarchisk Regiering ikke rive sine Børn ud fra Despotismens bevæbnede Uhyndighed; hun maatte see rolig paa, at deres Tid blev uforsvarligen forødt paa Kling Klang. Men det kunde Despotismen ikke hindre, at hendes sunde Raad fæstede Rødder i hendes Børns Hjærter, og lukkede dem til for al det Rastefulde Hoffmagen vilde indgyde samme.

Kunde man vel undres over, at Charlotta Amalia, ved det danske Hof (1681) nu i atten Aar miskiendt, tilfidesadt, uforskyldt forfulgt, endelig maatte af og til tabe Taalmodigheden, helst Frillen blev af alle tilbedet og man rev Børnene ud af Charlottas omme Bærge, for at overantvores til samvittighedsløse Smigrere; var det ikke naturligt, at hendes Kummer stemte hendes Siel til ublide Følelser og vrede Ord. Hele Hoffkaren oversaae hun i Fornuft og Oplysning, hvor naturligt at hun i sine Svar lod den, paa en bidende Maade føle dens Afstand under hende. Havde hun ei opført sig dydig og upaaklagelig imod hendes Mand, da havde man med Glæde grebet den længe forønskete Leilighed, at gjøre Skilsmisse, som dog endnu imellem Egtesfolk ikke kunde finde Sted,
uden

uden at virkelige eller formeente Forbrydelser besmitte de Egteskabs-Sengen. I vore Dage er Egteskabs-Dyd som alt andet, en Bolt for Egoismens Lune, for Lyster, dyrisk Brynde, Egenytte, Familievælde, der begrunde og løse Egteskaber lige sandselsløse. Men og Staten maae sukke over al Opdragelsens og al Hønsstands Tilintetgjørelse og Medstemmelse til dyrisk Sammenløben og Udarbejdning.

Charlotta maatte for at forfriske sit modfaldne Sind noget, da hun hjemme aldrig havde nogen besægtelig Time, dog i det mindste moere sig engang i farten Aar. Hun reiser i Juni Maaned 1681 til Cassel, hvor hun i sin Families Skib nedlægger al sin Sorrig og deler med dem Livets rene Glæder, hvoraf der ikke vare faa i hendes Familie. Godvilligheden havde hendes Moder baaret Regierings-Byrden indtil hendes Søn Prinds Carl, troede ei gandske ubereedt at burde paatage den. Han havde ikke paa Parforcejagt, Skuespil, Masquerader, ved Veddeløb, Ringriden, beredet sig til at være Regent, som Charlottas Mand. Nei, Carl havde lært alle de Videnskaber, der siden anvendte paa Kundskab om Verden og Mennesket, eene kunde danne den sande Regieringskonst, var bevandret i Sagernes Gang i Cabinetet, i Collegierne. Ved Armeen kunde Carl bedømme og vælge sine Ministre, helst Moderens Dom om dem stadfæstede den, han selv havde havt om dem. Thi hvor gierne meddeelte ikke Moderen Sønnen sin egen Erfarenhed. Hvilken Glæde for Charlotta, at høre det i Hessen, hun aldrig hørte i Danmark, at Folket

Folket glædedes over at see Sønnens Erbedighed for Moderen, og at han med sand Erkiendtlighed imodtog Regjeringsroeret af hendes Haand, som hun til alles Fornoielse havde styret. Dette var den offentlige Lyksalighed, Charlotta maatte paa sin Reise igiennem Hessen høre gienlyde overalt. Ved det casselfke Hof's huuslige Lyksalighed kunde hun ikke være nærværende, uden at blande sine Glædestaarer med dybe Sul, naar hun sammenlignede sin Forfatning med hendes Broders. Denne havde valgt Prindsessen af Cuurland til sin Gemalinde, da hun allerede efter prøvet Dmgang under Moderens Baretægt havde været hans Veninde. Charlotta maatte leve med den, hun aldrig havde seet før, han var bestemt at være hendes Herre og aldrig hendes Mand. Landgrev Carl glædede sig over at see sine Børns Tal vore, var gierne hos sin Gemalinde. Christian syntes baade disse og denne at være ligegyldig. Carl vederqvædede sig i Moderens og Hustruens Selskab, naar han var træt af Regjeringsforger, som han selv bar og selv affialp. Christian skjæde hine, kiendte ikke disse. Carl kunde hente Raad hos sin Moder, Charlotta vovede ikke at skrive hende fortroligen til. Over Carls Taffel hørte hun ikke allene at tale om krigsigste Foretagender, men som hende var det kiæreste, om Hugenotternes gode Imodtagelse i Cassel, de Fabriker de bragte med sig, de Konster og Haandværker, de oplærte Landets Ungdom i, ja, ved Carls Taffel var Næring for Forstanden. Ved Christians luredede Partierne paa hinanden, det eene torde ikke tale for det andet, og naar da Vinen besieledede de forædte Krybere,

da begyndte og endte Talen med Jagthistorier og Lovtaler over raske Heste, raske Regimenter, raske Hjorte, raske Hunde. Endelig Carl, næsten af samme Alder med Charlotta, blot hiin var yngre, deeltagen i lige Opdragelse, lige Underviisning, kunde ikke andet end moere Charlotta med at igientage hos hinanden Ungdoms Glæde, og hvilken Løgedom for Charlottas skædede Barm, at hun her til en elsket Broder og en troe Moder kunde betroe al sin Nød, hun var dog glad og lettet, saa længe hun var i Cassel. Her saae hun i det mindste ikke sin Medbeilerinde Zomfrue Moth, der 1680 var af hendes Mand erklæret til Grevinde af Samsø, i Betaling for fire Børn og utallige Svønetag, der havde suertelige Følger for Staten, hvoraf det meest i Dine faldende var, at man midt om Natten bed at fængsle Griffensfelt, behandlede ham som Misdæder, og berigede Frissen med hele hendes Slægt, hvoriblant nu og var Sophia Amalia, med alt det Næverie Griffensfelt havde ranet fra alle de Partier, han kiendte og lovede at tiene.

Intet kunde giøre Charlotta Amalia længselfuld efter Danmark, uden allene hendes Børn. Den Tanke, at hun var disse Unges eeneste Tilflugt, maatte give hende Mod i alle Trængsler. Havde Charlotta ikke beskyttet og pleiet dem, vilde de snart have blevet Offere for det danske Hof's fordærvede Smag, og for den da kommende Stedmoders, Grevinde Moths Gierrighed, der eene skrabede sammen til sine egne Børn og sin Broder.

Ved sin Hjemkomst til Kjøbenhavn, mærkede Charlotta snart, at hun ingen Mand mere havde i Christian, da han var gandske for Grevinde Samsøe, ja at denne var gandske nære forenet med Enkedronningen, Sophia Amalia, der nu 1682 stod aldeles forladt af alle sine Haandlangere, der havde skabt og værnet om Enevælden, værnet om Urop, Nansen, Svane, Schack, Gabel, Bielse, Hahn, og nu den sidste Kærbiz; de stode for deres Overdommer, havde ikke efterladt dem her i Verden mindste Erkiendtlighed, hos de Efterlevende, for deres gode Gierninger. De vare aldrig saasnart døde sørend de og vare glemte. Samme Forglemmelse med alle sine Nædster pinede Sophia Amalia allerede her i Livet, da hun for nogenledes at undgaae den offentlige Foragt, maatte ubemærkt, i sine sidste tvende Leveaar, liste sig om i Enevældens Skjgge. Hun maatte boie Kneæ for Frillen Grevinde Samsøe, der nu tilligemed Ober-Kammerjunker Knudt holdt Vældens Lynstraaler i Haanden. Hun maatte, for at dæmpe hendes Samvittigheds Bebreidelse, søge at beruse sig med Hoffets stæiende Glæder, ved hvilke hun var nærværende; ja endnu i sit 54 Aar klædte hun sig i Masquerade-Klæder, for at moere Hoffet. Naar disse Glæder ikke vare, søgte hun Sindsberoligelse i den Roes, en smigrende Geistlighed ydede hende for hendes udvortes Gudsfrygt og Nidskhed imod andre Religioner. Salighed vilde da Enkedronningen forsikre sig her i Livet, ved at styrke hendes Søn og Frille til, i hendes fire sidste Leveaar, at udgive skarpe Forbud imod Trykkesfrihed og Sagtmodighed imod fremmede Religioner.

Char-

Charlotta Amalia, der aldeles ikke havde mindste Deel i denne hykkeliske Mærke imod Menneskehedens Frihed og Forædning, holdt sig ved Hoffet saagandske for sig selv, skjøttede end ikke det mindste om nogen Indsindelse; hvilken hun let kunde have forskaffet sig igiennem den meget yndede Grev af Oldenburg, der blev gift med hendes Mosterdatter Prindsessen af Tarent, og siden igiennem Comte de Roy, der 1683 blev Feltmarskalk. Men slige fornødrende Veie foragtede Charlotta, for at faae hos hendes Mand den Indsindelse, som hendes Forstand og Fortienester burde med Rette have forskiltret hende. Charlotta indsaae ogsaa lettelig hvor svigefærdige saadanne Veie vare, thi naar hun ikke kunde styrte Frillen, og ei eene vare i Besiddelse af Christians Fortrolighed og Hjerte, var og blev hendes Anseelse lige saa bestandig, som alle menneskelige Videnskaber ere; den hæftigere forjager den svagere, og med samme alle dennes Planer og Duffer.

Charlottas Forsætning ved Hoffet blev sig dersfor altid selv liig, den blev ikke holdt sammen af nogen Videnskab, og nu Charlotta var følesløs imod de Fornærmelser, de tilføiede hende, som hun med rette foragtede, kunde intet røre hende, uden naar hun overbeiede hendes Børns Opdragelse, at denne var hende berøvet, ja at hun blev anseet for en af Landets Fiender, til hvis Omfarg man ikke vovede at betro de Kongelige Børn, thi som hendes egne maatte hun ikke behandle dem. Latterligen troede denne Tidsalder at der var Salighed at vinde ved at forekomme

I. Deel.

A a

Men,

Menneskenes Forædling, Religionernes Forening i en sand Religion.

Enkedronning Sophia Amalia dør den 20de Februar 1685, af ingen beklaget, og ringeagtet af de fleste. Men Charlotta vandt intet ved at blive skilt fra denne stolte, rænkesfulde, ødsle, herskesyge Beherskerinde. Frillen arvede gandske hendes forfædres Magt over Sønnen, og Charlotta elsket af Folket, tilbedt af sine Venner og Bekjendte, frygtet af det lastefulde Hof, levede det indgetagne Liv, hun vilde leve, naar hendes Børn blot havde været hende overladt.

Hoffet var glad over at Prinds Friderich i sit ellefte Aar, da hans Ober-Hofmester Korbiz døde, endnu intet havde lært. Denne Plan blev foreskrevet Wibe, der nu eene skulde styre Friderichs Opdragelse; Ober-Kammerjunkker Knuht og det Møbtske Slæng vidste nok at forene Wibes Sikkerhed med saadan skammelig Opdragelses-Plans Udførelse. Hvilken haard Skiebne for den fornuftige og sømme Moder, at see hendes Friderich saaledes mishandlet, ja at det endog var efter Statens Grundlov, at hun, som Undersaat, ei maatte være Moder, men at blind Lydighed var det, Staten fordrerede af hende, ikke at indpode sin Søn Dyd og Forstand.

For Charlotta Amalia var der ikke andet at gjøre, end ved egen Sparksomhed at holde saaledes Huus med hendes Indkomster, at hun ikke trængte til

til nogen. Om end Christian var for god til at sige hende Nei, naar hun fordrerede Penge, saa vidste dog hans Ministre ikke allene at forhale Betalningstiden, men endog at gjøre alt det vanskeligt, som ikke skulde udbetales til Kongens Frille, hendes og Yndlingernes Slæng.

Man drev det saa vidt med at lade Charlotta Amalia være i Forlegenhed for det nødvendige, at hun maatte gjøre sig vred for at faae det, hun skulde have til sig selv og til sine Børns Opdragelse. Som Enkedronning havde hun holdt sit Livgeding, som Regierende og Kongens sømme og troe Gemalinde, var alt det vist, som hun skulde have til daglige overordentlige Udgifter. Ikke kunde Charlotta smigre for de herskende Yndlinger, derfor havde hun ei som disse rede Penge liggende, ei heller kunde hendes Mand sige, jeg haver givet hende af mit Chatol Tønder Guld, som han sagde om sin Knuht.

Charlotta var ingen Elsker af Pragt, hun havde ingen fattig Familie, der skulde med Stodder-Indkomster vedligeholde Fyrstestand, tværtimod var det hessiske Huus den Gang rigt, og hjalp hende ærligen til at skrabe smaa Summer sammen til hendes gjorde Plans Udførelse, at see en reformeret Kirke i Kiøbenhavn.

Saa længe Enkedronningen levede, vovede Charlotta knap at tale om hendes Ønske, at see reformerede Familier boesadte i Danmark. I langt mindre

ting, der vare Enkedronningen imod, fik hun Afslag, som naar han bad om Formildelse for Grevinde Ulfeldt i hendes usorfskyldte Fængsel.

Endelig var Charlotta blevet saa meget opmun-
tret til at antage sig de uheldige Franske Reformeer-
te, da hun ved sin Nærværelse i Cassel saae hvilke
vindskibelige og gode Undersaattere de vare, at hun
vover 1684 at frembære deres Ansøgning til sin
Mand, om det maatte være dem tilladt at boe i Dan-
nemærk, og der at have frie Religions-Øvelse, hvil-
ken Gudhed Tyrken ikke nægter nogen Sect, da de vilde
bringe Handel, Manufakturere, Vindskibelighed ind
i det paa disse Ting saa øde Dannemærk.

Denne Ansøgning sendes til Bisp Bagers
Erklæring, som vil, at Gud umiddelbar skal paa nye
bygge det fattige Land og sætte dets Piller til Rette,
hvorfor og Gud vel selv inspirerer deres Majestæt bedre
Raad og Middel hertil, end Religionens Beblan-
delse, saa at baade Gud kan beholde sin Frygt i Lan-
det, og Kongen sin Ære og Lydighed.

De Reformeerde altsaa, som vilde beblande
Religioner, vilde udrydde Guds frygt i Landet og be-
tage Kongen sin Ære og Lydighed, maatte ikke en-
gang komme ind i Dannemærk, men der blev sendt
dem Rejsepenge ud til Grændserne af Holsteen, hvor
de opholdte sig.

Denne

Denne Grømmelse maatte Charlotta Amalia
usorfskyldt føle. Dog tabte hun ikke Modet at tale
for de Reformeerde, men Klogskab lærte hende at tie
saalænge Enkedronningen kunde arbejde imod hende,
og med denne blinde Iver lægge hendes Omsorg for
Souverainetætsens Vedligeholdelse for Dagen, som ei
kunde bestaae uden i lutherske Hierter, jo enfoldigere
og jo gudsfrygtigere, jo bedre.

Det er Uret at man vredes paa den gamle Bisp
Bagger, der i sit 39 Aar kiendte bedst de Midler, Gud
brugte til at sætte Lande i Velstand. Som Bisp i
sit 29 Aar, gift med Griffenselts Søster og siden med
Erkebisp Svanes Datter, vidste han jo alt det, et
Menneske burde vide om Landets Læs til Fabrikker,
vindskibelig Folkemængde, og hvor meget de Reform-
meerde havde bidraget til Frankerigs Velstand.

Det danske Cancellie gjorde Ret i at sende denne
Sag til en som canonisk giftet og derfor inspireret
Bisps Erklæring.

Hvorledes skulde og en Bisp kunde svare ander-
ledes, han gjorde jo bedst i at overlade Landets Flor
til Gud og hans Aand, disse vare jo dog stærkere end
de Reformeerde, ja Guds Aand havde jo dog vidst i
Ørkenen at skaffe det Israeltiske Folk Silke, Purpur,
Skarlagen, Guld, Sølv, Kobber, Jern, Elfen-
been, Fabrikantere og Arbeidere i Mængde. Dan-
nemærk var dog ingen Ørken, og det danske Folk lige

A a 3

saa

faa vittigt som det jødiske. Bispnen havde Biblen paa sin Side, og altsaa Ret.

Fem Maanedet efter det Afslag, de Reformerede havde faaet, udvirker dog Charlotta Amalia hos hendes Mand, at der blev sendt til Hessen og flere Steder de Privilegier, paa hvilke de Reformerede kunde indkaldes i Landet, og sex Uger efter Enkedronningens Død opnaaer Charlotta noget af sin Plan med de reformeerte Flygtninger, at de fik Tilladelse at opholde sig i Landet, og at frie Religions-Ovelse blev dem lovet.

Dette var første Gang i et og tyve Aar, at Charlotta fik Lov til at handle efter sit Hjertes Ønske og følte den dydige Siels Glæde, naar den øjner Aarhundredes Ulyksalighed, udspringende af Sæden, der udsaaes. O! hvor vigtig var og denne Charlotta Amalias Handling, hun nedlagde Sæden til ufødte Slægters Forædling, da hun indførte Bindstibelighed og Udsigter til varig Velstand i Danmark, tilligemed Overbærenhed imod Religioner, det eneste sikke Skridt til den sande nyttige Oplysning. Men Kættroenheds, Nidskheds, Præste-Dorfskheds Tidslær, qvalte snart alt det Gode, hun udsaaede, og vidste tidlig at gjøre Christian sunken imod hans Gemalinde, hvorved da og de Reformeertes Sag maatte lide. Da nu de franske og tyske reformerte Familier 1685 og i følgende Aar vare komne til Kiøbenhavn, blev dem anvist Bygningspladser lige over for Rosenborg Hauge, de begyndte at bygge derpaa, og først

først 1687 bleve disse Pladser dem skienkede af Kongen. Men hvor skulde de faae Kirke; flygtende Familier vare ikke Capitalister, thi de havde ikke staaet Krigs- og Landets Kasser; dog skied elleve Familier lidt efter lidt Penge sammen til en Kirke, da de maatte holde Gudstieneste i den Gaard i Strandstrædet, Charlotta Amalia eiede, og som hun havde overladt sin tyske Hofpræst til Beboelse. Paa Cabinetet hos Dronningen maatte ingen Fremmed komme. Kirken kunde ikke blive færdig inden at Charlotta af samsparede egne Penge og ved sin Broders Hielp blev sat i Stand til at give Kirken 1693 en Gave af 21,000 Rdlr., og da den var færdig, skienkede hun 1696 til de tyske Præsteboliger 2200 Rdlr., vedblev fra 1687 af aarligen at betale de reformeerte Præster og Kirkebetientere af sit eget Chatol. Kong Christian og Yndlinger vogtede sig vel for, af de mange tusende Rigsdaler, de ødte paa Jagthunde, Skindter, Heste, Bogne, at styde noget sammen til Hielp for de Reformeerte. De vilde ikke mishage Gud ved at hielp Kiettere. Deres Skriftesædre passede nok paa at qvale slige syndige Tanker hos dem.

Charlotta aflagde mange Beviser paa hendes Forstand og Klogskab i at opføre sig ved Hoffet saaledes, at endog de meest fordærvede maatte ære og agte hende, ja at hun ei var hendes Mand gandske ubehagelig, beviser unægtelig hendes sidste Barselseng 1682. Endnu havde Charlotta i sit 37 Aar meget udvortes Tiltrækkende, var begavet med megen

Vittighed, krydret ofte med fint Salt, vidste ved sin gode Huusholdning steds at vise sig med Anstændighed, ved hendes Dyd, hendes Pligter at være sine Børns Moder, og ved et uordentligt Hof at samle Capitaler til hendes Børn, der saa meget, det stod til hende, satte dem i Sikkerhed for ei at trygle af Hofyndlingerne det, de behøvede mere end det aller-nødvendigste. Hvor troia lige til sin Mand's Død udførte ikke Charlotta følgende Planer, der vare ligesom de Maal paa Dyders Bane, hun daaligen havde for Sine: aldrig at give sin Mand Leilighed til Liaegnsidighed imod hende, at være hendes Børns sande Moder, at lade hendes Vandel være et Mønster for dem, ved Sparsomhed at efterlade dem Midler, at velsignes af sine Bekjendte og af hendes uflaarede Børn, de reformeerte Menigheder i Kiebenhavn. Det er sandt, disse til huuslig Ensaligheds Nodsaetelse eene statende Planer havde intet af det store og glimrende ved sig, som Sophia Amalias. Denne herskesyge Dronning beherskede saaledes sin Mand, at han endog efterlod sig en haandskreven Afhandling paa Latin, hvori han ikke enqang tør opgive det Spørgsmaal, om en Mand kan afgive noget uden sin Kones Samtykke. Charlotta vilde intet foretage sig uden med hendes Mand's Billie og Vidende. Sophia Amalia overlod gierne sine Børn til andres Opdragelse. Charlotta Amalia var glædest ved at have dem om sig og selv at undervise dem. Sophia Amalia kunde aldrig faae Penge nok til Pragt, Odselighed og at kiobe sig Benner for, fattedes det Nødvendige, indtil at maatte pantsætte sit Selvtøi, uagtet hun

hun oppebar uhyre Summer, og satte intet paa sine Børn.

Charlotta sparede sammen af det, hende knapt blev tildeelt, fattedes intet, kunde skienke anseelige Capitaler til den reformeerte Menighed, lod hendes Børn intet mangle.

Sophia Amalia var glædest naar hun i en prægtig Bogn, omgivet af Garder, saae hele Folket nedboiet i Støvet, for at tilbede hende som en jordisk Gudinde og den Skare af Engle, hun fra indsk Kryb af havde ophævet til jordiske Engles Glands. Hun var dav imod Folkets Suk over den Marv, haarde Skatte piinte ud af deres Been, for at fylde hendes Odselheds og Ergierrigheds Svælg med. Charlotta satte sin Glæde, i ubemærket at vandre omkring blandt Folket, og som dets Moder at heste Tak for den Omhed og Godhed, hun efter Evne viiste imod dem. Sophia vilde frygtes; Charlotta elstes. Manjer glad ved at glemme Sophia, og fryder sig steds ved at erindre endog det mindste Træk af Charlotta, thi det er det samme som at erindre sig en afdød oprigtig Ven, der i alt stræbte at befordre vores Bedste. Femte Christians Historie haver malet os de uhykkelige Omstændigheder, Charlotta Amalia blev omgivet af, lige fra det Dieblie af, hun overtalede sin Mand til at give de Reformeerte Tilladelse at komme til Danne-mark. Men disse Uhykkelige med deres Religion vare allene Skuilet, hvorunder de nedrigste Hofstranker vare skulte.

Charlotta Amalia ærede Lürdorp i det danske Cancellie som en virkelig opløst Mand. Wibe fortæner samme Berømmelse, disse viiste sig stedse meget redebone i at udfærdige fra deres Collegium alt hvad der kunde trækkes hen til offentlig Overbærenhed imod de Reformeerte. Dronning Charlotta syntes selv at have 1686 til 1690 havt mere Magt over sin Mand, end nogensinde, hvortil Grevinde Samsø ikke kunde andet end sseele. Hun maatte eene beherske Christian, hest Charlottas Indsyndelse var fra mange Sider farlig. General-Staterne tilskreve hende Breve fulde af den sandeste Hoiagtelse for hendes urættelige Flid, for de Reformeertes Vel. Den store Churfyrste i Brandenburg, Friderich Wilhelm, var hende gandske hengiven, og det i den Grad, at han tilbød hende, med Magt at hegne den Banære, man i Danmark tilseiede de Reformeerte. Hendes Broder i Hessen ærede og elskede sin Søster. Naar da Frillen overlagde alle de Modkræfter, Charlotta kunde bruge imod hende, og saae at Christian atter efter syv Aars Forløb skienkede Charlotta omme Favnetag, saa maatte hun vel skielve, da eet af disse ligesaavel kunde jage hende bort, som de havde nedstyrtet Griffensfeldt i et Dieblit fra den heieste Vres Spidse til Misdædernes Uffelhed. Hertil kom det danske Cancellie, der er den Kongelige Myndigheds vigtigste Værksted, var i Charlotta Amalias Vold. Hun maatte berøve Charlotta sin Mands Barm, her maatte hun eene herske, ligesaavel som hendes Broder maatte eene beherske det danske Cancellie. Nu betragte man Minen, Frillen og Hofkrybet anlagde imod Charlotta Amalia og Lür-

dorp, denne uforlignelige Embedsmand; begge maatte de giores forhadt hos Folket og Kongen, begge maatte saaledes for Christian males, at de bleve ham farlige og ligegyldige, hvilket var let, da Charlotta maatte taale Frillen og havde med en af Vellyster alt for svækket Mand at giøre, til at kunne vente af ham noget mandigt. Minen følger da Grevinde Samsø og Broder, med Præste-Misdødelighed og Nedrigheid samt ugriisk Rettroenheid, der i dette Aarhundrede var Hoffernes Krudt, hvormed de i Frankerig og Engelland frembragte saa mange græsselige Jordskielv for Mennecke-Forædling og Friheid; hvilke Afgrunde aabnedes ikke ved disse Miners Udbrud i Frankerig. Lige Miner vilde de danske Theologer lade springe i Danmark.

Det første Fad Krudt, som Grevinde Morths Berns Fosterfader Masius, overlod til Mineuren Ober-Secretair Moht, var hans Dissertatio didactico polemica de Interesse principum circa Religionem evangelicam ad serenissimum Regem. 1687. Denne læste og forklarede Secret. Moht for Kongen, og viiste da, at Masius havde deri beviist, at ingen Konge kunde med Sikkerheid forlade sig paa reformeerte Undersaattere, thi store Theologer havde sagt om de Reformeertes Lærdom om verslig Dyrighed, at den skillede sig bedst for frie Stater, mindre for Kongeriger, aldeles ikke for Monarchier. Ja, man indprentede Kong Christian efter Masii Ord, at mange tilregnede de Reformerte Kongens Henrettelse i Engelland, og de fleste Oprør i Frankerig. Heraf kunde da

da en svag Konge ikke drage anden Slutning, end at man ikke maatte taale de Reformeerte som Under-
saatter.

Ja Moht kunde dernæst let fange Christian med den for et svagt Hoved smigrende Anmærkning: Deres Majestæt bør regiere selv og mindst være underordnet fremmede Magter, da det lader til at Sæxen og Brandenburg vilde foreskrive Dem, hvad De skal taale af de Reformeerte.

Kong Christian skelede nu altsaa til de Reformeerte, og Hofpartiet fik Leilighed til at bevise deres Sags Rigtighed, da Sæxen, efter Hofslangets Foresgivende, skulde have opmuntret Thomasius til at skrive imod Masius, og Dronning Charlotta opæggede de hessiske Theologer ogsaa at skrive imod Masius. Kong Christian skulde nu vise at han var en eneældig Konge. Thomasius Skrift blev offentlig af Bøden brændt i Kiebenhavn, og Dronning Charlotta lod man føle al den Græmmelse, der stod i Hofpartiets Magt, at tilføie hende. Mohts Partie, 1690 da Wibe var død, brød sig lidt om Lürdorph, helst man var vis paa at Dronningen intet formaaede til Varighed over Kongen, hvorfor man efter Masius's Forslag skridte til at Kongen skulde lade sin Magt see imod de Reformeerte. Den 17 Septbr. 1690 bringer Moht en Kongelig Forordning i Udlast tilveie, der gjorde det næsten umuligt for ærefæire Reformeerte at blive i Kiebenhavn, dernæst forelægges de reformeerte Præster og Bor-

Borgere Formularer af Gød, de skulde sværge, der beviser at man ansaae dem for Troeløse og Oprørere.

Hessigen skriver den brandenburgiske Minister imod dette Udlast, og beder Kongen om at formilde det, og Historien af femte Christian p. 618 haver viist os i den Sag, hvor lumsk Moht behandlede Dronningen og hvor vis han var paa hendes lidende Magt over Kong Christian. Mohts Slæng beviser for Kong Christian, at Dronningen og Lürdorph ikke vare fange for at bruge Churfyrsten af Brandenburg til at foreskrive Kong Christian, hvad han torde giøre mod de Reformeerte; Moht vilde dog ikke drive det til det yderste, lod Forordningen hvile, og lod det allene blive derved, at Kong Christian fra 6 September 1690 af ikke tillod de Reformeerte eller nogen Sects Tilhængere at være Fadder; de maatte nok staae paa Kirkegulvet, men deres Navne bleve ikke iblant Fadderens indskrevne i Kirkebogen. Ligeledes blev det de Reformeerte forbudet at bruge deres Kirkelokke til mindste Gudstienstlige Handling. Forordningen blev da henlagt, hvorved de Reformeerte den 17 September endnu skulde have været mere piinte.

Churfyrst Friderich Wilhelm, noie underrettet om al denne Mishandling imod de Reformeerte, prøvede paa at vende al sin Fortrydelse imod den offentlige handlende Person Masius, tilskriver Kong Christian den 18 April 1691 et meget alvorligt Brev, hvori han fordrer Masius straffet for hans nedrige Beskyldninger

ninger imod de Reformeerte, han truer endog med Magt at ville forsvare de Reformeertes Vre.

Nu fik da de Reformeerte Fred i Danmark, Hoffslanget vovede ikke at trække med denne i Europa saa høit agtede og mægtige Fyrste. Men Hoffslanget beviiste dog af dette Brev, at det var nødvendigt at faae Lixdorph bort, og Mohrs Partie naaede hvad det ønskede, at Christian var gandske døv imod Charlotta, at Mohr blev eene Hercker i det danske Cancellie. Maasius blev 1692 Hofpræst og Skriftestader hos Grevinde Mohr til Vres Erstatning; ham blev og givet store Foræringar, han nød den Naade at have de unge Gynldenlover hos sig, ja blev i alt hædret af Frillen og Hoffslanget.

Charlotta vilde og vise at de Reformeerte ikke skulde mistroste. Hun forærede dem 1693, 11,000 Rdlr. til deres Kirkebygning, thi da først var hun vis paa at man ikke mere vilde forfølge de Reformeerte, og ligesom Christians Englighed tog til, holdt det Mohrtiske Partie og alle Hofkybene det for raadeligt, ikke at opirre Charlotta for meget til Brede. Thi enhver saae hvilken Kierlighed Kronprinds Friderich havde for sin Moder.

I de sidste fem Aar af Christians Levetid var Charlotta gandske ubemærket ved Hoffet, hun holdt sig ene for sig selv med sin Datter Sophia Hedevig, thi hendes trende Sønner vare overladte til de Lærere og Omgangsdienerere, som Hoffslanget og ikke Moderens Omhed havde

havde valgt. Glæde maatte Charlotta ikke endnu nyde her i Livet. Hvor lidet havde hendes Søn Friderich ikke lært inden han reiste. Hvilke Folk omgav man ham ikke med paa Reisen, og erfoer ikke Moderen snart, hvor lidet hendes Friderich kunde have lært ved at flyve Europa igiennem. Blot nogle Timmers Samtale med Friderich overbeviste strax Dronningen om hvad Friderich havde vundet ved at reise, og hoormeget maatte det ikke græmme hende, hvis hun havde erfaret det minste om Friderichs Kierligheds spil med Grevinde Belo.

Thi ingen Sorrig vilde have mere nedboiet Charlotta, end om nogle af hendes Børn havde antaget den catholske Religion, som efter Tidernes Smag baade af Reformeerte og Lutheriske blev anset for den visse Vej til evig Fordømmelse, og just var Charlotta saa meget mere sorrigfuld for Friderich, da hun mærkede, at Faderen, ja alle ved Hoffet, næsten forgubede hendes næst ældste Søn, den deilige, belevne og raske Prinds Christian, hvorfor det havde været ligegyldigt om Prinds Friderich ved sigt et Skridt havde selv skilt sig ved Thronfølgen. Denne Charlottas Engstlighed for hendes Friderich blev hævet ved et meget haardt Stød for det moderlige Hierte, da denne Prinds Christian i sin meest blomstrende Alder noget over tyve Aar borttræktes paa sin udenlands Reise af Smaakopperne.

Her tabte Charlotta en elsket Søn og en sand Hielper i at forene Faderens Hierte med hendes, thi

inder-

inderlig elskte Faderen ham, altsaa tabte Charlotta i ham en Modkraft imod Moht; maaskee hans alt for raske Levnet havde blevet for Moderen en Kilde til stor Bedrøvelse. Nu hængte da hendes Hierte desto fastere til Kronprinds Friderich, men kun for at bedrøve hende destomere over hans Modgang, thi og han maatte føle det Mohtiske Slængs Herskesyge og Lumskhed.

Det synes meget naturligt, at en saa fornuftig og sm Moder som Charlotta Amalia vel burde have været paa Raad med i hendes ældste Sønns Giftemaal, ja hun var det og med hendes Mand i nogen Tid, hvor det ved Breverling imellem det brandenburgiske Huus og Charlotta blev afgjort, at den brandenburgiske Prindsesse Elisabeth Sophia skulde være den Person, Forældrene meest tilraadte ham. Friderich havde intet derimod, og Sagen var saa nær ved sin Modenhed, at Venner ønskede Prindsessen til Lykke, som en snart forventende Regierings Dronning. Aldrig saasnart erfoer det Mohtiske Slæng dette Overlæg, førend det stemmer Kong Christian til at forlange, som et Hovedvilkaar af det brandenburgiske Huus, at dets Prindsesse skulde gaae over fra den reformerte til den lutheriske Religion. Denne store Krænkelser maatte Charlotta have til Belønning fordi hun vilde skaffe sin Søn et vel opdraget Fruentimmer, der steds havde hørt tale om Videnskaber og Fortienester, som værdigere og vigtigere Prydelser end Diamanter.

Chur-

Churfyrstinde Sophia, Leibnizes Veninde og Breverlerinde, kunde nok give unge Prindsesser god Smag; hendes Minde havde jo Berlin og at takke for, at det kunde regieres af en Friderich den Store, og at han fandt Mand, der kunde danne ham og vedblive at være hans Venner. Berlin havde et Videnskabers Selskab, det er sandt, femte Christian havde en Jægerret, hiint var for Christian en Pincbank, denne var hans Hiertets Glæde. Hvor uforsvarligt at skaffe hans Søn en Gemalinde, hvis Smag fordrøvede Svigerfaderens. Hertil kom, en meklenborgsk Prindsesse hadede ikke de fiendne Dyr, Høffet vrinklede af, der vare lagte til i Mecklenborg men ved det danske Hofdrivehuus drevne til en ukjendelig Storrelse; næsten skaldede Stærer vare jo blevne her til Paaflugt og Paradiisflugt i Pragt og Glæde. Pless reiste hastig til Güstrow, ja saa knapt, at han først om Aftenen kunde være der for Kronprindsen, og aftale alt med Hertugen. Inden saa Dage vare forlede var Kronprindsen forlovet og gift. Da Charlotta taledes med denne sin Svigerinde, skal hun have sagt, hvorledes skal hun og hendes Børn blive paa engang opdragne. Saaledes saae da Charlotta forud, at dette Egtekab kunde ikke blive nogen varig Kilde af Glæde og huuslig Lyksalighed for hendes Søn, hvilket vel ikke kunde andet end smerte en saa klog Moder, der kjendte saa nøie de dobbelte Egtekabers Følger.

Nogen Glæde havde Charlotta af det Haab, at hendes Søn Carl var under god Anviisning uden-

1. Deel.

B 6

lands

lands, thi megen Fortrolighed havde hun til Grev Carl Ahlfelt. Næsten skulde man formode, at hendes Søn Carl var blevet bedre end han tegnede til, da han reiste ud, thi Charlotta vedblev længe efter at vise ham udmærket Agtelse. Hendes tredje Søn, Prinds Wilhelm, var stedse sygelig og trak sit Liv kummertligt frem, indtil han døde i sit 18de Aar 1705.

Hendes Datter Sophia Hedevig var hendes troe Ledfagerinde i alle Livets Trængsler, de maatte dele fælles Modgang sammen. Denne velkøbte, dydige og vel opdragne Pige blev i sit syttende Aar paa Fyrsters Blis forlovet 1690 med Churprinds Johan Georg af Sarsen. Egtteskabs-Contracten var af Forældrene paa begge Sider underskrevet, og begge de Forlovede havde imodtaget Gaver af hinanden.

Aldrig saasnart var Churprindsen kommet til Regjeringen 1691 den 12 September, da han ophæver Egtteskabs-Contracten med den elskværdige Sophia Hedevig, der var fraværende, og gifter sig 1692 den 17 April med en Enke-Markgrevinde af Anspack. Churfyrsten levede kun til 1694. Noget Tid efter kunde Sophia Hedevig have blevet gift med Kæiser Joseph, hvis hun havde villet antage den catholske Religion. Men hendes Moders Dmgang var hende langt kærere end Verdens Heibed og svigefulde Glænde. Hun med sin Broder Prinds Carl var næsten stedse om deres Moder. Carls tunge Horelse tog til med Aarene; han og denne elskværdige Søster levede

levede sammen, førte een Husholdning, indtil 1729, da Prinds Carl døde, og efter Moderens Testamente arvede den Længstlevende den Afsdøde, uden at den regierende Arving maatte tiltræde, inden de begge vare døde; Sophia Hedevig levede til 1735 paa Bemæltoste, hvor hele Egnen endnu veed at tale om begge disse fyrstelige Personers uskromtede Gavnildhed. Deres rene Sæder og lysende Vandel vare langt mere glimrende Mindesmærker over deres Moder, end det kunstigste af Smigrerne opførte Marmorminde. Charlotta Amalias anden Datter, født 1679, døde 1689. Hendes Børn bleve hendes Alderdoms Støtte og Glæde; og er dette ikke Naturens Løb, at de unge Eger, beskyggede af den gamle Moder-Eeg, igjen vore op over denne, og hielpe til, sagte og lidt efter lidt at forlade den hende bestemte Plads paa Jorden.

Femte Christians Historie haver p. 516 til 522 viist os, med hvor megen uskromtet Omhed Charlotta ville have pleiet sin syge Mand, om det moethiske Eleng havde tilladt det, og hvorledes hendes oprigtige Taarer og Suk for hans evige Vel fulgte med ham, da Tiden med sin uimodstaaelige Magt førte ham ind i Ewighedens Land.

Da Christian ikke mere var iblant de Levendes Tal, og hans af Hofpartierne saa misliendte, ringe-agtede, tilfidesatte Søn Friderich inodtog Faderens Bølge, og var alle Undersaatteres uindstrankede Herre, saa tog han Charlotta op med sig paa Thronen,

nen, lod hendes Forstand, hendes Raad være hans Medregent; og naar udbredte menneskelig Vælde mere Godhed, end Friderichs Regierings Begyndelse. Den fornærmede Charlotta var alle sine Fienders Talsmand for Thronen. Frillen trækker sig tilbage i al Stilhed, mister blot de 4000 Rdlr. maanedlig, hun før havde havt at leve af, beholder Indkomsterne af sit Grevskab og sine Godser i Siælland, hendes Sønnen vedblev i deres Poster, kom til Hove, og Charlotta viiste dem aldrig Misforzielse. Frillens Broder levede roelig i Kiøbenhavn af sine Nancier; ligeledes fratoges der ikke Hoffslangets Hælere det mindste, de bleve blot satte i Uvirkfomhed.

Charlotta havde ikke andet at bede sin Søn om, end at vise sig naadig, ikke straffe nogen for den hende i tredive Aar tilføiede Uret, og at vise sig oprigtig imod de Reformeerte. Friderich stadfæster de Reformeertes Privilegier den 12 December 1699, Kiender sin Moder Charlottenborg Slot og foreger hendes Indkomster med 16,000 Rdlr. aarlig.

Skulde de Retskasne kunne glemme den Glæde, der omgiver Charlottas Wandel, fra det Dieblif, Medgang flytter hendes Fod og betegner hendes Fied paa Kongebanen, der er slettet for hende af en esset og ufordærvet Søn, som ikke tør gaae frem uden ledsaget af hende. Kiende de Gode et mere fortryllende Syn, end at see Kongemoderen Haand i Haand med Sagtmodighed imod alle Religioner, med Godhed for sine Fiender, Velvillighed imod alle, at giøre

Kreds

Kreds om sin Søn, for at bortvende fra ham alle Medgangspile og Forførelers Snarer. Charlotta gjorde alt sit for at giøre Livet behageligt for Friderich, og Sønnen for at giøre det enskeværdigt for Moderen. Charlottas Venner bleve snart Friderichs, og dog regierede ikke Charlotta; hun vedblev usforstørret at søge sin Glæde i huuslig Lyfsalighed, og hvor gjerne vilde hun ikke, at hendes Søn skulde her til have brugt Kongevælden, og med sit Exempel udbredet den over hele Landet. Men Charlotta havde høerken oplært eller giftet Friderich, hun kunde blot raade og ikke danne ham, som nu desto værre burde have været sleet, da han var blevet Konge. Denne Charlottas christelige Maade at bruge Lykken til just at vise den dydigste Tankemaade imod Venner og Fiender, burde i denne Religionsløse Tid bestemme dem, som ikke ere en Religion, der kan danne saa fuldkommen en Moder, som Charlotta var. Octavia var sin Tidsalders Charlotta Amalia; man demme selv, hvilken man finder størst. Vi ere dem begge, men kan ikke andet end sælde Taarer over, at vores Tidsalder vil forkaste de Vidler, Religion og sund Fornuft, der kunde danne Charlottes, og ikke engang valge dem, der dannede Octavier.

Man beklage vores slette Smag, at vi hellere tale om Charlotta end om hine Cathariner, for hvis Jern-Sceptere Nord- og Sydpolens Deboere skielve, som med Canon-Tid sammenskyde Stater, og med Bajonetter indpode i Millioner Despotismens Rødsler, at disse lige til Verdens Ende skulde tvinge den halve

Deel af Menneſſearten til at fødes Slaver, der ei maae trække Nende uden naar Catharinerne tillade det, og ſkulle bortsmuldre imellem Byers og Nationers Beenrade, naar de byde det. Lad den halve Jord ſkieloe for diſſe Naturens kronede Miſfoſtre, der kalde Odelæggelſe at opholde og udbrede Orden. Vi vilde spørge os under Charlottas milde Haand, ſom i ſin liden Cirkel uddeler Liv og Glæde, og viſer, at være værdigen udſeet af Alherren til at forvalte hans bedſte Gave, lykſaliggjørende Dyder. Større er det dog vel at forene Himmelen med Jorden, ſom Charlotta, end ſom Cathariner, at giøre Jorden til idel Afgrunde, der opſluge Stater og ryge af uſkyldige Borgeres Blod.

Aldrig ſaaſnart var Friderich kommet til Regjeringen, at han jo og ſtrax viiſte ſig fra en frydefuld Side for Underſaatterne, og ikke mindre for hans Moder. Enhver Time paa Dagen opoffredes til de Pligter og Forretninger, hun onſkede. Han var arbejdſom i ſit Cabinet, ſparſom og maadelig i Klæder, Drikke og Spiſe, omgikledes ſine dydige Selſkabs- og Ungdoms-Benner. Nu ſted ikke mere Bedrøvelſens tunge Laarer ned ad Charlottas Kinder, men raſk rullede Glædens Laarer, over at ſee, læſe og høre alt det kloge og gode, hendes Søn foranſtaltede.

Charlotta, der var Orden og Sparſomhed ſelv, maatte jo frydes ved at ſee hvor ofte Friderich rettede i ſine Inſtruxer, ſom han i de første Regjerings-Maaneder gav ſine Collegier, og fornemmelig ſine nye

Finants-

Finants-Deputerede. Hvor glædeligt for Kongemoderen, at ſee hendes Søn ſtedſe ledsages af Mildhed og Eindighed. Pleſſ, Moſt, Statholder Gyldeſøe, der neppe kunde have aflagt Regnſkab, viſer han Eieegtydighed imod, og bruger lutter gamle, ærfarne Mænd i ſit Raad, i ſine vigtigſte Embeder, ſort, det gif ſom Charlotta onſkede det. Ikke kunde det falde denne kloge og eiegede Dronning ind, at lægge ſin Friderich mindſte Ubehagelighed i Veien.

Hvor naturligt, at Charlotta kunde have onſket at være nærværende ved ſin Sønns Kroning. Men da hun ikke kunde med ham gaae til Alters, vilde hun hellere blive borte, for ikke at forarge den herſkende Rettroenhed. Godt havde det været, om de ved Siden af hinanden havde været ved Herrens Bord. Men ſaalidet ſtyrede Fornuſten Tidens Smag, og denne maatte ſlet opdragne Monarker ſtedſe adlyde.

Strax i det første Aar kaldte Krigen i Holſteen Friderich bort fra ſin Moder, der ikke var lidet beſymret for at Friderichs Ungdom ſkulde giøre ham til Døvehals; thi ofte forſørdede hans stærke Niden det altid bange Moderherte, naar det ſlaaer for en elſket Søn.

Uventede Farer omkringspænde Charlotta Amalia i Junii og Julii Maaneder 1700; hun blev tvunget til at indſlutte ſig i Hovedſtaden. Carl XII. vilde bemægtige ſig Sicelland, nærmede ſig Kiøbenhavn, for at beleire den fiendtlige Flaade, hindrede

B 6 4

Pro-

Proviants Tilførsel til Søes, og let kunde det have lykkes Kong Carl, at indslutte Byen til Lands. De danske redelige Borgere havde intet at imodsette denne Fiende, uden deres eget Mod. Byens Stadthauptmand Møller vil have Krudt og Geværer af Commandanten til Borgereskabet, denne adelige Lykenskies Kieledægge svarer: at han tør intet giøre uden efter Kongens udtrykkelige Ordre, hvilken ikke kunde erhverves inden Fienden kunde have indtaget den værgeløse By. Møller og Borgereskabet forlange Canoner for at besætte Tøndløbene ved Dragøe, Nei blev atter Svaret. De vilde have Canoner, for dermed at hundre Landgane, Nei blev stedse Svaret. Borgernes billige Forbittrelse steg til det højeste, de vende sig til Landets Moder, som da med sin Ansæelse bringer det derhen, at Commandanten adlydede Fornuftens og Tapperhedens Stemme, som talende saa høit igiennem redelige Borgeres Mund, og udleverede hvad Borgerne fordrede. Men Tiden, hvoraf hvert Minut var kostbart, var spildt, og Borgernes Harme blev alt mere og mere brusende, ligesom de saae Fienden nærmede sig, og betragtede de adelige Befalendes Dorffhed og Ufornuft. Dog Charlotta Amalia vidste at vedligeholde Enighed med den Hviagtelse, alle bare for hende. Thi at den unge Konge sender fra Holsteen Commandantens Svigerfader for at mægle imellem Borgerne og ham, kunde vist ikke have stillet deres Bredde.

Freden slutes og Friderich kommer tilbage til Hovedstaden, og imodtager denne, med sand Erkiendtlighed

lighed, som en Gave af sin Moders Haand. Havde hun været raadvild som Commandanten, vilde Byen, som et værgeløst og ufornuftigt Børn, snart været blevet et Offer for den syrige og stedse tappert stridende svenske Armee.

Kun saa Uger efter Krigens Ende havde Friderich deelt glade Dage med sin Moder, men hendes Hierte blev næsten gandske forstenet af Sorrig, da pludselig hendes Friderich bliver syg; hun kiendte hans svagelige Legeme og skielvede. Den værste Sort Kopper brækkede ud med saadan Hefstighed, at Friderichs Liv var i største Fare; han giør sit Testamente, og nu skulde Charlotta vaage over sin Mars gamle Sønnesøn, der skulde opdrages. Hvilken haard Skiebne for en Moder, at see sit sande Haab, sin prøvede Alderdoms Trøst, saaledes at falde reent bort, og hun, efter at være kommet i rolig Havn, nu skal rumles frem og tilbage af Lidenskabernes Storm paa Hoffets saa lumste Hav.

Forsynet elskede Dannemark og Charlotta; Friderich blev frisk, og fortsatte strax sit arbeidsomhed Kongeliv.

Intet kunde nu forstyrre Charlottas huuslige Lyksalighed; elsket og æret af sin Søn, tilbedet af sine Børn, forgudet af Folket, omgivet af Velstand, omringet af gode, selvvalgte Tjenere, nydende en god Sundhed, var hun jo virkelig lykkelig. Saaledes er det ofte med den sande Lyksalighed, den skal ud-

saaes i ondt Veir, opvore i Vinterens Barffhed, men høstes med sine tusindfold Frugter i det blide Medgangs Veir. Saadanne blide Dage, ubeblandede af Modgangs Skyer, vare nu Charlottas Dage, og saaledes vare de uafbrudt i fulde storten Aar. Kun Hedningerne og stærke Aander, Indbildningens og Selvtillids Vanskabninger mistroie at den Gud, der saarer, ikke kan læge. Charlotta tabte aldrig sin christelige Tillid til Forsynets vise Veie, og hendes tredive Aars Trængsler bleve hende forsødede.

Al Sindskrænkelse vide vi ikke at Charlotta haver i sine sidste storten Aar været nedtrykket; den samme Moder fattes aldrig for Bekymringer for sine Børn. Men ingen vilde krænke hende, ingen lagde hende Hindringer i Veien i at udføre hendes Planer, hendes Ønsker, der allene gif ud paa at see sine Børn saa lykkelige som mueligt, og sin reformeerte Menighed ret taltig og blomstrende, ja saa evigvarende, som menneskelige Tings Ubestandighed tillod.

Iblant Dannemarks Kongemødre kan ingen siden fierde Christians Moder sættes ved Siden af Charlotta Amalia, der i Sparksomhed og Nøisomhed have overgaaet hende. Hun kunde have efterladt sig store Rigdomme, havde hun villet med gierlig Aand misbrugt Friderichs Høiagtelse for hende; hun kunde have efterladt sig en trykkende Gield for Landet, havde hun levet ødselt, og havt sulden, ussel Fyrsteslæggt at fede med alt det Kæbh, der følger med Uffelhed.

Char-

Charlotta lagde aarlig op af sine Indkomster, og disse forøgede hun paa en anstændig Maade. Hun laante ikke af offentlige Stiftelser, og saae ikke rolig paa disses Forringelse ved at bortsalge Jord, der stedse følger Pengenes foranderlige Værd; af den Forsøgelse i hendes Livgeding, Sønnen fikkede hende, lagde hun aarligen tilhøde, ligeledes af det Mere, hun nu som Enkedronning havde at leve af, frem for de Smuler, hun maatte som regierende Dronning opsamle.

Endnu paa Falsters Land haver hun efterladt sig et evigt Minde om fornuftig Sparksomhed og Paapassenhed. Hun antog selv sine Forvaltere, bad dem indstændigen om at holde sig Instruere efterrettelig, da hun, ved sin Nærværelse paa Nykøbings Slot, ikke vilde have Overløb af Bønder, der klagede over Mis-handling. Havde ikke Nyttedistrikts Indretningen og den uhyre store Mængde Kronvildt reent gjort den falsterske Bønde til en dorff, modsalden og Algerbrug foragtede Bønde, da havde just Charlotta Amalias Forsorg for Bønderne hjulpet dem paa Fode.

Hun var borgerlig imod alle, tog ofte over til Flintinge i Lolland, besøgte Præsten der, lod sig af ham lære at dreie, som og han ofte var paa Nykøbings Slot. Livg. dings. Godser vare ikke Eiendom, man kan altsaa ei vente paa disse Forbedringer. Skovene, Kirkerne og Bygningerne efterlod hun sig i saa god Stand, at de ferste, som betalte Kongen det, Falster kostede, opbyggede flere Herregaarde og betalte Snesse

Snese Mars Overdaadighed, see endnu ud som Skove. Kirkerne ere i saa god Stand, at der ere de af dem, der have givet til Muurmesterne aarlig 800, 600, 400 Rdlr., og disse have ikke sat 20 Rdlr. paa dem aarlig, indtil endelig nogle hundrede engang sættes paa dem. Dog, det er intet at oppebære af Bonden i 30 Aar 18000 Rdlr. for intet, slikt hedder Privilegium. Alle Slotsbygningerne efterlod hun sig saa ypperlige, og Sønnen efter hende, at da de ved Auction bleve bortskienkede, næsten hverken Tiden eller Magt kunde nedrive dem, og ville lige til deres Grundvolde være evige Mindesmærker paa Rentekammerets mennefskierlige, kloge og landsfaderlige Vefthvelse af Nationens Eiendomme.

Vi have ikke i fjerde Friderichs Historie kunnet finde mindste Spor til, at Charlotta nogensinde blandede sig i Hofranter, eller ved Hielp af Videnskabers Handlangere stræbte at tilvende sig en nedrig Magt over sin Sen. Thi nedrigt var det ikke, at Charlotta værdigede Charl Ahlfeldt sin Ugteffe, og at denne paa mange Maader vidste at erhverve sig Friderichs Yndest, uden at have gjort sig skyldig i mindste Eftertale om nedrige Midler. At Friderich elskede den deilige Biereck, at denne hellere ville have til Ben Ahlfeldt og Walter, end Holstein, var jo noget, der ikke kan tilregnes Charlotta. Kunde hun have hindret dobbelt Egteffab med hendes Sen og Biereck, naar han som enevældig Konge vilde det? Ingen kunde befale Charlotta at elske Dronning Lovisa, og endnu mindre hielp hende til at erhverve sig sin

Mands

Mands Kierlighed, naar hun selv forspildte den, eller fattedes Vaaben til at erhverve og forsvare den. Ingen kunde vel tvinge Charlotta til at omgaaes med Dronning Lovisa; denne kunde eene tale om Güstrow, om Mecklenborgs ubehøvede Adel; hendes Læsning bestod i lutherfske gudelige Bøger, hvorfor Masius i sine Tilskriffter til hende saa sandfæstløs roser hende, og ei heller lod hendes Siel mangle aandelig Nærf, ja Stoffiff, ligesom den lutherfske Kirkes Spisefæddel førte med sig. Hvilken behagelig Omgang var ikke da denne for Charlotta, hvis egenhændige frantske Breve, ikke allene bevise hvor fortrinlig vel hun forstod dette Sprog, men endog hvor stærk hun var i det italiensfske Sprog, som hun retteligen bedømmer at være det smukkeste. Hun lader dernæst fremfsinne mange Beviser paa hendes grundige Kundfskab i Historie og Geographie. Hun taler om Frankerig og Italien, som om hun havde været der paa Stederne selv. Kunde da ophyste og tomme Hoveder bedst moere sig sammen.

Charlotta benyttede sig ligesaaletid af Bierecks som Schindels Magt over hendes Sen, hun fordrede ikke andet af ham, end det, hans Høiagtelse og Kierlighed for hende indgav ham, og han med Glæde viiste hende.

Charlotta fulgte ikke som en Udspreddelses Slavinde med Hoffet og tog Deel i dets stæiende Lyfthigheder. Ved store Høitider var hun nærværende, frabad

fig

sig ofte hendes Geburtsdags alt for pragtfulde Udmærkelse.

Hun kunde ret godt moere sig hiemme, trængte ikke til Udspredelse, der skulde giere hende døv imod hendes Samvittigheds Bebreidelser, og hvorledes skulde man kunne nægte Charlotta Sindsroelighed, naar hun omgivet af Glæde og Velstand, med christelig Hengivenhed gjør et heelt Aar i Forveien alle Beredelser til at imodtage Døden, som en længe ventet Gæst. Boer en saa elskværdig, en saa skyldfri Roelighed i den Barm, hvori Bevidstheden af nedrige Handlinger og Ydrætter, hugger Saar i Saar?

Pesten rasede 1713 i Kiøbenhavn, henrev over 20,000 Mennesker, Hoffet maatte flygte fra Danne-mark, og Charlotta opholdt sig for det meste i Oldenburg. Her i hendes Mosterdatters Selskab førte hun det stille Liv, hun ønskede. Her udtænkte, rettede og udgav hun den 4 September hendes Gavebrev til begge de reformeerte Kirker i Kiøbenhavn, der tilfulde overbevise os om, hvorledes hun frygtede Døden, og hvor varagtig hun var i at modengiere sin for 43 Aar siden lagde Plan, at besætte Reformeerte her i Dannemark. Havde Dannemarks Regenter lignet heri Charlotta og hendes Søn, at bearbejde en Plan urokkelig i tredive Aar, Dannemark skulde have været et misundelsesværdigt, lykkeligt Land. Nu, senderrevet af idel Forandringer, opvækker det Medlidenhed.

Char-

Charlottas Sparksomhed, i forgetide Aar uafbrudt fremvirkende, satte hende i Stand til Tid efter anden at skienke disse reformeerte Menigheder 57,200 Rdlr., og det med al den Forsigtighed, der i menneskelige Ting kan tænkes. Capitalerne, hvoraf Præsterne skulde trække deres adelige Gage, vovede hun ikke at betro Monarcher, hun kiendte disses Forandrelighed, hun betroede dem til frie Stater. Pantebeviserne bleve fordeelte paa trende Steder, i Kiøbenhavn, Holland og Cassel; og skulde de reformeerte Menigheder nogenstunde nødes til at forlade Danne-mark, da skulde hendes Gaver henfalde til det reformeerte Consistorium i Cassel, der skulde uddele Kenterne til det affagde Landsbyeprester.

Man kan ikke andet end giennemtrænges af Høiagtelse og Værefrygt for Charlotta Amalia, naar man læser hendes Gavebrev til de reformeerte Menigheder i Kiøbenhavn. Heraf sees og den Agtelse, hun stod i hos fremmede Magter; hun beraader sig deri paa General-Staternes personlige Venkskab for hende, som de ved deres Breve havde overbevist hende om, hvorfor hun og havde saa megen Tillid til dem, at hun gandske betroede dem at være til evindelig Tid Medopsynsmændene over hendes Donation.

Flere Anordninger, som Charlotta efterlod sig efter hendes Død, de reformeerte Menigheder angaaende, bevise noksom hendes store Forstand, Skarpsindighed, Kiærlighed til de Reformeerte, og siden Frygt for Døden; hvor mange Konger og store Mænd

Mænd efterlade sig ikke alt i et Chaos, fordi Tanken om Døden strækker dem.

Nogen Bedrøvelse maatte dog Charlotta føle, inden hun forlod Verden; hun forudsaa, at ikke den største Enighed vilde blive knyttet efter hendes Dage imellem Kong Friderich og hans Sødfænde, Prinds Carl og Sophia Hedevig. Disse elskede nu fortrinligen den plesfiske Familie; denne var hos Friderich ligegyldig, han havde til samme ingen Fortroelighed. Hertil kom, at Carl og Sophia Hedevig nødigen saa deres Broder i en Undersaats Arme. Reventlovs Familie var ikke af Charlottas Vndlinger, thi Gros-Cantzleren var aldrig Charlotta, under Mandens Regjering, oprigtig hengiven. Men Charlotta ophøvede sig over alt dette, hende var det nok naar hendes Friderich var fornøiet med Anna Sophia; hende glædede det blot, at den, Friderich elskede, ei var Catholisk, der kunde friste ham til Affald fra Religionen.

Charlotta behøvede ikke at omgaaes med Anna Sophia, men Prinds Carl og Prindsesse Sophia Hedevig maatte gandske holde sig fra Hoffet, for ei at være udsatte for denne Fornedrelse, som Plesserne indprentede dem at det var, og da Anna Sophia blev Dronning, var al Dmgang imellem de Kongelige Sødfænde reent ophævet.

Charlotta frygtede for, at denne begyndte Kulde imellem hendes Børn, skulde i Tidens Længde
blive

blive alt for smertelig for Prinds Carl og Sophia Hedevig, at de endog skulde komme til at mangle noget i deres Underholdning, uagtet Kong Friderich havde viist næsten faderlig Omhed i at drive Coadjutor. Sagen for Prinds Carl; hvorfor Charlotta aiter med den hende saa egen Forudsæenbed, gjorde den Indretning efter hendes Død, at hendes store Jordegods, hun selv havde købt, og hendes andre Capitaler, bleve indrettede til uforandret Underholdning for Prinds Carl og Sophia Hedevig, der da og forbandt dem til at leve kjerligen sammen.

I det sidste Aar begyndte Charlotta at sfrante, og mærkede snart at hendes Medicin ikke mere kunde renes med hendes svækkede Natur; det er haardt naar en Alder af fire og tredstue Aar viser sig med Sygelighed. For chymiske Kundskaber haver man berømt Charlotta, og saa meget er vist, at hun med Glæde hjaalp dem, hun kiendte, med Pulver, ja at hun endog gif saa nøie ind i deres huuslige Forfatning, at hun erkjendte sig om de havde mere Thee, hvis ikke vilde hun sende dem nogle Pund. Hendes Sen Friderich og Sophia Hedevig havde arvet efter hende de mennefskjerlige Følelser, steds at give Raad for Sygdom og at give Pulvere og Medicamenter.

Intet haver Historien optegnet om Dronning Charlottas sidste Endeligt. Vi vide blot at hun efter en kort Sygdom døde den 27 Martii 1714 om Eftermiddagen Klokken 5 paa sit Slot, Charlottenborg, i

Kiøbenhavn, og at hendes Søn Kong Friderich, ikke hans Kareht, personligen fulgte hendes Liig til Roeskilde. Han ærede ikke allene hendes Minde, med en alvorlig Bedrøvelse, som hele Folket deledede med ham, men han lod endog over hele Riget holde en Liigtale over hende, hvis Text var af Malach. Cap. 3. v. 17. 18. 19. Og hvilken Sandhed lærte ikke og Charlotta, da, som Texten fremsætter, alle i hende kunde see Forskiellen paa den Retfærdige og Ugudelige, paa den, som tiener Herren og ikke tiener ham.

Kong Friderich lod og staae følgende Sørge-Medaille over Charlotta Amalia. Paa den eene Side forestilles Dronningens Brystbillede med denne Paaskrift: Charl. Amal. D. G. Regina Dan. Norv. V. G. d. e. Charlotta Amalia af Guds Naade Dronning i Dannemark og Norge, de Wendes og Gothers. Under hendes Brystbillede staaer: Nat. XXVII Apr. MDCL. die XXVII Mart. MDCCXIV. P. Berg. d. e. født den 27 April 1650. død den 27 Martii 1714. (Peter Berg er Medailleurens Navn).

Paa den anden Side seer man en smuk klar Himmel, hvorpaa sees den tiltagende Naane, som viser sig i et Speil paa en Piedestal i Aftagende, bag hvilket er et Palmetræ, hvorpaa Speilet hænger. Ovenom læses: In terris decrescens, accrescit in caelis, d. e. Hun tog af her paa Jorden, men vorte i Himmelen. Gandske underst staaer hendes

hendes Tankesprog: L'homme propose, et Dieu dispose, d. e. Mennekket beslutter, Gud udfører. *)

Hvor mange herlige Pauluner for huuslig, det er sand jordisk Lyksalighed, efterlod sig ikke, denne oplyste, ælffværdige, ja lige til Verdens sidste Dage for alle Gode følgeværdige Charlotta Amalia. I Friderichs Bryst virkede stedse Higen efter at være vel hjemme; vidste han ikke at sætte Priis paa Ven-skab og oprigtig Fortrolighed, levede ikke Charlottas tvende andre Børn, Prinds Carl og Sophia Hedevig,

C c 2

i bedste

*) Christian var rigere end Friderich, hans Hof dydigere end Friderichs, Sophia bedre end Charlotta, thi Sørge-Medailen over Sophia Amalia var baade i Guld og Sølv, og den over Charlotta blot i Sølv. O hvor smt, hvor bedrøvet, hvor sindrigt ikke Fælsken udtrykkes over Sophia Amalias smertelige Bortgang fra Dannemark, som hun havde gjort saa lykkelig, ved at gjøre Undersaatterne til evindelig Tid til umyndige Børn, og altsaa de nærmeste Arvinger til Himmerig. Paa den første Side sees Slottet Amalienborg med Hauge, hvori stod en Urne i Midten, og neden under læses: XX Febr. MDCLXXXV. Paa den anden Side: Sophia Amalia Dan. Nor. Vand. Gothor. reginæ cineribus Christianissimis sacram XXVI Mart. ob. d. e. Sophia Amalia, Dronning til Dannemark og Norge, de Wendes og Gothers, hendes christelig Afse helliget. Neden under sees det Kongelige Danske og det Forstelige Brunsvig-Lyneborgiske Vaaben, hvert i sit Skildt.

i bedste Enighed, og liig deres Moder, stiftede saa længe, de levede og efter deres Død meget godt for alle, der omgave dem og for Trængende. Vilde ikke Charlotta udbrede samme Enighed imellem de Reformeerte og Lutheriske; herpaa arbejdede hun jo i fire og syrtogtive samfulde Aar, og hvor mange christlige Dyder fordrer hun ikke i sine Gavebreve af de reformeerte Menigheder, som de eeneste Belønninger, hun ønskede for alt det Gode, hun havde overøst dem med. Og dog have vi seet en sær Præstemand, lennet af denne store Dronning, paa Vilkaar at være et Mønster paa Sagtmodighed og Dyd, at foragte hendes Befaling, og at oplomme Riv og Trætte i hendes Menigheder. Som pinende Advarsel til Straf og Raad til Forbedring, haabe vi at han daglig vil have for Dine Charlottas Gavebrevs saa vigtige Ord Pag. 27. Lin. 26. til Enden. Men det vi have sagt om Charlotta ville vi ikke være de eeneste, der sige, vi ville lade andre tale, hvoraf tvende Dievidner dog vel fortjene Troeværdighed frem for dem, der have paasat hendes Minde uforskyldte Pletter, tredsindstyve Aar efter hendes Død.

Dog inden vi anfære disse Ord ville vi lade heude male sig selv.

I hendes Gavebrev Pag. 28 udtrykker hun sig paa følgende Maade: „Saaledes have vi da opsat dette Gavebrev efter bedste Overlæg, og forklaret os over hvorledes de af os henlagte Penge skal anvendes, hvilke vi have erhvervet os selv ved „at

„at afholde os fra al unyttig verslig Forsængelighed, Pragt og Yppighed, og derved at have sparet samme af vore Indkomster, hvorved vi ikke have fornærmet nogen, eller betaget nogen det mindste, saa vi med Nette kan gjøre dermed hvad vi ville, helst vi anvende denne Guds Betsignelse til den store Guds Ære og hans Navns Forherligelse. Vi have ikke mindre havt Hensyn til vores Sønns og Arve-Efterfølgers Bedste og Residents-Stadens Flor, som og have vi lagt for Dagen vores billige Erkiendtlighed imod vores elskte Fædreland Hessen.

Føler den retskafne Verden-Borger ikke mere ved disse Ord, end naar andre kronede Hoveder sige inden de døe, af dem vi hadede bragte vi saa mange til Retterstedet, vi foredte saa mange Summer, som ere fralistede Undersaatterne, vi berigede saa mange Smigere, aabnede nye Pragt-Svælg, der i Aarhundrede opsluge alle Borgernes Flid. Vi opførte store Slotte paa Borgernes Hænder, vi fedede os og det Knyh, der omgav os med deres Marv, vi bød med landopadende Armeer frie Nationer at være vore Slaver, vi levede for at herske, herskede for at erobre, erobrede for at ødsle og hevne, døde for at foragtes.

Charlotta levede for at arbejde, arbejdede for at samle, samlede for at gjøre godt, gjorde godt for at elskes, døde for evig af den udsdelige Slægt, af Retkafne at savnes, og ønskes tilbage her i Verden.

Nogle enkelte Træk af hendes egenhændige Breve stadfæste det, vi have sagt om hende. Af selvgende hendes egne Ord fremlyser hun som en om, fornuftig, oplyst og samvittighedsfuld Moder.

Første Brev til hendes Søns Hofmester, Prinds Carl. Jeg haver den Tillid til Dem, at De vil anvende al Deres Forstand og Deres Fortienester paa at anføre min Søn fornemmelig til Gudsfrøgt, og dernæst til saadanne Dyder og Videnskaber, der kan sætte ham i Stand til, ved egne Fortienester at værne om hans Fødsels Fortrin og Hæder.

Andet Brev. Jeg slaaer min Lid til, at de stedse indprenter ham alt hvad der er nødvendigt og nyttigt for en Prinds at vide.

Tredie Brev. Hvilken Glæde kunde for mig sættes ved Siden af den, De have forarsaget mig, da De meldte mig om min Søns Sundhed, og hvorledes De have inddeelt hans Tider, og at han med Fornøielse og Lyst arbejder; under Deres Ansørg vil der vist hverken sættes ham paa Leveregler eller godt Mønster paa alt det, der anstaaer en Prinds at vide. Min Søns Alder fordrer en utrættelig Stadighed, thi hvad han ikke lærer i disse Aaringer, lærer han aldrig. Man maae derfor med det Gode minde ham, paa det han af Hjertets Grund kan lære. 1696.

Fjerde

Fjerde Brev. De maatte melde mig om min Søns Stadighed i at lære ogsaa virker paa ham til Nytte, og jeg vil troe det, siden hans Ungdom er betruet Deres Ledfagelse.

Femte Brev. Ved Deres foregaaende Breve have De glædet mig at melde hvor vel min Søns Tider ere inddeelte, thi i hans Alder er Hukommelsen i sin fulde Styrke, da kan den fatte alt, og da er det og at den største Flittighed bør anvendes. Og da Gudsfrøgt bør være det, der meest bør sængsle os her i Verden, saa beder jeg Dem paa alle muelige Maader, at indgyde ham de sande Følelser af Kierlighed til Gud, og formaner ham til at vise det i sin Wandel. Siden at indprente ham Verbødighed for sine Forældre, og at han elsker Guds Befaling, ærer og adlyder dem. I alt forlader jeg mig paa Dem; jeg haaber at finde Leilighed til at kunne tiene Dem med Devotiser paa min Godhed, og saaledes vise Dem at jeg er erkjendelig for den Omsorg, De anvender paa min Søns Opdragelse. Jeg veed fra en sikker Haand, at De er en oplyst Lutheraner, og at De i Religionen trænger dybere ind, end mange andre; De vilde da vise mig en sand Tjeneste, om De gjorde Dem Umage, for at give ham fornuftige og sagtmødige Følelser for alle Religioner.

Enhvert af de egenhændige tredive Breve, vi have fra Charlotta Amalia, for det meste aftrykte i hendes Søns Historie, vidne om hendes alvorlige

Ec 4

Om-

Omsorg for hendes Søns fornustige Oplæren; de vidne om Godhed for hans Ober Hofmester, hun vil jo sende ham en Recept for hans Colik; de vidne om hendes egen Oplysning, da hun taler om Toulon, Avignon, Boulogne, som om hun havde været der; hun roser Italien og dets Sprog med sand Kundskab om hint Lands Sæder og dets Fortrin for alle de nyere Sprog. Et Brev ville vi anføre til Beviis paa Dronningens rene og smukke Stil.

Monsieur le Comte!

Sa Majesté le roi m'ayant dit qu'il y avoit déjà un mois que mon fils avoit reçu l'ordre d'aller en Italie, je ne croyois pas de recevoir encore une relation de vous de Montpellier, sçavoir celle du 8me de ce mois. Comme ce pays, tout beau qu'il est, a toujours été fort décrié pour les vices qui y regnent, je ferois extrêmement en peine pour mon fils, s'il n'avoit pas le bonheur d'y être mené sous votre direction et votre sage conduite: ce qui me met entièrement en repos; car je compte sur votre fidélité, vertu et assiduité. Cependant il ne vous doit pas surprendre, si j'ai taché de me défendre du trouble ou j'étois de ce côté-là, dont je suis quite par votre soin, et je vous en suis obligée. Au reste, je vous souhaite un heureux voyage, et prie dieu qu'il vous ait, Monsieur le Comte, en sa sainte et digne garde. Écrit à Copenhague le 29me d'avril 1697.

CHARLOTTA AMALIA.

Char.

Charlotta Amalia trænger ikke til vores Forsvar, thi i Beskyldningerne selv imod hende ligger hendes Roes og Retfærdiggjørelse. Man siger, hun var for bidende i hendes Svar; er da Sandhed og Virkelighed i saa Ord indbefattet lastværdigt, fordi saa saa ere vittige. Charlotta kunde ikke lide at hendes Søn Friderich skulde opholde sig tværtimod hendes Onsker i Boulogne, hvor han intet kunde lære uden at æde og blive, som man siger, til en Kiødpølse, der er kort og but, og see ud som een der er forædt. Derfor siger Charlotta, Kronprindsen opholder sig vel i Boulogne for at lære at giøre buttede tykke Kiødpøsser (cervelas). Wittigt og sandt er det bidende og lastværdigt.

Naar der fortælles at Charlotta stod op om Natten, fordi hun misrænkte sin Mand for Moht, at han betalte hendes Brøde med Foræringer, da skulde man bevise at Charlotta, Christian den Femte og Jomfrue Moht laae saaledes paa eet Slot og i een Etage, at saadanne Optøge, som man beskriver, kunde have Sted. Vorde nu Grevinde Samsøe i Stormgaden, var det vel ikke gierligt for Charlotta, at staae op af Sengen om Natten, og at blive baaret af sin Mand igien fra Stormgaden op paa Slottet, og lagt i sin Seng. I det mindste slap Christian for at bære Charlotta i Seng alle de Maaneder, Charlotta var i Cassel og paa Landet fraværende fra Christian.

Ec 5

Ut

At Charlotta var grim, synes ikke at fremtise af hendes Portraits, der alle ligne hverandre, og bevise at hun var forstandig, smuk og mædig.

Sievidnet Molezworth, der 1694 udgav Danmark's Tilstand for Aaret 1692, som selv havde seet og talet med Charlotta Amalia, skriver følgende: Charlotta Amalia er en Prindsesse, der fortjener at man med Ærbødighed erindrer hende, omendskjønt hun ikke nedstammer fra kronede Hoveder. Hun er smuk og meget vel skabt, hun er af et phlegmatisk og sanguinisk Temperament, og omendskjønt hun gaaer i sit fyrgetivende Aar, vedligeholder hun dog sin Skionhed. Hendes Maade at omgaaes med Folk paa er meget indtagende, hun taler vel og oprigtigt. Hendes sande Fortjenester have erhvervet hende alle Lutherans Hjerter, der gierne vare hende imod, naar ikke hendes exemplariske og skyldfrie Vandel ophæiede hende over al Bagtalelse og Ondskab. Ofte haver man villet giøre hende kied af den calvinistiske Religion, men hun haver tilintetgjørt alle Anslag imod hende, hun haver ikke allene været de Reformeertes Beskytterinde, der daglig ere om hende, men og haver den lille reformeerte Menighed i Kiøbenhavn hendes Godhed eene at talke for sin Tilværelse og Nøilighed.

Just

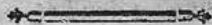
Just veed hun at være disse nyttige, i det hun i mindre betydelige Ting viser sig estergiven imod Kongen. Hun gaaer ofte med ham i lutherisk Prædiken, herved beviser hun at hun holder den herskende Religion i Landet i Agt og Ære, og forskaffer sig og herved Frihed, hver Middag at være i fransk reformeert Kirke. Hun er en sikker Tilflugt for alle Nøilidende, som hun aldrig nægter Tilgang til sig, og svarer dem stedse naadigen. Man kan uden Meie faae hende i Tale, hun forekommer endog mange med sin Hjælp, og viser dem godt uden de forlange det, med et Ord, hun er en Søster til den nærværende Landgreve af Hessen, en værdig Søster af en saadan Broder.

Fouleresse, dansk Legations-Secretair i London, skriver 1699 følgende om Charlotta Amalia: Det er en fuldkommen Fyrstinde baade paa Siel og Legeme. Hun er meget smuk og vel skabt, dog overgaae hendes Siels Skionheder hendes Legems. Hun er indtagende, behagelig og sagmodig. Hun haver aflagt tusinde Beviser paa en klog Opførsel, helst i at forsvare de franske Reformeerte og alle dem, som ere under hendes Beskyttelse. Endelig hele Riget anseer hende for de Nøilidendes og Trængendes Tilflugt.

Disse

Disse tvende Dievidner kunde ikke see at hun var hæffelig, bitter, bister, vredagtig; om hun blev mindre smuk fra 40 til 64 Aar, mindre munter, mere vranten, var det jo ikke andet end hvad Naturens Orden fører med sig.

Historieskriveren kunde man nu vel tilgive om han haver rost Charlotta for Skønhed, Hjertets Godhed, Mildhed, Forstand, Forsigtighed, rene Sæder, moderlig Omhed og sand Overbærenhed med alle Religioner. Man bevise det imodsatte om hende med uforkastelige Vidnesbyrd, der ikke ere 60 Aar Aar ældre end hun selv, og det skal endda ikke fortryde ham, at have fremstillet denne steldne Dronning i det Lys, han troede, hun burde sees i.

At

At

Octavia er større end Cleopatra

og

Stændernes Ligevægt vigtig,

viist

af græske og romerske Stribenteres

samlede Domme og Fortællinger,

i

tvende Afhandlinger.

Til Læserne.

Disse tvende Afhandlinger ere Frugterne af Rildernes Læsning til min Kirke-Historie, som ikke kunde skrives uden noie Bekiendtskab med Staternes Skiebne, Videnskaberens Foragt eller Agtelse, Meningers underlige Herredomme, deraf flydende Religions-Former. Denne Grandskning haver fremdeles forsynet mig med Anmærkninger om Grækernes og Romernes physiske og moralske Opdragelse, hvilke jeg engang skal sammendrage, naar jeg vil tale om den offentlige Opdragelses besynderlige Forsømmelse fra den Tid af, at Religions Compendier kunde og skulde indbefatte alt det, de arbejdende Stænders Børn maatte og skulde lære. Men det er ikke i Opdragelsen allene, vi forsamme Alverdommens Beviisning, vore allerede dannede Kunstnere øve, udvide, forstærke ikke deres Opfindelses-Konst ved at efterligne i deres Tegninger de herlige Grubber, som alle Alderdommens Skribentere, dog især Plutarch, fremstille for dem. Ja endog nogle af dem synes at

at fatte mere Priis paa at giøre Grubber af det paa Forbigaaende kastede Gade-Stærn, og at lade usle Kobber-Midsere med disse forjage den kommende Dags Sult. Have Historieffriberne forledet mig til i min Fortælling for ofte at lægge Cleopatra paa Knæ, da er dette mere tilgiveligt, end naar en ellers kyndig Maler lader en stor General falde paa Knæ, som en Forbryder, at bede om Naade, blot for at smigre en med Konst-Smag lidet bekiendt Mæen, og derved at forlede Fremmede til at troe, at den Nation, for hvilken han malede, var for ubehovlet til at ære Fortienester, endog hos uslyffelige Fiender.

Er ikke Octavia større end Cleopatra?

Udriig var dette Spørgsmaal vigtigere end til vore Tider, da Opdragelsen, Sæder, falsk Begreb om Indigheder og Fuldkommenheder, saaledes henrive og bedaare vores smukke Kion, at dette, skabt til at udbrede varig Lyksalighed, synes hellere at ville ligne Cleopatra, end den store og dydige Octavia, hellere at ville ødelægge Verden, end opholde den, hellere overraske, erobre, end standhaftigen at elske. Dog man haver Net til at haabe af Kionnets gode Hierte, naar Historien fremsætter Cleopatra og Octavia som de ere, at det vist vil affkye den første, og stræbe at ligne den sidste.

For at Læserne kan bevare sig selv Hovedspørgsmaalet, maae vi ved de historiske Kilders Hielp betragte Cleopatra fra fem Synspunkter.

1) Hendes Opdragelse. 2) Seier over Julius Cæsar. 3) Magt over Antonius. 4) Fald og Død under Augustus. 5) Neglerne, hun foreskrev Kionnets Konst at behage; dernæst nogle af Midlerne, hun brugte til at vedligeholde sine Indigheder i al deres Glands, trods Alderdom og Tiden.

Ere disse Løfter ret opfyldte, kunne vi svare med Gynd, om det er større at være Cleopatra end Octavia.

Cleopatras Opdragelse.

Jordbeskriveren Strabo, der maaffee selv opholdt sig i Alexandrien, da Cleopatras Fader, Ægyptens Konge, Ptolomæus Auletes eller Fleitespiller, blev forjaget fra Tronen af sine med Rette misforneiede Undersaattere, og hans ældre Datter Berenice udvalgte til Ægyptens Regentinde. Strabo, siger jeg, beskriver, Maret efter Roms Bygning 685, Tilstanden ved Ægyptens Hof, saaledes: „Den aller-
„værste og foragteligste af alle Ægyptens Konger,
„som have regieret efter den tredie Ptolomæus, var
„Ptolomæus Fleitespiller. Foruden mange Udsvævel-
„ser, indførte han Comoedier og ublue Dandse ved
„Hoffet, hvori han selv og hans Familie havde
„Rollen.“ Man slutter fra Hoffets Smag til Hovedstadens, fra denne til de mindre Byers. Bellyster have da været en Ære, Tarvelighed og Afholdenhed Beviser paa grove Sæder og ussel Opdragelse.

Det var kun og ved Ægyptens Hof, der opholdt sig i det vellystige Alexandrien, at saa mange for Menneskeheden fornedrende Optrøge uddroge sig. Cleopatras Søster Berenice forjog sin Fader, giftede sig med en vis Seleucus, men da han var for hende ikke nyttig, lod hun ham dræbe, ægte siden en vis Archelaus, der ikke var uden Fortienester. Berenice brugte sine Undersaatters Sveed allene til
at

at tilfredsstille sin Herongierrighed og Bellyster; hun maatte plage og udsue dem, for at kunde udrede den forpagtnings-Afgiort, hun maatte give til Pompeius's graadige Vicegeneral Gabinus. Og aldrig saasnart lovede Ptolomæus Auletes denne Nedrige en større Summa, førend at Ptolomæus og strax ^{Maret efter Roms Bygning 699.} blev indsat paa sin Trone og Berenice forjaget. Tyffen foragtede omsider Pompeius, der flygtende for Seierherren Julius Cæsar til Ægypten, 706. haabede Hielp fra den Ptolomæus, som han havde stadfæstet i sit Regimente. Han var død kort i forveien, og dennes mindreaarige Søns Minister forraader Pompeius, og han dræbes. Cleopatra i sit 21. Aar rober at gjøre sin Broder Regimentet stridigt, men uden Arme, blot bevæbnet med Yndigheder, kunde hun med disse ikke overvinde Gildinger, der havde bemægtiget sig den unge Konge. Næsten udsat for Elendighed, ventede Cleopatra med Længsel paa Cæsars Komme, at han kunde domme hende og Broderen imellem.

Vi see af det foregaaende, hvorledes Cleopatras Opdragelse til hendes 20. Aar kan have været. Iblant de allerforargeligste Optrøge opvoxte denne unge Pude, hvis spæde Blode indfuede ikke anden Lust, end den, Bellyster, Falskhed, Grusomhed havde forgiftet. Tænkemaaden, som af denne Næring skulde dannes, kunde ikke blive god. Hun og hendes Søster Arsinoe, samt Broder, bleve paa det foragteligste opdragne baade af Fader og Søsteren Berenice, ja om Ptolomeus Dionysius, siger Historien os, at
D d 2 han

han var opdraget til at være og blive vanvittig. Cleopatra af Naturen høit begavet, havde neppe undgaaet sin Søster Berenices Efterstræbelse og Misundelse, hvis hun ikke havde overgivet sig gandske til det, der var Egyptens Hoffmag, og som aldrig gjør nogen til farlig Modstander, nemlig, uopholdelig Puds og Paaklædning, at tale flere Sprog, ved Dands at give Legemet behagelige Bevægelser, og med Miner og Gebærder at udtrykke de Følelser, Taler ikke kan fremføre, eller med saa Ord, Berenice var rolig da hun merkede at Cleopatra eene lagde sig efter den Kunst, at bedaare og henrive, men Berenice kiendte ikke sin Søsters store Sielens Evner saa nøie, at hun og med samme kunde forene den Kunst at regiere. Berenice kiendte Noera og Carmione, Cleopatras Kammerpiger og Fortrolige. Den første havde ikke sin Lige i at lokke Haar, den anden var uførlignelig øvet i al anden Paaklædning. Cleopatra overladt til disse, øvede sig meget i at dandse, og i at spille adskillige Roller for hendes Veninder. Saaledes blev Cleopatra dannet og Berenice fik andre Fiender, der satte hende ud af den Stilling, at blive en Gienstand for Cleopatras Efterstræbelse. Da Cleopatra havde dannet sig selv, og midt imellem Bøllisters Fortryllelser, er det at beundre, hvorledes hun lærte at tale og skrive med Færdighed og behageligen syv Sprog, og at hendes Forstand havde kunnet saaledes udvikle sig, at hun til en Tid styrede Egypten, næsten hele lille Asien, og vidste at indjage Naboe-Kongerne Skrak og Uerbødighed. Herodes, Jødernes Konge, skielvede ofte nok for hende. Cleopatras utvovlige Skarp-

Skarpfindighed og Snildhed fremlyser af det første Skridt, hun gjorde paa Verdens Skueplads, og just hendes Kunst at behage, forenet med hine, forskaffede og forsikrede hende

Seieren over Julius Cæsar.

Cleopatra nitten Aar gammel, af en indta: 700. gende, rundermet Gestalt, havde ildfuldende Øine, hvide belgende Bryster, rosenblød Hud, blyfærdig og stedse mild Anstand, var heftig i sine Begierligheder, mandig i sine Beslutninger, forudsæende i sine Tdratter, vittig, skiemtesuld i hendes Tale, indtagende i hendes Stemme, som stedse var ledsaget med Gebærder, der udtrykte det, Ordene ikke formaaede; endelig, snild i at øve sin Hevn paa dem, der kunde tiene til Beviis hos Elskerne paa hendes Troeskab. Dette næsten fuldkomne Fruentimmer havde ved megen Øvelse gjort sig det til Natur, at give alle sine Dele de Bevægelser, Bevægelser, som Dyden eller Vellysten fordrede. Omgivet daglig med erfarne Fruentimmer, der kiendte Paaklædnings- og Forstillens-Konsten i alle deres Folder, vidste hun omsider at ingen saa let skulde kunne imodstaae hendes Vaaben, helst naar hun, ved ikke at være uldydig imod Naturen, samlede Kræfter, til at stride imod dem, hun besluttede at skulle være hendes Slaver. Trede Verdens Beherskere vare de eeneste, hun brugde sine Vaaben til at overvinde. Julius Cæsar kunde ikke imodstaae Cleopatra, endnu mindre Alexandrien selv, hvor meget de end affyede hendes Tænkemaade, rørte hun og

bedaarede sine værste Fiender, naar hun vilste sig offentlig. Vi have seet Cleopatra forjaget fra Hoffet, da Julius Cæsar kom til Alexandrien; neppe var hendes Liv sikkert, men og saa meget større var hendes Smidhed, at kunne igiennem Trængsel svinge sig op til at blive den romerske Verdens Hersterinde. Julius Cæsar opholdt sig som Ven i Alexandrien, havde ingen betydelig Armee med sig, den stod i Syrien, han vilde blot indkræve hos Sønnen af hans Skyldner, Ptolomæus Auletes, en Gæld stor 1½ Million, og med det samme tilægge Venigheden imellem Cleopatra og hendes Broder. Nøgtet havde alt længe beskrevet Cleopatra for Julius Cæsar, som et Fruentimmer uden Lige. Cleopatra vidste ret vel, at Julius Cæsar stedse havde sammenkiedet Elfskovs Seire med Krigens Seire. Dronning Eunoes Elfskov svævede Cleopatra levende for Dine; imod hende havde Julius Cæsar været som hun ønskede ham, for Eunoes Skyld havde han øvet Uretfærdigheder, paa disses Grundvold kunde Cleopatras Hæshed cene grundes.

I sit 51 Aar havde Cæsar endnu noget af den Jld tilbage, der udflettet i en høiere Alderdom gjør det umueligt for det smukke Kien, at nære den Lyst hos dem, at indtage den uskolde Olding. Julius Cæsar kunde overrastes, bedaares, Cleopatra vidste det. Hoorledes var det igiennem Fiendernes Volde mueligt for den forladte Cleopatra, at komme ind paa hendes Baanemands Slot, og der overvinde Roms Eneherster? Cæsar ønskede det mueligt, men mis-

tviv-

lede. Cleopatra underrettet om Cæsars Ønske, at tale med hende, fandt igiennem Umueligheden selv ingen Banskfelijkheid, helst hendes Forstand sagde hende, at en Helt maatte først ved en Heltehandling vøres til Kierlighed. Man glemme ikke, at Julius Cæsar var som en Giest hos Ptolomeus Dionysius, paa det meget befæstede Alexandriens Slot, omgivet med Vand og Muur, og at man daglig berusede Cæsar med Forlystelser. Men Længsel efter Cleopatra gjorde ham afholden; denne Længsel var det, at Cleopatra maatte slynde sig at belønne. Igiennem Dødsfarer skulde hendes Ønsker tilfredsfilles. Hun lader Cæsar vide, paa hvilken Time om Natten, hun vilde komme til ham. Cæsar var maaskee første Gang urolig og frygtsom, thi blev Cleopatra røbet, var jo hans Liv ikke sikkert imellem Cleopatras Fiender, og Erfarenhed lærte, at hans Frygt ikke var ugrundet. Cleopatra, lidet efter den bestemte Tid, at hendes komme kunde være desto kierere, siden den befriede fra en desto større Angest og Urolighed, isører sig en tynd, men nydelig og magelig Dragt, der passede til hendes Vilkaar, hendes Haar vare udslagen, disse tilfke kulsorte indflettedes med herlig lugtende Blomster, og hos sig havde hun de behagelige Salver, med hvilke hun konstigen vidste at frembringe omkring sig fortryllende Lugte. Hun betroer sig til sin troe gamle Apollodorus, som indsvøber hende i flere Knipper Riis og Lov, og saaledes igiennem firedobbelst Vagt til Søes og Lands, bærer hende ind i Cæsars Kammer, hvor Knipperne strax falde tilside, og der stod den uskyldige og blyfærdige Cleopatra, der ikke

D d 4

turde

turde see paa Cæsar. Hendes Kinder flammede af Ufkyldigheds Rødme, hendes Tale var som den Blyfærdiges, afbrudt, kielen, hendes hertig langlokkede sorte Haar flos ned over Brystet, hvorigiennem Cæsar saae de sneehvide Brysters sagte Bølgen. Efter nogle Sul, kaster hun sig for Cæsars Fødder, sigende, med et bedrøvet, bellemt, men ligesom, i det hun seer paa Cæsar med glade Dine, lettet Hjerter: „Her seer Du, Jordens Behersker! en ung, uskyldig, forfulgt og forladt, baaret af sin eeneste Ven, den gamle Apollodor, ind til sin eeneste Befrier og Skytsgud, og — vil Du hielpe mig?“ Da hælde hun sit Hoved paa hans Knæ og brast i Taarer. Cæsar, sig selv neppe mægtig, hæver hende op paa sit Bæie, trykkende hendes Hænder, sigende: „Du herske, hvilket Mod haver Du vist, og hvilken Tillid sætter Du ikke til mig!“ Cleopatra svarede: jeg burde tilbede Dig, som min Skytsgud. Men hun sukkede, hendes Bryster hævede sig stærkere, hendes lidende Dine, hendes afbrudte Ord, giennemborede Cæsars Hjerter, han sat i en heftig Sindslidelse, brød ud til Cleopatra med mandig Stemme: „Min Arm, alle mine Jdrætter, alle mine og Roms Venner, skal antage sig Din Sag; Du skal beherske Egypten, være lykkelig ligesaa vist som Du allerede behersker mig, og min Lykke eene staaer i Din Haand.“ De fasteste Bånd bleve knyttede fra dette Øieblik af imellem Cæsar og Cleopatra.

Denne nu lykfsalige Verdens Overvinder Cæsar, havde ikke i alle sine Seire følt den Salighed, han havde

havde nydt i Cleopatras Arme. Han lod om Morgenen Cleopatras Broder Ptolomæus kalde til sig, for at ville sige ham, at hans Søsters Fordringer vare billige, og at det romerske Folk skulde forsvare hendes Paastrand.

Aldrig saasnart traadte Ptolomæus ind til Cæsar, og skintede sin Søster hos ham, førend han løb ud til sine Folk, skreeg: jeg er forraadt. Aflastede sit kongelige Diadem, med Tillæg: nu er det ikke mere mit! Ptolomæus's Minister Achilles, Cleopatras affagde Fiende, oprører hele Folket, man udspreder, Romerne vil styrte Ptolomæus, og sætte en Kvinde paa Tronen. Og nær var i denne Tummel Cæsar blevet dræbt i sin elskte Cleopatras Arme. Alexandrinerne vedblive at rase imod Romerne. Neppe kunde Cæsars Soldatere holde dem fra at forgrube sig paa Slottet. Paa mange Steder, som Bibliotheket og flere nærliggende Bygninger sættes Ild. Endelig efter mange Farer, maatte Cæsar gribe til at udføre Cleopatras Anslag, offentlig at sige Alexandrinerne, at Cleopatra, efter Jaderens Testamente, skulde gifte sig med sin Broder, være sølles deeltagende i Egyptens Rige, og at det romerske Folk, derom underrettet, nok skulde vaage over, at denne Megling blev holdet urygkelig.

Saaledes saae da Cleopatra sig ophøiet paa det vigtigste Sted, nogen Dødelig kunde staae; som eene Hersekerinde over Cæsar, var hun ikke allene Egyptens Dronning, en Skrak for alle Naboe-Kongerne,

men endog frygtet af Romerne. Hendes vanvittige Broder beherskede hun let, da Cæsars Bælde havde hjulpet hende af med de nedrige Ministre, der omgave ham, som ved Forræderier og Falskhed længe havde gjort sig skyldige i Cæsars Døde. Glad deelte ⁷⁰⁸ Cleopatra Cæsars Fruer med Cæsar, men hans Nærværelse var umistelig for Rom. Det var nu blevet vant til at adlyde. Cæsar havde den største Deel af det romerske Folk paa sin Side, hvorfor man længe bar over med hans Ophold i Alexandrien; man kiendte Cleopatras fortryllende Egenheder. Cæsar, ved Breve fra Rom, idelig mindet at komme, river sig løs fra Cleopatra, hvilket var just gierligt i det Dieblig, da Cæsar forlod hende tilfredsstillet, hun havde ikke undfanget et Ønske, Cæsar jo havde opfyldt, og hans Farvel var, at han inden Aarets Udgang ventede at see Cleopatra i Rom. Cæsar reiste saaledes i Forveien, for at holde sine Triumpher over Gallerne, Ægypten, Juba, Pharnaces; inter i alle disse Ørtege stødte Romerne, uden at han førte Cleopatras Søster Arsinoe fangen i Triumph. Thi Romerne vidste ret vel at det var Søsterens Mistillid og Herkeshge, der før at miste en Medbeilerinde til Ægyptens Trone, havde overtalt Cæsar til at føre hende fangen til Rom.

Cleopatra kommer med sin Mand til Rom, boer i Cæsars Huus, omgaaes offentlig og hemmelig saa fortrolig med Cæsar, at de romerske Soldater, der uden for Commando torde sige Cæsar hvad de vilde, sagde ham, det var sært, han kunde saaledes bindes

bindes med Bænker, som ingen kunde see, og som strakte sig fra Alexandrien til Rom. Endelig da Cleopatra skulde forlade Cæsar, lod denne Manden og Konen offentlig i Raadet og Folkeforsamlingerne erklære for det romerske Folks Venner og Allerede.

Det var vist efter sund Overlæg, at Cleopatra forlod Rom. Hun vidste det bedre end Historien melder os, at Julius Cæsar var sygelig, saa, om han aldrig var blevet dræbt, forudsaae dog Cleo- ⁷⁰⁸ patra, at hendes Magt over ham maatte aftage med hans Kræfter. Og dette vandt hun ved sin Reise, at hun lærte Tingenes Løb saaledes at kiende i Rom, at hun i Alexandrien stedse kunde holde med den stærkeste. Og denne var, efter Cæsar, Antonius, thi Octavius var kun sytten Aar gammel, og Lepidus maatte i alle Henseender seles hines Overvægt. Aar ⁷¹⁰ dræbes Cæsar, og nogle Maaneder efter ⁷¹⁰ viser Cleopatra, at hun uden at indtage nogle af Triumvirerne, kunde med Klogskab vinde dem. Een af Triumvirernes Generaler, Dolabella, undsættes af Cleopatra med Penge og Flaade saa beleiligen, at han derved overvinder sin overlegne Modstander Cassus. Hvorfor og Triumvirerne vise Cleopatra deres Erkiendtlighed for denne Handling. De erklære den Een, hun sagde at have avlet med Cæsar, og som var kaldet Cæsarion, at han maatte bære Navn af Ptolomæus, og kaldes Konge af Ægypten.

Fra Aarene 710 til 713 taler Histo- ⁷¹⁰ til ⁷¹³ rien lidet om Cleopatras Bedrifter, maaskee det var i dette

dette Mellemrum at hun havde Pompeius's Søn i sine Snarer, eller var det just i denne Tid at hun bedaa- rede endeel af Naboe-Kongerne, hvorom Historien taler saa løselig. Desto vissere er den i at forsikre os, hvor forhadet Cleopatra var, ikke allene i Alexan- drien, men hos alle Naboeerne; hendes edle og prægtige Levnet medtoge utrolige Summer, som ved alle Slags Uretfærdigheder maatte udpines, og med bety- delige Summer maatte hun holde Vennskab med de romerske Grændse-Generaler, og endnu større Sum- mer maatte hun bruge til at forgylde Raadet i Rom med, saa at Jagens Klage kunde heftes imod hende, og at hun i alt fik Ret. Lad end være at det alexan- drinske Folk ofte havde hende, saa elskede denne vel- lystige, foranderlige Pøbel hende endnu oftere, naar hun med Lege og Gaver forlystede dem. Midt imellem lutter Misforstaaede førte hun et roligt Regi- mente, saa længe hun med Romernes Vennskab kunde holde Naboe-Magterne i Frygt.

713. Det romerske Rige blev paa en vis Maade deelt i Orient og Occident, Octavius Augustus blev Enehersker over den sidste halve Deel af den romerske Verden, Antonius over den første. Denne tappre og ærede Rømer giennemreiser hele Asien, for at lave sig til Krig imod de endnu aldrig undervungne Par- ther, indsamlede Statterne til Toget, solgte Embeder, forlenede Riger, styrkede Konger, affagde Domme, flettede Stridigheder. Cleopatra skulde da og møde for hans Domstoel i Cilicien, for at svare til de haarde Klagemaal, ikke allene hendes Undersaatter, men for-

fornehmelig Naboe-Fyrsterne førte imod hende; her- til kom endnu det værste, Antonius var af hende per- sønligen fornærmet, fordi hun ikke havde vegret sig ved at sende hans Fiender, Brutus og andre Undsæt- ning af Penge og Skibe. Nu just, da Cleopatra skul- de straffes for sine Misgjerninger, er det hun med sine Yndigheds Magt, veed at bringe Antonius til at bede hende om Naade.

Cleopatras Magt over Antonius.

Antonius's Gemalinde Fulvia var blevet til- ^{714.} bage i Rom; denne urolige, herskesyge, hevngierrige Amazone, havde ofte nok gjort Antonius Livet suurt. Han reiste fra Rom, uden at være i sit Hierte mindste Kierlighed for hende eller noget Fruentimmer; han var sex og fyrgetive Aar gammel, hardet i Krigens Farer og elsket af alle sine Soldater; vel kunde han udsøve, men og forlod han Udsøvelserne naar Pligt og Farer kaldte. Cleopatra allene, og ikke Hære af Fiender kunde saaledes svække ham, at man ti Aar efter ikke kiender den samme Antonius. Men det er de Rænker, hvormed Cleopatra besnærede den store Antonius, vi noget næiere skulde udvilde. Cleopatra havde stærk Brevverling i Rom, saa at hun kiendte ret vel Antonius's stærke og svage Sider inden hun saae ham. Og denne Kundskab hjalp hende fornem- melig til at gribe de rette Midler strax første Gang at fange ham. I stedet for at skielve for sin Dommer Antonius, forskaffede hun sig derfor alle muelige Lek- kerier og Kostbarheder; disse vare de Bidnesbyrd, hun

hun vilde føre for Dommeren imod sine Fiender. Hun svæde sig, imedens Antonius straffede Ciliciernes og Cappadociens Byer, i sin Kunst at behage og at indtage Antonius, inden hun stillede sig for ham. Antonius, sender Dellius som Gesandt til hende, for at sige hende Dagen, hun skulde møde for hans Domstol. Da Dellius indlades til AudIENCE hos Cleopatra, henrives han saaledes af hendes Yndigheder, at han glemte gandske sit Errende, derimod forsikrede hende, at Antonius var den meest belevne og frøeligste Herre, man kunne omgaaes med. Cleopatra svarede, maaskee hun vilde møde Antonius i Tharsus eller i en anden af Ciliciens Byer. Dellius iler tilbage til Antonius; af Cleopatra rigelig belønnet, fortalte han sin Herre, hvilken Gudinde han havde seet, malede end videre, hendes Skønhed, Smag i Paasklædning, hendes indtagende Tale og Forstand, lagde til, at ingen Dødelig kunde imodstaae hende.

Strax tænkte Antonius, her skal du forsøde de Piinsler, Fulvia haver tilføiet dig. Antonius 714. skrev Breve til Cleopatra og indbød hende venligen; hun kiendte ret godt hans Længsel, men svarede ham koldt. Antonius's Venner bade hende i Breve ideligen om at komme, neppe svarede hun. Men Jlden hos den stærke og mandige Antonius optændtes alt mere og mere. Cleopatra kiendte sine Kræfter, hun havde overvundet Julius Cæsar, Pompeius's Søn, og i hendes gandske unge Aar havde hun ikke været Antonius ligegyldig. Snildeligen oppebier hun det Dieblis, da Antonius's Længsel var paa det høieste, da

da kom hun i følgende Optog seilende op af Floden Tydnus til Byen Tharsus, just da Antonius sad paa sit Dommer-Sæde. Selv var hun i et træet aaret Skib, hvis Forstav var Guld, Seilene af Purpur, Rorerne af Sølv, som bleve førte efter den Takt, som styredes efter Fleiter og Vocalmusik, der hørdes fra Skibet. Hun laae selv halv udstrakt under et guldvirket Telt, og var i alle Maader klædt, som Venus forestilles; ved Siden af hende vare deiligste Drengene, klædt som Geniuser, hendes hele Følge, der omgav hende, bestod af unge deilige Piger, klædt som Nympfer og Nereider. Enhver af disse var forsmødet med saa forskellige balsamiske Lugte, at de førte med sig den behageligste Dunsfæds. Sagte gled denne fortryllende Lystjagt langs med Strandbredden, hvor Antonius kunde see ned til fra sit Dommersæde, og hele Flodens Bredder vrimlede af Folk. Antonius blev eene tilbage, og steg ned da hele Luften stængede af dette Raab: der er Gudinden Venus, som vil have en Sammenkomst med Guden Bacchus, for at overveie hele Afsens Vel. Antonius begav sig hjem, og lod Cleopatra strax venlig indbyde til et Maaltid oven paa Reisen; men Cleopatra lod svare, hun ønskede ham helst til Gæst. Han adlydede. Aldrig saasnart traadde han ind i det af Cleopatra indrettede Huus, førend han blev strax betaget af Forundring, enddog Cleopatra ikke lod sig see, over den Sæls Prøndelse, hvori der skulde spises, thi Lysningen var saa overmaade stærk, og dog ikke skierende, af tusinde forskellige farvede Faklers Flamme, der ligesom nedskudt fra Himmelen, lod som den udgydede sin

Glands over Sahlen. Vandfalds Næsen af lugtende Bænde og herlige skulte Chore, som med Øret neppe kunde fattes, bedaaede alle Sandser. Cleopatra kom ind, Musikken taug, hendes Dines Glands blendede alt, hendes Belevenhed og dog værdige Anstand bandt Antonius's Tunge. Han vilde tiltale hende ventligen, men han frygtede at tale til Cleopatra, hvis Smag og Fiinhed saa langt overgik alt det, han kiendte af skient og indtagende. Cleopatra giettede Antonius's Mening, takkede ham for det, han vilde sige, ja udtrykte hans inderste Følelser, besvarede dem med yndig Smil og henrivende Dickast. Aftensmaaltidet, som var Fyllden af al jordisk Glæde, og Cleopatras indtagende Bæsen over Bordet, betog saaledes Antonius, at han nu skielvede for den Dom, han kunde vente sig af Cleopatra; ja Antonius fatte større Priis paa at overvinde Cleopatra, end at overvinde Partherne lige til Ganges. Antonius indbed Cleopatra næste Dag, at bivaane hos ham den Heitid, han havde anstillet hende til Ære. Cleopatra kom, og Antonius selv fandt, at hele Anværingen var effel imod den, Cleopatra havde besvaret; men Cleopatra vidste med sin behagelige skient gandske at more Antonius. Og denne snilde Kone, midt i sit Spøg, satte noksom Antonius's Forblindelse for hende paa Prøve. Hun mærkede let, at Antonius kiendte ingen større Lyksalighed, end at kunne behage hende. Naar end Antonius forlod hende paa nogle Maaneder, forlod hans Breve hende ikke, og endnu mindre Cleopatras Bener, der vare Antonius's Fortrolige; disse havde aftalt imellem sig, i Antonius's

Nær-

Nærværelse at laste Cleopatra, nogle roste hende, og Antonius holdt stedse med disse sidste. De første sagde til Antonius, hvorledes kan Du finde, at Cleopatra er en saa stor Skjønhed, hun haver i mange sin Lige; er hun da og skient, saa er det en blind Hændelse. — De andre toge Ordet, er hun ikke den aller-skjønneste, saa bliver hun det ved sin Konst at behage, som er hende saa naturlig. Ja, lagde Antonius til, hvor jeg gaaer og staaer svæver hun mig for Dine, midt imellem Baabnens Bragen horer jeg hendes snart kiøln, snart mandige og stedse behageligere Stemme, end Musikens listigste Toner. Hendes Hjertes Følelser læses af hendes Dine, kort, Forestillingen om al den Skjønhed, hun er søbt i, omgiver hende for mig med en Glands, der virker paa mig med Eynilds Kraft, som mit Øryst, ja Jogens kan imodstaae. Disse Forestillinger stadfæstedes Antonius daglig i, naar han var fraværende, og Cleopatra blev flittig underrettet om sin Magt over ham. Cleopatra kiendte sine usynlige Lønkens Styrke, at de ikke brast om Antonius end reiste til Rom; hun kunde igiennem det middellandske Hav trække ham til Alexandria, naar hun vilde. For Fulvia havde Cleopatra intet at frygte. Denne herskeshge Amazone havde, for at trække Antonius til Rom, saaledes forvirret Sagerne for Antonius, ja opirret Octavius imod ham, at Antonius's Nærværelse var yderst nødvendig i Rom. Havde end Fulvia levét, vilde hendes Planer kun have forstærket Antonius's Uvillie imod hende. Thi det er ikke ved Brede og en Riede af Ubehageligheder, at Mændenes Hjertes erobres og

I. Deel.

E e

behol-

beholdes. Fulvia døde inden Antonius kom, og med hendes Død sluttedes Venskabet atter paa nye imellem Octavius og Antonius, saa at Antonius kunde i Noe vende tilbage som Orientens Eneherker. Men han, for at stadfæste sin Vælde uryggeligen, fandt det raadeligst at ægte Octavia, Augustus's Søster, hvorover hele Rom glædede sig, siden al Sød til borgerlig Krig syntes at være ved denne dobbelte Forening qvalt. Antonius maatte tilstaae, at han ikke elskede Cleopatra som sin Kone. Og virkelig Octavia vandt noget Herredømme over Antonius. Men Cleopatra herom advaret, begyndte sagte at trække i Lænkerne; hendes Venner, fornemmelig nogle ægyptiske Præster, sørgede alvorlig for, at Cleopatra ikke forsvandt af 715. Antonius's Indbildning. Antonius lavede sig til Toget imod Partherne, længtes hemmeligen efter sin Cleopatra.

Sandelig, det geraader Roms Tænkemaade til Ære, at alle dens Borgere ærede og elskede Octavia, ja bare hende paa Hænder. De vidste hun var dydig, at hun opoffrede sig for Statens Vel, og at hun i sit Huus troligen opfyldte de Pligter, Romerne fordrede af en fuldkommen Huusmoder. Octavia var dertil deilig, men besad ikke Cleopatras Konst at behage, kunde altsaa ikke hvert Dieblik fængsle Antonius. Man maae selv være dydig, for at kunne ære og elske bestandigen en dydig Kone.

Ikke lidet foruroligede Brevene fra Rom Cleopatra; hun frygtede for Octavia, men tabte langt fra

fra ikke Modet. Hun lagde i Alexandrien den Plan, at ved Antonius's Komme skulde han gandske afvendes fra Octavia og hun forskydes. Men hvor grusom behandler ikke Jalouste Mennesker, forblinder det gandske! Den kloge Cleopatra indsaae ikke, at af denne Plans Udførelse var hendes og Antonius's Undergang en naturlig og udeblivelig Følge. Thi med Octavius's Mishandling fulgte Livias, Augustus's, ja hele Roms udsdelige Fiendskab, hvilken Magt Antonius ikke kunde imodstaae. Cleopatras Forblindelse fødte flere farlige Planer af sig. Cleopatra vilde nu med Magt virkeliggjøre hendes for 9 Aar siden under Cæsar havte Udsigter, at det romerske Folk skulde elske og ære Cæsarion, fordi han var en Søn af Cæsar. Efter hendes Tanker skulde det bringes derhen, at han blev foretrukket Augustus, som langt fra ikke var Cæsar saa nær; og til at iværksætte alt dette, var det nødvendigt at Octavia skulde overvindes af Antonius. Cleopatra glemte i alle disse Planer, at Romerne ikke vare de qvindagtige og høist ustadige Alexandriner; disse havde over 200 Aar været under en Række vellystige Konger, Romerne derimod vare endnu Mand, der elskede Dyd og Fædrenelands Kierlighed, hos dem kunde Cleopatra ikke vente at blive foretrukket Octavia, og endnu mindre Børnet Cæsarion for Octavius. Seierrige Baaben kunde allene opfylde Cleopatras Ønsker; og Antonius, Cleopatras eeneste Haab, vedblev at leve med Octavia. I sine Breve lovede Antonius Cleopatra snart at komme. I Enden af Aaret 715 reiser han med Octavia til Grækenland, for at lave alting til Toget imod Partherne. Cleo-

patra hørte dette trøstefulde fra Antonius, at han i Grækenland havde taalt, at man kaldte og tiltalede ham som Guden Bacchus. Aaret 716 levede Antonius rolig med Octavia i Grækenland, ikke vilde han begive sig for langt bort fra Italien, saalænge Octavius's Vaabens Fremgang ikke var lykkeligere imod Pompejus's Søn. Havde han overvundet Octavius, da havde Antonius strax maattet gribe ham an, at han ikke skulde samle Kræfter, og paa denne Maade var det, Antonius skintede Haab om at blive Enehersker. Dette næsten visse Haab tillod ikke Antonius at forlade Octavia, der i alle Tilfælde var hans bedste Talsmand hos det romerske Folk; Antonius lavede sig for disse Udfigters Skyld kun langsom til, at gaae imod Partherne, og levede Aaret 717 rolig med Octavia. Til Cleopatra bleve Breve skrevne, men Ceren bad Antonius, nogen Tid at tilside sætte Kierligheden for Cleopatra, helst det ikke er utroligt, at Octavia vidste at lægge Antonius for Dagen, hvorledes Cleopatra havde elsket og maaskee endnu elskede den imod hendes Broder næsten seierlige Pompejus. Nyttet kom til Syrien, at Pompejus havde overvundet Octavius, at han næsten var uden Undsætning. Antonius med Octavia ile til Italien, for der at undsætte August, eller i Grunden fra Antonius Side, at tiltrække sig Enevælden. Men Augustus var Pompejus overlegen nok, og Octavia knyttede her Ven skabs Baandet alt stærkere og stærkere imellem August og Antonius. Begge disse Jordens Beherskere, omgikkedes hinanden paa det oprigtigste i Tarent, deres Flaader og Armeer her for endeel forsamlede iagttog samme

Enig

Enighed imellem sig, hvorved al Uenigheds Sæd syntes qvælt, og Octavia kunde med Rette sige: „Jeg er den lykkeligste Kone i Rom; jeg er Roms Haab og Tillid; man tiltroer mig, fordi jeg haver viist det, at jeg kan forebygge Borgerkrig, da jeg er den eene Keisers Kone og den andens Søster, og de begge elske mig. Vilde jeg ikke og blive den uhyrligste af alle, hvo der endog af Roms Keysere ved at overvinde den anden blev Enehersker.“

Saa dydig tænkte Antonius ikke i sit Hjertes Junderste; han vilde være Enehersker, og da han saae det for det første at være umueligt, lavede han sig for Alvor til at drage imod Partherne. Octavia følger ham paa Veien, men i Syrien lader Antonius Octavia paa det sømmeeste bede, at hun for hans Berns Skyld ikke skulde udsætte sig for Farer, og at hun gjorde sikkerst i at vende tilbage til Rom. Octavia forlod Antonius med beklemmt Hjerte, ligesom hun følte, at hun ikke mere skulde see ham; og Antonius tabte, ved at forlade Octavia, al den sande Røe og Lyksalighed, der allene nydes i en Venindes og dydig Egetfælles Barm.

Aldrig saasnart var Antonius eene i Asien, førend Cleopatra begyndte heftigen at trække paa Venskaberne; Antonius følte det, han sender strax Cleopatras Ven, Frontejus Capito, efter Cleopatra. Nu gjorde alle sig Umage for at Erindringen om Octavia kunde udslættes; sandt at sige, Octavias sande Ven skab for hendes Broder behagede aldrig Antonius,

E e 3

men

men Statskonsten bød ham at give efter. Vi see, at Antonius hos sig selv havde besluttet, at behandle Octavius som Fiende, naar Partherne vare overvundne, og ingen kunde bedre hielpe Antonius i slige Planer end Cleopatra, som var Octavius's, Livias og Octavias dødelige Fiende. Ved første Sammenkomst efter henvod fire Mars Fraværelse vidste Cleopatra saaledes at besnære Antonius, at han næsten glemte hvad han skulde sin egen Ære og egen Sikkerhed. Han bortskienkede til Cleopatra Phoenicien, den halve Deel af Syrien, hele Cypern og en Deel af Cilicien. Rom maatte paa en vis Maade betale Cleopatra, at den saa længe havde holdt Antonius. Efterat Antonius atter var bleven Slave, tænkte han dog paa at blive Parthernes Overvinder, men det vilde ikke lykkes ham; han var for beruset af Cleopatra til, at han kunde med roelig Overlæg drage imod en trædsff Fiende; alt skulde afgjøres i Hastighed, for at han desto snarere kunde komme tilbage til sin Cleopatra. Han giennemdrog, saalænge ham intet fattedes til sin Armee, store Strafninge af Fiendernes Land med utrolig Hastighed, men da han skulde være sig om Vintarquarteer for Armeen, fattedes ham Proviant, Penge, Klæder til Soldaterne. Cleopatra erfarede hans Nød, sendte ham det, han saa inderlig længtes efter, hele Armeen blev vederqvæget, efter at Sult og Nød havde henrevet 18,000 Mand. Antonius kunde ikke længere være fra Cleopatra, han maatte omfavne og takke hende for denne Belgierning. I Alexandrien soled Antonius sig i alle muelige Udspredelser, som Cleopatra foranstaltede. Octavia

tabte

tabte næsten Modet over alle de Efterretninger, der indlebe om Antonius; hun forudsaae de Ulykkes Begyndelse, der vilde brække ud over Rom og drage Antonius's Undergang efter sig, hvis han blev ved at følge Cleopatras Indskydelse; men da Octavia virkelig elskede Antonius og det romerske Folk, troede hun at burde giøre alt hvad der stod i hendes Magt, for at standse de kommende Ulykker; hendes eeneste Haab var, endnu engang at kunne trække Antonius fra Cleopatra, og i en fortrolig Samtale at røre ham med alle de stærke Midler, Dyd og Pligt indgive. Efter Livias, Augustus's Beherfkerindes Raad, havde Octavia alt i Begyndelsen af Aaret 719 skullet brække over tvært med Antonius; thi Livia ønskede intet hellere, end at see Cleopatra som Slave for sine Fødder. Den dydige Octavia valgte derimod at udstaae Lidelser og Forhaanelser af Antonius, hvis hun dermed kunde have forekommet Borgerblods Udgødselse. Hun søgte sin eeneste Glæde i sine moderlige Pligters Opfyldelse, da hun opdrog ligesaa om sine Stedborn, som de, hun havde avlet med Antonius. I den faste Tanke at vinde Antonius, sammenkræber Octavia alle de Penge, Krigsrustning, Proviant, hun kunde, reiser dermed til Grækenland, og haabede at forstikke sig sin Antonius, helst han kun i dette sidste Aar havde vist sig saa gandske Slave af Cleopatra. Octavia affender et ømt og alvorlig Brev til Antonius, der laae i Cleopatras fortryllende Skød, ventelig viiste han Brevet til Cleopatra — og nu skielvede Cleopatra, da hun læste hvilken Magt Octavia havde havt og, maaskee endnu havde over An-

E c 4

tonius.

tonius. Cleopatra saae, thi hvor hastig seer ikke et jalour Fruentimmer alt? at Livia og Octavius igiennem Octavia regierede Antonius. Cleopatra syntes allerede at see sig som Slavinde forhaanet af Livia, hvis hun ikke skyndte sig eene at beherske Antonius. Cleopatra havde Forestillelses-Konsten for vel inde, til at Antonius kunde mærke, hvad der efter dette Brevs Læsning foregik i hendes Jnderste; hun kiedede for Antonius og tænkte ret for Alvor at forskikke sig ham, saa at han aldrig skulde leve for andre end for hende. Octavia maatte forjages af Antonius's Hjerter, og uden at foragte hende, Livia og Augustus, ja hade dem, kunde han ikke blive Enehersker over Rom; og at dette var let for Antonius at blive, forestillede Cleopatra saa sandsynligt, at han næsten troede, at han var det. Et koldt og ligegyldigt Svar sendes fra Antonius til Octavia med Cleopatras Brev, Niger, hvori Octavia bliver befalet at oppebie Antonius i Athenen. Octavia lader Antonius i sit andet Brev spørge, hvor han befalede at den betydelige Undsætning skulde oppebie ham, hvoriblandt vare 2000 af de bedste romerske Soldater, der godvilligen, for at vise deres Hengivenhed for Octavia, vilde gaae over i Antonius's Sold. Niger blev gandske indtaget af Octavia; da han kom tilbage til Alexandrien taledede han ikke om andet, end om Octavias Dyd og Guldkommenheder; disse, den medbragte Undsætning, Følgerne af at foragte Octavia, strømmede ind paa Antonius, gjorde ham tvivlraadig og indjog Cleopatra Angest. Nu forestod hendes Smildhed en stor Prøve, helst Antonius taledede om at han maatte og skulde

skulde reise, for at slutte Alliance med Medernes Konge imod Partherne, og Fraværelse var det eeneste, der kunde tilintetgiøre alle Cleopatras Anslag. Hven og Forbittrelse imod Livia og Octavia, Wisheden at see sig forhaanet, alle disse Sinds-Lidelser kunde vel nedslaae Cleopatras Sind og giøre hendes Ansigt mørkt, hendes spillende Dine dumme og betage hendes hele Legems den Sundhed, uden hvilken ingen Yndighed viser sig. Hun benyttede sig suiddeligen af disse for hende forvirrede Omstændigheder; og for at bemægtige sig ret Antonius, forenede hun Natur og Konst imod ham. Hun spiste kraftløse Retter, næredes eene ved Supper, frembragte ved lidt Hielp af Konsten en overnaturlig Blegthed i Ansigtet, forvandrede sin Stemme til en Døendes; uden Umage kunde hun ligesom tabe Veiret i hastig paa hinanden følgende dybe Suf, med disse afværlede Strømme af Taarer. Hendes veløvede Hjerter og Lunger hævede Brystet og viiste det let og beklemt, efter som Nødvendigheden fordrede. Saa hensunken i Bedrøvelse laae hun Dagen for Antonius's Afreise. Da Antonius kom ind til hende for at trøste hende, kunde han alt længe, inden han saae hende, høre hendes Suf, hendes Graad lige indtil han tog hende ved Haanden, da skyndte hun sig at afstørre Taarerne, trykte Antonius i Haanden, sendte ham glade Dine, sukkelede kielent og erkjendteligen til ham, kaldte ham sin Frelser, da han blot ved at elske og blive hos hende gav hende eene Livet, men ved Bortreise vilde afspine hende det. Antonius blev rørt, inderlig rørt, dog vare Vre og Plikt saa mægtige hos ham, at han vedblev at tale

om sin Reises Nødvendighed. Men Antonius mærkede aldrig at hans Venner vare Cleopatras Venner, disse sagde ham idelig, hvor han gik og stod, at han var en Morder, hvis han forlod Cleopatra, der, efter som hendes Svagthed var, ikke kunde leve, hvis han nu forlod hende; og Smigrerne beviste ham, thi hvad kan de ikke bevise for de Døer, der høre dem, at Cleopatra, sødt Dronning, havde opoffret alt for at elske ham. Utallige vare Beviserne, som de anførte paa hendes Vennskab og Opoffrelse for ham, derimod lagde de for Dagen, at Octavius var hans Efterstræber, at Octavia var ved ham blevet alt, at hun hængte mere ved Broderen end ved ham, ja at han i al sin Høihed var en Boldt, der blev kastet imellem Livia og Octavia; da dog hans Væ, Tapperhed fordrede, ja hele Rom og Asien ønskede at have ham til Enehersker; ved at blive hos Cleopatra, ved at dyrke hendes Vennskab, vilde den beleiligste Tid snart findes til at udføre dette vigtige Anslag. Antonius kunde ikke modstaae disse Grunde, han indsaae det snart, at det var ærefuldere for ham at bekriige Romerne end Parther, og at de vilde Glæder, de velsigtige Dieblikke, han ikke kunde undvære, ikke fandtes i Octavias Barm, men vel i Cleopatras Skød.

Antonius besluttede at blive; med Partherne sluttedes Stilstand; og Cleopatra viiste Antonius, hvorledes han var hendes eneste Læge, og skaffede hende dagligen noget af sit tabte Liv og Munterhed igien. Antonius følte inderlig Glæde over at have reddet Cleopatra fra Døden, og hun belønnede ham

ham med alt hvad der stod i en trædst og kielen Kones Magt.

Octavia forskudt maatte reise bedrøvet tilbage til Rom. Cleopatra berusede Antonius Dag fra Dag med alle de Udspredelser, som den menneskelige Snedighed kunde udkælle, endog midt i Fornøielserne forlod aldrig Klogskab Cleopatra. Magtet hun beherskede Antonius, saa øvede hun samme Forsigtighed som Livia, at deres Elskere bleve bestyrkede i den Troe, at de regierede selv, og at begge adlydede deres Befalinger. Antonius, for Exempel, var en stor Elsker af at angle, men ingen Fisk vilde bide; Cleopatra foranstaltede Dykkere, der under Vandet satte Fisk paa Antonius's Krog, og det moerede ham, at han trak Fisk op og Cleopatra ikke, han troede at Fiskene beed selv. Dagen derpaa lod hun disse samme Dykkere sætte saltede Fisk paa Antonius's Krog, han mærkede nu Bedrageriet, Cleopatra sagde ham leende: „Dig, Jordens Behersker, bestemte Guderne til at angle Nationer, Stæder; os Beboere ved Floderne maae Du lade beholde den ringe Kunst at fiske.“

Cleopatra gandske frisk og vel, lod Antonius nyde af den Lyksalighed, han ønskede, og nu vis paa at beholde ham eene bestkuestiger hun sig med at lægge de Miner, der skulde tiene til at skaffe Antonius Enevælden over Rom. Magtet kom imidlertid til Alexandrien, at Octavius var opirret til Hevn over Octavias haanlige Afviisning; ved hendes

Ankomst til Rom befoel Octavius hende derfor, at forlade Antonius's Huus, for derved at opvække det hele romerske Folk til Bredde imod Antonius, fordi han kunde være saa nedrig at forskyde den dydige Octavia, Romernes Diesteen, og eene at hænge ved Skiegen Cleopatra; men Octavia var for veltænkende, hun kunde endnu ikke overtale sig til at forhaane den, hun elskede; hun blev boende i Antonius's Huus, levede et eenligt Liv og beskæftigede sig ivrigt med sine Børns Opdragelse.

Cleopatra derimod overtalede Antonius til at sammenkalde alle unge og gamle i Alexandrien paa den til offentlige Leege bestemte Plads, paa samme blev opreist tvende Throner, paa hvilke Antonius og Cleopatra satte sig; hun blev udraabt til Asiens Herferinde, hendes Børn bleve udnævnte til Konger, hvorpaa de kyskede offentligen Antonius og Cleopatra, som deres Forældre. Denne Handling indberettede Antonius til Raadet i Rom, lod tillige samme vide, at han i Folkets Haand overleverede den Magt, de havde betroet ham. Ved denne Rænke haabede Cleopatra, at Octavius skulde være blevet tvunget til det samme, og da strax kunde Antonius have angrebet den vaabenløse Octavius. I den Eviges Raad var besluttet, at intet mere skulde lykkes for Antonius, meget mere var hans Forhaanelse og Udsettelse af de Levendes Tal bestemt. Himmelen selv derimod bandede Veien for Octavius til at blive Roms Eneherster.

Maaret

Maaret 721 tilbragte Antonius, som en ^{721.} Vellystens Slave. Et Feiltrin efter det andet førte ham alt nærmere og nærmere til Afgrunden. I Cleopatras Selskab var alt stemt til at indbilde ham, at han var en Gud, at ingen kunde imodstaae ham. Alle hans sande Venner, der tillige elskede Rom, forlode ham, thi de bleve mishandlede af Cleopatra, fordi de vilde vaagne Antonius op af den fortryllende Doale, hvori hans Forstand laae. Antonius vilde ikke høre dem, de ginge over til Cæsar Octavius, da de saae hvorledes Antonius's Tapperhed var quindagtig gjort, og at alvorlig Overlæg blev ham i berusende og vilde Glæder gandske umuelig; herpaa var dette et uimodsigeligt Beviis; han lod Octavia udjage af hans Huus i Rom, til Tegn paa, at han havde opbrødet Egteskabet.

Octavius og Livia hæftig fortørnet, tænkte ^{722.} ikke paa andet end Hevn, dog for ikke at stride mod alle Antonius's Venner, lod Octavius Cleopatra erkære for Roms Fiende, og mod hende blev Krig besluttet. Octavius vidste ret godt, at Antonius med sin hele Magt tog Krigen paa sig. I Følge denne Octavius's Bestumning rustede den hele romerske Hærs sig for og imod den eene Cleopatra; hvorledes? kan man kalde det mægtigste Kien det skøbelige? Octavius havde stor Meie med at saae en Magt samlet, der var i Ligevægt med Antonius's, ham fattedes intet uden Cavallerie, til Søes derimod træede han sig allerstærkest, hvorforsø han og besluttede først at overvinde Octavius's Flaade, da han desto snarere var

var overvundet til Lands; men Antonius, een af Roms største Generaler, glemte alting i Cleopatras Skied. Flaaden samler sig, Antonius efterfaae ikke alle Matroserne, hvormed den blev bemandet, han lod den ikke øve sig, endnu mindre undersøgte han om hvert Skib havde Bemanning nok. Paa al vorlige Ting fik Antonius ikke Tid at tænke, han sværmede af een Udspredeelse i den anden; snart fremstillede han sig til Dyrkelse som Guden Mars, snart som Liberius eller Bacchus; Cleopatra viiste sig ved Siden af ham snart som Gudinden Maanen, snart som Venus. Idelige Leege anstilledes i Alexandrien midt i Krigs-Ulruusningerne, alle Soldater maatte bære Cleopatra paa deres Skiolde, for sande Romere var dette en Forhaanelse, de vilde hellere tiene under Octavius, hvor de med Mildhed bleve optagne. Antonius hørte ikke tale om andet end Octavius's Usmagt og sin Styrke, og han troede det selv efter at have seet sin Flaade, der vrimsede af store velbyggede Skibe, som langt overgik Octavius's, men deres Styrke og Mandskab, bekvæmmede Antonius sig ikke om. Ingen tænkte paa de sande Ulykker, der, som en hemmelig Gift, havde gandske fortæret Antonius's og Cleopatras Bægt og Anseelse. Cleopatras ugudelige Udsæelser havde over i tyve Aar gjort hende foragtet for hele Asien; alle Nationerne vare udmærvede, og Naboeftogterne ventede med Glæde paa det Dieblis, der befriede dem fra hendes Graadighed. Ingen stred af Kierlighed for Cleopatra og Antonius, der førte Soldater imod Fiender, disses Benner, alle vare besleede af Aigt og Erbødighed for Octavius.

Anto-

Antonius affeiler med Flaaden for at opføge Octavius, Cleopatra følger med, som den egentlige Fiende, og for at bevogte Antonius for Livia og Octavia.

Vi have ikke her med Slaget ved Actium ⁷³³. at giøre, nok at det er mærkværdigt af de mange Slagtordninger, Antonius og Octavius med saa megen Klogskab vidste at forandre og rykke frem med, begge for at skjule deres Mangler. Antonius's Mangel var Søefolk, Octavius's var svage Skibe. Cleopatra tabte Lyften til at bivaane disse Anrykninger, da ingen Hovedanfald skeete. Just som det gik for sig, at begge Flaader troede at have Fordelen, gav Cleopatra Befaling til sin Escadre at stille Coursen til Alexandrien; Antonius, som troede hans Flaade var betaget af Frygt og flygtede, fulgte efter. Da Slagtordningen var brækket, fuldførte Octavius en Seier, der kun ved uventet Tilfælde blev afgjort. Kanskee Cleopatras Flugts Hensigt ikke var saa daarlig, hun vilde, at Antonius ikke skulde lade det komme til det yderste, at han til Lands derimod skulde anfælde Octavius, hvorved da Cleopatra vandt Tid, og en Hob glade Udsigter fremstillede sig i hendes Indbildning, men disse, ikke virkeliggjorte, føre os til den fjerde Afdeling.

Cleopatras Fald og Undergang under Octavius Augustus.

Cleopatra efter lidte Nederlag overtaler Antonius til at holde sit Indtog i Alexandrien som Seierherre,

herre,

herre, ja formaaer ham endog til at lade dræbe en Deel Fornemme, der havde ladet høre deres Uvillie imod Cleopatra, endelig udpressedes Penge og Folk til en nye Rustning, og Cleopatras Søner, Børn paa 13 og 16 Aar, bleve af Antonius giorte til Mænd og Generaler.

Som sorte Skyer, hule Vinde bebude Uveirets Komme, saaledes kom Rhygterne til Alexandrien om Antonius's Undergang, besluttet i Rom efter lidte Nederlag ved Actium; hans Partiers og Benneres Formindskelse hortes daglig, nu forlod alt ham i Alexandrien selv, hans egen Armee i Africa vilde ikke adlyde hans Befalinger. Derimod opstod Octavius, som den blide Soel, oplyste alle Egne og nedsendte til dem Mildhed og Naade. Alle sagde, Octavius haver ikke fært Borgerkrig, han haver paa Cleopatra hevet den Skam, hun tilseiede den store og dydige Octavia.

Antonius's Partie tabte sig næsten saa 744 aldeles, at han med Vished ikke kunde befale over andre end de, som stode under Cleopatras Sep'er. Cleopatra forudsaae nu først hendes kommende Undergang, besluttede at opoffre Antonius, for at redde noget af sin Magt og Anseelse; hun lod Augustus underhaanden vide, at naar han vilde lade hende blive Dronning over Egypten, vilde hun rydde Antonius af Veien — Himmel! hvorledes kan Afgrundens Vænder saaledes vandre i menneskelig Gestalt?

Au.

Augustus smigrede Cleopatra, deels for ikke at Antonius skulde opirres til det yderste, føle sin Magt over Romerne, iile til Spanien og Gallien, hvor man imodtog ham med aabne Arme, deels og at han kunde forvise sig Cleopatras Person og hendes Slotte, hvilke hun let i Fortvivlelse kunde have ladet blive et Offer for Jiden. Cleopatra haabede Naade af Augustus, blev og derfor ved at holde Antonius fast i sine Garn. Hvor foragtelig var ikke Antonius i Modgang, snart anstillede han sig som Menneskehaderen Timon og opholdt sig skult paa en Ø, snart sølede han sig i Bellyster. Cleopatra hjalp ham i alt; og for at giøre Antonius troeskuldig, at hun meente ham det oprigtigen og vilde leve og døe med ham, lod hun bære Skibe over Land til det røde Hav, for paa denne Maade at undfshe Octavius. Antonius vilde ikke undfshe Døden, ærede og tallede Cleopatra for hendes Klngt, troede at have i hende en troe Veninde, just som hun forraade Fæstningen Perugia til Octavius.

Lad os see hvilket Spindelvæv Cleopatras hele Lyksalighed hængte ved, og tillige hvor underligen Mennesket kan haabe. Antonius var nu Cleopatra til Byrde, konstigen og uformærkt at forraade ham til Octavius var hendes eeneste Redning, derved fik hun Leilighed til at tale med August og at bruge sine saa ofte seierrige Vaaben imod ham, hendes Undigheder, i disse Dalen haabede hun i sit 40de Aar at overvinde August, som var 33 Aar gammel. Cleopatra glemte at han var besnæret af hendes uforsonligste Fiende

1. Deel.

F f

Livi-

Livia og Octavia, dog haabede og trostede Cleopatra sig med den Tanke, fordi Augustus's Frigivne styrkede hende deri. Ikke kunde hendes Skarpseendighed nu falde paa, at de Frigivne taledes efter Augustus's Befaling, og at alt gik ud paa at lokke hende til at leve, for at forege Triumphen over Egypten i Rom, bemægtige sig hendes Skatte, glæde Livia og Octavia med hendes Person, og at fange Antonius uden Blods Udgydelse.

Omstider mærkede Antonius Cleopatras Trosløshed, men for sildig; nær havde han søgt Lise i Fortvivlelse. Cleopatra kiendte hans Hestighed, for at undgaae denne, indslutter hun sig i et Taarn tiligemed alle sine Skatte, lader Antonius vide at hun var død; strax giennemborede han sig selv, sigende: „er nu det mig berøvet, hvorføre jeg har tabt alt,“ og for hvis Skyld jeg eene ønskede at „leve.“ Antonius's Saar var ikke strax dødelig, helst da han hørte at Cleopatra levede, nu udbad han sig denne sidste Godhed af hans Følk, at bringe ham hen til Cleopatra. Hun, med sine troe Kammerpizgers Hielp, hidser med megen Møie den døende Antonius op af Taarnet, endelig dede han i Cleopatras Arme. Efter at denne Forræderske havde astoet hans Blod med sine Taarer og kaldet ham ofte sin Herre, Keiser, Mand og eeneste Ven.

Denne Nyhed om Antonius's Død kunde ikke andet end glæde Octavius. Det galdt nu om at vinde Cleopatras Fortroelighed, og med denne hendes Skatte
og

og Person. Augustus maatte da tale med Cleopatra, Dieblisset var der, hvori Cleopatra haabede alt af sine Udyggheders Magt. Paa følgende Maade beskriver Historiekrivneren Dio Cassius og flere de Garn, Cleopatra udsatte for at fange Octavius Augustus. Intet af al den Pragt, der kunde tilkomme en Dronning, var Cleopatra af Seierherren betaget. Augustus lader hende vide, at han vilde tale med hende. Cleopatra lod paa sit Slot de prægtigste Kammere og Veier i samme indrette, sig selv klædte hun ikke mindre end prægtig, hun vidste ret vel, at en Sørgedragt meest ophøiede hendes Udyggheder; omgivet med mange af Julius Cæsars Brynstilleder, sad hun og læste i de Breve, hun havde faaet fra ham; af disse var hendes Skied fuldt. Da Augustus traadte ind, overfoer strax Nedme hendes Ansigt, hun sprang ham i Møde, sigende: „Vær velkommen min Herre! „dette Navn tog Guderne fra mig og gav dig. Her seer du nu selv den, du elskede som din Fader, iblant os, „hvor ofte besøgte han mig og overøste mig med Ære, „som eene satte mig til Dronning over Egypten; men „at du kan lære mig at kiende, da læs selv de Breve, „han skrev til mig.“ Da hendes første Tale var endt, og Augustus læste Cæsars Breve, gientog hun for Cæsars Brynstilleder de Kiærligheds Udtryk, han havde brugt til hende, afverlede med Sul og Graad, kyskede Brevene, kastede sig ned for Cæsars Billede, tilbød dem, kastede længselsfulde Dine til Augustus og med den allerømmeste Stemme tiltalende hun atter Buxterne: „til hvilken Nytte ere dine Breve mig? „Dog du oplever igien i Augustus, give Guderne jeg
F f 2 „var

„var død for dig — nei — da jeg haver Augustus, „haver jeg dig.“ Med disse afbrudte Ord, Suk, indtagende Gebærder og Stillinger udfyldte hun det Stille, Brevenes Læsning forarsagede. Augustus, der alt for vel kiendte Cleopatras Hensigt, men som ikke havde andet for Dine end Livia og Roms Enevælde, slog Dinene ned til Jorden, svarede; „Du „Qvinde, vær ved godt Mod, dig skal intet ondt „vederfares.“ Denne Kulde, Foragt, Ligegyldighed hos Augustus tilintetgjorde alle Cleopatras Planer, og giennemføre hendes Hierte som Dødens iskolde Lee; henrevet af den allerdybeste Græmmelse kaster hun sig i Augustus's Skød, tiltaler ham grædende: „O Keiser, hverken kan eller vil jeg leve længere, jeg „besværger dig ved din Faders Minde, at du for hans „Skyld viser mig den Naade efter min Død, at da „Skiebneen overleverede mig til Antonio jeg og maae „døe med ham; give Gud jeg strax var død efter Cæsars, Skiebneen vilde, jeg skulde gaae alt dette igiennem, send mig til Antonio, misund mig ikke at begrave med ham, da jeg for hans Skyld omkommer, „at jeg og med ham kan leve i de underjordiske „Boeliger.“

Augustus trøstede hende med kolde Forsikringer, forlod hende, tillige befallende, at intet maatte hende fattes af alt det, en Dronning tilkom. Men Cleopatra iserte sig al Kongeværdighedens Prydelse, aabnede en sin Blodaare ved Brystet, lod Slangen bide i samme; hun havde efter Galeni Fortælling prøvet paa Slaver alle muelige Gifternes Virkninger, valgte denne

denne eeneste roelige Dødsmaade. Hun døde ikke uden at vise sine anatomiske Indsigter *)

O Flanevorne, seer her Følgerne af eders Levnet, Slinger, der med deres Gift useilbarligen dræbe eder, omslynge, midt i eders Prydelse, alle eders Jdrætter, thi eders Udsvævelser have udflækket dem, og disses giftige Sæd overlevere I fra Slægt til Slægt.

Octavia levede efter Cleopatras Død endnu 20 Aar, æret og elsket af hele Rom, ja af denne anset som dens Skytsengel, der fra Guderne nedbragte Genighed og Mønster paa en retskaffen Moder. Da Octavius døde, blev hendes Liig hensat i den Juliske Families Begravelse, Keiser Augustus holdt selv Tale over sin Søster, hele Folket og Raadet begræd hende og bare Sørgeklæder; Cleopatras Død glædede de fleste og bedrøvede ingen, uden hendes i Bellysterne troe Medhjælperinder, hendes tvende Kammerpiger.

Det femte Lovte er ikke mueligt at opfylde saa nøiagtig og omstændelig, som man kunde ønske, thi af Cleopatras egne Skrifter ere neppe 24 Linier blevene reddede, af hendes egne Taler ere saare faa, som Tiden haver skaanet fra Forglemmelsen. Det er af hendes Udsæd, Skribenternes Dom

F f 3

om

*) Slangens Gift er igiennem Blodaaren strax løbet ind i Hiertet og haver inflammeret tunica interna cordis, saa maatte hun døe roelig og hastig.

om hende, at man skulle kunde udlede det, vi lovede, de Regler nemlig, hun selv gav i at øve den Kunst at behage, og at vedligeholde sine Yndigheder og sin Skønhed trods Tiden og Bellysten.

Uf Cleopatras Handlemaade kunde man ud-
 drage følgende: Ethvert Fruentimmer, der vil be-
 daare en Elsker, hvis Magt, Ære, Anseelse gjør
 ham for hende uimistelig, maae første Gang hun ser
 ham, være uskyldig, tilbageholden og neppe lade ham
 skimte Haab om at behage hende, saaledes maae hun
 imod ham afværte med kielen Blyesferdighed og en vis
 Stoltthed, indtil hun igiennem dem, der daalig og i
 Centrum omgive ham, haver udspejdet hans Jnderste,
 da at smigre hans Skrøbeligheder, hjælpe ham i at
 skjule disse, og omsider at gjøre dem til Dyrer. De
 virkelige Fuldkommenheder skjuler hans Egenkiærlighed
 ikke hos ham. En Elsker, der først troer sig i alt at
 være fuldkommen, er en lydlig og bestandig Slave.
 For nu at vedligeholde den erhvervede Kiærlighed,
 maae Udspredelser, sammensatte af de hyppigste og
 behageligste Afværlinger, føre Elskeren imellem beha-
 gelig Ruus og Slummer, af hvilke han omsider selv
 gruer for at opvaagne. Uf og til kan det ikke skade,
 at Elskeren græmmes over sin Vandel, men denne
 Græmmelse maae Fruentimmeret vide saaledes med
 behagelige Forlystelser at adsprede, at han selv maae
 ære hende som sin eeneste Belgjæverinde, der forsøder
 ham Livets bitre Timer.

Da

Da Yndigheder og Legems Sundhed ikke havde
 forladt Cleopatra i hendes gode Aar, saa hun haabede
 endnu at kunne indtage Augustus, kan man næsten
 ikke tvivle paa, at hun jo haver haaret megen Omsorg
 for hendes Sundhed, thi hun vidste alt for vel, at
 uden den Spænding og Fasthed i Delene, Sundhe-
 den fører med sig, kunde hendes Dine ikke snart brande
 med Elskovs Luer, snart tinde af uskyldig Muntre-
 hed og Vittighed, ei heller kunde naturlig bedrøvelige,
 længselsfulde, muntre, oplivende Miner pryde hendes
 Ansigt, og endnu mindre kunde den indtagende Rødme
 i Sundhedens hvide Skier bebude hendes Hjertes
 Jølelser lige hastig, som de satte det i Bevægelse.
 Skade er det, at hun ikke haver efterladt os hendes
 daglige Levemaade, af Historien vide vi, at hun selv
 ikke nød alle Bellyster; med sin Nærvarrelse, Muntre-
 terhed, Gaver til at ordne Forlystelser, satte hun
 sine Elskere i Flamme; hun var aldrig eenes, men stedse
 omgivet med Gratier, Nereider, disse have snarere
 været Bellystens Offere.

Overmaade megen Kunst og Flid haver Cleo-
 patra anvendt paa sin Paaklædning, og paa den An-
 stand, hvormed hun viiste sig offentlig. Uf Historien
 veed vi, at hendes Fortroelige vare hendes Kammer-
 piger, hvoraf tvende i Besynderlighed have erhvervet
 sig Berømmelse for Indsigt og Smag, ikke allene
 i at paaklæde, men og at pryde med alt det, der kan
 gjøre et Fruentimmer indtagende baade i Anstand,
 Tale og Miner. Cleopatra var ikke ligegyldig over
 den fældede Dom: det klæder vel eller ilde. Hun gif
 til

til Grundbegrebet, og fandt at det var en Følge af Følelsen, behagelig eller ubehagelig, som Pudsen havde opvakt hos de nærværende, og ligesom den passede til Gemnets-Beskaffenheden og de Indtryk, der skulde opvækkes. Hun forenede ikke uskyldigt med flanevoren, ikke fortviolet med kielent, ei heller søgte Praagt med det naturlige, hun og hendes Kammerpiger raadførte sig med Konstens Værker, Poeternes og Skuespillernes Mesterstykker, saae deilige Dandsferinder i alle muelige Stillinger, paaflødte efter de Passioner, de vilde opvække, og lagte Mærke til hvilken Puds, hvilken Stilling, hvilke Miner, havde behaget Publicum meest; derfor kunde Cleopatra opvække hvilken Følelse hun vilde, fordi hendes Veninder, hendes Spril, Konst, kunde udføre den Plan i Paaflødningen, hvortil Dagens Rolle skulde passe, og hun selv med Taler, Gang, Miner, Stemme, Tonefald kunde virkeliggjøre det, Paaflødningen lovede. Al Cleopatras Konst i at behage bestod i Forstillelse, hvori hun havde øvet sig for sine troe Veninder. Hendes Sindslidelse maatte være forstilt, thi skulde hendes Sind virkelig have følt det, hun udtrykte med Ord og Gebærder, havde hun maattet ligne en Døende, isteden for hun var stedse en blomstrende, ung Skjønhed. Hun kiendte for vel Forholdet imellem Legemets og Sielens Kræfter, og havde for ofte erfaret, at der skal Sinds Munterhed til at være lykkelig i at forstille sig, at hun skulde foretage noget, der kunde nedbryde hendes fienne Udseende og muntre Farve. Hun var overbevist om, at ligesom Musklerne, ved idelig at øves i visse Dandse, kunne naae en Færdig-

hed,

hed, der synes unaturlig, saaledes kan og Sielen naae en utroelig Færdighed i Forstillelse, og med den Ansigters Miner og Legemets Gebærder. Hendes hele Anstand, hele Paaflødning havde hun betroet sine tvende Veninder, hvoraf den ene sørgede for Hovedets Pynt, den anden for den øvrige Paaflødning. Det var nu ikke nok, at Cleopatra var paaflødt passende til Dagens Rolle, hun maatte nu for disse Veninder fremsige det vigtigste af det, hun Dagen igiennem vilde glimre med, for at Diekast, Smil, Gebærder, Tonefald kunde passe til det, der skulde udtrykkes; thi da Mennesket skal bedaares igiennem Sandserne, vidste hun paa det behageligste at røre alle Sandser, hver for sig, og hun var Middel-Puncten, hvorfra alle disse behagelige Indtryk bleve udsendte og igjen vendte tilbage. Paaflødningen, hendes Dines Spil, Ansigts Miner, hele Anstand behagede Diet; den behagelige Lugt, hun førte med sig, henrev Lugtens Sands; hendes indtagende Stemme, sørvende igiennem sneehvide Tænder, udsendt af rosenfarvede Læber, behagede, ja henrev Øret og Forstanden, da Vittighed og Skarpsindighed fulgte med, som om de hørte til Ordene og ikke med Flid vare lagte deri.

Historieffrieverne anmærke, den største Fuldkommenhed, Cleopatra besad for alle i Verden kiendte Fruentimmer, var ikke allene hendes Stemmes naturlige Belklang, men og hvorledes hun ved Konsten havde i det uendelige gjort den beielig, at hun aldrig taledede, uden man blot af Stemmens Lyd, om man ikke hørte Ordene, kunde høre hvilke Følelser, Sinds-

F f 5

lidel:

lidelser, hun vilde udtrykke og opvække. Der anmærkes og tillige, at denne Yndighed var den, der havde kostet hende meest Umage, ei at tale om, at hendes Organ var besynderlig vel dertil dannet, saa havde hun megen Læsning, hvorved hendes Sprog var fuldt kdmment og smukt, og hun læste for sine Veninder dagligen høit, helst i Poeter og Taler, for ret at kunne vænne Gebærder og Stemme til at udtrykke Tankerne, Materien bestod af. Og en Regel efterlod hun sig, denne nemlig: mærker man paa dine Lader, i din Stemmes Stigen og Falden, for megen Umage og Konst, da bliver du effel.

De Tider ere ikke mere, at man som Grækerne ved gymnastiske Lege og sødelige Dands fra ungdommen af lærer det smukke Kien, hvad det med sine Muskler ja hele Krop kan udføre, hvorledes det Physiske maatte forstærkes og det Moralske derved vinde; saaledes bleve de fordum ikke svage, sølsomme Uslinger, der ved Medhynk eene formaae at røre og pine deres til dem tvungne Elskere. Cleopatra viiste, hvor stor Pleie man skyldte Kroppen, og hvorledes denne ikke burde quæle den Omsorg, man skylder Sjælen, ja hur lærte Kiemet hvilket Arbeide, hvilken Stadighed der hører til at erhverve sig visse vigtige Kundskaber, for siden at lære Mennesket ret at kiende. Cleopatra læste snart Historier, snart Poeter og helst i Naturens Bog; af Naturhistorien, Anatomie og Lægekunst var hun en stor Elsker. Alvorlig maatte hun ofte tale med sine Elskere, det galt om at give Raad, der bestemte Nationers Vel og

Wæ. Hun kunde skiemte baade med Cæsar og Antonius, hun kunde give dem selgeværdige Raad, og afskrive dem opmuntrende, lærerige Breve. Kloge og mandige Elskere kunne ikke stedse røres ved det sandfælsige; deres Fornuft maae først og fornemmelig sængsles med en behagelig Grad af Modfornuft, hvis ikke, er den sindige og kloge Elsker stedse i Tidens Længde ubeständig; Dumbhed og Forstaud afføder Uvished, naar de skal tvinges til at forliges. Mine Yndigheder, min Forstillelses-Konst, var Cleopatras Raad, komme aldrig til at hvile og samle Kræfter, hvis jeg ikke af og til med alvorlige, fornuftige Taler kan more min Elsker. I at vise Fornuft og Lærdom i Taler, maae Fruentimmeret alleromhyggeligst vise sin Sindighed, det maae stedse frygtfremtsætte endog de allerfærpsindigste Spørgsmaal, og aldrig give afgjørende, men stedse tvivlsomme Svar. Intet opvækker mere Modvillie, end stedse at lade andre se, at man haver Overvægten. Kort, Konsten at behage vilde Cleopatra skulde være Middelpunkten, hvori alle Fruentimmerets moralske og physiske Fuldkommenheder skulde sammenstraale; og det Fruentimmer haver naaet den høieste Grad af Fuldkommenhed, var hendes Mening, hos hvilken alt er naturligt, hvor al Konst og Forstilling ikke kan mærkes at have nogen- sinde været med at danne det Fruentimmer, der indtager alle.

Cleopatra elskede sit Kien, beklagede ofte, at al dets Seier, i hvor stor den end var, fattedes den stedse Varighed, fordi Vaabnene, hvormed den erhvervedes

vedes og forsvaredes, vare skrøbelige; Undighederne, naar de vare allermeest indtagende, forsvandt aller-
snarest i en hastig paa kommende Sygdom eller uventet
Græmmelse, og om ikke før, da tabte de sig dog vist i
Alderdommen, hvor endog deres Spoor næsten vare
efflende. Cleopatra spurgte hvorledes at giøre Skien-
heden vedvarende, hvorledes at gaae imod Naturen?
Cleopatra har efterladt sig trende Bøger, hvis Titler
allene bevise hendes Omhed, med hvilken hun udvæn-
fede Midler til at giøre Kønnet Skionhed vedvæ-
rende. Det første Skrivt taler om Svangereskab,
Fødfler; den anden Bog havde til Viemeed at frem-
bringe, sørge, stadfæste Kønnet Skionhed; den
tredie Bog indeholdt den Konst at pryde og smykke
Legemets Dele selv. Den Konst at pryde Legemet,
var en Konst, overladt Kammerpiger, Haarkrusere
og Haarlokkere.

Vi ville efter Lovte fremsætte nogle af Cleopa-
tras egne udfundne Raad imod adskillige af Fruen-
timmerets Sygdomme. Bliver et Fruentimmer tung-
sindig, folkeskye, søgende helst eenlige Steder, da
skal hun tage en tørret Ravnegalde, stødt og blandet
med Sesam-Olie, lade sin hele Krop dermed ind-
guide; efter flere Gange at have brugt dette Raad,
skal hun snart blive munter og ikke ønske at være nogen
Sted hellere end i Selskab. I hendes Bog om den
Konst at smykke Legemets Dele, og at vedligeholde
deres Undigheder, foreskriver hun Midler, der fore-
bygge Hovedhaarenes Affald: Stød Svovl, lad det
staae i Ege-Skar, læg det i en Klud, gnid Stedet,
hvor

hvor Haarene falde af, i Forveien, med Salpeter, læg
da hiint paa, og jeg haver erfaret, vedbliver Cleopa-
tra, at intet hjælper vissere, end at komme til oven-
meldte, naturligt Salpeter, som det voxer af sig selv.
Et andet Middel: tag Scilla 3, hvild Nyse-Rod 3,
det skallede Sted maae være indreven i Forveien med
Veddike, og siden med hiint og Svovel-Band.

Det allertilforladeligste af alle Raad, helst
imod Dienbrynenes Fortyndelse: tag en Deel af
brændte Huusmuus, anden Deel af brændte Viin-
druer, en tredie Deel af brændte Hestetænder, en
fjerde Deel Bjørnesfit, en femte Deel af en Hinds
Marv, en siette Deel af Korbark, naar alle disse
Ting ere kaagte, skal de blandes sammen og blan-
des med Honning, og saalænge indtil det bliver saa
jevnt som Honning, siden kommer man Bjørnesfit og
Hindemarv til naar man vil bruge det, det skal for-
vares i en Kobberkrukke, hermed skal de Steder, hvor
Haarene falde af, indgnies, indtil man mærker, at
Haarene fremvoxe. Dette Middel staaer aldrig
feil, lægger den erfarne Dronning til.

Paa et andet Sted foreskriver hun følgende
Middel for at faae Haarene til at voxer tykke og lange:
tag og pres Saften af unge Rørs Rødder tilligemed
Fluer, tør dette, bland dem til en Grød, kom deri
Bjørnesfit og Cederolie, toe dermed Haarene fra Be-
gyndelse til Enden. At du kan dæmpe Lugten, da
toe Haarene oven paa med hvad Viin der lugter
godt, helst Viinbærme.

Cleo-

Cleopatra raader og at bruge dette imod Fregner eller anden Udslet paa Hoved og Hale.

Med Saar i Hovedet foreslaaer Cleopatra mange Midler; jeg fremsætter blot dem, hun haver haft meest Trøe til: Fænum Græcum maae kaages meget tynd og henkaages med Rødbedesaft, dermed skal Hovedet vel aftoes.

Med Glæde ville vi vist have læst Cleopatras Skrifter, hvis Indhold unægtelig er af megen Vigtighed for det smukke Køn. Hun og Crito have den Ære at roses som de eeneste Forfattere, der have grundigen skrevet om Midlerne imod de Feil og Sygdomme, som nedbryde Fruentimmerets Skjønhed.

Nu kan vi svare os selv: Er det stort, at ligne Cleopatra? Nei, naar hendes Fuldkommenheder kunde i samme Grad erhverves, og paa lige Maade blive misbrugte, da er det uædelt, foragteligt, at ville ligne Cleopatra.

Men stort er det at efterligne Octavia. Mødre som hun ere Staternes visse Lykkeligbed; de skienke Verden Afkom, der, tarvelig og dydig opdragne, stedse hade Laster og elske Fædrenelandet.

Betragt.

Betragtninger over Stændernes Ligevægt;

samlende af Plato, Maximus Thyrus, Lucian
og Plutarch.

Var Smigreren den første, der kaldte Jordens Konger Jordens Guder? Maa ske! Denne sætter jo sin Ære i at forjage Sandheden, og at udsende giftige Lovtaler, hvis kummerfulde Folger trykkede Menneskeheden ofte haardere end de største Plager: disse ere som overgaaende Uveir; hine ere indgroede Sygdomme, der førtøre de menneskelige Hjærter, saa lange vi ere i en Verden fuld af Usuldkommenheder. Dog, mon ikke ogsaa hist og her gode, store Konger, have af taknemmelige Underfaatter modtaget dette Æres Navn, som en liden Erstatning for al deres Omhue og Noie? Lad os see, hvorledes Grækerne maalede deres himmelske Guder. Neppe var denne Original større, end at jo Mennesket kunde stræbe efter at ligne den. — Himlens Herre, sagde de, var en Konge, hvis Riges Grændser vare i Immelen og Jorden. Han stode i Midten af sit Rige, giver alle Folkslag Love, hvorved de sikke og vel regieres; han udsender mange til dette vidtløstige Riges Bestyrelse. Nogle af disse hans Tienere kunne med Dine sees; andre ikke: nogle ere til Rigets idelige Tieneste, andre Kongen nær beslægtede, gaae ind og ud hos ham,

og

og ere dagligen ved hans Ord; disse have stedse andre under sig, og saaledes nedstiger Regierings-Riiden fra Himmelen til Jorden. Hvo vil tvivle om denne Jordens Beherskers Tilværelse, uagtet vi ikke med vore Øine kunne see ham? Af de Belgierninger, han beviser os, bør vi erkiende og tilbede hans Godhed, Wiisdom og Magt. Han vedligeholder ved vise Love hele Verdens Orden; hos ham er intet uden det Gode og det Bedste.

Skulle nu Jordens Guder være Aftryk af Jordens Behersker, da see vi, at deres Willie kan ikke bestaae i andet end i vise Love, i det Gode, i det Bedste. Aldrig bør da Regierings-Riiden, der nedhænger fra Tronen til Hytten, sammenkiedes med nedrige Tienere, der forhaane vise Love, foragte det Gode, ikke kiende det Bedste. Den jordiske Guds bedste Willie forandres af saadanne Tienere til Jammer for Undersaatterne; Ordenen forstyrres, Tronen vakler, da mindre Despoter opkaste sig til Regentere, i det hver søger sit eget Vel, hver grundfæster sin egen Hæihed, og Undersaatternes Sveed og Kummer er Grundvolden, hvorpaa de Nedrige opføre deres Munde. Egeægten hæves, og nu falder det Hele sammen. Paa denne Maade fortiene ikke Fyrsterne Navn af Jordens Guder. Veed Fyrsten, at det ikke er Magten, der opheier ham til Behersker, men at det er den Godhed og Wiisdom, hvormed han vedligeholder Egeægten imellem Stænderne, saa at alle i ham erkiende deres Fader; da udvælger han og saadanne Tienere, som besties af den sande Ære, hvilken

hvilken ikkun fremlyser i Handlinger, der befordre det Heles sande Vel, Tienere, som ære de vise Love, og lade Wiisdom og Retfærdighed være deres Raadgivere, og som ere giennemtrængte af den Sandhed, at aldrig fremavledes Staters Vel af bydende Stænderes falske Ære og Egennytte. Vi kunne ikke tænke os Konger uden Raadgivere, uden Tienere; men det var Menneskes ulige dyrkede Siel-Evner, og deraf sthørende forskjelligene værdige Handlinger, der uformærkt inddelede Undersaatterne i alle Stater i forskjellige Stænder. Nogle vare i Indstater de meest opheiede, de gave Love, vaagede over sammes Adlydelse, ja tilbragte deres Liv med Arbeider, der allene havde det Heles Bestyrelse til Diemeed. Disse bleve snart ærede og lønede af den mere enfoldige og arbejdende Deel. Men aldrig tabte den arbejdende Borger sin Eiendomsret til hvad han med sit Arbeide forhvervede sig. Han har gjort alt, naar han betaler Staten det, den fordrer til sin Vedligeholdelse. Endog for dette tør han forlange Regnskab; thi den urette Brug af hans Sveed berettiger ham til at vægre sig for at yde den. Staten skal ikke lønne og fede, nedrige, uvirkomme, men duelige og retskafne Tienere. Aldrig kan Jordens Guder træde ind i deres Skabers Rettigheder over Menneskene. Ingen eier disse, uden den, der af Intet fremkaldte dem. Endnu mindre kan den eene Undersaat eie den anden, eller hindre ham i at udøve de Rettigheder, der tilkomme et frit moralsk Væsen. Det er allene hævdet Vold, der kan gjøre det; og denne foragter Guds og Menneskeheds Lov. Hvor-

paa grunder sig menneffelig Høihed? (Vi tale ikke her om Regenters, men om Stænders.) Paa den største Mængdes, ikke nødvendige, men frivillige Begreber om Fortrin. Mængden har stedse æret dem, der frem for andre i Krigs eller Freds Tid viiste det Almindelige store og gavnrige Tjenester. Men Efterkommerne have aldeles ingen Ret til denne Ære, uden fordi Mængden troer, at en stor Faders Søn vil skamme sig ved at vanære sin Faders Minde ved nedrige Handlinger. Fattes derfor Sønnen Fortjenester, da tilkommer ham i Folkets Afgtelse intet høiere eller lavere Sted, end det, hans Handlinger anvise ham i Staten. Hvo kunde nægte følgende at være viise Staters Grundlov? „Foragte berømmelige Fædres Afkom Lovene, udsue de Mængden, henz leve de deres Tid i sandfæsløs Ofkesløshed, maade Staten stedse dyrt betale de Feiltrin, deres Van kundighed forleder den til, da fortjene alle slige Foragt, som de, der nedbryde Staten; og Forfædres Glands kan ikke erstatte Staten det Tab, slige Ufse tilføie den. Det var en ynkværdig Godhed, om man ville taale, at de vedbleve i vigtige Embeder, at styrte det Almindelige i Elendighed, og at optage Pladsen for dueligere Borgere.“

Saaledes tænkte en Liberius Gracchus; og saaledes handlede og talde han, da han fremtraadte for det oplyste romerske Folk, for at forsvare det Skridt, han vovede, ved at affætte sin Medtribun Octavius. Vi have Ret til at troe, at Liberius under Ordet Tribun forstod Senatet eller Roms Mæg-

Mægtige; thi Tribun Octavius og Raadets Tænkemaade var den samme, nemlig: hele Folkets Undertrykkelse. Her er Meningene af Liberii Ord: „Tribunerne ere et ærbørdigt Collegium, som Folket stedse bør agte, da det af Forfædrene er indsat, for at befordre det Almindeliges Vel. Men handle de imod dette Viemød: tilføie de Staten Æret: underminere de den: betage de den sit Marv og Friehed, da tabe de vel al Ære, siden de saaledes glemme deres Pligt; og, kan de giøre dette ustraffet, saa vredes ingen paa dem, om de begaae et mindre Onde: afbrænde Capitolium eller Teihuset.

„Men naar nu en Tribun ikke ustraffet tilføier, der, at frie Borgere omskibes til Slaver, hvis Mængde gandske fortærer Statens Styrke; naar saavel Tribunerne som de Store ere strafværdige, fordi de dræbe og opsluge Staten; hvorledes skulde da den Stand, hvoraf Staten i Krigs og Freds Tid venter sig faderlig Omfarg, ikke kunne trækkes til Regnskab, naar den raser imod sit Fædreneland som en Fiende? Vorttage ikke de Store Borgere deres Agre, og med Eiendomm Frieheden? Kunne Fiender giøre noget værre, end at de Frie blive Slaver?

„Var det Tribunerne og Senatet, der af det ringe Latium ophøiede Rom til den Stat, der nu foreskriver den hele beboede Verden Love? Eller var det frie, stridbare Borgere, der, efter at have

„dannet Staten, udvalgte sig Tribuner og Senat?
 „Aldrig kunne vel disse Stænder i Magt lignedes med
 „Kongeværdigheden. Dog fordre vore Forsædres
 „Tarquinius, fordi han handlede imod Statens Vel;
 „ja man udsættede endog, lige til Navnet selv,
 „Erindringen af denne Værdighed. Hæve I, Ro-
 „mere, kiendt noget helligere end de Bestaffte Jom-
 „fruer, der bevogte den hellige Skat? Og, forsee
 „disse sig, blive de jo haardeligen straffede med leven-
 „de at begraves! Dem, Guderne tage i Beskyttelse,
 „naar de hænfløje til deres Altære, straffe I jo, naar
 „de forgribe sig imod Guderne. Hvorledes kan man
 „da vise Skaansel imod dem, der ere langt ondskabs-
 „fuldere end hine, da de med forræderiske Hierter,
 „midt i Fredens Skied, tilføie Staten større Uret og
 „Vold, end dens affagte offentlige Fiender?“

Vi have Ret til at troe, at Tiberius Gracchus
 har ved en anden Leilighed talet følgende til Folket:
 „Keiser igiennem vore Provindser! I skal finde, de
 „høre ikke Staten til; thi, som det er med Strurien,
 „saa er det med flere: dette har ikke Borgere. Spi-
 „mius eier dets Agre; hans Slaver dyrke Borgeres
 „Jord. Saaledes have de Store deelt Borgeres
 „Blod imellem sig; de ere vore haarde Seierherrer,
 „ikke vore Fædre; de byde over Hæve af Slaver.
 „Statens Armee bestaaer ikke længere af frie Bor-
 „gere, da derimod hine kunne med barbarisk Magt
 „afvinge os blind Lydighed, ja node os til at hævde
 „dem de Uretfærdigheder, der, fordi de trykke alle
 „Stænder,

„Stænder, omsider drage hele Statens Afmagt og
 „Udengang efter sig.“

Tiberius Gracchus har da lært os, at den første
 Følge af de Fornemmes Overmagt i Rom var, at
 Vold og Uretfærdighed blev en taus Lov, som ingen
 vovede at imodsette sig.

Den anden Følge har Tiberius Gracchus lige-
 saavel som de kloge Lacedæmonier, Agis og Cleome-
 nes, forudsæet. Lad os sætte, at een Stand har den
 niende Deel af Statens Formue til Eiendom, da er
 det ikke allene langt fra at disse Rige betale Staten,
 hvad de burde, siden visse ved Vold og Misbrug dem
 forlenede Fortrin fritage dem fra Byrder; men de
 formindste endog i det Hele den nyttige Folkemængde,
 ere ofte selv uduelige Borgere, nære kummerligen
 modløse Slaver, hvis Vindskibelighed ikke løber ind
 i Statens Cassé, men først i deres Eieres, som enten
 aagre dermed, eller forøde den til en Pragt, der
 stedse svækker Statens Styrke, og formindsker dens
 løbende Rigdomme.

Hertil kommer endnu den værste Følge: disse
 Rige og Herskesuge fordærve alle de andre Stænder,
 siger Lucian. Kan een fornem Mands Exempel ikke
 lettelig smitte mange Borgeres Tankemaade? De
 andre Stænder staae forgabede over, at de Fornemme
 kunne med Ydelse og Rigdom tilkiøbe sig Videnskaber
 og Fortienester. I Borgernes Vindskibelighed og
 Godtroenhed løbe de Guldaarer, hvoraf de Fornemme

udgrave disse fortryllende Midler. De bruge disse som deres Eiendom, og foragte, ja mishandle de trofaldige Givere. Thi naar disse leve bestandig i Trængsel, have de ikke Mod til at undersøge, paa hvilke Grunde de Mægtigeres Ret til at mishandle de Ringere beroer. Borgerne stræbe nu heller efter at komme i samme Mageligheds Tilstand, som de Mægtige ere i, der glide rask hen ad den dunede Vej, Vren i Møde, og have blot den Fortieneste, at de ere heimodige, at de ere fødte til Vre og Lykke, og at de ikke behøve at arbejde disse i Møde. Denne Tanke, denne elskværdige Skyts-Engel følger dem stedse, lige fra de begyndte at udstamme menneskeligt Sprog, indtil deres Muld blandes med Staaderens,

Borgeren arbejder sig ofte i Veiret ved Forræderie og Smiger. Naar han da er bleven optagen i Uppigheds Kredts, vælger han sig snart een og anden Mæcen, siger Lucian, hvis Passion han fæder og kuer. Denne kan ikke ytre noget Duffe, som han jo strax stræber at opfylde. Saaledes maae alle Videnskaber og Konster anspænde Kræfterne, for at tiene til de Stores Vellevnet. Kiendte de hines Værd, da kunde de være deres Opbielpere, som Scipioner og Mæcener vare det; men hvor mange Epicharer ere der ikke, som liebe Epictets Lampe, fordi de troede, ved dens Skin bedst at kunne forstaae hans Skrifter! Kan Stores Yndest kun vindes ved fordærvede Sæder, da spørge man ikke længere, om det er godt, at de Store have Overvægt. I hvor mange ældre Stater tænkte ikke de Store blot paa at rodfæste deres egen

Høj-

Heiðhed! Enhver Borger stræbte allene efter at vindes af disse, og alle glemte Staten; denne blev sønderstødt i ligesaa mange smaae Dele, som der vare store Familier, disse førte stedse indvortes Krig; og Kæmper (vi mene flige Stater), hvis Arme ere slappe, deres Been kraftesløse, deres Øine halv blinde, ere de ærværdige? — Mon da nu en Stands Overmagt kan udbrede Fordærvelse i Sæder?

Da Hierarchiet havde opløstet en Bøld omkring alle Europas Stater, var Bankundigheden størst. Maatte ikke og Dumbheds Mærke være det tykkest, for at ulovlig Hæders dunkle Glands dog kunde lyse noget? Historien stadfæster dette.

Men vi ville vende tilbage til Romernes Fordærvelse, i den Tid, da de Rige og Mægtige vandt Seier over Graccherne, som vilde vaage over Stændernes Ligevægt.

Vi maae da først med Liberii Gracchi egne Ord beskrive den almindelige Mands Tilstand. „De vilde Dyr, siger Gracchus, der streife omkring i Italien, have deres Huler og Hvilesteder; men de, som sægte og døde for Italien, eie intet uden Lys og Luft; de vanke omkring, blottede for Skjul og Eiendom, og det med Koner og Børn. Hvor ofte sigte Feldtherrerne Usandhed, naar de formane Soldaterne før Slaget, at de skulle stride for deres Gravsteder og Altene! De fleste af disse romerske Soldater eie hverken Huis, Altene eller Gravsteder. De maae

G 4 „lade

„lade Livet, for at værne om deres Tyranners Rigdom
 „og Hppighed. Soldaterne kaldes Verdens Herrer,
 „og eie ikke en eeneste Jordplet.“

Historien vil nu lære os, hvor farligt det blev
 for Rom, at det ikke strax forekom de Rømfer, ved
 hvilke Senatet snedigen søgte at tiltrække sig en vis
 Overvægt. De Store i Rom gavede ikke Slip paa
 deres umenneskelige Rettigheder, uden i det mindste
 at lade Staten tilbage i samme ynkværdige Tilstand,
 som de Besattes Begjæmmer fordem, da Legioner Aa-
 der fore ud af dem.

Det romerske Folk hørte paa Tiberii Sandhe-
 der med Bedrøvelse; det overgav sig gandske til ham,
 haabende af ham de Midler, der igien kunde for-
 skaffe dem deres tabte Frihed og Velstand. Hele
 Raadet vilde ikke Statens Vel. Hovmoden sagde
 til enhver Fornem i Rom: I Store ere Statens
 Grundpiller. Det var endog Landsforværdere, at
 lade Borgerne faae deres Rettigheder og Ager igien:
 „Det er glemt, at Ager og Bold have forskaffet
 „Eder dem; nu ere I deres Besiddere.“

Raadet loffede letteligen den unge, ubetænk-
 somme Talsmand for Folket, Tribunen Octavius, til
 med den Nødvendighed at imodsette sig alle Gracchus's saa gavns-
 lige og til Statens Opbyggelse tjenlige Forslag. Ti-
 berius havde intet andet at vælge imellem, end enten
 at lade romerske Borgere vedblive at gøres til Sla-
 ver og mishandles af de Store, eller og at faae Oc-
 tavius

tavius affat. Skam for Rom, at der fandtes Mænd,
 som lastede Tiberius, fordi han valgte dette sidste!
 Aldrig saasnart var da Octavius affat, førend de
 Store ogsaa strax besluttede Tiberii Undergang, om
 det end ikke kunde skee paa anden Maade, end ved at
 lade ham dræbe. Raadet skede til den Overmagt,
 Folket nu snart vilde vinde, naar den af Tiberius fore-
 slagne og af Folket stadfæstede Lov blev fulgt: at hver
 Borger skulde have sine Ager igien, dog paa de Vil-
 kaar, at de nærværende Ciere fik Erstatning for det,
 de i den Tid, de havde eiet dem, havde sat derpaa.
 Lovens Opfyldelse gik daglig for sig, og med største
 Harme saae de Store paa, hvorledes Mennekkheden
 traadte ind i sine Rettigheder, det er: Borgernes op-
 hørte at være Slaver, imodtog Frihed og Ciendom.
 Raadet begyndte med at bruge Dagtaleser imod Ti-
 berius, for at sværte ham hos Folket og stille ham ved
 dets Yndest. Sine egne Dødsfærdigheder gjorde det til hans
 Følgende Anledning benyttede det sig af.

Attalus, Konge i Pergamus, var død, og
 havde indsat det romerske Folk til Arving. Tiberius
 paastod, at, hvad Penge der fandtes i hans Skat-
 kammer, skulde uddeles til fattige Borgere, der nu,
 efter at have faaet Jorden, fattedes Forstrækning til
 Redskaber o. s. v. Raadet torde ikke lade sig
 mærke med, at det ærgrede sig over, det ikke fik disse
 Skatte i Hænderne; ogsaa holdt det hos sig selv
 Hæmmelsen over Tiberii Forslag: at Attalus's Lande
 ikke skulde bestyres af Raadet, men af Folket. Paa
 denne Maade stoppedes tvende Udsuelses-Kilder for

Raadet. Omfider kunde Raadet ikke taale denne sidste Fornærmelse, at Tiberius fik i Talsmandens Octavii Sted indsat en anden af ringe Stand, en Almuesmand, og derfor et foragteligt Menneske.

Nu nærme vi os til de Adeliges Høiherd i Rom, til deres kunstige Bagtalelser.

I Raadet fremstod en Anklager imod Tiberius, som fortalte, at Tiberius havde imodtaget en Krone og et Konge-Smykke, der havde tilhørt Natus. En anden sagde, at han stedse var omgivet med en vis Liv-Vagt, der var det nedrigste Sammenraps. Den tredie paastod, at ingen vovede at føre Klage imod Tiberius; over ham kunde ingen vente at faae Ret; thi naar man vilde søge Forsvar hos denne eller hiin Tribun, lod Tiberius denne strax affætte. Saadanne onde Rygters Øgler udkastede man iblant Folket imod Tiberius; man stolede paa, at deres Yngel dog omsider vilde ramme ham.

Men Tiberius, understøttet af Folkets Yndest, gik de Store drifstigen i Møde, ved stedse at være og agte Folket som den øverste Dommer, ved at næde Raadet til, i det mindste at dele Ære og Magt med Folket.

Uveiret brød ud over Tiberius gandske uventet, da han i Folke-Forsamlingen paa Torvet valgtes til Folkets Talsmand. Hans Venner fortrængte man alt længere og længere fra ham, saa at imellem ham og

og disse stode de Nedrige, der vare af Raadets Partie. De, der elskede og ærede Tiberius, kunde ikke høre hans Stemme. Han pegede paa sit Hoved, for at give sine Venner den Fare tilkiende, han svævede i; men nu opvakte hans Fiender et Bulder, og skrege: Han vil sætte sig Konge-Smykket paa! han vil udraabes til Cenehersker! Man løb hen i Senatet, og de Store glædede sig ved denne for deres hævingerrige Duffer saa smigrende Tidende. Consulen allene vilde ikke tillade, at man brugte mindste Vold; men en Raadsherre, Scipio Nasica, løb ud af Raadet med disse Ord: Vil Consulen selv være Forræder imod Rom, da følge alle mig efter, som vil forsvare Lovene! Hans hele Følge ilede, for at væbne sig med Pynge og Vaaben; og i Folke-Forsamlingen opfyldte disse rasende Raadsherrer alt med Slag og Død. Tiberius blev dræbt af disse nedrige Despoter, og med ham 300 Venner, der havde torvet hjælpe ham i at arbejde paa det almindelige Vel. Raadet skintede nu glad Haab, igien at have uantastet Ret til at udsætte de frivillige og vindssibelige Borgere; og dets videre udførte Hævn lignede dets Nedrigbed. Cælius Græchus maatte ikke engang faae sin Broders Legeme, for hæderlig at begrave det: nei, det blev, med de øvrige 300, som et Uadsel udkastet i Tiber-Strømmen; og de af Tiberius Venner, som ikke vare dræbte i Dyreret, jages siden enten i Landflygtighed, eller bleve kastet i Fængsel, og derefter henrettede. Een af de anseeligste lod man kaste i et Kar fuldt af Hugorme og Slangar. Ja endog Talere, Berdsligviise, der havde roset Tiberii Handlinger, bleve enten forjagne eller

eller dræbte. Raadet vovede dog ikke strax at ophæve den Commission, som vaagede over at udfiske og inddele Borgernes Agre; det haabede, den skulde opløse sig selv, naar Mængden i Liberii Exempel saae, hvorledes det gif den enkelte Mand, der vovede at foretage noget imod Senatets Højhed og Villie.

Da Folket, efterat Uveiret havde lagt sig, fik mere Tid til Overlæg, ytrede det en heftig Bredde over sin Hudsings og Faders Henrettelse. Scipio Nasica blev Formaalet for dets Havn. Han havde opoffret sig for Senatet; det maatte ogsaa redde ham. Han blev sendt i et foregivet Vrende til Asien, hvor hans Nærværelse ikke behøvedes. Paa Scipio den Africaner kastede Folket sin Bredde, fordi han ved Efterretningen om Liberii Død svarede med disse Ord af Homer: Saaledes døe hver den, som begynder paa slige Foretagender. Polybius kunde ikke anderledes redde Scipionis Minde, end med Taushed at forbigaae denne vigtige Begivenhed, uagtet han forblummet beskriver dens sørgelige Følger for den romerske Stat. En vis Fulvius vilde Folket ikke engang høre tale, fordi han havde sagt, at Liberii Gracchi politiske Foretagender havde ikke hans Bifald. Man dømme nu af Maaden, hvorpaa de Store svarede deres for alle Stænder saa trykkende Rettigheder, om ikke enhver Stat maae være angst over, naar Stændernes Ligevægt hælder? Liberii Gracchi Broder vil lære os, at aldrig vare Stænderne ulykkeligere, end naar visse Familier oplastede sig til smaae, vilkaarlig handlende Herrer, hvis Attraae er deres egen

egen Fordeel, hvis største Være er at kunne have været frie Menneskers heldige Undertrykkere og Udsuere.

Var da Caius Gracchus saa affhyelig, siden de Store, altid handlende adelmødigen, ogsaa efterstræbte ham? Hans Foranstaltninger maae tale for ham. Først vilde ikke allene Borgerne i Rom have ham til Tribun, men endog fra hele Italien strømmede de ind, for at vælge ham; saa her overvandt hans gode Rygte hele Raadets Bestræbelse. Ikke gandske forgievtes modsatte det sig ham, uagtet Folket ikke kiendte denne Grund: at Fortienester ikkun følge med høvent Navn og stor Fødsel. Caius blev ikke den første Tribun; men at dømme af hans Vægt og af Folkets Tillid til ham, syntes han ikke allene at være den første, men endog den eneste gieldende.

Stedsse fornæede Gracchus hos Folket Erindringen om den aruesomme Medfart, de Store havde viist imod hans Broder. Disse vare hans Ord: „Vore Forfædre paafarte Galiskerne Krig, fordi de bestæmmede Tribunen Cnricus; de henrettede Vulturius, fordi han ikke gif af Veien for en Tribun i Folkeforsamlingen. Men Tribunen Tiberius Gracchus blev for eders Dine med Kieppe og Vrygle dræbt; hans Døde Legeme fra Capitolium af slæbt igiennem Gaderne til Tiberstrømmen; hans Venner uden Dom ved Retterne døimte og henrettede; end ikke forundres dem den Ret, der aldrig blev nægtet den største Misbæder.“

For=

Foruden denne Forbrydelse, saaledes at oprøre de Store, ved at erindre dem om deres begangne Skændigheder, maae vi endnu nævne flere af Caji sorte Handlinger. Følgende Love overtalede han Folket til at stadfæste. Den første: At til de fattige Colonister, der hist og her bleve boesatte paa øde Stæder, overlodes Aigre af dem, der vare hensaldne til Skatkammeret. Anden Lov: At Soldaterne skulde af Staten have deres Mondur og Vaaben, uden at derfor noget maatte dem affortes i deres Gage. Tredie Lov: At alle Borgere i Italien skulde have Valgstemme og lige Ret med Roms Borgere. Fierde Lov: Den lignede Nettens Pleie paa 300 Raads herrer og 300 Riddere.

Fremdeles udvirkede han, at det Korn, som kom fra Spanien, blev solgt i Rom, og Pengene derfor sendte tilbage til de spanske Stæder, hvor Propraetorerne havde sammenpiint det; og for deres haardt Medfart forskaffede han disse en Trettesættelse. — Caji Gracchus var utrættelig i at besørge Colonister hen paa øde Stæder, og overalt boesatte glade og talrige Familier. Gode sikke, ja næsten evige Landeveie anlagde han, uden at de følgende Slægters Bequemmelighed skulde opnaaes ved den, nærværende Slægts Odelsæggelse. — Omfider naaede han at see Magaziner oprettede og opfyldte, saa at, om Hungeren end var trykkende, udslettede den dog ikke tusinde Børgeres Liv, og gjorde Staten for de følgende Aar til et steendødt Legeme. — Det var ikke nok, at han foreslog Lovene, besørgede dem udgivne; thi af flige

Store

store Lovgivere vrimsle mange usle Stater. Men han selv vaagede over deres Efterlevelse med Hastighed og Nøiagtighed; og mildt sørgede han for, at alle af ham giorte Forslage virkelig bleve iværksatte. De af hans Fiender, som ikke vare adelige, maatte berømme ham, og Folkets Erkiendtlighed imod denne dets Belgierer syntes ikke at have Grændser. — At hvad Gracchus saaledes havde giort, ansaae Raadet for Forbrydelse, og ventede kun paa Leilighed til at straffe Forbryderen.

Jeg vilde, for Menneskehedens Vres Skyld, at jeg kunde fortie de Stores Plan, hvor efter de sammensmede Caji Gracchi Undergang. Man besluttede, ved Rænker at overtale det godtroende Folk til at troe, at hverken de Store eller Raadet enten var fiendssindet imod Folket, eller stræbte paa mindste Raade at regiere over det; og paa følgende Raade bleve Gangene anlagte til Minen, hvor paa Gracchus og med ham hans Venner stode; og da denne sprang, sprang al Frihed og Borger-Ret i Luften i Rom. Først forenede alle Store sig med Livius Drusus, Caji Gracchus's Medtribun, og ellers en retskaffen Mand, og det saa noie, at denne ikke kunde foreslaae det mindste, som sigtede til at smigre Folket, uden at de ikke allene bifaldt, men endog forekom Folkets Duffer. Nu blev altsaa den Folkeyndest deelt, som Gracchus før eene besad. Folkets Hengivenhed for ham tog alt mere og mere af, og saaledes fandt siden de ubillige Klager, man lumskelig udsprede imod Gracchus, Udgang hos den altid foranderlige Mængde

der

des Hierter. Caji Fiender vorte, og Haabet om at faae ham dræbt, smilede nu til Raadet. Livius Drusus, enten ikke mærkende de Stores Hensigter, eller og drukken af den Glæde, Folkets Bifald forskaffede ham, kunde snart overtales til at see sig skilt ved sin eeneste Medbeiler, Caius Gracchus. I et Tidsrum af saa Aar arbejdede de Store med forenede Kræfter paa det almindelige Bedstes Befordring, og glemte gandske deres egen Fordeel. Men man glemte ikke, at Hævnrierrighed var Drivesfæderen i de Stores ædelmodige Handlinger, der ikkun i en kort Tid opoffrede noget, for ved Hielp af Folkets Bifald at faae deres Modstander ryddet af Veien, at de siden kunde være i Besiddelse af urygkelig Ret til at undertrykke alle Stænder. Folket begyndte alt mere og mere at vredes paa dem, der havde bagtalet Raadet, hvoriblant nu Gracchus var; thi intet kunde opfindes, som jo Raadet bevilgede, naar det sigtede til Borgernes Vel. I Caji Gracchi Fraværelse haabede de Store at kunne forskaffe ham saa mange Fiender, som deres Forhænder fordrede. Han maatte reise til Afrika, for igien at skienke det øde Carthago Borgere. I Rom vare imidlertid hans Modstandere ikke søvnige, men fik den nedrige Opimius til Consul, ham, der saa ofte siden folgte Ret og Lande for sin egen Fordeels Skyld. Han begyndte med at faae denne eller hiin af Gracchi Love hævet. Man mærkede paa Folkets ringe Modstand, at det ikke længere tilbød Gracchus. Saaledes jævnedes alt for den Dag, paa hvilken Gracchi Drab var bestemt. Ikke kunde man giøre det saa taust, at jo Gracchi og Fulvius's

Ven-

Benner mærkede, man maatte væbne sig, for ikke gandske at være de Stores Villie overladt. Gracchus derimod vilde ikke, at man med Vaaben skulde komme til Folkforsamlingen, og selv vilde han gaae ubevæbnet, for at betage Raadet Leilighed til at beskylde nogen for at vise sig oprørsk, og for saaledes at undgaae det Oprør, hvori hans Broder var aflivet. Usskyldigheden kan ikke væbne sig imod Ondskab. Raadet vilde, at Gracchus som Forræder skulde aflives; og hvilken uskyldig Leilighed greb det ikke! En vis Anathylus lod ved Offringerne, den Dag Caius var i Folkforsamlingen for at udvælges til Tribun, falde følgende Ord til nogle af Raadet: „Gaaer til Side, I onde Borgere, og giører Plads for de gode!“ Han, som een af Gracchi Benner, blev strax paa Stedet dræbt; nu begyndte et Bulder at reise sig, og man sølede Uveirets Forbud. Nogle skrege: „De herskesyge Raadsherrer, der fik aflivet Tibertius Gracchus, begynde nu at see sig om efter Leilighed til at aflive hans Broder, ogsaa Folkets Beskytter!“ Og disse giettede ret; thi just nu fik Opimius udvirket den Lov af Senatet, at have frie Hænder til, paa hvilken Maade han kunde, at befrie Staten fra den Fare, hvori disse Tyranner (saaledes kaldte man Statens Velgiørere) stædte den. Strax fik nu Raadsherrerne Befaling, at komme bevæbnede paa Torvet; iligemaade hver Ridder at tage tvende bevæbnede Slaver med sig. Hvo kan andet end væmmes ved det Syn, at see disse glubende og graadige Jurier: Egenytte, Herskesyge, Adelsfjæthed, væbne

i. Deel.

H b

sig

fig imod Borgerfrihed og det almindelige Bedste? Gracchi Partie væbnede sig ogsaa. Kun med sin Bevidsthed om at have handlet ret væbnede Gracchus sig, da han reev sig løs fra sin ellsørdige Mage, der laae for hans Fødder; holdende ham tilbage med den ene Haand, og med sin Søn i den anden, siger hun: „Du stiger ikke i Dag som Tribun op paa din Tale=Stoel; ei heller træder du frem for Folket som Lovgiver; endnu mindre drager du i en ærefuld Krig, at jeg med Ære kunde begræde dit Fald i et mandigt Slag. Men du kaster dig i din Broders Morders Arme! Det er ædelt, at du ikke væbner dig, men heller vil lide Uret, end tilføie nogen Vold. Uden at fremme det almindelige Bedste, bliver du i Dag et Offer for det! Dine uretfærdige Modstandere have allerede Dørmagten, og ville afgjøre Retten med Vold og Sværd! — Var din Broder bleven i Slaget imod Numantinerne, havde vi, i Følge de sædvanlige Fredsvillaar, faaet hans Legeme tilbage af Fienderne, for at begrave det. Men nu maae vel og jeg bønfaalde Havet eller Floderne om at sige mig hvor de have opskullet dit Legeme! Hvor tør eller kan siden Liberii Drab fæste Lid, enten til Lovene eller til Guderne selv i Rom?“ — Han rev sig fra hende; hun greb efter ham, og faldt i Almagt. Gracchi og Fulvii Partie stod opstillet og i Vaaben. Fulvius sendte sin yndige yngste Søn til Raadet, for at tilbyde Fred; men den nedrige Opimius gav til Svar: „Misdædere maatte ikke understaae sig at sende Gesandter til Raadet; de skulde selv overant-

„vorde

„vorde sig som Skyldige, og da bede om Naade.“ — Fulvius sendte atter sin Søn, men Opimius lod ham gribe og kaste i Fængsel, og befalede Senatets Armee at rykke an imod Gracchi og Fulvii Partie. Strax anrettedes et stort Nederlag af Borgere; Fulvius flygtede og blev dræbt, tilligemed sin ældre Søn; hele Partiet adspalttedes, og den flygtende Gracchus kastede sig paa sine Knæe, og bad Guderne, at det romerske Folk, for den Uaknæmmelighed og det Forræderie, det havde viist imod ham, aldrig maatte blive befriet fra det Slaverie, hvori de kastede sig.

Til Beviis paa, at Guderne yndede Gracchus, have vi seet denne Bøn stedse opfyldt paa det romerske Folk. Intet uden de Stores Tænkemaade haver smittet dette Folk; thi da Raadet lod udraabe Pardon for dem, som holdt med Gracchus og Fulvius, forlode de fleste dem, uden at estertænke, at hvis de ikke havde været nedrige og krybende, var det Raadet, der skulde bede Folket om Skaansel. Gracchi troe Tiener, Philocrates, stak sin Herre ihjel, og siden sig selv. Opimius havde udlovet saa meget Guld for Gracchi Hoved, som det veiede. En fornem Mand, en Ven af Opimius, bragte ham det; han fik sin Belønning efter Vægten; men han havde kommet Blye i Hiernesfalten, saa ædeltænkende var denne fornemme Mand. De derimod, som bragte Fulvii Hoved, fik ingen Belønning, fordi de vare af ringe Stand. — Kun fødte Stores Fortienester troede de Mægtige den Gang i Rom at burde belønnes. De

H b 2

min-

mindre Stænder maatte ikke opmuntres til store Handlinger *).

Uf

*) Maaffee nogle vilde bebreide mig, at jeg i at male Gracchernes Skiebne, gandske blindt havde fulgt Plutarchus, hvis Troværdighed, som nogle mene, naar det gielder Romes Historie, ikke er ustrømtet, helst det synes at hans republicanke Aand ofte forleder ham til at mishandle de Store og Mægtige, fordi han allevegne finder, at de nedtrykke frie Borgeres Rettigheder. Og for da at lægge Vægt til denne Paastand, maatte man sige: Jeg haver ikke sammenlignet Plutarchus med Cicero, Callustius, Velleius Paterculius, Florus, Dio Cassius. Jeg vil ikke anderledes retfærdiggjøre mig, end at sætte her det vigtigste af disses Fortællinger om Graccherne.

Cicero in oration. XXX. de Haruspicum responsis siger Tiberius Gracchus forrykkede Republikken. „En Mand af megen Vægt af stor Veltalenhed og „Værdighed!“ I dette eene veeg han af fra hans Fæders og Forsædres ypperlige og bærsmmelige Daad, at han imodsatte sig Naadet. Ham fulgte Cajus Gracchus, hvilket stort Hoved! med hvor megen Synd og Vægt taledede han ikke! saa at alle gode Borgere billigen maatte beklage, at han ikke brugte disse herlige Egenheder til at udføre bedre Ydretter; Tiberius Gracchus blev ophidset til Vrede, fordi, da han havde sluttet Forbund med Numantinerne, vilde Naadet brække det, herover harmedes han, og blev mistænkelig imod Naadet, og nu besluttede

Uf Gracchi og Fulvii Partie dræbtes henved 3000. Disse bleve kastede i Tiber-Strømmen, og

H h 3

deres

tede denne tappre og bærsmmelige Mand, at være Naadet imod, og forlod gandske hans Forsædres Tankemaade. Broderen døde, hans Kierlighed for ham, hans høimodige Siel opirrede Cajus Gracchus til at hevne Borgers-Blod.

Cicero fortæller os, at Gracchernes Feil bestod i, ikke at være enig med Naadet.

Callustius i Jugurtha Cap. 42. Efterat Tiberius Gracchus og Cajus Gracchus, hvis Forsædre i den Puniske og andre Krige meget havde gavnnet og forøget Staten, begyndte at havde Folkets Friehed, og at lægge for Dagen de Stores Rænker, saa begyndte og den Adelige Adels, som blev raadvoild og slaaet over Gracchernes Anslag, at gaae Gracchernes Handlinger i Møde, ved at bruge imod dem Allierede under Navn af Latinere, tilligemed romerske Riddere, som Haab om Forfremmelse i Naadets Selskab havde trukket bort fra Folket. Endeel af Naadet dræbte da først Tiberius Gracchus, siden Cajus Gracchus, der saa Aar efter Tiberius stræbte at fuldende det, Broderen havde begyndt, og med dem Fulvius. Disse tvende fortient Navn af Triumvirer, for deres Iver i at boesatte nye Colonier. Og sandelig Graccherne havde ikke Sindighed nok, de bleve af Begierlighed efter Seier for stærkt ophidsede; men for den retfæstne Mand er det ærværdigere at overvindes, end paa en nedrig Maade at overvinde formænt

Her:

deres Guds løb ind i det offentlige Skatkammer, og derfra igiennem smaae Hender rundt om til alle de For-

Uretfærdighed. Denne Seir over Graccherne brugte Adelen efter deres Egenindighed. Ved Mord og Landflygtighed forjog og udslettede de mange Borgere. Saaledes for Eftertiden byggedes dens Høihed mere paa Frygt end sand Vælde. Og saadanne Handlinger have ofte ødelagt store Stater, da enhver paa hvad Maade han kunde, stræbte at overvinde andre, og haardelig at hævne sig paa de Overvundne.

Vellejus Paterculus roser Tiberius Gracchus for en rettskaffen Mand, og af et ypperligt Hoved — reen i sine Tdrætter, ja prydet med saa mange Dyder, som et Menneſke efter Natur:Evner og Flid kan imodtage. Ligeledes roses Caji Gracchus, deres Opstand tillægges en overilet Hidsighed i at vilde tømme Raadets Overvægt. Han opregner deres prisværdige Indretninger for at ophielpe den almindelige Mand. Enhver vil see, at Vellejus Paterculus haver ofte svævet mig i Tankerne, naar jeg beskriver Følgerne af een Stands Overvægt over den anden. Hvis Vellejus ikke havde levet under den nedrige Minister Sejan, der intet elskede uden Smiger og Egenindighed, havde han vist kaldet Graccherne Handlemaade, Dyd og Opoffrelse for Fædrelandets Vel, da han nu derimod, efterat have ophæiet dem til Skyerne, kalder deres Foretagender Galtenfab.

Flor:

Fornemme. De døde Borgeres Hustruer blev det forbudet at sørge; ja endog Caji Gracchi Hustrue fra-

H h 4

Florus, der levede under Keiser Trajan, som yndede baade Tænke- og Skrivefrihed, udtrykker sig paa saadan Maade om Graccherne borgerlige Uenigheder, at man næsten skulde troe, at han ikke havde havt andre for sig end Vellejus og Salustius. Han lægger intet nyt til, roser dem begge, og beklager, at de bleve et Offer for en mægtig Adel.

Dio Cassius, mishandler Graccherne's Dygt, og fortæller, at de vare Landsforradere; saaledes maler han Tiberius som en Kierling, der brugte sine Koner og Børn til at tale for sig, for at bevæge Folket. Om Caji siger han, at han var nedrig, oprøisf, og i alle Dele usorkammet.

Det lader til, som jeg følger Middelveien, naar jeg, i at tale om Graccherne, helst fulgte Plutarchus, siden han stemmer meest med Cicero og Salustius, der levede noget efter Graccherne's Tid, den første 60 Aar efter, den anden 90 Aar; derimod er Dio Cassius, som levede under despotiske Keisere 300 Aar efter, ikke den rene Kilde, der bør foretrakkes alle de andre, helst det, han fortæller os om Graccherne, staaer iblant Stumper og Stykker, som Tiden snart haver revet Begyndelsen fra, snart Enden. Jeg tør endnu sœie til, at Plutarch's Balsg og Troværdighed som Historiefriker er beundringsværdig; man maae ofte have prøvet og sammenlignet ham, for at kunne sælde denne Dom.

fratog man hendes Udstyr: kort, de Fornemmes Had imod frietænkende Borgere kiendte ingen Grændser. Til at udføre alt dette misbrugte Opimus Consulværdigheden; og siden maatte han, bestukken af Kong Jugurtha, landflygtig fra sit Fædreland, leve et vanæret Liv.

Hvorledes? kunde man spørge: var Frihedslønden ikke saa stærk, at den havde kunnet væbne Borgere til at imodstaae Senatets Armee? — Har man alent, hvorledes Raadet havde vundet Nedrige, der elskede Raadet? Og hvor stor var ikke ogsaa Senatets Armee! og hvor tappert nedfale ikke leiede Slaver Borgere, naar hine kunne vinde Rigdom og Frihed ved deres Gruelsomhed! Romerske Borgere bleve modfaldne over at see den store Magt opstillet imod sig; de sluttede af den rolige og ubevæbnede Gracchus, at der forestod intet mindre end et saa skændigt Oprør. Aldrig saasnart var Oprøret dæmpet med saa mange Borgeres Blod, førend Graccherens Minde igien oplevede. Folket lod opbygge Tempel paa de Steder, hvor Graccherne vare dræbte; Offere bragtes dem dagligen. Raadet turde ikke standse Agrenes Uddeling. Men lidt efter lidt tiltrak det sig dog Enevælden, indtil det, som hungrige Ulve, sender sig selv indbyrdes. Omfider opstode Keisere, som senderbrede det mægtige Senats Vælde, og lærte Raadet og de Store at adlyde Gildinger og Frigivne, som vare bleve deres Vndlinger. For disse vilde hine Mægtige hellere frygte, end, som fordem,

for

forenede med dette, at grundfæste Statens Vel imod alle Voldsmand.

Maaskee har Historien saaledes viist os de Elenigheder, der bleve udøste over det romerske Folk, i den Tid Senatet og de Fornemme underkuede alle de andre Stænder. Fremvise nu ikke paa den anden Side de henfarne Tider os Perioder, hvori Stændernes Egevægt har frembragt blide Dage? Kiende vi ingen Stat, hvor billige Love uden Skaansel have straffet Misdædere, enten disse vare det mere eller mindre aabenbare? Hvor man lader den Morder døe, som afliver een, men ikke de Store og Fornemme, der ofte dræbe tusinde, i det de af Egennytte hindre Familier at blive til? Maaskee det, at hindre Liv, er ikke Drab! Hvor mange holde ikke Frisædte i konstlig Tvang: lade dem hentrælle deres Liv paa visse afmaalte Strækninger; lade dem ei andet at raade over, end Lust og Lys, og hvor fordærvet nyde de ikke dette i deres usle Hytter, der neppe ere sundere end de underjordiske Gange, hvori Crassus fordem underholdt 20,000 Slaver! I Roms Historie finde vi neppe en Tid af halvhundrede Aar, der kan tiene os til Exempel paa den store Lyksalighed, som udbredes over alle Stænder, naar de, arbejdende til eet Maal, vandre venfskabeligen sammen paa den Veie, der allene fører til almindelig Velstand; naar nemlig alle Statens Lemmer besieles af den sande Væere, ere frie fra Egennytte, og stræbe allene, ved gavnlig Vindfskibelighed at berige sig og Sta-

H h 5

ten

ten *). Det lader til, som Lacedæmonien under Agis bestraaledes af disse ærefulde Dage, og at de
naae=

*) Callustius beskriver denne Roms lykkelige Tid med saa Ord paa denne Naade, Cap. 41 i Jugurtha: „Førend „at Carthago blev ødelagt, da bestyrede Naadet og Folket roeligen og sagtmodigen Staten indbyrdes imellem sig; der fandtes ikke Uegterigheds og Herskesygges „Strid og Splid imellem Borgerne, Frygt for en „mægtig Fiende holdt Borgerne, ja hele Staten til at „beslutte sig paa de sande Konst og Haandteringer eller „gavnlig Vindskibelighed. Men saasnart Frygten for „udvortes Farer havde forladt Borgerne, saa indfandt „sig Medgangs Følgesvende, Overdaadighed og Herkesyge. Og saaledes blev den Ro og Fred, man ønskede „sig i Modgang og Fare, da den kom, den haardeste „og bitterste Trængsel; thi i denne misbrugte Adelen „Uere og Værdighed, Folket Frihed, begge Parter „fulgte deres Egenfindighed, enhver ranede og trak til „sig hvad han kunde. Hvorfore og alt var deelt imellem tvende Dele, og Staten, som var imellem, blev „sønderrevet af dem begge. I Besynderlighed bestod „Adelens Magt i Partier og Kæmper, Folkets Magt „var svækket og fordeelt i en stor Mængde, formaade „altsaa intet. Paa denne Naade blev Staten efter „meget saa Menneskers Egenfindighed tumlet baade i „Krig og Fred; hos disse saa Store var Skatkammeret, „Provindsernes Bestyrelse, alle Embedes Vortgivelser, „baade Værdigheder og Triumpher. Folket derimod „blev trykket af Mangel, Soldaters Udskrivning „og Krigstjeneste. Naar nu nogle saa Adelige virkelig „hand=

naaede deres Høide under Cleomenes. Men man svarer os let: I denne krigeriske Stat fulgte Stens= der=

„handlede og viiste, at de foretrak sand Uere for ulovlig „Vælde, saa var denne Tankemaade ligesom noget fremmed, der satte Massen i Giering, og Staten oprørtes; Gracchi Tankemaade bragte saaledes Rom i „Oprør.“

Næsten det samme, men med andre Ord fortæller Bellejus Patereulub: „Den ældre Scipio aabnede Veien „for Romernes Vælde, den anden aabnede den for „Overdaadigheden; thi da Frygten for Carthago var „forsvunden, og ingen Stat fandtes, med hvilken der „kunde strides om Enevælden, saa faldt man ikke Skridt „viis, men hovedkulds af fra Dyden og hældede ned „til Laster. Fædrenes Opdragelse og Sæder blev foragtede, nye bleve indførte, Staten gif over fra Naarvaagenhed til Sovn og Dorkhed, fra Krigs-Ovvelse til Vællyster, fra Arbeidsomhed og Vindskibelighed til „Lediggang, den offentlige Overdaadighed affødte den „private.“

Følgerne af Liberii Gracchi Behandling og Mord beskriver Bellejus efter den ham egne, mageløse, værdige og behagelige Naade. „Dette var Begyndelsen „til Borgerblods Udgydelse i Rom, og til Volds Hævd „med Sværd, her blev Ketten qualt af Magten, „og denne agtet værdigere og rigtigere end hiin. „Borgernes Uenigheder, som før bleve stættede, maatte „nu afgjøres med Sværdet, ikke efter Marsager bleve „Krige

bernes Eigevægt af sig selv; det var ikkun Slaver og Soldater, der udgjorde Staten; flere Stænder kiendte

„Krige førte, men efterfom de lovede rigt Bytte, og alt dette er ikke at beundre, thi ingen Exempier bleve staaende ved det, de begynde med, men udskiende i Begyndelsen af en liden Gangste, udbrede de sig siden vidt og bredt og gjøre alfare Veie. Saaledes naar engang Staten er vildfarende fra den rette Vel, saa kommer den snart til Uførelse og Halvinger. Og hvorledes skulde nogen ansee det for skammelig, som for andre er gavnligt og til stor Fordeel?“

Man skulde næsten troe, at efter Aarhundredes Forsløb komne Stater tilbage til det, de engang have været. Alle Stater have lige Skiebne, det menneskelige Kiøn beholde lige Drivere, lige Tilbøieligheder. Værner berisod, Oplysninger, Begreber om Anstandighed, Pligt forandre Maaden og Formen, men ikke Tingene selv. Statsstyrrerne kunne ikke spille Tiden med at læse Plato om Lovene, Plutarch, fort alle de bedste Alderdommens Mesterværker, da man tydelig seer, at disse kiendte Mennesket og Staterne, hvorum de skrive.

Destoværrer at flere Statsstyrrere lidet kiende de Forslag, de Lande, som de med Magtsprog og idelige Forandringer forvilde og forvirre. Jeg kunde let finde Stæder hos ældre Skribentere for de fleste af mine her yttrede Anmærkninger, og min Noes bliver kanske blot denne, at have om Stændernes Eigevægt lært af de ældre, og ligesom gjort deres Tanker til mine egne.

Kiendte Lacedæmonierne ikke, og flere kunde heller ikke opkomme, saalænge man der foragtede alle de Kilder, hvoraf jordist Hæid og Ære udspringer, saasom Handel, Rigdom, Konster, Videnskaber. Betalte ikke ogsaa Lacedæmonierne denne Lævelighed dyrt? Deres Fred var en mødigfuld Jagt efter vilde Dyr, og hændende Legemsøvelser udgjorde deres Beskæftigelse. Deres Krige borttogte deres mandigste Alder. Man kan ikke sige, at de nødte dette Livs Glæde, men at de snarere satte sig imod alt det, der kunde forskaffe dem Velstand og det deraf flydende Vellevnet.

I Athenen var der maasske Læder, da det Umlindelige, uden at forurettes af store fremspirende Enesherfere, fremmede og vaagede over sit eget Vel. Men vore omme, følsomme Læder nedbede endnu Hæid over det gruesomme atheniensiske Folk, der, efter Forgivende, saa ofte mishandlede de Mænd, Staten skyldte snart sit Liv, snart sin Frelse. Naar slige store Mænd bleve mægtige, greb det mistænkelige Folk til det sikke Middel, ved nogle Mars Landsforviisning at forrykke deres Planer, der saa ofte i al Stilhed sigtede til at tiltrække sig en Grad af Enevælden. Man maatte næsten studse over denne de ophlyste Grækers Uaknemmelighed. I samme Dieblid, de skionsomme vidste at belønne Fortienester, forjog de den, der besad dem, blot fordi de troede, at, naar Sønnen skulde arve den Ære, Faderen havde fortient, vilde han blive herskesyg, og glemme, at Faderens Fortrin og Ære ikke, som

Etigheden i Skabning, var heftet til hans Person, men at han skulde erhverve sig den.

Hvor i Europa har Ligevægten imellem Stænder været usikkert? I de frie Stater, saa længe de speilede sig i Gracchernes Exempel. Og vedligeholdes denne Ligevægt under Eneherskere, da er denne Ulykkelighed ikke nogen almindelig Følge af denne Regeringsforms Beskaffenhed, men allene bunden til den enkelte store Konge, der besidder Redelighed, Forstand og Mod. En saadan Behersker, en saadan sand Jordens Gud, nedsender fra sin Throne velgiørende Biedkast over sit hele Folk, der, uden at være indeelt i Stænder, ikke stiller sig selv ved den Ulykkelighed, glad at række sine Skuldre frem, for at være hans Thrones Grundvold. Hæver derimod den svage Fyrste denne eller hiin ud af Folket op til sig, for at staa paa Trinene ved hans Throne, da trykker strax Byrden der, hvor deres Skuldre bleve fradragne, og skulde disses yndede Mængde være til for stort et Antal, da maatte Byrden blive de Bærende alt for tung. Thronen raver, og Omstyrningen udbliver neppe; thi, naar Thronen hælter, er Ligevægten borte, de Bærende blive dels modløse, dels fortvivle, baade have de ingen Kræfter, og ville endnu mindre anstrænge sig; thi idelig Anstrængelse fører jo en usælgelig Slaphed af sig. Folket forlader snart den Gud, der ikke har Kræfter nok til at føle sin Vælde. En ørkesløs Skare omgiver Fyrsten, og neddykker gandske hans Evner, til han i Folkets

Dine

Dine ansees som et spædt Barn. Disse forræderisk omhyggelige Venner tillade ham ikke at see paa Lyset, det skader hans Dine. Han maae ikke høre stærke Lyd, som Folkets Klager og Sandheds Røst: det kunde døve og skade hans Hørelse. Han maae ikke gribe eller tage paa noget; at ikke hans spæde Arme skal forløste sig. Han maae ikke gaae, uden i Ledebaand: at ikke hans svage bruskagtige Been skal brækkes. Saaledes have vi seet Fyrster, der, ligesom Snegle krybe frem i deres Slim, slæbende Thronen paa Ryggen, og for mindste Blad eller Lyd ængstelig træl sig tilbage ind i Huset, og udtollede alt til egen Undergang.

O Himmel! hvilket Liv førte ikke mange Fyrster! Overladte til sig selv, ligge de paa Floiel, og vælte sig, som det spæde Barn, Marmor-Graven i Møde. Hvad er deres Liv? Daglig at vugges i Overflødheds Skied, og at savne alt! at have Evner til at tænke og føle, men ikke at bruge dem! Stedse ere de beklemte, aldrig ret glade; thi naar var nogen Mande giftigere end den, som trækkes i den Lustkreds, Emigrere opfyldte? Folket beklager, men dog tillige foragter slige Fyrster: og hvorfor skulde de ikke fra Led til Led have de Familier, der skilte dem ved store og gode Beherskere?

Sidder derimod den sande Konge paa Thronen, og omgives nærmest af Klogskab, Mod og Retfærdighed, der søger for, at hans Thrones Grundvold er Stændernes Ligevægt; da hører han ikke andet end et taknemmeligt Folks Lovsang. Hvorledes kan fortærende Lynild vende tilbage til den velgiørende

Soel,

Soel, der ikke udsendte den? Men glade vende de velgiørende Straaler tilbage, og udsendes med fordobblede Kræfter, hentede af den Næring, de tiltrak sig af taknemmelige og oprigtige Borgeres Hjertes. Aldrig kom Forbandelser fra Folket tilbage til Thronen over nyttige, menneskekierlige Befalinger. Men lyne Smigrere ned paa Folk med nedrige, stinkende, graadige Bud, da opstiger Fortvivlelsens mørke Skyer fra Folket, sammendynge sig over Forræddernes Hoveder, og staae dog vel engang ned enten over dem eller deres.

Kunne Regenter være Fædre, kunne deres Folk fortjene at være deres Børn; da vide vi let, under hvis Scepter meest Lyksalighed udbredes. Mon ikke denne Lyksalighed synes, som den blide Foraarsdag, blideligen at nærme sig Norden? Eviigt, som Klipperne, hvorpaa glade Undersaatters Frydesfrig gienlyde, skal den Konges Minde blive, som mandigen arbejder paa at føre Egevoegten iblant Stænder igien tilbage. Er det ikke denne vigtige Lov, der byder Jordkloden at hænge i Verdens Hav? Der omdanner Elementernes Kaserie til Hæd og Glæde for de Verdener, de omgive, og som byder Plagerne selv at frembringe Belgierninger? Og denne vigtige Lov, æret af Jordens Konger, skulde ikke kunne byde Laster at vige for Dyden, ikke byde Adels og Undertrykkelses Mand at vige for Friheds Mand? Jo, Magten fik Jordens Gud af Himmels Gud, og til ham skal Regnskabet aflægges for Verdens Brug.

Trykfeil og Rettelser.

S. 132.	Lin. 2.	neden til.	Skabninger læs: Skabningen
— 138.	— 10.	læs: med disse om I kan maae I	
— 144.	— 7.	læs: Erens Dobler	
— —	— 3.	neden fra, læs: han kunde	
— 151.	— 24.	var den, læs: var den første Deel i Behold	
— 163.	— 4.	Udriak læs: Indriak	
— 164.	— 23.	hos dem læs: for dem	
— 175.	— 13.	forene læs: forme	
— 189.	— 3.	Oseus læs: Oseus	
— 194.	— 22.	der mod Lutheranen læs: paa et Møde mod Albigens ferne blev	
— 195.	— 2.	læs: Guesfi	
— 199.	— 4.	neden fra, Uforstand læs: Forstand	
— 201.	— 21.	forbunden læs: forbunden. saavel som læs: Svælget var Alfad	
— 203.	— 8.	Maget, læs: Maget: vil almindelig Opklaring omfæder	
— 239.	— 6.	neden fra læs: Gildria	
— 250.	— 12.	de forringe læs: de forevige.	
— 270.	— 6.	neden fra, Harsdorf læs: Hohndorf	
— 271.	— 14.	ff. derpaa læs: ff. den paa	
— 278.	— 2.	for hos Friderichs læs: for Friderichs	
— 296.	— 16.	udi læs: uden	
— 298.	— 7.	Verlo læs: Venche	
— 338.	— 8.	nedenfra Sæder læs: Sæcter	
— 340.	— 17.	Gave læs: Hove	
— 360.	— 7.	Varne Ben læs: Varmoen	
— 361.	— 6.	nedenfra, dailig læs: dueltig	
— 362.	— 13.	sidste Tinte, svenske læs: franke	
— 398.	— 13.	rafede 1713 læs: rafede indtil 1713	
— —	— 14.	fra Dannemark læs: fra Hovedstaden	